

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XVII. évfolyam

3. szám

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

**BUDAPEST
2018**

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Dr. Béres János altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János altábornagy

Tagok: Dezső Sándor vezérőrnagy

Dr. Magyar István ny. dandártábornok

Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok

Háry Szabolcs ezredes

Dr. Magyar Sándor ezredes

Deák Anita alezredes

Dr. Fűrjes János alezredes

Dr. Tóth Sándor alezredes

Dr. Vida Csaba alezredes

Felelős szerkesztő: Deák Anita alezredes

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina törzsszázlós

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

KÖVÁRI LÁSZLÓ ALEZREDES

**A TAGADHATÓSÁG, AZ IRREGULÁRIS ERŐK
ÉS A PROXIK ALKALMAZÁSÁNAK SZEREPE
AZ OROSZ VONATKOZÁSÚ KONFLIKTUSOKBAN.....5**

DR. HABIL. KIS-BENEDEK JÓZSEF NY. EZREDES

**A MIGRÁCIÓ DEMOGRÁFIAI, TÁRSADALMI,
GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS KIHÍVÁSAI.....24**

DR. PUSKÁS BÉLA ALEZREDES

A DIPLOMÁCIA ÉS A VIRTUÁLIS TÉR KAPCSOLATA.....39

BANAI TIBOR PÉTER

TERRORIZMUS55

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

BORBÁS TAMÁS ISTVÁN ALEZREDES

**A KATONAI KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA
KIBERVÉDELME KOCKÁZATELEMZÉSI
MÓDSZERTANÁNAK MEGALAPOZÁSA66**

SZATAI ZSOLT JÓZSEF ÖRNAGY

**A RÖGTÖNZÖTT ROBBANÓSZERKEZETEK ELLENI
HARC KÉPESSÉGÉNEK LÉTREHOZÁSA
A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN.....85**

ORSZÁGISMERTETŐ

DR. HABIL. MOLNÁR ANNA

**OLASZORSZÁG BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI
ÉS STRATÉGIAI IRÁNYAI91**

MAROSI ZSUZSANNA	
SPANYOLORSZÁG AFRIKA-POLITIKÁJA	
A 21. SZÁZADBAN	112

FÓRUM

KOVÁCS KRISZTIÁN ALEZREDES	
A BEFOLYÁSOLÁS SZEREPE A MODERN HADVISELÉSBEN	124
LÁNGNÉ PETRUSKA SZIDÓNIA	
GERILLÁK A KŐDBEN – A KOSZOVÓI FELSZABADÍTÁSI HADSEREG TÖRTÉNETE, UTÓHATÁSAI ÉS EMLÉKEZETE ...	157
FÜLEKY ANDRÁS	
A DÉLSZLÁV HÁBORÚ EGY MESTERLÖVÉSZ SZEMSZÖGÉBŐL	171
VARGA MÁRTON	
AZ ASZIMMETRIKUS HÁBORÚ MEGJELENÉSE A MALI POLGÁRHÁBORÚBAN	185

AZ OLVASÓHOZ

A KÖTET SZERZŐI.....	195
E SZÁMUNK TARTALMA	196
A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI	208

KÖVÁRI LÁSZLÓ ALEZREDES

A TAGADHATÓSÁG, AZ IRREGULÁRIS ERŐK ÉS A PROXIK ALKALMAZÁSÁNAK SZEREPE AZ OROSZ VONATKOZÁSÚ KONFLIKTUSOKBAN

A közelmúlt orosz vonatkozású konfliktusaiban kulcsszerepet játszik a tagadhatóság lehetőségének a fenntartása. Az orosz politikai vezetés hivatalos kommunikációjában folyamatosan cáfolja, hogy az orosz állam állna az orosz állampolgárok, szervezetek és pénzügyi források mögött, akik/amelyek külföldi állampolgárokat és szervezeteket¹ támogatnak fegyveres konfliktusokban történő szerepvállalásukban, vagy más államok valamely biztonsági szféráját veszélyeztető tevékenységükben. Ez utóbbi alatt érthetők számítógépes támadások, gazdasági vagy akár köztörvényes bűncselekmények (orgyilkosság, merénylet, terrorakciók).

Az említett személyek ugyan végső soron orosz érdekeket képviselnek, érvényesítenek, de nem hozhatók közvetlen kapcsolatba az orosz állammal vagy állami szereplőkkel. Az orosz fél folyamatosan fenntartja az „ott sem voltunk” látszatát, hogy egy-egy adott konfliktusban a semleges külső fél szerepében, közvetítőként vagy békefenntartóként az orosz érdekeknek megfelelően alakítsa a konfliktus utáni állapotot, a Geraszimov-doktrínaként² rögzült orosz stratégia által leírt³ új típusú konfliktusok és háborúk utolsó, levezető, a békeállapotot helyreállító szakaszában. Egyes esetekben azonban közvetett módon – főleg a finanszírozási csatornák feltárásával – nagy valószínűséggel feltárhatók az irányítók és végrehajtók közötti kapcsolatok, összefonódások.

A „plausible deniability”⁴ angol kifejezés összefonódott a közvetlen orosz érdekszféra, az úgynevezett „közel külföld” fegyveres konfliktusaiban felbukkanó orosz háttérű szereplők mögött álló orosz állam felelőssége, illetve felelősségre vonhatóságának kérdésével.

Az utóbbi tíz évben Oroszország több nyílt fegyveres konfliktusnak volt részese, sőt nyugati megítélés szerint kezdeményezője vagy kiprovokálója. Ezek a 2008-as orosz–grúz háború, a Krím félsziget megszállása és elcsatolása (igaz, itt nem alakult ki klasszikus értelemben vett fegyveres konfliktus), valamint a kelet-ukrajnai konfliktus. A szíriai konfliktusnak Oroszország szintén tevőleges részese, de mivel ott egy nemzetközivé szélesült polgárháború zajlik, ezért a szíriai műveletek során az

¹ A felsorolt szereplőket a tanulmány közös szóval, az angol eredetű proxy (proxy) kifejezéssel helyettesíti. A kifejezést a politikai irodalom a pejoratív báb- előtaggal vagy szóval alkalmazta (pl. bábkormány vagy politikai báb), míg a proxy kifejezés ennél semlegesebb, technikai jelleget kölcsönöz a jelzőnek.

² ГЕРАСИМОВ, Валерий: Ценность науки в предвидении. Военно-Промышленный Курьер, 2013/8. szám. pp. 2–3. <http://vpk-news.ru/articles/14632/>; letöltés: 2018.05.27.

³ DEÁK János: Az Orosz Birodalom katonai stratégiai, háborúi és hadereje a 18. századtól napjainkig. NKE Nonprofit Kft., Budapest, 2015. p. 131. ISBN 978-615-5527-51-7.

⁴ STOWELL, Joshua: „Plausible Deniability” in Russia’s Hybrid War in Ukraine. Global Security Review, 2018.02.22. <https://globalsecurityreview.com/plausible-deniability-russias-hybrid-war-ukraine/>; letöltés: 2018.05.27.

oroszkok csak részben alkalmazták a felsorolt konfliktusok tapasztalatait (pl. katonai magánvállalatok bevetése Kelet-Ukrajnában).⁵

Az alábbi tanulmány az irreguláris erők alkalmazása oroszországi hagyományainak rövid áttekintése után a 2008-as év orosz–grúz háborúja és a 2014-es krími eseményeken keresztül vizsgálja a proxik és a hozzájuk kötődő irreguláris erők használatának, valamint a konfliktus alacsony szinten tartásához szükséges érintettségi tagadhatóság fenntartásának orosz gyakorlatát, esetenként fejlődését.

Az irreguláris erők alkalmazásának orosz történelmi hagyományai

Az irreguláris erők, kvázi nem állami szervezetek (GONGO⁶) paramilitáris erőinek bevetése a külső konfliktusokban megfelelő alapot ad az orosz tagadási narratíva fenntartásához, az orosz állam pedig a külföldi jogi intézményekkel szemben az érintettek orosz állampolgárságára hivatkozva fizikai védelmet nyújt a cselekmények résztvevőinek.

Az irreguláris erők alkalmazása hagyományos háborúkban egyáltalán nem új keletű. A reguláris erőket, főleg a nagyobb birodalmak vonuló csapatait a hadjáratokban gyakran kísérték martalócok, akik rablásból, a helyi lakosság kifosztásából tartották fent magukat. Ezeket nem védte a hadijog, elfogásuk esetében helyben felkoncolták őket mint köztörvényes bűnözőket.

Hódításai révén az orosz birodalom több harcos népcsoport felett szerzett uralmat, amelyek katonai erőit igyekezett a saját javára fordítani. A félig vad csapatokat – mivel alapvetően külföldön vetették be őket – integrálták a cári haderőbe, ezzel biztosítva a parancsnoki rendszerbe illesztésüket, illetve logisztikai ellátásukat. A harcmodoruk azonban csak minimális mértékben módosult, vadságuk és kiszámíthatatlanságuk maradt a fő harci erőnyük. Ezek az alakulatok főleg kaukázusi népekből verbuválódtak, legendájuk a mai napig él, táplálja a térség katonai hagyományait.

A birodalom délnyugati perifériáján élő kozákok szintén sajátos harcmodort alakítottak ki, amely magán hordozta a sztyepei lovas népek hagyományait.⁷ A kozákok szláv népcsoporti jellege okán pedig ez a harcmodor az orosz (és ukrán) katonai hagyományok dicsőségesnek vallható részévé vált, nem utolsósorban azt ellensúlyozva, hogy az orosz reguláris haderő kialakítását nyugati minták átvételével és nyugati katonai vezetők, parancsnokok alkalmazásával hajtották végre. Az orosz cári hadsereg nemcsak külsőségeiben, módszereiben, de szaknyelvezetében is nyugati, francia és német alapokon épült, az akkor átvett szavak a mai napig jelen vannak az orosz – korábban szovjet – katonai nyelvben.

⁵ A tanulmány több megállapítása vitára adhat okot, mivel az orosz tagadhatósági taktika és az orosz érintettség közvetlen bizonyítottságának hiánya lehetetlenné teszi a nyílt és elismert tények felvonultatását és ütköztetését. A tanulmány ezért inkább tekinthető vitaanyagának, mint az ismeretek összegzésének és a végső következtetések levonásának.

⁶ Governments funded and controlled nongovernmental organizations – kormányok által alapított és ellenőrzött nem kormányzati szervezetek. A jelenség leírását lásd NAIM, Moises: What is a GONGO? How government-sponsored groups masquerade as civil society, Foreign Policy, 2009.10.13. <http://foreignpolicy.com/2009/10/13/what-is-a-gongo/>; letöltés: 2018.05.27.

⁷ KEEGAN, John: A hadviselés története. Corvina, Budapest, 2002. p. 17. ISBN 963-13-5199-8.

A költségesen kiképzett reguláris haderő megóvása, megkímélése napjainkban szerves részét képezi a hadművészetnek. A drága fegyverzettel felszerelt haderő bevetése helyi lázadók ellen az erők és források elfecsérlésével jár, az ismeretlen terepre behatoló hódító hadseregek pedig érzékeny, akár végzetesnek bizonyuló veszteségeket is szenvedhetnek. Az orosz katonai hagyományokra (mint például a kozákmozgalom) építve tehát a modern orosz hadvezetés a gazdasági körökkel együttműködve – részben a nyugati katonai magánvállalatok mintájára – kidolgozta az orosz paramilitáris szervezetek létrehozásának, felkészítésének és alkalmazásának rendszerét, amelyet Grúziában még csekély mértékben, a Krím félszigeten már fokozottabban, a kelet-ukrajnai konfliktus első szakaszában (2014. március–augusztus) pedig alapvető erőként alkalmazott.

A 2008-as orosz–grúz háború

Még a háború előtt Oroszország rendszerszintű befolyást szerzett a szakadár orosz területek politikai és katonai struktúráiban. Személyes tapasztalatom volt,⁸ hogy a vezető dél-oszét állami szervezetekben (erőszakszervezetek, külügyminisztérium) több oroszországi „kiküldött” szolgált, akik posztjukat ideiglenesnek, szakmai életrajzuk elvárt pontjának tekintették. A védelmi miniszter például az orosz haderő nyugállományú ezredese volt, aki nem is tagadta oroszországi kapcsolatait.⁹

A három komponensből (orosz, grúz, észak-oszét!) álló békefenntartó erők 500 fős észak-oszét zászlóalját helyiekből töltötték fel, ezzel mintegy legalizálva a nemzetközi egyezményekben tiltott dél-oszét haderőt. A dél-oszét bújtatott haderő mellett a konfliktuszónában jelen volt egy kvázi „népfelkelő” erő is, amely feltehetően közös parancsnoki struktúra alá tartozott a szakadár „köztársaságban”, valamint humán bázisul szolgált az észak-oszét „békefenntartók” rotációjához. A reguláris és irreguláris erők közötti választóvonal tehát már itt is elhalványult, és ez a gyakorlat később is részben mintájául szolgált az utóbbiak integrációjához a reguláris erők vezényleti struktúrájához (szándékosan nem használtam parancsnoki struktúrát, mivel az jóval mélyebb integrációt és reguláris elveket takar). Oroszország tehát az antagonisztikus észak-oszét haderő beemelésével a dél-oszét konfliktus rendezési folyamatába létrehozott egy olyan virtuális alakulatot, amely orosz érdekeket szolgált, de az annak tevékenysége során elkövetett törvénytértésekért nem volt felelősségre vonható fél, hiszen sem deklarált oroszországi parancsnoki rendszerrel, sem hivatalos adminisztratív beágyazottsággal nem rendelkezett.

A fegyveres konfliktus 2008. augusztus 8-i kitörését követően a Guardian már másnap arról tudósított,¹⁰ hogy százas–ezres nagyságrendben kozák önkéntesek indulnak Vlagyikavkából, hogy a dél-oszétok oldalán harcoljanak a grúzok ellen.¹¹

⁸ 2006–2007-ben egy évig katonai megfigyelőként szolgáltam Dél-Oszétiában, az EBESZ Grúziai Missziójában (OSCE MtG).

⁹ Russians in South Ossetian Separatist Government. Georgia Update – grúz tematikus kormányoldal, adatgyűjtemény az orosz–grúz konfliktus háttéréről és a Tagliavini-bizottság jelentéséről. <http://georgiaupdate.gov.ge/en/tagliavini/15c7ac9f9e93192bc30fbaecc87c70b/d47fb18b456b1f8392cb799b18529463/ce7e6bfd37d3b88e21caf283046a92b0>; letöltés: 2018.06.10.

¹⁰ Armed Cossacks pour in to fight Georgians. The Guardian, 2008.08.09. <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/09/russia.georgia1>; letöltés: 2018.05.27.

¹¹ Egyes orosz források már korábban írtak az önkéntesek érkezéséről: В Южную Осетию прибывают добровольцы (Dél-Oszétiába önkéntesek érkeznek). Regnum, 2008.08.05. <https://regnum.ru/news/1036598.html>; letöltés: 2018.06.10.

Amennyiben eltekintünk a cikk gyanítható számbeli túlzásaitól, nyilvánvaló, hogy a kozákok mozgósítása nem lehetett spontán reakció, ahhoz kiépített szervezeti háttér szükséges, nem beszélve a harcosok felfegyverzéséről.

A kozákok mellett – akiknek tevőleges alkalmazására a harci cselekmények rövideje miatt végül nem került sor – az oroszok bevetették a Ramzan Kadirov csecsen elnök irányítása alatt álló csecsen elit zászlóaljakat (Zapad/Nyugat és Vosztok/Kelet). Ezeket a második csecsen háború során és azt követően az oroszokkal együttműködő, részben átállt harcosokból hozták létre, és papíron az orosz katonai hírszerzés (GRU) alárendeltsége alá tartoztak, a gyakorlatban pedig Kadirov magánhadseregének alapját képezték. 2008 novemberében – elsősorban vezetőik kegyvesztettsége miatt – mindkét zászlóaljat feloszlatták,¹² állományának egy részét pedig beolvastották Kadirov belügyi csapataiba.

Dél-Oszétiában mindkét csecsen zászlóaljat bevetették, a Vosztok még veszteségeket is szenvedett. Alkalmazásuk inkább lélektani célokat szolgált, mivel a csecsenekről Kaukázus-szerre rettegetek kegyetlenségük miatt. Érdekes jelenség, hogy a csecseneket a grúzok ellen az oszétok oldalán alkalmazták, holott az akkori általános csecsen szimpátia éppen ellenkező oldalra húzott. A csecsen háborúk során a felkelők rendszeresen lettek oltalmat Grúziában, míg a csecsen terrorizmus egyik legvéresebb akcióját az észak-oszétiai Beszlán iskolájában követték el 2004. szeptember 1-jén.¹³

A csecsen alakulatok alkalmazása szintén bekerült az orosz eszköztárba, később ezekből a csecsen belügyi alakulatokból toboroztak harcosokat a kelet-ukrajnai harcokba,¹⁴ és a csecseneket felhasználják az iszlamisták elleni külföldi bevetéseken is.¹⁵ 2014-ben Kadirov bejelentette, hogy Terrorrelhárító Kiképző Központot hoznak létre Csecsenföldön, és az ott felkészített erők akár külföldön is bevetethetők lesznek a terroristák ellen.¹⁶

Az ötnapos grúz–orosz háború után, augusztus 26-án Dmitrij Medvegyev orosz elnök aláírta a szakadár Abházia és Dél-Oszétia elismeréséről szóló rendeletet.¹⁷

¹² В Чечне расформированы батальоны "Восток" и "Запад". Interfax 2008.11.08. <http://www.interfax.ru/russia/44317>; letöltés: 2018.06.10.

¹³ August 31, 2006: Beslan – Two Years On. http://www.unicef.org/russia/media_4875.html; letöltés: 2018.05.27.

¹⁴ VATCHAGAEV, Mairbek: Understanding the Mysterious Appearance of the Chechen ‘Vostok’ Battalion in Eastern Ukraine. Eurasia Daily Monitor, Volume: 11, Issue: 101. 2014.05.30. <https://jamestown.org/program/understanding-the-mysterious-appearance-of-the-chechen-vostok-battalion-in-eastern-ukraine-2/>; letöltés: 2018.06.10.

¹⁵ Chechen Special Forces to Be Deployed to Syria. The Moscow Times, 2016.12.08. <https://themoscowtimes.com/news/chechen-troops-to-be-deployed-in-syria-56466>; letöltés: 2018.06.10.

¹⁶ VATCHAGAEV, Mairbek: FSB Veterans Unhappy about New Special Forces Training Center in Chechnya. Eurasia Daily Monitor, Volume: 11, Issue: 116. 2014.06.26. <https://jamestown.org/program/fsb-veterans-unhappy-about-new-special-forces-training-center-in-chechnya-2/>; letöltés: 2018.05.27.

¹⁷ Russia recognizes Georgia’s breakaway republics. 2008.08.26. SputnikNews archívum. <https://sputniknews.com/russia/20080826116291407/>; letöltés: 2018.05.27.

A két „önálló” állammal Oroszország kétoldalú megállapodásokat kötött, amelyekben állandósította és „legalizálta” állandó katonai jelenlétét. Az abház és a dél-oszét békefenntartói missziók és struktúrák megszűntek, az ENSZ- és az EBESZ-missziók mandátumának meghosszabbítását 2009 nyarán Oroszország blokkolta, így ezek katonai megfigyelőit kivonták a térségből, a helyükre lépő EU Megfigyelő Misszió mandátuma orosz értelmezés szerint csak grúz területre vonatkozik. Mindkét kvázi állam határán az oroszok teljes értékű határőrizeti rendszert állítottak fel. A 2008-as háború eseményeit értékelni szándékozók az egykori szakadár oldalon csak orosz jóváhagyással és korlátozottan kutathatnak, így a grúz népirtásra hivatkozó orosz katonai beavatkozás¹⁸ tényszerűségének ellenőrzése erősen korlátozott.

Az abház és a dél-oszét államiság elismerése és a terület elzárása a külvilágtól szintén hozzájárul a tagadhatóság fenntartásához, a „történelmet a győztesek írják” igazságának érvényesítéséhez.

Az orosz–grúz háború egyik fő tanulsága az orosz fél számára az volt, hogy nem elég egy háborút katonailag megnyerni, a hadba lépés kommunikációja, a harc igazságosságának igazolása legalább ennyire fontos. A RIA-Novosztyi orosz állami hírügynökség bázisán, annak angol nyelvű kiadása (RIA-Novosti, 2014-től SputnikNews¹⁹) és hírtévéjeként 2005-ben alapított Russia Today (ma RT²⁰) ekkor alapozta meg az orosz érdekek és politika nyugati nézők számára történő közvetítésében napjainkig betöltött szerepét. A 2008-as pénzügyi világválság idején a RIA-Novosztyi és a Russia Today is felkerült a stratégiaileg fontos vállalatok harmincas listájára,²¹ amelyek életben és állami tulajdonban tartását az orosz kormány alapvető nemzeti érdeknek minősítette.

Az egyik első botrány is 2008 augusztusában tört ki a Russia Today körül. William Dunbar tudósító megjegyzése – miszerint orosz repülőgépek lakóházakat bombáztak a grúziai Goriban²² – az újságíró letiltásához majd eltávolításához vezetett.

Az eredetileg az angolul beszélő és tájékozódó nyugati közönségnek készülő híryananyagok mára az RT német, arab, spanyol és francia nyelvű hírcsatornáival bővültek, míg a SputnikNews több mint harminc nyelven szolgáltat híreket. Az orosz állam által finanszírozott hírcsatornák euroszeptikus anyagai, a nyugati világot bíráló és az orosz politikai vonalat felmagasztaló műsorai, angol anyanyelvű újságírói és szinte kifogástalan angolsággal beszélő orosz szakembergárdája kulcsszerepet játszik az orosz narratíva eljuttatásában a nyugati célközönségnek. Ebbe beletartozik a tényfeltáró újságírás termékeként az orosz felet negatív színben feltüntető sajtócikkek, híradások módszeres és hangos cáfolata, az orosz alternatíva közlése is.

¹⁸ Ethnic Cleansing in South Ossetia? New York Times, 2008.08.15.
<https://topics.blogs.nytimes.com/2008/08/15/ethnic-cleansing-in-south-ossetia/>; letöltés: 2018.05.27.

¹⁹ <https://sputniknews.com/>

²⁰ <https://www.rt.com/>

²¹ Правительство РФ приняло перечень системообразующих организаций. RBC, 2008.12.25.
<https://www.rbc.ru/economics/25/12/2008/5703d1209a79473dc814b72f>; letöltés: 2018.05.27.

²² DUNBAR, William: They forced me out for telling the truth about Georgia. Independent, 2010.09.19.
<https://www.independent.co.uk/voices/commentators/william-dunbar-they-forced-me-out-for-telling-the-truth-about-georgia-2083870.html>; letöltés: 2018.05.27.

A Krím félsziget megszállása és elcsatolása

A grúziai háború tapasztalatait feldolgozva Oroszország nemcsak haderejét korszerűsítette, de felkészült arra, hogy érdekszférájában, az orosz vezetésű politikai, gazdasági és katonai tömörülések perifériáján az orosz hatalmi berendezkedést bíráló Nyugat megpróbál leszakítani egy-egy államot. Az úgynevezett „Orosz Világ”, az orosz hatalomfelfogáson alapuló társadalmi-politikai berendezkedés és ennek terjesztésének eszméje szempontjából Ukrajna volt az az ország, amelyet évszázadok óta minden orosz geopolitikus a keleti szláv államközösség kettes számú rendszeralkotó államának tekintett. Ukrajna leválása gyakorlatilag az oroszközpontú pánszláv eszme végső bukását jelentené, amit Oroszország nem engedhet meg. Ukrajna orosz befolyási övezetben tartására tehát minden bizonnyal készen álltak a titkos tervek, amelyek végrehajtásához a geostratégiai fenyegetés és a politikai akarat együttállása szükségeltetett, ami 2014 februárjában a kijevi politikai fordulattal be is következett.

A Krím félsziget orosz ellenőrzés alá vonása és elcsatolása olyan rövid idő alatt ment végbe, hogy sem a kijevi vezetés, sem a nyugati politikai vezetők nem voltak képesek befolyásolni, megakadályozni a folyamatot.

A kijevi hatalmi vákuumot Oroszország lépésről lépésre felépített információs²³ és katonai művelet végrehajtásával felhasználta, hogy a stratégiai fontosságú félszigetet elszakítsa Ukrajnától és integrálja az orosz államszervezetbe. A hibátlan végrehajtás és az orosz szempontból elvitathatatlan siker mind arra utal, hogy tudatos terv alapján cselekedtek, amely alapján 2014. március 18-án, kevesebb mint egy hónap alatt a Krími Köztársaság és Szevasztopol városa Oroszország – a Nyugat által el nem ismert – részévé vált, és a mai orosz belpolitikai viszonyok között nincs olyan hatalomra jutási eséllyel bíró politikai erő Oroszországban, amely ezt visszafordíthatóvá tenné. Oroszország atomhatalmi státusza és a nemzetközi biztonsági architektúrában elfoglalt helye eleve kizár minden katonai megoldást, Ukrajna pedig nem rendelkezik a félsziget visszavételéhez elegendő erőforrásokkal.

A műveletek kezdete vitatott. A kijevi események 2014. február 22-én vezettek Viktor Janukovics elnök végső bukásához és menekülésszerű távozásához. Az orosz „legenda” szerint Putyin elnök 22-ről 23-ra virradó válságtanácskozáson adott utasítást a Krím félsziget „megmentésére az ukrán fasisztáktól”. A hivatalos változatnak ellentmond, hogy az orosz védelmi minisztérium által alapított és 2014. március 25-én átadott érdemjel „A Krím visszatéréseért 2014.02.20–03.18.” (За возвращение Крыма 20.02.2014-18.03.2014) két nappal korábbi dátumra utal. A közel háromszáz főnek, köztük több újságírónak kiosztott kitüntetés az átadást követően el is tűnt a minisztérium honlapjáról, majd hivatalos magyarázatként az lett elfogadott az orosz közbeszédben, hogy a Krím „visszatérése” akkor kezdődött, amikor a krími parlament – a Legfelső Tanács – elnöke, Vlagyimir Konsztantyinov Moszkvában kijelentette: az ukrainai helyzet romlása esetén nem zárható ki, hogy a félsziget kiválik az ukrán államból.

²³ DARCEWSKA, Jolanta: The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, a case study. OSW, 2014.05.22.
https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf;
letöltés: 2018.06.10.

Oroszország tehát a krími helyzet orosz jog szerinti rendezéséig fenntartotta a tagadhatóság lehetőségét, a kívülállás látszatát, mintha a Krím félsziget leválása és Oroszországhoz történő csatlakozása spontán helyi kezdeményezésű folyamat lett volna.

Putyin döntése után azonnal megindult az orosz erők mozgósítása, a Krím félsziget birtokbavételének első lépése. Február 24-én orosz katonai konvojok mozgását észlelték, és február 27-ig egymást követték a tüntetések Szimferopolban és Szevasztopolban.

Szevasztopol lakosságának túlnyomó többsége orosz nemzetiségű volt. A félszigeten 2014-ben körülbelül 58%-ot tett ki az oroszok száma – bár a 24% ukrán nagy hányada is orosz ajkú –, és 12%-ra tették a harmadik legjelentősebb népcsoport, a tatár lakosság arányát.²⁴ Az összetétele alapján is a lakosság döntően oroszpartí volt, továbbá az orosz Fekete-tengeri Flotta megfelelő háttérrel nyújtott a városi vezetés Kijev-ellenes, függetlenségpárti politikájához. 23-án a kijevi eseményeknek görbe tükörét tartva Szevasztopolban Alekszij Csalij orosz üzletembert „népi polgármesterek” választották.²⁵ Szevasztopol hivatalos vezetője addig az ukrán elnök által kinevezett kormányzó, az Állami Adminisztráció feje volt. Janukovics elmenekülésével eltűnt a kormányzó mögött álló állami hatalom, és képviselője is súlytalanná vált. Szevasztopolban a kezdetektől jelen voltak az oroszbarát kozák szervezetek tagjai, akik egyrészt erősítették a fordulat népi jellegét, másrészt paramilitáris alakulatként készek voltak erőszakkal is fellépni az ellenzőkkel szemben.

A problémát az oroszoknak az jelentette, hogy a politikai központ, azaz a félsziget közigazgatásának vezetése és a parlament Szimferopolban volt. A teljes körű ellenőrzéshez meg kellett szerezni a politikai irányítást.

Február 26-án 600–700 oroszpartí tüntető orosz zászlókkal gyülekezett a szimferopoli parlament épületénél, de 4000–5000 tatárral találták szembe magukat, akik visszaszorították őket. A két tömeg között álló kettős rendőrkordon akadályozta meg a komolyabb összecsapásokat.²⁶

Még ezen a napon Putyin elnök harckészültségi ellenőrzést rendelt el a Központi és a Nyugati Katonai Körzet alakulatainál, ami egyértelmű jelzést küldött Kijevnek, hogy az orosz erők készek átfogó hadműveletet megkezdésére, ha Oroszország számára nem megfelelően alakulnak a krími események. A CNN tudósítói oroszbarát paramilitáris erők által felállított közúti ellenőrzőpontokat jeleztek Szevasztopol és Szimferopol bevezető útjain.²⁷

²⁴ Ukraine's sharp divisions. BBC, 2014.04.23.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-26387353>; letöltés: 2018.05.29.

²⁵ У Севастополі вимагають віддати владу "вибраному" на мітингу "меру". Ukrajinszka Pravda, 2014.02.24. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/24/7016127/>; letöltés: 2018.05.27.

²⁶ Crimean Tatars, pro-Russia supporters approach Crimean parliament building. Interfax-Ukraine, 2014.02.26. <https://en.interfax.com.ua/news/general/192882.html>; letöltés: 2018.05.27.

²⁷ Russia flexes military muscle as tensions rise in Ukraine's Crimea region. CNN, 2014.02.27. <https://edition.cnn.com/2014/02/26/world/europe/ukraine-politics/>; letöltés: 2018.05.27.

Február 27-én hajnalra a parlamentnél az oroszpárti tömeg ötézresre nőtt, mivel Szevasztopolból érkeztek újabb tüntetők (a tatárok előző este elhagyták a teret). Hatvan azonosíthatatlan egyenruhájú fegyveres megszállta a parlamentet és a Minisztertanács épületét. A krími parlamenti képviselőket összehívták, és rendkívüli ülésen a félsziget miniszterelnökét leváltották, majd helyére megválasztották Szergej Akszjonovot, az előző helyi parlamenti választásokon 4%-ot kapott Orosz Egység párt vezetőjét. A képviselőktől a fegyveresek begyűjtötték a mobiltelefonjaikat, így azok nem tudtak felvételt készíteni az ülésteremben történekről.

Konsztantyinov parlamenti elnök és Akszjonov „megválasztott miniszterelnök” bejelentették, hogy nem ismerik el Janukovics elmozdítását, és készek követni az utasításait.²⁸ Janukovics erre bejelentette, hogy másnap sajtókonferenciát tart Rosztovban (Rosztov-na-Donu). A februári 27-i események azt tükrözik, hogy az orosz vezetés egy ideig még esélyét látta annak, ezért nyitva tartotta a forgatókönyvet, hogy Janukovics vezetésével egy, az ukrán központi hatalom visszaszerzésére is alapot nyújtó bázist épít ki a Krímben.

Konsztantyinov és Akszjonov február 27-én este azt is bejelentették, hogy 2014. május 25-én népszavazást írnak ki a félsziget „magnövel” függetlenségéről. Ukrajnában szintén erre a napra írták ki az elnökválasztást, így a krími népszavazás időpontja nyomásgyakorlást jelentett Kijevre.

Február 28-ra újabb fordulat következett be, amikor az orosz különleges rendeltetésű alakulatok felszerelésével ellátott, jelzések nélküli orosz katonai egyenruhás alegységek elfoglalták a szimferopoli repülőteret. Az odaérkező Petro Porosenko ukrán politikust, elnökjelöltet feldühödött tüntetők fogadták, és kénytelen volt visszatérni Kijevbe.²⁹

Orosz hadihajók elzárták az ukrán hajók kijutását kikötőikből. Az Ukrán Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanácsot aznapi ülésén Ihor Tenyuh tengernagy, védelmi miniszter tájékoztatta, hogy az orosz Fekete-tengeri Flotta parancsnoka informálisan³⁰ közölte vele: a kijevi, harkovi és donyecki hadművelési irányokban orosz oldalon teljes készenlétben áll 38 000 katona, 761 harckocsi, 2200 páncélozott harcjármű, 720 tüzérségi eszköz, 130 helikopter és 90 vadászrepülőgép, valamint a Fekete-tengeren ugyancsak bevetésre vár 80 orosz hadihajó.³¹ A Krím félszigeten az orosz haderő különleges művelési erői tartják lefogva az ukrán katonai objektumokat. Tenyuh bejelentette, hogy legfeljebb ötezer ukrán katonát képesek bevetni a Krímben, akiket egész Ukrajna területéről kell összeszedni, de ezzel nem kerülnek közelebb a Krím kérdésének megoldásához. Az informális ultimátum szerint az orosz félnek csak a félsziget kell.

²⁸ Спікер Верховної Ради Криму досі вважає Януковича президентом. *Ukrajinszka Pravda*, 2014.02.27. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016562/>; letöltés: 2018.05.27.

²⁹ Порошенка освистали в Криму. *Ukrajinszka Pravda*, 2014.02.28. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016707/>; letöltés: 2018.05.27.

³⁰ Tenyuh szerint az orosz tengernagy azt mondta neki: „Nem rendelkezem felhatalmazással, hogy tárgyaljunk, de mégis elmondom neked...” A tagadhatóság fenntartása miatt az oroszok az informális csatornán eljuttatott ultimátum formáját választották.

³¹ Az Ukrán Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács 2014. február 28-ai ülésének jegyzőkönyve. <http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>; letöltés: 2018.05.27.

A félszigeten a kozákok mellett hamarosan megjelentek Oroszországhoz köthető más szerveződések is. Február 28-án az Éjszakai Farkasok orosz motoros szervezet bejelentette, hogy ellenőrzőpontokat állított fel Szevasztopol bevezető útjain, ezzel járulva hozzá a város védelméhez egy esetleges ukrán támadás esetén.³²

Az Éjszakai Farkasok vezetője, a Hirurg (Sebész) néven ismert Alekszandr Zaldosztanov, aki Putyin bizalmasának számított, mivel az elnök maga is részt vett a csoport rendezvényein. Az orosz politikai elit persze igyekezett követni Putyin példáját, a csecsen elnök például be is lépett a csoportba, Zaldosztanov pedig felruházta a csecsen részleg tiszteletbeli vezetője címmel. A motoros csoport jelenléte a Krímben inkább jelképes és szintén jelzésértékű volt, éppen Putyin személyéhez való kötődésük okán.³³

Janukovics 2014. március 1-jén kelt levelében katonai segítséget kért Oroszországtól³⁴ a hatalmat „törvénytelenül megragadó kijeji junta” ellen, Vlagyimir Putyin pedig még aznap felhatalmazást kért és kapott az orosz parlamentben a haderő külföldön való alkalmazására.

Az ukrán kormány által felosztatott különleges rendőri alakulat, a „Berkut” krími részlegének tagjai és Szent György-szalagot viselő ismeretlen fegyveresek ellenőrzés alá vonták és lezárták a Krím félszigetre vezető két közutat a Krími Köztársaság északi határán.³⁵ A fegyveresek indoklás nélkül megakadályozták minden ukrán és több külföldi újságíró bejutását a félszigetre.³⁶

Az orosz fél tehát informális úton intézett ultimátumot az ukrán vezetéshez, kilátásba helyezte a nyílt katonai agressziót, ugyanakkor hivatalosan továbbra is fenntartotta a látszatot, hogy a Krím félsziget lakói önrendelkezési jogukra hivatkozva keresnek kiutat az ukrainai bizonytalanságból. A jelzés nélküli katonákról az orosz hivatalos álláspont az volt, hogy nem tudják, kik lehetnek,³⁷ biztosan helyi önvédelmi szerveződések tagjai. Vlagyimir Putyin csak később, 2014. április 17-én ismerte be, hogy valójában orosz katonák voltak a „zöld emberkék”.³⁸

³² Ukraine: Night Wolves and unidentified military men seize key Crimea sites. The Guardian, 2014.02.28. <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/28/ukraine-night-wolves-military-seize-crimea>; letöltés: 2018.05.29.

³³ "Вовки" Путіна "охороняють" адміністрацію в Севастополі. Ukrajinszka Pravda, 2014.02.28. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016589/>; letöltés: 2018.05.27.

³⁴ Investigators officially received from UN a photocopy of Yanukovich's letter to Putin, Interfax-Ukraine, 2018.01.25. <https://en.interfax.com.ua/news/general/479848.html>; letöltés: 2018.05.27.

³⁵ Self-defense forces ranks swell in anticipation of Crimea showdown with radicals. RT, 2014.03.04. <https://www.rt.com/news/ukraine-crimea-fascists-forces-707/>; letöltés: 2018.05.29.

³⁶ В'їзд до Криму заблокували невідомі у камуфляжі з георгіївськими стрічками та автоматами. Ukrajinszka Pravda, 2014.03.01. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016840/>; letöltés: 2018.05.29.

³⁷ Putin: Russia force only 'last resort' in Ukraine. BBC, 2014.03.04. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26433309>; letöltés: 2018.05.27.

³⁸ Putin acknowledges Russian military servicemen were in Crimea. RT, 2014.04.17. <https://www.rt.com/news/crimea-defense-russian-soldiers-108/>; letöltés: 2018.05.27.

A tagadhatóság fenntartására és az orosz állam kívülállósága látszatának megőrzésére a Kremlhez köthető Konsztantyin Malofejev, a Marshall Capital befektetési vállalat vezetője a Krimbe küldte embereit, a kelet-ukrajnai események során később elhíresült Igor Girkin-Sztrelkovot és Alekszandr Borodajt. Ők részben az általuk Oroszországban toborzott kétes háttérű kalandorok csapatával (pl. a későbbi donbaszi harctéri parancsnok, Givi és Motorola), részben helyben szervezett oroszbarát csoportokkal, valamint a szélnek eresztett berkutos rendőrökkel alkották a krími „önvédelem” magját, irányították a tiltakozó demonstrációkat. Girkin irányította a felfegyverzett helyiek felkészítését, de feltűnt több forró helyzetnél (parlament, szimferopoli repülőtér), és tárgyalt az ukrán csapatok kivonásáról is.³⁹ Malofejev embereinek szerepe tehát az volt, hogy a Kreml (feltehetően Vlagyiszlav Szurkov elnöki tanácsadó⁴⁰ által irányított agytrösztjén keresztül) közvetett módon irányítsa az eseményeket, de a végrehajtók személye ne kötődjön orosz állami szereplőkhöz, az orosz állam felelőssége kudarc esetén ne legyen bizonyítható.⁴¹

Akszjonov szintén március 1-jén bejelentette, hogy a függetlenségi népszavazást előre hozzák 2014. március 30-ra, egyúttal kijelentette, hogy a félszigeten állomásozó minden ukrán katonai alakulat átkerült az irányítása alá. Azokat a parancsnokokat, akik nem engedelmessé válnak neki, lemondásra szólította fel.

Kijev bénultságát és Janukovics hezitálását (az orosz katonai segítséget kérő levelet ugyan aláírta, de nem volt hajlandó élére állni egy orosz szuronyokon érkező hatalomnak, valamint a nyilvánosság elé kerülő korrupciós botrányai, dőzsölése ellehetetlenítették mint politikai vezetőt) látva az orosz vezetés az események felgyorsítása mellett döntött, célul tűzve ki a félsziget bekebelezését, majd Ukrajna oroszbarátnak vélt részei leválasztását. A Krim Oroszországhoz csatolását továbbra is természetes, jogszerű politikai folyamatként kellett feltüntetni, ehhez elengedhetetlen volt helyi politikusok felhasználása és a közvetlen orosz befolyásolás tagadhatóságának fenntartása.

Az ukrajnai bomlási folyamat megállítására 2014. március 2-án Olekszandr Turcsinov ideiglenes ukrán elnök elrendelte a tartalékosok mozgósítását,⁴² Ihor Kolomojszkij és Szerhij Taruta üzletembereket, ukrán gazdasági oligarchákat pedig kinevezte Dnyepropetrovszk (ma Dnyipro) és Doneck megye kormányzójává.⁴³

³⁹ LOIKO, Sergei: The Unraveling Of Moscow's 'Novorossia' Dream. RFE/RL, 2016.06.01.

<https://www.rferl.org/a/unraveling-moscow-novorossia-dream/27772641.html>; letöltés: 2018.05.29.

⁴⁰ NEMTSOVA, Anna – LAKE, Eli: Is This the Mastermind Behind Russia's Crimea Grab? The Daily Beast, 2014.03.19. <https://www.thedailybeast.com/is-this-the-mastermind-behind-russias-crimea-grab>; letöltés: 2018.05.29.

⁴¹ Russia says cannot order Crimean 'self-defense' units back to base. Reuters, 2014.03.05. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-lavrov-spain-idUSBREA240NF20140305>; letöltés: 2018.05.29.

⁴² Ukraine orders full military mobilisation over Russia moves. BBC, 2014.03.02. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26405635>; letöltés: 2018.05.29.

⁴³ 4 Ukrainian Oligarchs You Should Know About. Business Insider, 2014.03.04. <http://www.businessinsider.com/4-oligarchs-to-watch-in-ukraine-2014-3>; letöltés: 2018.05.29.

Feodoszijában fegyveresek vették körül az ukrán tengerészgyalogosok laktanyáját, és megadásra szólították fel őket, Szudakban a lokátorállomás kezelőszemélyzetét a fegyverek átadására kényszerítették, Szevasztopolban az ukrán haditengerészet objektumait blokád alá helyezték.⁴⁴ Perevalnojénál az ukrán tengerészgyalogos alakulat fegyveres védelmet alakított ki a laktanyája körül.⁴⁵

A katonai objektumokat ostromzár alatt tartó fegyveresek demonstráló civilek, asszonyok és gyerekek mögött helyezkedtek el a laktanyák, épületek bejáratánál. Itt már az orosz haderő járművei is feltűntek, amelyek a hivatalos indoklás szerint csak az eseményeket kísérték figyelemmel.

Gyenyisz Berezovszkij ellentengernagy, az Ukrán Fekete-tengeri Flotta alig egy napja kinevezett parancsnoka megtagadta a Kijevből érkező parancsok teljesítését, helyette hűséget fogadott a „Krim népének”, majd elsétált az orosz parancsnokságra és átállt,⁴⁶ példáját több helyi vezető ukrán állami tisztviselő követte (az SZBU⁴⁷, a belügy, a határőrség és a katasztrófavédelmi minisztériumok krími képviselői). Berezovszkijt később, 2014. március 24-én Putyin elnök kinevezte az orosz Fekete-tengeri Flotta parancsnokhelyettesévé.

A krími szakadár kormányzat bejelentette, hogy önálló védelmi minisztériumot hoz létre, egy hét múlva pedig Akszjonov már közel kétszáz fős haderőről nyilatkozott, amely a másfél ezres önvédelmi erővel együtt biztosítja a félsziget biztonságát.⁴⁸ A rebellis régió „miniszterelnöke” ezzel a lépéssel a fegyveresek jelenlétét és fellépését akarta törvényessé tenni, az erőszak állami monopóliuma védelmében. Az ENSZ-ben Csurkin orosz nagykövet felmutatta Janukovics beavatkozást kérő levelét.

Az orosz kommunikációs gépezetbe azonban hibák is becsúsztak, veszélyeztetve ezzel a tagadhatóság fenntartását. Ukrán védelmi minisztériumi források szerint az orosz Fekete-tengeri Flotta parancsnoka megadásra szólította fel az ukrán haderőnek a félszigeten állomásozó katonáit,⁴⁹ de az orosz védelmi minisztérium cáfolta a hírt.

2014. március 3-án Liz Wahl, a Russia Today hírolvasója egyenes adásban jelentette be felmondását, így tiltakozott az ellen, hogy az orosz állami finanszírozású hírsatorna vállalhatatlan módon szűri meg az Ukrajna orosz intervenciójáról szóló

⁴⁴ Російські військові штурмують українську частину в Севастополі. *Ukrajinszka Prava*, 2014.03.02. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/2/7016948/>; letöltés: 2018.05.29.

⁴⁵ Ukrainian and Russian troops in standoff at Crimean military base – As it happened. *The Guardian*, 2014.03.02. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/ukraine-warns-russia-crimea-war-live>; letöltés: 2018.05.29.

⁴⁶ New head of Ukraine's navy defects in Crimea. *BBC*, 2014.03.02. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26410431>; letöltés: 2018.05.29.

⁴⁷ SZBU – Szluzsba Bezpeki Ukrajini – Ukrán Biztonsági Szolgálat.

⁴⁸ Crimea creates own military by swearing in self-defense units. *RT*, 2014.03.10. <https://www.rt.com/news/self-defense-oath-crimea-962/>; letöltés: 2018.05.29.

⁴⁹ Russia 'demands Ukrainian navy surrender'. *Al-Jazeera*, 2014.03.04. <https://www.aljazeera.com/news/europe/2014/03/russia-asks-ukrainian-navy-surrender-20143315502236327.html>; letöltés: 2018.05.29.

híreket.⁵⁰ Abby Martint, a csatorna egyik arcát pedig – akinek szintén kétségei támadtak – a Krimbe küldték, hogy a helyszínen győződjön meg a valóságról.⁵¹

Az orosz fél megkezdte a félsziget információs terének leszűkítését is. Szimferopolban álarcos egyenruhás emberek szállták meg a független Oknyomozói Újságírói Központnak⁵² és a Sajtó és Információs Központnak otthont adó épületet. Megszüntették a szintén független Fekete-tengeri Televíziós Társaság adásának sugárzását. Az utcai eseményekről tudósító újságírókat megfenyegették, kameráikat elvették.⁵³

Putyin elnök 2014. március 4-én bejelentette, hogy véget ért a harckészültségi ellenőrzés az érintett orosz katonai körzetekben. Ukrán források szerint ekkorra közel 16 ezer orosz katonát dobtak át a Krim félszigetre. A belbeki repülőbázison, ahova a bázis ellenőrzését átvevő, jelzés nélküli egyenruhában érkező fegyvereseket orosz katonai járművek szállították, a fegyvertelen ukrán katonák szovjet eredetű csapatzászlójukkal masírozva nyitottak utat a fegyveresek között. A felvételek bejárták a világot. Több helyen egykori katonai iskolatársak álltak szemben egymással. Az orosz elnök kijelentette, hogy országa fenntartja a fegyveres beavatkozás jogát, amennyiben a krími események anarchiába csapnak át – azaz nem az orosz tervek szerint alakulnak.⁵⁴ A katonai jelenlétet az orosz fél a nyilvánvaló bizonyítékok ellenére tagadta.⁵⁵

2014. március 5-én ismeretlen fegyveresek egy időre foglyul ejtették Robert Serryt, az ENSZ különleges megbízottját.⁵⁶ Az egyenruhás férfiak kijelentették: utasítást kaptak, hogy az ENSZ-főtitkár, Ban Ki Mun képviselőjét saját biztonsága érdekében szállítsák a repülőtérré, hogy elhagyhassa az országot. Serry kísérőjével egy kávézóba menekült, és csak hosszas egyeztetések után engedték szabadon.

2014. március 6-án a krími törvényhozás, a Legfelső Tanács megszavazta az Oroszországi Föderációhoz történő (újra)csatlakozást, és március 16-ra előre hozta az ügydöntő népszavazást, ha Oroszország kész befogadni a kérést. Az információs tér tovább szűkült, két népszerű ukrán csatornát a Roszija24 orosz hírcsatorna váltott

⁵⁰ RT America Anchor Resigns In Protest Of 'White-Washed' Ukraine Coverage. Newsweek, 2014.03.05.

<http://www.newsweek.com/rt-america-anchor-resigns-protest-white-washed-ukraine-coverage-230969>; letöltés: 2018.05.29.

⁵¹ Russia Today presenter hits out at Moscow over Ukraine. The Guardian, 2014.03.05.

<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/05/russia-today-abby-martin-crimea-ukraine>; letöltés: 2018.05.29.

⁵² Крымский фронт захватил дом профсоюзов в Симферополе и информационный пресс-центр, 2014.03.01. <https://www.youtube.com/watch?v=zG2b5fd6AWU#t=63>; letöltés: 2018.05.29.

⁵³ Independent media, journalists obstructed in Crimea. CPJ, 2014.03.03.

<https://cpj.org/2014/03/independent-media-journalists-obstructed-in-crimea.php>; letöltés: 2018.05.29.

⁵⁴ Putin: Russia force only 'last resort' in Ukraine. BBC, 2014.03.04.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-26433309>; letöltés: 2018.05.29.

⁵⁵ Russia's Defense Minister Calls Evidence of Troop Presence in Crimea 'Complete Nonsense'. The New York Times, 2014.03.05.

<https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/03/05/russias-defense-minister-calls-evidence-of-troop-presence-in-crimea-complete-nonsense/>; letöltés: 2018.05.29.

⁵⁶ UN envoy trapped in Crimea cafe by militia. The Telegraph, 2014.03.06.

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10679693/UN-envoy-trapped-in-Crimea-cafe-by-militia.html>; letöltés: 2018.05.29.

fel a helyi adótornyok sugárzásában. Az EBESZ (magyar vezetésű) fegyverzetellenőr-csoportját a félsziget közúti bejáratát őrző fegyveresek visszafordították.⁵⁷ A nemzetközi közösség nyugati tagjai tiltakoztak, de mivel Oroszország tovább tagadta érintettségét, tehetetlenek voltak. Barack Obama elnök elrendelte, állítsanak össze egy listát a krími orosz invázióért felelős személyekről, akiket az Amerikai Egyesült Államok szankciókkal sújthat.⁵⁸ Az első valószínű szankciókra azonban 2014. március 17-ig kellett várni.⁵⁹

A „népszavazás” kiírása és a félsziget Oroszországhoz kötése szándékának kinyilatkoztatása letisztította az addig kaotikus folyamatokat. Világossá vált, hogy Ukrajna nem kész és nem képes fegyveres ellenállásra a Krím megtartása érdekében, a tárgyalások ezt követően a károk és a veszteségek mérsékléséről szóltak. Az ukrán katonák közül a helyiek elhagyták alakulataikat, a maradók várták, hogy parancsot kapjanak a szervezett elvonulásra. A végleges kivonásra csak a referendum utáni héten került sor, az ukrán katonák közül többnyire azok, akik Ukrajna más tájaihoz kötődtek, demoralizálva, felszerelésük nagy részét egykori bázisaikon hagyva tértek vissza hazájukba.⁶⁰

A Krím félsziget minden fontosabb intézményét jelzés nélküli fegyveresek őrizték, akiknek tilos volt szóba elegyedniük bárkivel, nehogy információt áruljanak el magukról, vagy akcentusuk árulja el, honnan érkeztek. Megszületett az „udvarias zöld emberkék” legendája, a kedveskedő elnevezés jótékony leplet terített a tényre, hogy a mindent pillanatokon belül a világhálóra továbbító kommunikációs eszközök világában egy teljesen új, „fedett művelet” zajlik a világ szeme előtt.

A referendum előtti időszak az előkészületekkel zajlott: az újságírókat tovább terrorizálták,⁶¹ a nemzetközi szervezetek képviselőit távol tartották a félszigettől,⁶² a nem Oroszországból érkező repülőjáratokat törölték.⁶³ A Krím információs és fizikai elszigetelése teljessé vált, a félszigeten zajló eseményekről döntően csak orosz forrásokból értesült a külvilág, az orosz narratíva – különösen az alapvetően orosz nyelvű forrásokból tájékozódó posztszovjet térség országaiban – fölénybe került az orosz állampolgárokhoz csak szűrtén vagy még úgy sem eljutó „külső” hírforrásokkal szemben.

⁵⁷ Ukrán válság: fegyveresek tartóztatták fel az EBESZ megfigyelőit. honvedelem.hu, 2014.03.06. https://honvedelem.hu/cikk/42789_ukran_valsag_fegyveresek_tartoztattak_fel_az_ebesz_megfigyeloit; letöltés: 2018.05.29.

⁵⁸ Obama warns on Crimea, orders sanctions over Russian moves in Ukraine. Reuters, 2014.03.06. <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-obama/update-4-obama-warns-on-crimea-orders-sanctions-over-russian-moves-in-ukraine-idUSL1N0M30XQ20140306>; letöltés: 2018.05.29.

⁵⁹ Putin Recognizes Crimea Secession, Defying the West. The New York Times, 2014.03.18. <https://www.nytimes.com/2014/03/18/world/europe/us-imposes-new-sanctions-on-russian-officials.html>; letöltés: 2018.05.29.

⁶⁰ Ukrainian forces withdraw from Crimea. BBC, 2014.03.24.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-26713727>; letöltés: 2018.05.29.

⁶¹ Disturbing tales emerge from Crimea. CNN, 2014.03.07. <https://edition.cnn.com/2014/03/07/world/europe/crimea-journalists-threatened/index.html>; letöltés: 2018.05.29.

⁶² Ukraine: UN human rights envoy denied access to Crimea. UN News, 2014.03.12. <https://news.un.org/en/story/2014/03/463812-ukraine-un-human-rights-envoy-denied-access-crimea>; letöltés: 2018.05.29.

⁶³ Ukraine crisis: Flights into Crimea denied permission to land. The Telegraph, 2014.03.11. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10689654/Ukraine-crisis-Flights-into-Crimea-denied-permission-to-land.html>; letöltés: 2018.05.29.

A vitatott körülmények között a hatalmat átvevő krími oroszbarát politikai vezetés az alig háromhetes „függetlenséget” arra használta fel, hogy kiérdemelje Oroszország hálóját, és a csatlakozás után is megőrizhesse funkcióit.⁶⁴

A népszavazást az EBESZ nem ismerte el, így megfigyelőket sem küldött. Oroszország mozgósította informális kapcsolatait, és euroszkeptikus, a nyugati politikai uralkodó politikai áramlatokkal szembemenő politikusokat utaztatott a félszigetre.⁶⁵

2014. március 13-án Oroszország bejelentette, hogy az Ukrajnával határos Rosztov, Belgorod és Kurszk megyékben legalább 10 ezer katonát vont össze, akik tűzéri eszközökkel, illetve harci helikopterek bevonásával gyakorlatot kezdtek a határ közvetlen közelében.⁶⁶ A híradók képei orosz katonai konvojok mozgását közvetítették. Az erődemonstráció egyértelműen az ukrán politikai vezetés elrettentésére szolgált, hogy a krími orosz forgatókönyv megzavarását Oroszország kész katonai erővel is megtorolni. Ekkor hangzott el Angela Merkel kijelentése, amely szerint Vlagyimir Putyin a letűnt évszázadok módszereit alkalmazza a 21. században.

A 2014. március 16-i „népszavazás” a putyini taktika diadalát hozta. Az információs vákuumban megtartott referendum eredményét – bár erre az alapos kommunikációs előkészítés miatt nem is volt szükség – az orosz fél tetszése szerint használhatta fel külső és belső kommunikációs célokra. 2014. március 17-én a krími parlament kikiáltotta a félsziget önállóságát – amit Oroszország és „el nem ismert” államokból álló holdudvara, Abházia és Dél-Oszétia, valamint a még az oroszok által sem elismert Nagorno-Karabah ismert el –, egyben felvételét kérte az Oroszországi Föderációba.

Következtetések

Oroszország számára létfontosságú volt megakadályozni Ukrajna leválását a posztsovjet államok orosz érdekszférájából. Az ukrán politika irányváltásával a keleti szláv közösség egy meghatározó eleme esett volna ki, amit nem engedhetett meg. A Krím félsziget elcsatolása orosz szempontból több célt is szolgált:

- aki a Krímet birtokolja, az domináns szerepet játszhat a Fekete-tenger medencéjében (az Ukrajnával kötött flottamegállapodás érvénytelenné nyilvánításával pedig Oroszország szabad kezet adott önmagának regionális flottája fejlesztéséhez);
- Ukrajna területi integritásának megbontásával olyan permanens konfliktus jött létre, amely a grúz példához hasonlóan meghatározatlan időre elhalasztja az ország euroatlanti integrációját;

⁶⁴ Crimean leaders get red carpet treatment on visit to Moscow. The Guardian, 2014.03.07.
<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/07/crimean-leaders-red-carpet-visit-moscow>;
letöltés: 2018.05.29.

⁶⁵ The Crimea referendum and International observers. Digital Journal, 2014.03.22.
<http://www.digitaljournal.com/news/politics/op-ed-the-crimea-referendum-and-international-observers/article/377812>; letöltés: 2018.05.29.

⁶⁶ Russian Troops Mass at Border With Ukraine. New York Times, 2014.03.13.
<https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/ukraine.html>; letöltés: 2018.05.29.

- a gyors és vérontás nélkül megszerzett félszigettel és az annak „hazatéréséhez” komponált kommunikációval Putyin olyan szintű nemzeti egységet teremtett, amely nemcsak megosztotta belföldi ellenzékét, de az annexióval szembemenő nyugatbarát politikusok hazai támogatottságát tovább erodálta.

Az előző pontokból a vér nélküli győzelemhez volt a legnagyobb szükség a tanulmány által vizsgált tagadhatóságra és a proxik használatára. Az előbbi a kívülállóság fenntartása mellett időnyerésre is szolgált, mert mire egy-egy esemény orosz érintettsége bizonyítást nyert, a történések közben meghaladták, napjaink híradatában pedig elvesztette annak relevanciáját, hírértékét. A krími oroszbarát politikusok hatalomra juttatása pedig lehetővé tette, hogy a nyugati világ által máshol támogatott szecessziós törekvések (Koszovó, Dél-Szudán stb.) mintájára Oroszország létrehozza a saját érdekszférájában azt a példaértékű scenáriót, amellyel példát statuálhat az odatartozónak vélt államok előtt, hogy bármilyen egyéni útkeresésük esetén könnyörtelenül feldarabolja őket belső törésvonalaik mentén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- "Вовки" Путіна "охороняють" адміністрацію в Севастополі. *Ukrajinszka Pravda*, 2014.02.28.
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016589/>; letöltés: 2018.05.27.
- 4 Ukrainian Oligarchs You Should Know About. *Business Insider*, 2014.03.04.
<http://www.businessinsider.com/4-oligarchs-to-watch-in-ukraine-2014-3>;
letöltés: 2018.05.29.
- Armed Cossacks pour in to fight Georgians. *The Guardian*, 2008.08.09.
<https://www.theguardian.com/world/2008/aug/09/russia.georgia1>; letöltés: 2018.05.27.
- August 31, 2006: Beslan – Two Years On.
http://www.unicef.org/russia/media_4875.html; letöltés: 2018.05.27.
- Az Ukrán Nemzetbiztonsági és Védelmi Tanács 2014. február 28-i ülésének jegyzőkönyve.
<http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>; letöltés: 2018.05.27.
- Chechen Special Forces to Be Deployed to Syria. *The Moscow Times*, 2016.12.08.
<https://themoscowtimes.com/news/chechen-troops-to-be-deployed-in-syria-56466>;
letöltés: 2018.06.10.
- Crimea creates own military by swearing in self-defense units. *RT*, 2014.03.10.
<https://www.rt.com/news/self-defense-oath-crimea-962/>; letöltés: 2018.05.29.
- Crimean leaders get red carpet treatment on visit to Moscow. *The Guardian*, 2014.03.07.
<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/07/crimean-leaders-red-carpet-visit-moscow>; letöltés: 2018.05.29.
- Crimean Tatars, pro-Russia supporters approach Crimean parliament building. *Interfax-Ukraine*, 2014.02.26.
<https://en.interfax.com.ua/news/general/192882.html>; letöltés: 2018.05.27.

- DARCZEWSKA, Jolanta: The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, a case study. OSW, 2014.05.22.
https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_warfare.pdf; letöltés: 2018.06.10.
- DEÁK János: Az Orosz Birodalom katonai stratégiái, háborúi és hadereje a 18. századtól napjainkban. NKE Nonprofit Kft., Budapest, 2015. p. 131. ISBN 978-615-5527-51-7.
- Disturbing tales emerge from Crimea. CNN, 2014.03.07.
<https://edition.cnn.com/2014/03/07/world/europe/crimea-journalists-threatened/index.html>; letöltés: 2018.05.29.
- DUNBAR, William: They forced me out for telling the truth about Georgia. Independent, 2010.09.19.
<https://www.independent.co.uk/voices/commentators/william-dunbar-they-forced-me-out-for-telling-the-truth-about-georgia-2083870.html>; letöltés: 2018.05.27.
- Ethnic Cleansing in South Ossetia? New York Times, 2008.08.15.
<https://topics.blogs.nytimes.com/2008/08/15/ethnic-cleansing-in-south-ossetia/>; letöltés: 2018.05.27.
- Independent media, journalists obstructed in Crimea. CPJ, 2014.03.03.
<https://cpj.org/2014/03/independent-media-journalists-obstructed-in-crimea.php>; letöltés: 2018.05.29.
- Investigators officially received from UN a photocopy of Yanukovych's letter to Putin, Interfax-Ukraine, 2018.01.25.
<https://en.interfax.com.ua/news/general/479848.html>; letöltés: 2018.05.27.
- KEEGAN, John: A hadviselés története. Corvina, Budapest, 2002. p. 17. ISBN 963-13-5199-8.
- LOIKO, Sergei: The Unraveling Of Moscow's 'Novorossia' Dream. RFE/RL, 2016.06.01.
<https://www.rferl.org/a/unraveling-moscow-novorossia-dream/27772641.html>; letöltés: 2018.05.29.
- NAIM, Moises: What is a GONGO? How government-sponsored groups masquerade as civil society. Foreign Policy, 2009.10.13.
<http://foreignpolicy.com/2009/10/13/what-is-a-gongo/>; letöltés: 2018.05.27.
- New head of Ukraine's navy defects in Crimea. BBC, 2014.03.02.
<http://www.bbc.com/news/world-europe-26410431>; letöltés: 2018.05.29.
- NEMTSOVA, Anna – LAKE, Eli: Is This the Mastermind Behind Russia's Crimea Grab? The Daily Beast, 2014.03.19.
<https://www.thedailybeast.com/is-this-the-mastermind-behind-russias-crimea-grab>; letöltés: 2018.05.29.
- Obama warns on Crimea, orders sanctions over Russian moves in Ukraine. Reuters, 2014.03.06.
<https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-obama/update-4-obama-warns-on-crimea-orders-sanctions-over-russian-moves-in-ukraine-idUSL1N0M30XQ20140306>; letöltés: 2018.05.29.

- Putin acknowledges Russian military servicemen were in Crimea. RT, 2014.04.17. <https://www.rt.com/news/crimea-defense-russian-soldiers-108/>; letöltés: 2018.05.27.
- Putin Recognizes Crimea Secession, Defying the West. The New York Times, 2014.03.18. <https://www.nytimes.com/2014/03/18/world/europe/us-imposes-new-sanctions-on-russian-officials.html>; letöltés: 2018.05.29.
- Putin: Russia force only 'last resort' in Ukraine. BBC, 2014.03.04. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26433309>; letöltés: 2018.05.27.
- RT America Anchor Resigns In Protest Of 'White-Washed' Ukraine Coverage. Newsweek, 2014.03.05. <http://www.newsweek.com/rt-america-anchor-resigns-protest-white-washed-ukraine-coverage-230969>; letöltés: 2018.05.29.
- Russia 'demands Ukrainian navy surrender'. Al-Jazeera, 2014.03.04. <https://www.aljazeera.com/news/europe/2014/03/russia-asks-ukrainian-navy-surrender-20143315502236327.html>; letöltés: 2018.05.29.
- Russia flexes military muscle as tensions rise in Ukraine's Crimea region. CNN, 2014.02.27. <https://edition.cnn.com/2014/02/26/world/europe/ukraine-politics/>; letöltés: 2018.05.27.
- Russia recognizes Georgia's breakaway republics, 2008.08.26. SputnikNews archívum. <https://sputniknews.com/russia/20080826116291407/>; letöltés: 2018.05.27.
- Russia says cannot order Crimean 'self-defense' units back to base. Reuters, 2014.03.05. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-lavrov-spain-idUSBREA240NF20140305>; letöltés: 2018.05.29.
- Russia Today presenter hits out at Moscow over Ukraine. The Guardian, 2014.03.05. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/05/russia-today-abby-martin-crimea-ukraine>; letöltés: 2018.05.29.
- Russia's Defense Minister Calls Evidence of Troop Presence in Crimea 'Complete Nonsense'. The New York Times, 2014.03.05. <https://thelede.blogs.nytimes.com/2014/03/05/russias-defense-minister-calls-evidence-of-troop-presence-in-crimea-complete-nonsense/>; letöltés: 2018.05.29.
- Russian Troops Mass at Border With Ukraine. New York Times, 2014.03.13. <https://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/ukraine.html>; letöltés: 2018.05.29.
- Russians in South Ossetian Separatist Government. <http://georgiaupdate.gov.ge/en/tagliavini/15c7ac9f9e93192bc30fbaecc87c70b/d47fb18b456b1f8392cb799b18529463/ce7e6bfd37d3b88e21caf283046a92b0>; letöltés: 2018.06.10.
- Self-defense forces ranks swell in anticipation of Crimea showdown with radicals. RT, 2014.03.04. <https://www.rt.com/news/ukraine-crimea-fascists-forces-707/>; letöltés: 2018.05.29.
- STOWELL, Joshua: „Plausible Deniability” in Russia's Hybrid War in Ukraine, Global Security Review, 2018.02.22. <https://globalsecurityreview.com/plausible-deniability-russias-hybrid-war-ukraine/>; letöltés: 2018.05.27.

- The Crimea referendum and International observers. Digital Journal, 2014.03.22. <http://www.digitaljournal.com/news/politics/op-ed-the-crimea-referendum-and-international-observers/article/377812>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukraine crisis: Flights into Crimea denied permission to land. The Telegraph, 2014.03.11. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10689654/Ukraine-crisis-Flights-into-Crimea-denied-permission-to-land.html>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukraine orders full military mobilisation over Russia moves. BBC, 2014.03.02. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26405635>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukraine: Night Wolves and unidentified military men seize key Crimea sites. The Guardian, 2014.02.28. <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/28/ukraine-night-wolves-military-seize-crimea>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukraine: UN human rights envoy denied access to Crimea. UN News, 2014.03.12. <https://news.un.org/en/story/2014/03/463812-ukraine-un-human-rights-envoy-denied-access-crimea>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukraine's sharp divisions. BBC, 2014.04.23. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26387353>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukrainian and Russian troops in standoff at Crimean military base – As it happened. The Guardian, 2014.03.02. <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/ukraine-warns-russia-crimea-war-live>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukrainian forces withdraw from Crimea. BBC, 2014.03.24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26713727>; letöltés: 2018.05.29.
- Ukrán válság: fegyverek tartóztatták fel az EBESZ megfigyelőit. honvedelem.hu, 2014.03.06. https://honvedelem.hu/cikk/42789_ukran_valsag_fegyverek_tartoztattak_fel_az_ebesz_megfigyeloit; letöltés: 2018.05.29.
- UN envoy trapped in Crimea cafe by militia. The Telegraph, 2014.03.06. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10679693/UN-envoy-trapped-in-Crimea-cafe-by-militia.html>; letöltés: 2018.05.29.
- VATCHAGAEV, Mairbek: FSB Veterans Unhappy about New Special Forces Training Center in Chechnya. Eurasia Daily Monitor, Volume: 11, Issue: 116. 2014.06.26. <https://jamestown.org/program/fsb-veterans-unhappy-about-new-special-forces-training-center-in-chechnya-2/>; letöltés: 2018.05.27.
- VATCHAGAEV, Mairbek: Understanding the Mysterious Appearance of the Chechen 'Vostok' Battalion in Eastern Ukraine. Eurasia Daily Monitor, Volume: 11, Issue: 101. 2014.05.30. <https://jamestown.org/program/understanding-the-mysterious-appearance-of-the-chechen-vostok-battalion-in-eastern-ukraine-2/>; letöltés: 2018.06.10.
- В Чечне расформированы батальоны "Восток" и "Запад", Interfax 2008.11.08. <http://www.interfax.ru/russia/44317>; letöltés: 2018.06.10.

- В Южную Осетию прибывают добровольцы (Dél-Oszétiába önkéntesek érkeznek). Regnum, 2008.08.05.
<https://regnum.ru/news/1036598.html>; letöltés: 2018.06.10.
- Вїзд до Криму заблокували невідомі у камуфляжі з георгіївськими стрічками та автоматами. Ukrajinszka Pravda, 2014.03.01.
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016840/>; letöltés: 2018.05.29.
- ГЕРАСИМОВ, Валерий: Ценность науки в предвидении. Военно-Промышленный Курьер, 2013/8. szám. pp. 2–3. <http://vpk-news.ru/articles/14632/>; letöltés: 2018.05.27.
- Крымский фронт захватил дом профсоюзов в Симферополе и информационный пресс-центр, 2014.03.01.
<https://www.youtube.com/watch?v=zG2b5fd6AWU#t=63>; letöltés: 2018.05.29.
- Порошенка освистали в Криму. Ukrajinszka Pravda, 2014.02.28.
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/28/7016707/>; letöltés: 2018.05.27.
- Правительство РФ приняло перечень системообразующих организаций. RBC, 2008.12.25.
<https://www.rbc.ru/economics/25/12/2008/5703d1209a79473dc814b72f>;
letöltés: 2018.05.27.
- Російські військові штурмують українську частину в Севастополі. Ukrajinszka Prava, 2014.03.02. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/2/7016948/>;
letöltés: 2018.05.29.
- Спiкер Верховної Ради Криму досi вважає Януковича президентом. Ukrajinszka Pravda, 2014.02.27. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016562/>;
letöltés: 2018.05.27.
- У Севастополі вимагають віддати владу "вибраному" на мітингу "меру". Ukrajinszka Pravda, 2014.02.24.
<https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/24/7016127/>; letöltés: 2018.05.27.

**A MIGRÁCIÓ DEMOGRÁFIAI, TÁRSADALMI,
GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS KIHÍVÁSAI**

Korunk egyik nagy kihívását, a tömeges illegális migrációt számos oldalról elemezhetjük, a szakirodalomban a megközelítést illetően jelentős eltérésekkel találkozhatunk. Nem vitatható, hogy a migráció nem akadályozható meg, az az emberiség életének kísérőjelensége, ugyanakkor a 2015-ben kezdődött és főként Európát érintő szabályozatlan, ellenőrizetlen, ráadásul tömeges illegális migráció nehezen kezelhető helyzetet hozott létre kontinensünkön.

A válságok, a helyi háborúk számos embert kényszerítettek menekülésre országokon belül és azon kívül. Ehhez kapcsolódott egy lényegesen magasabb számú, főként gazdasági migráns, akik – kihasználva a liberális európai felfogást – tömegesen, a határok megkerülésével érkeznek Európába, mozgásukat embercsempészeknek nevezett szervezett bűnözői csoportok támogatják, élvezve esetenként egyes országok kormányainak támogatását is. Ezek anyagi haszna legfeljebb becsülhető, de mindenképpen óriási.

Európa a meglévő szabályok hiányosságait eddig nem küszöbölte ki, ennek eredményeképpen alakult ki a jelenlegi helyzet, ami rövid távon nagyon nehezen oldható meg. Tanulmányomban a kihívások néhány aspektusát veszem górcső alá, a teljesség igénye nélkül.

Általános trendek

A migrációnak számos hatása van egy adott országra, régióra. A Föld teljes lakosságának 3,3%-a él a születési helyétől eltérő országban.¹ Migráció mindig volt, van és lesz is, azon egyszerű ok miatt, hogy a kiváltó körülmények sem szűnnek meg. Durván egymilliárd ember van Földünkön állandó mozgásban. Az emberiség létszámának növekedésével ez a szám is folyamatosan növekszik. Az Európai Unióban élők esetén ez a szám lényegesen magasabb, 10,4%, a legtöbb bevándorló az Unión kívülről érkezik.² Magyarországon ez az adat fordított, a külföldön született népesség kétharmada érkezik más uniós országokból és csak 1,7% az Unión kívülről.

A migráció okai tartósak, ennek megfelelően a kibocsátó és a befogadó oldalon is alkalmazkodásra van szükség. A bevándorlók kevés kivétellel jobb helyzetbe kerülnek, mint ahonnan elindultak, azt a gazdasági szintet azonban, amelyben a befogadó ország állampolgárai élnek, nem érik el. Mindkét oldal számára hasznos lenne, ha a bevándorlás szabályozott keretek között történne.

¹ FLEISCHER Tamás: A migráció társadalmi és gazdasági összefüggései: az MTA KRTK Vándorszemináriuma. *Tér és Társadalom*, 31. évf., 1. szám. pp. 147–157.

<http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2834/4923>; letöltés: 2018.07.26.

² Uo.

Peter Sunderladm, a londoni School of Economics elnöke és William Swing, a Nemzetközi Migrációs Szervezet vezetője szerint a „migráció – amennyiben biztonságos, jogszerű és önkéntes keretek között zajlik – a szegénység elleni harc és a fejlődés legősibb eszköze”.³

Az ENSZ Menekültügyi Ügynökségének adatai szerint ma (2018) 68,5 millió ember kényszerül otthonának elhagyására, és 40 millió azoknak a száma, akik belső (országban belüli) migrációra kényszerülnek. A 68,5 millió ember 25,4%-a menekült, ezek fele 18 év alatti.⁴ A menekültek 85%-a a fejlett országokban talál oltalomra. A menekültek 57%-a három országból érkezik: Dél-Szudán (2,4 millió), Afganisztán (2,6 millió) és Szíria (6,3 millió). Konfliktus és üldöztetés miatt napi 44 400 ember kénytelen elhagyni otthonát, a hontalanok száma 10 millió fő. A legtöbb menekültet befogadó ország: Irán, Libanon, Pakisztán, Uganda és Törökország.⁵

A legális migráció folyamata alaphelyzetben követhető, sőt tervezhető, ami magában foglalja a szabályozók kidolgozását a befogadó állam, illetve nemzetközi szervezetek részéről. Ettől eltérő a rendkívüli helyzet, ami például polgárháború, természeti vagy társadalmi katasztrófa, esetleg háború miatt következik be. Ez értelemszerűen teljesen más kezelést kíván, nem vagy nehezen tervezhető és számtalan meglepetést tartogat. Ilyenkor elsősorban a humanitárius katasztrófa elkerüléséről kell gondoskodni. Erre számos példát láthattunk 2015-ben európai és hazai viszonylatban egyaránt. 2015-től olyan helyzet alakult ki Európában, amelynek során egy menekültválsághoz kapcsolódott egy gyakran a szervezett bűnözés által szervezett tömeges illegális migráció, ami a határok törvénytelen átlépésével jár és a mai napig nem szűnt meg.

Számtalan kérdés merül fel azzal kapcsolatban, hogy káros vagy hasznos a migráció. A megítéléstől függetlenül mindenképpen figyelembe kell venni, hogy a migráció az emberi létezéssel együtt járó kategória, hasznosságát illetően vizsgálhatjuk az egyén, illetve a társadalom szempontjából. Az egyén oldaláról vizsgálva megállapítható, ha valaki gazdasági okok miatt hagyja el lakóhelyét és jobb körülmények közé kerül, az mindenképpen hasznos. Ha olyan helyre kerül, ahol képzettségének megfelelő munkát talál, ráadásul az adott társadalomnak is fontos a munkája, a migráció mindenképpen pozitív tényezőként értékelhető. Az emberek természetes igénye, hogy jobb körülmények közé kerüljenek, gyermekeik jobb oktatásban és egészségügyi ellátásban részesüljenek, ha család nélkül vándorolnak külföldre, akkor otthon maradó családtagjaikat pénzzel támogathassák. Ez utóbbi hasznos lehet a kibocsátó állam számára is, hiszen létezik jó néhány állam, amely a hazaküldött pénzekből komoly bevételhez jut.

A Világbank elemzése szerint 2016-ban világszinten 574 milliárd dollárt küldtek haza migránsok a kibocsátó országokba.⁶ Ez körülbelül duplája annak, amit tíz évvel ezelőtt küldtek. Ez a szám becslésen alapul, tehát tévedés nem zárható ki.

³ A bevándorlás előnyei. Metazin, 2014. május 2.

<http://www.metazin.hu/index.php/item/2931-a-bevandorlas-elonyei>; letöltés: 2018.07.25.

⁴ NHCR: Figures at a Glance. <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>; letöltés: 2018.08.11.

⁵ Uo.

⁶ Remittance Flows Worldwide in 2016. PEW Research Center, January 23, 2018.

<http://www.pewglobal.org/interactives/remittance-map/>; letöltés: 2018.07.26.

Nem kell messzire mennünk annak bizonyítására, hogy léteznek olyan államok, amelyek meghatározott összeg befizetése esetén letelepedési jogot biztosítanak migránsoknak. Az emberek mozgásával számos szaktudást visznek a migránsok a befogadó államba, nem is beszélve arról, hogy olyan munkaköröket töltenek be, amelyeket helyi állampolgárok nem vállalnak. A célországokban a többség tehernek tekinti a bevándorlókat, a gazdaság azonban rászorul az alacsony fizetéssel és elismeréssel járó munkákat elvégző migránsokra. Ez nem ma, hanem az 1950-es években kezdődött, amikor a gyarmati rendszer felbomlása egybeesett a nyugat-európai gazdasági fellendüléssel. Egyre több munkaerőre volt szükség, ami nem állt rendelkezésre. Ekkor engedélyezték, hogy a gyarmati közigazgatásban gyakorlatot szerzett személyek letelepedhessenek Európában. A nyugat-európai országok között kivételt jelentett Németország, amelynek nem voltak gyarmatai, illetve más államokhoz képest elenyészően kevéssel rendelkezett, ezért a hatvanas években megállapodást kötött Törökországgal úgynevezett vendégmunkások betelepítésére. Már akkor feltételezték – tévesen –, hogy a betelepített személyek gyorsan integrálódnak, átveszik a kulturális, társadalmi, esetenként vallási szokásokat.

Ez a tévedés megismétlődött 2015-ben. Nem ismerték, vagy elfelejtették, hogy a muszlim vallás ellenáll mindenféle külső nyomásnak, a hit nemcsak vallási kötődést, hanem életformát is jelent, a társadalom legkisebb egysége a család, sok gyerekre van szükség, mert ők tartják el később a családot. Ennek következménye, hogy az európai népesség száma drasztikusan csökken, az EU-ban a születési arány 1,3%, míg ez az érték a muszlim lakosságnál 8,1%.⁷ Az elmúlt harminc évben a muzulmán lakosság száma Nagy-Britanniában 82 ezerről 2,5 millióra nőtt, Hollandiában az újszülöttek fele muzulmán, Franciaországban a húsz évnél fiatalabbak 30%-a muzulmán. Belgium lakosságának 25%-a az iszlámhoz kötődik. Az előrejelzések szerint ez a tendencia folytatódni fog.

A Global Trends 2030 előrejelzés szerint földünk lakossága 2030-ra a 2012-es 7,12 milliárd lakosról 8,3 milliárdra növekszik.⁸ A megatrendek szerint a Nyugat és a fejlődő országok esetében előregedéssel, míg a harmadik világ esetében a fiatalok számának növekedésével kell számolni. A 19. század második és a 20. század első felében, a globalizáció első szakaszában az európai kontinensen belül, illetve Európa és az Újvilág között masszív migráció játszódott le. Ehhez természetesen hozzájárult az ipari forradalom is. Nem lesz kisebb a migráció a 21. században sem, ennek oka a globalizáció hatása, a gazdag és a szegény országok lakosai közötti korkülönbségek, a régiók és az országok között eltérő jövedelmi viszonyok, valamint a migránshálózatokat mozgó szervezetek aktív működése.

Az országon belüli migrációt a fejlődő világban megnyilvánuló gyors urbanizáció, a környezeti tényezők, valamint a klímaváltozás befolyásolja. A klímaváltozás különösen az afrikai és ázsiai migrációra hat, a szárazságnak a migrációra gyakorolt hatása viszont folyamatos és tartós. Az áradások miatti

⁷ Eurábia: Integráció helyett iszlamizáció. Magaspart.hu, 2017-07-28.
<http://magaspart.hu/tag/migracio-veszelyei/>; letöltés: 2018.07.26.

⁸ Global Trends 2030: Alternative Worlds. National Intelligence Council, December 2012.
<https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>;
letöltés: 2018.08.23.

migráció otthonokat tüntet el, növeli a fenyegetettség érzetét és ezzel a migrációs szándékot. A jobb gazdasági lehetőségek növelik a belső migrációt is, elég csak arra utalni, hogy Kínában mintegy 250 millió belső migránst tartanak nyilván, akiknek a célja a nagyobb városokba történő költözés. Ennek következtében megvárosok alakulnak ki, nőnek a lakosság ellátásának nehézségei, ezzel együtt társadalmi feszültségek okozói is lehetnek, például a lakosság és a hatóságok között. Mivel a migráció nagyobb mértékű, mint a munkaerő iránti igény, ezért új országok is megjelennek a desztinációs célok között.

A világ migránsainak több mint kétharmada a G-7 országokba szeretne menni. Ez a tendencia még akkor is igaz, ha a gazdasági növekedés ezekben az országokban viszonylag lassabb. Németországban 2035-ig a 15–24 év közötti fiatalok száma 25%-kal csökken, ami 2,5 millió embert érint. A japán fiatalok esetében a 25%-os csökkenés három millió fiatalt érint. Az Amerikai Egyesült Államokban, ahol a fiatalok aránya lassan növekszik, a teljes lakossághoz viszonyított arányuk 14-ről 12,8%-ra csökken az elkövetkező negyedszázadban.

Paradox helyzetet hoz létre a kor és a fizetés közötti eltérés. A gyorsan növekvő gazdaság értelemszerűen vonzza a migráns munkavállalókat. Egy ország gazdasági helyzetének egyik mutatója az is, ha a lakosok elmennek más országokba dolgozni, illetve tartósan külföldön vállalnak munkát. Ebből a szempontból vizsgálva a kelet-európai országok nincsenek kedvező helyzetben. A fejlődő országok számos vonzó lehetőséget kínálnak képzett és képzetlen migránsoknak. A gyors urbanizáció együtt jár lakások, irodaházak építésével, illetve a közlekedés fejlesztésével.

A fejlődő országok közül Brazíliában, Kínában és Törökországban jelentősen csökkent a fiatalok száma, így vonzóvá válnak olyan országok fiataljai számára, ahol a fizetések alacsonyok, mint például a szubszaharai és dél-ázsiai országok esetében. A brazil fiatalok száma 2035-re öt millióval csökken, Kína esetében 75 millióval csökkenéssel számolhatunk. A már említett Global Trends 2030 értékelése szerint a magasabb számú migráció gyorsabb gazdasági fejlődéshez vezet. A Világbank becslése szerint 2025-re a migránsok számának 3%-os növekedése a globális bevételek 0,6%-os növekedését hozza magával, ez az érintett országok körének 368 milliárd dolláros növekedést hoz, ami több, mintha a szabadkereskedelem összes korlátját eltávolítanák.⁹ A fejlett országok elitje a migrációt a gazdasági növekedés hajtóerejének tekinti, különös tekintettel a magasabb képesítésű munkaerő megszerzéséért folyó versenyre. A technológia – különös tekintettel a biometria széles körű elterjedésére – növeli annak a lehetőségét, hogy az országba belépni kívánókat ellenőrizzék helyben is és nagyobb távolságról is. Az internet és a közösségi média a fogadó országok számára sok információ megszerzését teszi lehetővé. A migráció nagy mennyiségű pénzösszegek küldését generálja, ugyanakkor a kibocsátó országok számára gátolja a fejlődést azáltal, hogy a képzett emberek elhagyják az országot. Számos szubszaharai, közép-amerikai ország azért aggódik, hogy elveszíti a képzett munkások 30%-át.

⁹ Global Trends 2030: Alternative Worlds. p. 46.
https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf; letöltés: 2018.07.26.

A fejlett világban a migráció hozzájárul a lakosság számának és a termékenységnek a növekedéséhez. Ha a migráció jelenlegi szintje folytatódik, a munkaerőt illetően az OECD-országokban kevés változással lehet számolni. Csak hat OECD-országban (Csehország, Finnország, Japán, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) nem elegendő a migráció jelenlegi szintje ahhoz, hogy kompenzálja a munkaerő csökkenését. Ugyanakkor a muzulmán országokból érkező migráció magasabb születési arányszámot hoz magával, de egyúttal politikai, szociális és kulturális törésvonalakat okoz. A PEW előrejelzései szerint 2030-ra az európai muzulmán lakosság létszáma 4,1%-ról 8%-ra növekszik. Franciaország, Svédország, Ausztria és Belgium lakosságának 9–10%-a muzulmán lesz.

A történelem többször is bizonyította a migráció erejét. A legjobb esetben összhangot teremthet a rendkívül eltérő gazdasági és demográfiai feltételek között, akkor, amikor a föld lakossága a tetőpontjához közelít. A legrosszabb esetben nem sikerhez, hanem gazdasági csődhez vezethet, országok közötti konfliktusok oka és eredménye lehet. Több tízmillió emberáradat a szegény országokból a fejlődőekbe, illetve a fejlettekbe emberjogi visszaéléseket, kizsákmányolást okozhat. A migránsok közösségeiben megnő a bűnözés, főként a kábítószer-csempészet. A fejlett és a fejlődő országok között a gyorsan növekvő korkülönbség és a nemek kiegyensúlyozatlansága növelik az embercsempészet lehetőségét. A migráció – eltérően a kereskedelemtől és a globalizáció egyéb jelenségeitől – viszonylag szabályozatlan. A migráció és a határbiztonság (talán a schengeni övezet kivételével) kevésbé, vagy egyáltalán nem témája a nemzetközi együttműködéseknek.

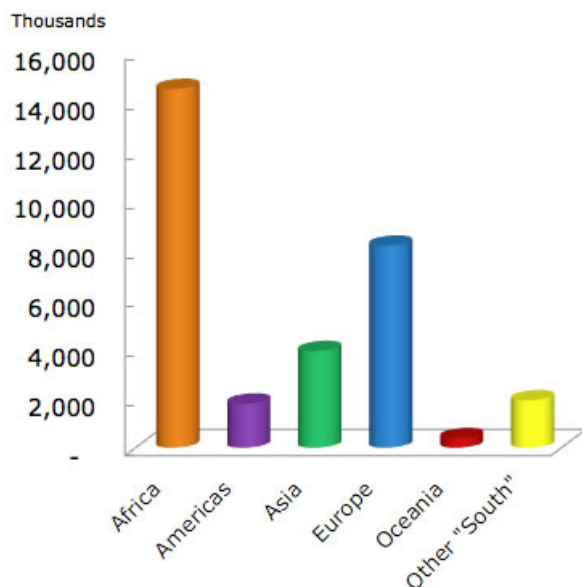
A migráció demográfiai hatásai

Mivel a migránsoknak létezik egy kiinduló és egy célországuk, a nemzetközi migránsokat két irányból vizsgálhatjuk: kivándorló (emigráns) és bevándorló. Az ENSZ értelmezése szerint kivándorló az, aki egy évnél tovább hagyja el azt az országot, ahol született. Ennek értelmében számos külföldön dolgozó és tanuló diák is migránsnak számít. Ráadásul az ENSZ a menekülteket és esetenként azok leszármazottjait is (például a palesztin menekülttáborokban lakókat) nemzetközi migránsoknak tekinti. Ebbe a kategóriába tartoznak a határt engedély nélkül átlépő, többnyire a zöldhatáron át érkező személyek is. A segítségnyújtó szervezetek alkalmazottai, a turisták, az ideiglenesen külföldön dolgozó személyek, a külföldön szolgáló diplomaták és katonák értelemszerűen nem tartoznak ebbe a kategóriába.¹⁰

A 21. század nagy demográfiai kihívása a migráció és az urbanizáció, illetve a kettő kapcsolata. A kontinensek közül Afrika néz szembe a legnagyobb kihívásokkal a belső migráció és a kivándorlás területén.

¹⁰ Origins and Destinations of the World's Migrants 1990-2017. PEW Research Center, Februar 28, 2018. <http://www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=US&date=2017>; letöltés: 2018.07.26.

A 30,6 millió afrikai migráns az alábbi régiókba vándorolt ki (ezrekben):¹¹

Az ábrából két dolog figyelemre méltó: a migránsok közel fele Afrikán belül mozog, a kontinensek közül pedig a legnagyobb vonzóereje Európának van.

2014-től az Európai Unióban, de különösen Németországban erősen megnőtt a menekültek száma. 2015-ben a német Szövetségi Migrációs és Menekültügyi Hivatal (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge BAMF) 476 649 menekültet regisztrált, ami több mint az eddigi rekordév 1992 adata (438 191).¹² Németország második világháború utáni történelmében először a fal lebontását követően nőtt meg a bevándorlás, öt éven belül 1,8 millió emberrel. A jelenlegi bevándorlás azonban teljesen más jellegű és dimenziójú. A Német Statisztikai Hivatal adatai szerint 2011 óta legalább három millió ember vándorolt Németországba. Ez azt jelenti, hogy minden 25. ember bevándorló.

¹¹ RATHA, Dilip – SHAW, William: South-South Migration and Remittances. Development Prospects Group, World Bank, January 19, 2007.

<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/South-SouthmigrationJan192006.pdf>;
idézi: WHITE, Michael J.: The demographic impact of migration: Evidence from Africa. UN Expert Group Meeting 3 Dec 2012.

http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/events/expertgroup/2012/docs/Demographic%20impact%20migration%20MJW%20UN%203Dec2012%20rev1_SH.pdf; letöltés: 2018.08.19.

¹² BRÜHL, Volker: Die Kosten der Flüchtlingskrise in Deutschland- eine Investition in die Zukunft? Wirtschaftsdienst, July 2016, Volume 96, Issue 7. pp. 479–485.

<https://link.springer.com/article/10.1007/s10273-016-2002-4>; letöltés: 2018.08.19.

A jelenlegi előrejelzések azzal számolnak, hogy a Németországba irányuló migránsok száma fokozatosan csökken. Ehhez hozzájárul a nyugat-balkáni út lezárása (legalábbis a menekültek számának jelentős csökkenése), valamint a szír válság lassú rendeződése. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a 2016-os 800 ezer fős menekültáradat helyett 2022-re évi 56 ezer fővel számolnak.¹³

Az Európai Unió projektjei közül többek között az ESPON DEMIFER (Demographic and Migratory flows Affecting European Regions and Cities) projekt 2005 és 2050 között vizsgálja a migráció hatását a lakosságra, három változatban: a jelenlegi *status quo*, migráció nélküli helyzet, illetve egy olyan helyzet, amikor nincs külön Európába irányuló migráció.¹⁴ A projekt fő célja volt a migráció hatásainak felmérése a lakosságra, a munkaerőre, az Európán belüli és azon kívüli mozgásokra, a lakosság korának változásaira és a területi kohézióra vonatkozóan. A kutatás főbb megállapításai az alábbiak:

- akár az Európán belüli vagy azon kívüli migrációt vizsgáljuk, jelentős hatással van a régió demográfiai és munkaerőhelyzetére;
- a migráció előnyhöz juttatja a gazdag régiókat, míg a szegény területek elveszítik lakosságukat a migráció következtében;
- a legtöbb lakosságot elvesztő ország és régió csak a természetes szaporulattal számolhat, míg a nagyobb lakosságszámot nyerő országok és régiók főként Európán kívüli bevándorlókkal számolhatnak.

A migráció regionális hatásaival is számolni kell. 2050-re egyes régiókban a lakosság létszáma akár 30%-kal is nőhet. Az EU 15 országában hosszú távon szinte mindenki nyer a migrációból, kivétel Franciaország északkeleti, Portugália északi, Finnország északkeleti térsége és néhány kelet-németországi régió. Nagy növekedéssel számolhatunk Olaszországban Nápolytól északra, Franciaország délnyugati, Spanyolország délnyugati és Portugália déli régióiban, így a térségben egy szélesebb mediterrán félhold keletkezik. Komoly növekedéssel számolhatunk Délnyugat-Angliában is. A lakosság növekedése három forrásból történik: Európán kívüli migrációból, Európán belüli nemzetközi migrációból, valamint belső migrációból. Az európai kibocsátások főként Dél-Lengyelországból és Romániából származnak. A belső migráció is erősödik, ennek következtében nőni fog Bukarest, Mazowsze és Prága környékének lakossága. Megosztottság tapasztalható a gazdag és könnyen megközelíthető, valamint a szegény és nehezen megközelíthető területek között. Nem feledve, hogy a migráció a populációdinamika része, tudomásul kell venni a migráció általános következményeit is, nevezetesen két egymáshoz kapcsolódó tény: azokat a régiókat, amelyekből a migránsok elvándorolnak, illetve a lakosság koncentrálódását ott, ahol a megközelíthetőség és a kedvező klíma vonzó lehet, de természetesen nem mellőzhető a régió gazdasági fejlődése sem.

¹³ BRÜHL, Volker: Die Kosten der Flüchtlingskrise in Deutschland- eine Investition in die Zukunft? Wirtschaftsdienst, July 2016, Volume 96, Issue 7. pp. 479–485.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10273-016-2002-4>; letöltés: 2018.08.19.

¹⁴ Impact of Migration on Population Change.
https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/demifer_PB_migr_impact.pdf; letöltés: 2018.08.19.

A városok többnyire nem vonzzák a belső migránsokat, akik inkább a környező településeken találnak otthonra. Ugyanakkor a külső migránsok inkább a városokba törekednek az olcsóbb lakáskörülmények és foglalkoztatási lehetőségek miatt. A nagyvárosokat is tartalmazó régiók elsősorban a fiatalokat csalogatják magukhoz, az idősebbek pedig elköltöznek onnan, lásd London belső kerületeit. Vannak olyan régiók is, amelyeket mindkét migráns generáció előszeretettel benépesít, ilyenek például Spanyolország vagy Lengyelország különböző területei. Bulgáriában, Romániában és Szlovákiában léteznek olyan területek, ahol a lakosság száma erősen csökken az európai belső migráció következtében. Nyugat-Európa régiói esetében nagyobb az Európán kívülről érkező migráció, mint az Európán belüli. Egyes régiókban, például Olaszországban, Dél-Portugáliában (Algarvéban) vagy London belső részein, ha nem lenne Európán kívüli migráció, akkor 2050-re a lakosság létszáma harmadával csökkenne.

A kutatásokban és a nyilvános vitákban egyik legellentmondásosabb vitatéma az Európán kívülről érkezettek helyzete. Az értékelések során a legnyilvánvalóbb megállapítás az, hogy a lakosság létszáma mindenképpen növekszik. Nem ez a helyzet 11 régióban, különös tekintettel az EU-hoz újonnan csatlakozott országok közül Csehországra, Romániára és Bulgáriára.¹⁵ Néhány nyugat-európai régióban az Európán kívülről érkezett bevándorlók 40%-kal is növelik a lakosság létszámát és javítják korfáját. Egyes olasz és spanyol területeken ez elérheti a 40%-ot is. Az Európán kívüli bevándorlás javítja a munkaerőpiac helyzetét, Kelet- és Észak-Európában ez kevésbé érzékelhető. Ausztriában, Svájcban és Nagy-Britannia nagy részén az Európán kívüli migráció 10–20%-kal is növeli a munkaerőpiacot.

Jóllehet a bevándorlás csak részben kompenzálja az elöregedést és az alacsony születési rátát, a terület kohéziója szempontjából mégis fontos. Ez azonban csak akkor érvényesül, ha az Európán kívüli bevándorláshoz jó integrációs politika, oktatás-, lakás- és munkaerő-politika társul.

A migráció gazdasági hatásai

A szakirodalom tanulmányozása során rendkívül sok és gyakran ellentmondásos értékeléssel találkozhatunk a migráció gazdasági hatását illetően, különös tekintettel a befogadó országokra. Nyilvánvalóan eltérő a kibocsátó és a befogadó országok helyzete, de sajátos hatása van a menekülttáboroknak is a helyi gazdaságra. A nemzetközi szervezetek közül az ENSZ többnyire a táborokat és nem az adott államot támogatja (nagyon helyesen, egyébként a kevés támogatás is nagy eséllyel eltűnne). A válságok értelemszerűen nagy hatással vannak a menekültek számára, így a szíriai polgárháború is komoly hatást gyakorol az európai migránshelyzetre. Az európai szabályozások „békehelyzetre” készültek, így a befogadás nagy nehézséget okoz gazdasági területen is. A menekülttáborok a válságkörzetek szomszédságában vannak, zömében kevésbé fejlett országban.

¹⁵ Megjegyzés: Magyarországot nem vizsgálja a tanulmány, de megállapítható, hogy hazánkba az elmúlt években meglehetősen sokan települtek be a környező államok magyarlakta területeiről, ami javítja a statisztikát.

Európában külön problémát jelent, hogy a menekültválságot nagyon intenzíven kihasználják a gazdasági és a szociális okokból érkezők, akik mögött jól szervezett embercsempész-hálózatok működnek. Ezek akkora haszonra tesznek szert, ami egyes becslések szerint mára vetekszik a kábítószer-kereskedelemből származó pénzekkel. A helyzetet nehezíti az európai határok átjárhatósága, különös tekintettel a schengeni övezetre. Paradox helyzet alakult ki, mert veszélybe kerülhet az Európai Unió egyik legnagyobb vívmánya, a határok átjárhatósága, ami mára a hatékony ellenőrzés egyik gátjává vált, megjegyzem, nem az európai állampolgárok miatt. Az európai belső határellenőrzés visszaállítása a megnövekedett áruszállítások és személyi forgalom miatt óriási káoszt okozna, komoly gazdasági kárral járna, emellett szociális feszültségeket gerjesztene. Nem véletlen, hogy a kormányoknak nem áll érdekében a belső határellenőrzés visszaállítása.

Ellentmondások tapasztalhatók azokban az elemzésekben, amelyek a befogadó ország gazdasági helyzetét mutatják be a menekültek kapcsán. Találkozhatunk olyan elemzésekkel, amelyek azt támasztják alá, hogy a menekülttáborokban a lakók különféle munkákban vesznek részt, segítve ezzel a befogadó ország és saját maguk helyzetét.¹⁶ A menekülttáborokban lakóknak számos területen segítségre van szükségük (élelmiszer, gyógyszer stb.). Mások azt állítják, hogy nagyon kevés bizonyíték áll rendelkezésre arról, hogy a menekültek segítenék az ország gazdaságát.

Különleges helyzetben van Európán belül Németország, ahol a társadalmpolitikai hatások mellett igen sokan és sokféleképpen értékelik a tömeges bevándorlás hatásait. Véleményem szerint rövid távon hiteles vizsgálat nem végezhető el, reális értékeléshez legalább húsz évre van szükség. Nem is beszélve olyan kérdésekről, mint például a nagyszámú migráns ellátásának hatása a betegbiztosításra vagy a nyugellátásra. Bizonytalan helyzetet teremt az is, hogy a bevándorlók különböző országokból, eltérő kultúrával, szokásokkal rendelkeznek, hasonló korúak (többnyire fiatalok), eltérő képzettségűek (vagy inkább képzetlenek). Befolyásoló tényező, hogy sokan konfliktusövezetektől érkeznek.

Eltérés tapasztalható a nyugati médiában és a szakirodalomban a 2015-ben és a 2018-ban keletkezett anyagok között. Eleinte szinte egyértelműen a migráció pozitív oldaláról szóltak az elemzések. Ez úgy értékelhető, hogy ha a „normál” állapotokat vesszük figyelembe, nagyon sok ország esetén munkaerő szempontjából bevándorlóra szükség van, és ez így van rendjén. De tömeges, ráadásul illegális határátlépéssel, nem ellenőrzött migrációra ma már senkinek sincs szüksége, ezt tükrözik a mai elemzések is. Számos vezető csak a munkaerőpiac alakulása szempontjából tekintett a migrációra. Hasonlóképpen gondolkodott néhány elemző a Világbanknál is. A szervezet elemzése abból indul ki, hogy az afrikai és a közel-keleti bevándorlás a gazdag országokba folytatódni fog. Mivel a fejlett országokban a lakosság egyre öregszik, a gyerekszaporulat pedig stagnál, a bevándorlás nagy lehetőséget kínál. Jim Yong Kim, a Világbank-csoport elnöke egyik konferencián úgy nyilatkozott, hogy „ha politikailag jól irányítják a folyamatot, akkor a bevándorlás a

¹⁶ TAYLOR, J. Edward – FILIPSKI, Mateusz J. – ALLOUSH, Mohamad – GUPTA, Anubhab – ROJAS VALDÉS, Rubén Irvin – GONZALEZ-ESTRADA, Ernesto: Economic impact of refugees. May 12. 2016. <http://www.pnas.org/content/pnas/113/27/7449.full.pdf>; letöltés: 2018.08.11.

demográfiai és a gazdasági fejlődés motorja lehet”.¹⁷ Németországban a szakemberek magasabb gazdasági teljesítménnyel, ugyanakkor nagyobb munkanélküliséggel is számoltak. 2015/16-ra a Nordea Bank vezetői a gazdaság negyedszázalékos növekedésével számoltak.¹⁸ Más elemzők a bevándorlás miatt a GDP 1,8%-os növekedésével számoltak 2020-ig. Ekkor Németországban 574 ezer helyre kerestek munkást. Sigmar Gabriel akkori gazdasági miniszter szerint azokat, akik idejönnek, gyorsan kiképezzük, továbbképezzük és munkába állítjuk. Mára ez a nézet bizonyította életképtelenségét.

Ha a jelenlegi migrációs hullám gazdasági hatásait vizsgáljuk, el kell választani a fiskális következményeket és az általános gazdasági hatásokat. Volker Brühl professzor, a Frankfurt am Main-i Goethe Egyetem Pénzügy Tanulmányok Központja vezetőjének értékelése szerint a fiskális nullszaldó előreláthatólag 2031-re következik be, ez az a pont, amikor a foglalkoztatott menekültek adói és járulékai meghaladják azokét, akik nincsenek a munkaerőpiacon. A gazdasági nullszaldó legkorábban 2025-ben érhető el, ha a foglalkoztatott menekültek által termelt érték meghaladja azokét, akiket nem foglalkoztatnak. Ez azonban akkor következhet be, ha a menekültek gyorsan integrálódnak a munkaerőpiacon, elegendő pénzt fektetnek az egyének képzésébe és nem utolsósorban rugalmas munkaerő-politikai eszközök állnak rendelkezésre. Eddig ez az állítás sem bizonyult életképesnek.

A bevándorlók áradata rendkívüli módon megterheli a szociális rendszert. A probléma nagyságát mutatja először is a munkanélküliségi statisztika. Regisztrált bevándorlók viszonylag rövid időn belül tudnak munkát találni. Ha nem, akkor is joguk van ellátásra bizonyos szinten és meghatározott ideig. Már a munkaügyi hatóságokkal történő első kapcsolatfelvétel során ellentét mutatkozik az igény és a lehetőségek, a vágyak és a valóság között. Az Európán kívüli bevándorlók esetében szinte mindenütt lényegesen növekszik a szegénység. Németországban a tömeges bevándorlás kezdete óta a munkaerőpiacot a bevándorlás határozza meg.

Jelenleg 9,5 millió ember él külföldi állampolgárként Németországban. A jelentős bevándorlás oka sokrétű. Ezek között igen nagy súllyal esik latba a német gazdaság helyzete. A foglalkoztatási lehetőségek még mindig a legjobbak egész Európához képest. Nagyon sok uniós állampolgár kihasználja azt a lehetőséget, hogy a munkaadók viszonylag nagyvonalúan alkalmazhatnak vendégmunkásokat. A vállalkezési kedvhez hozzájárult az európai adósságválság, amelynek következtében sokan igyekeznek délről északra vándorolni. Az elmúlt években viszont az a jellemző, hogy Európán kívülről érkeznek védelmet kereső és jobb gazdasági körülményekre vágyó emberek Németországba, létszámuk 1,1–1,2 millióra tehető. Amíg azonban a dél-európaiak viszonylag gyorsan találnak munkát, nem mondható ez el az Európán kívülről érkezettekről.

¹⁷ Flüchtlingskrise stützt deutsche Wirtschaft. Spiegel Online, 08.10.2015.
<http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/deutschland-fluechtlingshilfe-wirkt-wie-konjunkturprogramm-a-1056740.html>; letöltés: 2018.08.19.

¹⁸ Was die Wirtschaft von den Flüchtlingen hat. Der Tagesspiegel, 14.09.2015.
<https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/konsequenzen-der-zuwanderung-was-die-wirtschaft-von-den-fluechtlingen-hat/12316716.html>; letöltés: 2018.08.19.

Az alábbi adatok ezt az állítást támasztják alá.¹⁹

A munkanélküliségi ráta (%-ban) Németországban a különböző országokból érkezettek körében (2017. januári adat)

A németek körében	6,2
Az országban élő külföldiek körében	16,1
<i>A kibocsátó országok tekintetében</i>	
Magyarország	6,9
Románia	8,4
kelet-európai országok	10,3
Lengyelország	10,8
Csehország	11
dél-európai országok	11
balkáni országok	15,9
Törökország	17
Bulgária	18,8
Nigéria	21,5
Pakisztán	24,8
Irán	32,7
Afganisztán	39,9
Szomália	42,2
Irak	50,1
Eritrea	50,5
nem európai menedékkérők	51,7
SzírIA	69,7

Az adatokkal kapcsolatban célszerű megjegyezni, hogy a Bulgáriából érkezettek közel 19%-ának nincs munkája és egyharmada segélyből él. A románok és a magyarok esetében a munkanélküli ráta alig haladja meg a németekét. A valódi kihívások az Európán kívülről érkezetteknel jelentkeznek. A gyakori nyelvi hiányosságok mellett szakképzetségi problémák is kimutathatók. A menekültválság gazdasági oldalának nagy kihívása a munkaerőpiaci integráció, amit gyakran adminisztratív intézkedések (például a lakhelyhez történő kötés) is nehezítenek.

¹⁹ ECKERT, Daniel: Diese Zahlen offenbaren das Ausmaß der Flüchtlingskrise. Die Welt, 18.04.2017. <https://www.welt.de/wirtschaft/article163753103/Diese-Zahlen-offenbaren-das-Ausmass-der-Fluechtlingskrise.html>; letöltés: 2018.08.19. Az adatok a Német Munkaügyi Ügynökségtől származnak.

A migráció gazdasági oldalát vizsgálva célszerű kiemelni a szociális rendszer megterhelését. A legtöbb menekült segélyre szorul, a síretek esetében ez a menekültek 75%-a, de nincsenek messze ettől az eritreaiak és az irakiak sem. Ezek a számok nemcsak azokra a menedékkérőkre vonatkoznak, akik közösségi szállásokon laknak, hanem azokra is, akik saját háztartást vezetnek. Nyilvánvaló, hogy a jól működő német szociális ellátórendszer komoly vonzerőt jelent a bevándorlók számára. Ezért vitathatatlanul felelős a rossz integrációs politika is, a pénzügyi terhek jelentős része a településekre esik, a szociális kiadásokra 2016-ban 59,3 milliárd eurót költöttek, ami 5,3 milliárd euróval több, mint az előző évben, így ez 9,8%-os emelkedést jelentett.

A tömeges migráció egyenes következménye a szegények számának és arányának a növekedése. Megjegyzendő, hogy ezt Németországban számos európai országtól eltérően határozzák meg: a statisztika szempontjából szegénynek számítanak azok az emberek, akik az átlagbér 60%-ánál kevesebből élnek. Ez egy egyedülálló, gyermektelen embernél 942 euró havonta. Egy négyfős családnál két 14 év alatti gyerekkel ez 1978 euró. Nem szükséges bizonyítani, hogy ez mennyire terheli meg a költségvetést egy 800 ezer fős menekültáradat esetén.

Gazdasági oldalról nem hagyható figyelmen kívül, hogy a menekültek többsége városokba igyekszik. Az államnak gondoskodnia kell a lakhatási feltételekről, az ellátásról, a szegénység elleni fellépésről, iskolákról, kórházakról, szociálpedagógusokról, nyelvtanításról, tolmácsokról és folytathatnánk a sort.

Egy kérdés azonban nem vitatható sem szociális, sem gazdasági szempontból: minél gyorsabban valósul meg a migránsok és gyermekeik beilleszkedése, annál gyorsabban és hatékonyabban tudnak a gazdaság működéséhez hozzájárulni. Ehhez szükség van egy jogbiztonságra, a menekültstátusz megadására vagy elutasítására, a menekültek célcsoportok szerinti kezelésére, szükség esetén továbbképzések biztosítására.²⁰

A migráció kulturális hatásai

A migráció kulturális vonatkozásait illetően kevés tapasztalat áll rendelkezésre még ott is, ahol nagyszámú migráns tömeggel kell szembenézni, ugyanis korábban erre nem volt példa. Alapkérdés annak eldöntése, hogy a jelenlegi helyzet hogyan függ össze a globalizációval és a kultúra nemzetközivé válásával. A téma különféle aspektusait vizsgálva megállapítható, hogy a társadalom és a kultúra fontos eleme a vallás, ezen belül is az iszlám vallás, ami 2001. szeptember 11. óta nagy figyelmet kap Európában is. Hatással van a zsidó közösségekre és természetesen a keresztény kultúrára is.

²⁰ HUBER, Peter: Auswirkungen von der Migration auf die Wirtschaft. Österreichische Entwicklungspolitik, 2016.
https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Oepol/Artikel2016/Huber_OEPOL2016.pdf; letöltés: 2018.08.19.

A vallási szervezetek száma a migrációval jelentősen megnőtt. Nemcsak muzulmánokról, hanem keresztényekről is beszélhetünk, akik Nyugat-Európába emigráltak, számos zsidó érkezett a szovjet utódállamokból (akik manapság a szélsőségek zaklatása miatt kivándorolnak Izraelbe), illetve találkozhatunk keleti vallások képviselőivel is.

A muzulmán kisebbség létszáma Németországban az összlakossághoz viszonyítva 3–4% között mozog. Igyekeznek saját intézményeiket létrehozni és gyakorolni a tradicionális rítusokat. Ehhez tartozik a mecsetek építése, a sajátos temetkezési szokások, öltözködés, az állatok levágása, illetve a vallási nevelés. A sport területén elmondható, hogy összekötő kapcsot képez a migránsok és a helyi lakosság között, különös tekintettel a futballra. Átalakultak az étkezési szokások, megjelentek a közel-keleti ételek. Megjegyzem, lassan hazánkban is több gíroszt (dönert) és kínai ételt fogyasztanak (a pizzáról nem is beszélve), mint magyaros ételeket.

A migráció és a média kapcsolata két szempontból figyelemre méltó. A migránsok médiafogyasztók és a média szereplői is. Németországban több mint ötven külföldi lap kapható, többségük török nyelvű.

A migráció hatása a kulturális életben (film, zene, irodalom, képzőművészet, divat) kevésbé érezhető. Az alkotásokból inkább az elkülönülés, mintsem a közeledés érzékelhető. A migránsok hozzájárulásáról a helyi kultúrához keveset lehet hallani. A kulturális különbségeket gyakran az integráció hiányával magyarázzák. Ez bizonyos szempontból érthető, hiszen elsődleges a gazdasági integráció, ami idővel magával hozhatja a kulturális kérdéseket is. A jelentős, mondhatnám alapvető kulturális eltérések, szokások, a vallásgyakorlás nagyon komoly akadályt jelentenek az integráció területén, ha egyáltalán beszélhetünk integrációról, vagy csak egymás mellett élésről. Ellentétben az amerikai gyakorlattal, ahol elsősorban a befogadó ország sajátosságairól, a diszkrimináció létezéséről beszélnek, Európában a gyenge oktatást és a migránsok alacsony képzettségét hozzák fel az integrációhiány okaként.²¹

Véleményem szerint ez hibás nézet, ugyanis a sikertelen integráció talán legfontosabb oka a kulturális különbségek megléte. Ha ezt nem sikerül megoldani, integrációról nem beszélhetünk. Németországot vizsgálva láthatjuk, hogy a migránsoknak sok szervezete, képviselése van, ezek azonban nemzeti alapon szerveződnek. Ezeken belül különféle egyesületek léteznek, vallási háttérrel, sport és kulturális céllal stb. Legnagyobb számban a törökök működtetik ezeket a szervezeteket, hiszen a török nemzetiségű bevándorlók száma a legmagasabb Németországban (ötmillió fő körüli). Franciaország és Nagy-Britannia esetében sokkal diverzifikáltabb a kép. Nem mellőzhető a mecsetek számának növekedése, ami szinte egész Európában nyomon követhető. Ebben nagy szerepet játszanak a kibocsátó országok, de főként a szponzorállamok, például Szaúd-Arábia és Törökország.

²¹ The Impact of Immigration on Germany's Society.
Federal Office of Migration and Refugees, October 2005.
https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Forschungsberichte/fb01-einfluss-zuwanderung.pdf?__blob=publicationFile; letöltés: 2018.08.20.

Összességében tehát megállapítható, hogy a migráció a kultúra szinte valamennyi területén jelen van, de más és más hangsúllyal és céllal.

Következtetések:

1. A migráció az emberi élet kísérőjelensége, nem szüntethető meg, de emberi beavatkozással szabályozott körülmények között tartható. A Föld különböző térségében eltérő módon érvényesül.
2. A válságok, háborúk generálják a migrációt, tehát a humanitárius okok mindenképpen fontosak, de egyedi vizsgálatot követelnek. Kezelésében nagy szerep hárul a nemzetközi szervezetekre.
3. Az elmúlt évek során a szervezett bűnözői körök ráépültek az illegális migrációra, ezzel hatalmas pénzekre tettek szert. Ez a jelenség komoly kihívás elé állította a migrációban a befogadó oldalon álló nemzeteket, illetve kidomborította a migráció biztonsági oldalát.
4. A migráció nagy hatással van a befogadó ország demográfiai, kulturális és gazdasági helyzetére. Ennek konkrét hatása az adott országok egyedi elemzéseivel állapítható meg, ugyanakkor nyilvánvalóan léteznek általános tendenciák.
5. Ma már megállapítható, hogy az illegális migráció kockázata, negatív hatása lényegesen nagyobb, mint a pozitív következmények, sőt kijelenthető, hogy gazdasági, társadalmi és kulturális területen az ellenőrizetlen migráció hatalmas és nehezen megváltoztatható, hosszú távon érvényesülő károkat okoz.
6. A határok külső védelmének nincs alternatívája sem Európában, sem máshol.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A bevándorlás előnyei. Metazin, 2014. május 2.
<http://www.metazin.hu/index.php/item/2931-a-bevandorlas-elonyei>; letöltés: 2018.07.25.
- BRÜHL, Volker: Die Kosten der Flüchtlingskrise in Deutschland – eine Investition in die Zukunft? Wirtschaftsdienst, July 2016, Volume 96, Issue 7. pp. 479–485.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s10273-016-2002-4>; letöltés: 2018.08.19.
- ECKERT, Daniel: Diese Zahlen offenbaren das Ausmaß der Flüchtlingskrise. Die Welt, 18.04.2017.
<https://www.welt.de/wirtschaft/article163753103/Diese-Zahlen-offenbaren-das-Ausmass-der-Fluechtlingskrise.html>; letöltés: 2018.08.19.
- Eurázia: Integráció helyett iszlamizáció. Magaspart.hu, 2017-07-28.
<http://magaspart.hu/tag/migracio-veszelyei/>; letöltés: 2018.07.26.
- FLEISCHER Tamás: A migráció társadalmi és gazdasági összefüggései: az MTA KRTK Vándorszeminárium. Tér és Társadalom, 31. évf., 1. szám. pp. 147–157.
<http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2834/4923>; letöltés: 2018.07.26.

- Flüchtlingskrise stützt deutsche Wirtschaft. Spiegel Online, 08.10.2015.
<http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/deutschland-fluechtlingshilfe-wirkt-wie-konjunkturprogramm-a-1056740.html>; letöltés: 2018.08.19.
- Global Trends 2030: Alternative Worlds. National Intelligence Council, December 2012.
<https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends-2030-november2012.pdf>; letöltés: 2018.08.23.
- Global Trends 2030: Alternative Worlds. p. 46.
https://www.dni.gov/files/documents/GlobalTrends_2030.pdf; letöltés: 2018.07.26.
- HUBER, Peter: Auswirkungen von der Migration auf die Wirtschaft. Österreichische Entwicklungspolitik, 2016.
https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Oepol/Artikel2016/Huber_OEPOL2016.pdf; letöltés: 2018.08.19.
- Impact of Migration on Population Change.
https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/demifer_PB_migr_impact.pdf; letöltés: 2018.08.19.
- NHCR: Figures at a Glance.
<http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>; letöltés: 2018.08.11.
- Origins and Destinations of the World's Migrants 1990-2017. PEW Research Center, Februar 28, 2018.
<http://www.pewglobal.org/2018/02/28/global-migrant-stocks/?country=US&date=2017>; letöltés: 2018.07.26.
- RATHA, Dilip – SHAW, William: South-South Migration and Remittances. Development Prospects Group, World Bank, January 19, 2007.
<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/South-SouthmigrationJan192006.pdf>;
idézi: WHITE, Michael J.: The demographic impact of migration: Evidence from Africa. UN Expert Group Meeting 3 Dec 2012.
http://www.un.org/esa/population/meetings/EGM_MigrationTrends/Demographic%20impact%20migration%20MJW%20UN%203Dec2012%20rev1_SH.pdf; letöltés: 2018.08.19.
- Remittance Flows Worldwide in 2016. PEW Research Center, January 23, 2018.
<http://www.pewglobal.org/interactives/remittance-map/>; letöltés: 2018.07.26.
- TAYLOR, J. Edward – FILIPSKI, Mateusz J. – ALLOUSH, Mohamad – GUPTA, Anubhab – ROJAS VALDES, Ruben Irvin – GONZALEZ-ESTRADA, Ernesto: Economic impact of refugees. May 12, 2016.
<http://www.pnas.org/content/pnas/113/27/7449.full.pdf>; letöltés: 2018.08.11.
- The Impact of Immigration on Germany's Society. Federal Office of Migration and Refugees, October 2005.
https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Forschungsberichte/fb01-einfluss-zuwanderung.pdf?__blob=publicationFile; letöltés: 2018.08.20.
- Was die Wirtschaft von den Flüchtlingen hat. Der Tagesspiegel, 14.09.2015.
<https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/konsequenzen-der-zuwanderung-was-die-wirtschaft-von-den-fluechtlingen-hat/12316716.html>; letöltés: 2018.08.19.

„Der Krieg ist eine bloße Fortsetzung
der Politik mit anderen Mitteln.”
„A háború a politika folytatása más eszközökkel.”

Carl von Clausewitz¹ – A háborúról (Vom Kriege)

A Clausewitz által megfogalmazott gondolat vajon mit jelenthet ma? Mit jelent ma a más eszközök kifejezés?

Publikációm célja egy kis államban kialakult konfliktussal szemléltetni a diplomácia, a modern hadművelet és a kibertér kapcsolatát, amely rávilágít egy sor olyan dologra, amelyek befolyásolják a diplomácia alakulását a jövőben.

Míg korábban a diplomáciai konfliktusokból adódó ellentétek folytatásaként a háború politikai, gazdasági nyomásgyakorlással kezdődött, és a katonai fenyegetéseken át akár a másik fél területének megszállását, pusztítását jelentette, ma már az eszközök és a módszerek finomodtak. Nincsenek már hírnökök vagy a hadüzenet után egymástól pár méterre felsorakoztatott hadseregek, akik a támadás parancsára akár test-test elleni küzdelemben döntenek el a harc kimenetelét.

Az idézet a politikát említi, de a gyakorlatban a két ország közötti kommunikációban a diplomácia játszik jelentős szerepet. A 15. században elsőként az uralkodók udvaraiban létrehozott állandó külképviseletek merőben eltértek a mai diplomáciától. Gordon Smith definíciója szerint „a diplomácia a nemzeti érdek előmozdításának művészete a kormányok, a nemzetek és más csoportok között fenntartott információcsere révén. Célja az attitűdök és a magatartás megváltoztatása mint a megállapodások elérésének és a problémák megoldásának a módja.”²

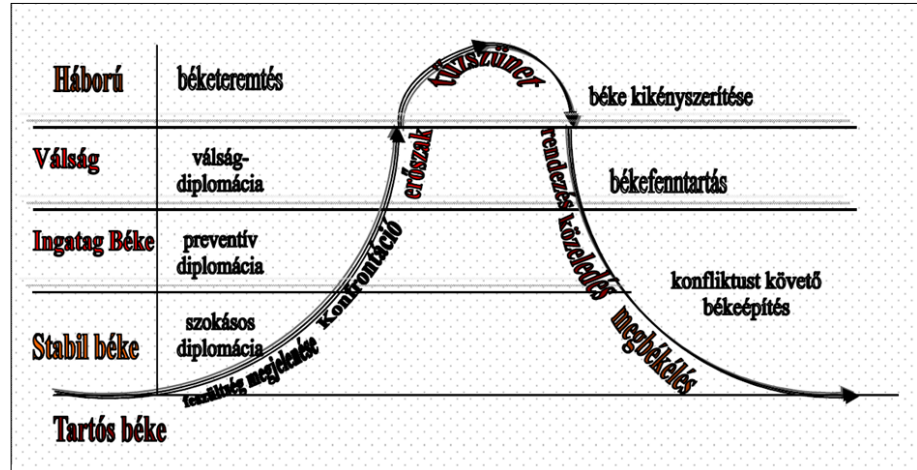
Az amerikai elnök egy új korszakot vezetett be azzal, hogy az üzeneteit, mondanivalóját előszeretettel osztja meg a Twitteren, de számos politikus használja ki a virtuális világ adta lehetőségeket és használja az Instagramot, Facebookot és egyéb közösségi médiát. A diplomácia megjelenése a virtuális térben felgyorsítja és egyben megbízhatatlanabbá teszi az információközlést. Sokszor ellenőrizetlen és meggondolatlan, vagy akár véletlen információközlésnek lehetünk szemtanúi. Természetesen a gyors és sok emberhez eljutó információ lehetőségére a politikai pártok mellett a titkosszolgálatok és a katonaság is felfigyelt.

¹ Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz (Burg bei Magdeburg, 1780. június 1. – Breslau, 1831. november 16.) porosz katona, hadtörténész, valamint befolyásos katonai teoretikus.

² NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. p. 76.

Ma a globalizáció, a technológiai fejlődés, a modernkori népvándorlás és az információáramlás felgyorsulásával megváltoztak a módszerek is. Mások lettek az érdekek és az érdekérvényesítések, amelyek a diplomáciában és a katonaságban is megjelentek.

Az új hadviselési forma megjelenésével összemosódnak a diplomáciai és a katonai tevékenységek, valamint a klasszikus folyamatok sem minden esetben úgy történnek, ahogyan azt a lenti ábra mutatja be.

1. ábra. A konfliktus élettörténet folyamat³

Megjelentek új fogalmak, mint például a hibrid hadviselés, amely komoly változást hozott.

„Katonai szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnemek, a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormányzati szervezetek szorosabb együttműködését, az irreguláris hadviselés különböző formái (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összemosódását és újabban a hagyományos és irreguláris erők integrált használatát. Ezen területek és formák közös stratégia által vezérelt használata és összehangolása **hibrid hadviselést** eredményez, amely a hagyományos elveket valló haderővel szemben különösen hatásosnak bizonyul.”⁴

³ BALOGH Gábor: Konfliktusmenedzsment. http://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasagetika_2013_05_balogh%20gabor_%20konfliktusmenedzsment.pdf; letöltés: 2018.04.06.

⁴ PORKOLÁB Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? Hadtudomány, 2001/3–4. szám. p. 36.

A másik sokat használt fogalom pedig az aszimmetrikus hadviselés:

„Pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, amelyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratumkat az ellenségre.”⁵

Az új gondolkodásmódot jól alkalmazó országok hatalmas előnyre tehetnek szert. Nagy szerepet kap ma az információk megszerzése, a gyors és hatékony felhasználása, manipulálása. A diplomáciai érdekérvényesítés hatékonyságnövelése érdekében fontos szerepet kapnak a titkosszolgálatok, valamint az IT-szervezetek és -technológiák. A diplomáciai és katonai szervezetet egyidejűleg megtestesítő NATO kénytelen volt megváltoztatni szerkezeti struktúráját az új kihívásokra reagálva.

A tallinni események fordulópontot jelentettek a NATO életében is, amikor reagálni kellett a kialakult eseményekre. De mi is volt tulajdonképpen akkor? Diplomáciai, katonai, szervezett bűnözési vagy valamilyen egyéb konfliktus? Hogyan lehet az ilyen helyzeteket kezelni? A virtuális térben kialakult negatív események okoznak diplomáciai konfliktust, vagy éppen a diplomáciai érdekérvényesítés érdekében, esetleg annak hatására alakulnak ki támadások a kibertérben?

Az 1,3 millió lakosú Észtország 1991 óta független állam. 1996-ban elindították a Tiigrihüpe nevű programot, amellyel az ország működésének digitalizálását tűzték ki célul. A jelenlegi fővárosban már a függetlenedés előtt is komoly tudományos IT-élet működött. Az állampolgárok a www.eesti.ee oldalon elvégezhetik a közigazgatási tevékenységeket. Emellett az oktatás, az egészségügy és sok más terület is digitalizálódott. Egy vállalkozás beindítása nem vesz 30 percnél több időt igénybe, amelyet szintén otthonról végezhet el az ember.⁶

Szükség volt erre a szokásostól eltérő állami berendezkedésre, mert korlátozott erőforrások és az Oroszországtól való elszakadás nem biztosított más megoldást. Olyan dolgot kellett keresni, ahol meg tudták mutatni saját identitásukat a skandináv–orosz határterületen. Az internet, a digitalizálódás, a határtalanság egy decentralizált, szabad felületet biztosított. Az új ország könnyedén alkalmazta a tudomány vívmányait, nem kellett megküzdeni a változás nehézségeivel, így rohamos fejlődés volt tapasztalható. Észtország mintaország volt, ahol a kor színvonala és a gazdasági fejlődés egymásra talált. 2003-ban már a kistelepülések könyvtáraiban is elérhető volt az internet, ezzel bekapcsolták őket is a digitális vérkeringésbe. Természetesen az emberek képzésére is nagy hangsúlyt fektettek, elkezdték felszámolni a digitális írástudatlanságot, mert e nélkül nem tudták volna elérni a kisebb helyeken a bankfiókok és a postahivatalok bezárását. A munkahelyek sokszor már nem fizikai helyet, hanem virtuális kapcsolatot jelentenek inkább, ahol

⁵ RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013. p. 25.

⁶ PAPP-VÁRY Árpád Ferenc: Egy nem turisztikai alapú országmárkázás: az E-Észtország pozicionálás sikere és aktualitása az EU Tanács soros elnöksége kapcsán. Tér – Gazdaság – Ember, V. évfolyam 3. szám, 2017. szeptember. pp. 7–36.

a munkáltató egy lappal és kapcsolattal biztosítja a munkavállaló beolgozását. Az elektronikus aláírási infrastruktúra és a személyazonosító kártyák bevezetése szintén a részét képezi a mindent átszövő digitális társadalmi rendszernek. Az élet minden területén érzékelhető volt a változás, és a kibertér nélkül már nehezen lehetett, lehet megélni Észországban. Az állampolgár és az állam közti kapcsolat legtöbb esetben már nem opció, hanem egyedüli lehetőség. Az ész digitalizálás odáig jutott ma, hogy 2014-től már virtuális letelepedésre is van lehetőség, amelyhez nem is kell az országhatárt átlépni. A digitalizálás mellett az oktatásra is nagy hangsúlyt fektettek, amellyel egy tudásalapú társadalom létrehozása volt a cél.⁷

Az álomszerű fejlődést azonban beárnyalta egy 2007-ben történt esemény, amely hatással volt a NATO-ra, az EU-ra és a világ számos országára. Észország történelme elég viharos volt már az elmúlt száz évben is.

- 1918-ban Észország függetlenné vált Oroszországtól;
- 1940-ben az akkor már Szovjetunió erőszakkal magához csatolta az országot;
- 1941–1944 közt a német hadsereg szállta meg Észországot;
- 1944-ban a Szovjetunió „felszabadította”;
- 1991-ben újra függetlenné vált a Szovjetuniótól, de csak 1994 augusztusában hagyja el az utolsó orosz katona Észország területét;
- 2004-ben az ország csatlakozott az EU-hoz és a NATO-hoz.

Észország elszakadni vágyása már önmagában konfliktushelyzetet teremtett Oroszország és Észország közt. Ráadásul Oroszország külpolitikai és stratégiai céljainak ellentmond, hogy egy szomszédos ország a NATO és az EU tagja legyen. Mindemellett pedig az Észországban élő jelentős számú orosz nemzetiségű állampolgár is okot adott a konfliktushelyzetre. Bár véleményem szerint ők inkább eszközök voltak, mint okok. Az országban élő oroszok jelentős többsége – ellentétben Ukrajnában élőkkel – inkább Észországban maradna, mint Oroszországban éljen.

Míg 1945-ben az ország lakosságának 97%-a ész volt, az 1989-es népszámlálás adatai szerint már csak 61% volt az észtek aránya. A 351 ezer orosz nemzetiségű lakos többsége az 1944 és 1991 közti időszakban érkezett az országba.⁸

A jelentős számú kisebbség helyzetét az észtek sajátos módon kezelték, ugyanis 1993-ban – az előző évben elfogadott törvény szerint – az a személy kaphatott automatikusan ész állampolgárságot, aki 1940. június 16. előtt is az volt, vagy annak a leszármazottja. A többieknek állampolgársági kérvényt kellett beadniuk, amelynek az egyik kritériuma az ész nyelv ismerete volt. Kizártak emellett minden olyan személyt, akinek komoly szerepe volt a szovjet rendszer fenntartásában.⁹

⁷ SIMON Tünde: Az ész információs társadalom és oktatási rendszere. Információs Társadalom, XV. évfolyam 3. szám, 2015. pp. 102–119.

⁸ LAGZI Gábor: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észországban, Lettországon és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33. Budapest, 2008. pp. 5–62.

⁹ Uo.

A diplomáciai területen ezek a feszültségek mindvégig jelen voltak és vannak. A hibrid háború jelei észrevehetőek a televíziós csatornákon, az interneten és a diplomáciai manipulációk terén.

Észtországban a második világháború végén történt orosz megszállás vagy felszabadítás kérdése a mai napig nem tisztázott. Az orosz kisebbség szerint természetesen felszabadításról van szó. Egy 1947-ben emelt, a főváros szívében álló szoborral emlékeztek meg azokról az orosz katonákról, akik életüket áldozták ezért az eseményért. Még 2007-ben elfogadtak egy törvényt, amely az illegális emlékhelyek leszereléséről szólt, ugyanakkor egy másik, ugyancsak ebben az időben elfogadott törvény a hadisírok védelméről és gondozásáról szólt. E törvények hatására az észti vezetés úgy döntött, hogy a szobrot át kell helyezni egy a centrumon kívül eső katonai temetőbe.¹⁰

A törvény elfogadása és a szobor eltávolításának híre diplomáciai konfliktushoz vezetett. Oroszországról Szergej Lavrov külügyminiszter kérte, hogy a szovjet hősi emlékműveket ne mozdítsák el a helyeikről, Vlagyimir Zsirinovszkij radikálisan nacionalista képviselő pedig felvette, hogy Oroszország drasztikus energiaár-emeléssel bírja jobb belátásra az észteket.¹¹

2007. április 27-én az emlékmű eltávolításakor kitört zavargásokban egy orosz állampolgár vesztette életét, 56 pedig megsebesült. A zavargások több vidéki helyszínre is elterjedtek, ahol autókat gyújtottak fel és kirakatokat törtek be, a sérültek és a letartóztatottak száma egyre nőtt. Moszkvában az észti nagykövetséget orosz fiatalok blokád alá vették, ezzel ellehetetlenítették annak működését. Az EU soros elnökségét betöltő Németország kancellárja telefonbeszélgetést folytatott Putyin orosz elnökkel és Andrus Ansip észti kormányfővel, és próbálta higgadtságra bírni őket. A szomszédos Lettországon belül aggódommal figyelték az eseményeket. Lettország hasonló etnikai arányokkal és történelmi háttérrel bír. Mindeközben Szergej Ivanov orosz miniszterelnök-helyettes gazdasági szankciókkal fenyegette meg Észtországot. Az orosz felsőház a diplomácia egyik legdrasztikusabb lépését tette, amikor a diplomáciai kapcsolatok megszakításáról döntött.¹²

2007. április 27-én az orosz alsóház a tallinni orosz nagykövet hazarendelését és számos észti politikus Oroszországból való kitiltását követelte. Jaak Aaviksoo észti védelmi miniszter nyilatkozatával próbálta megnyugtatni a dühöngő tömeget azzal, hogy május 8-án az új helyen álló emlékműnél az oroszok ismét megemlékezhetnek a náci Németország feletti győzelemről.¹³

¹⁰ LAGZI Gábor: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországon és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33. Budapest, 2008. pp. 5–62.

¹¹ Az észti főváros megszabadulna a szovjet hősi emlékműtől. MTI, 2007.01.16.
<https://index.hu/kulfold/0116eesti/>; letöltés: 2018.04.01.

¹² Fenyegető a helyzet Tallinnban. INDEX/MTI, 2007.04.28.
<https://index.hu/kulfold/eszt89or/>; letöltés: 2018.04.01.

¹³ Megint összetűzések Tallinnban. MTI, 2007.04.27.
<https://index.hu/kulfold/esztorz27281/>; letöltés: 2018.04.01.

A „hagyományos” diplomáciai tevékenységek mellett azonban történt más is ebben az időben. Miközben Észtországban az orosz kisebbség nagyobb része többnyire az oroszországi csatornákat nézte, a médiumok (TV, internetes portálok) folyamatosan a szobor lebontásáról adtak „hírt”, amit már a náci rendszer újraéledésével hoztak hírbe. Természetesen emellett az orosz hírcsatornákon is ugyanezekkel az interpretációkkal jelentek meg a hírek.

A zavargások kitörése után az interneten is beindultak a „támadások”, amelyek május közepéig tartottak. Ez idő alatt az észti parlamentet, minisztériumokat, bankokat, közintézményeket, teleföntársaságokat és a médiát is érte támadás. A kormánypart honlapján például Andrus Ansip miniszterelnök nem létező bocsánatkérését helyezték el. A kritikusabb viszont a 128 esetben történt túlterheléses támadás volt. Ekkor 15 alkalommal több mint öt órán át tartott és a 100 Mbps forgalom 178 országból volt megfigyelhető. A külföldi IP-címekek blokkolásával sikerült a támadásokat ideiglenesen elhárítani, de ettől a normál működés nem volt biztosítható. Több intézmény hosszabb ideig vált elérhetetlenné, illetve nekik sem volt internetes kapcsolatuk. Nem működtek az online pénzáutalások, a webes kereskedelem és a különböző szerverek naponta omlottak össze. A kapcsolat megszakítását sokszor az üzemeltetők idézték elő a későbbi nagyobb károk vagy a karbantartások miatt. A támadás széles spektruma és a feltételezett szükséges háttérerőforrások miatt már a kezdetekben arra következtettek, hogy Oroszország az elkövető. A döntéshozók és a polgárok is a digitális forradalomnak köszönhetően nagyban függtek az internettől, ami még hatalmasabbá tette a károkat. Példaként említették a Hansabankot, amelyet a támadások során több mint egymillió dolláros kár ért.¹⁴

2007. május 5-én őrizetbe vettek egy 19 éves észti fiataalt, akit a támadásokban való részvétellel gyanúsítottak.¹⁵ Urmas Paet külügyminiszter nyilatkozata szerint azonban a támadás hátterében Oroszországnak kellett állnia.¹⁶

Egyes feltételezések szerint az egyik orosz számítógépes bűnözői csoport, a Russian Business Network is részt vett a támadásban. Egy másik feltételezés szerint a csoport tagjai és az orosz titkosszolgálatok között személyi összefonódás mutatható ki.¹⁷

¹⁴ KOVÁCS László: Információs háború: célpontok, eszközök, stratégiák.

http://hte.tmit.bme.hu/root/club_ppt/201001/KovacsL_.pdf; letöltés: 2018.04.01.

BÁNYÁSZ Péter – ORBÓK Ákos: A NATO kibervédelmi politikája és kritikus infrastruktúra védelme a közösségi média tükrében. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 1. elektronikus szám, 2013. június. pp. 188–209.

http://mhht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Banyasz_Peter_Orbok_Akos.pdf;

letöltés: 2018.04.01.

¹⁵ KOVÁCS László: Információs háború: célpontok, eszközök, stratégiák.

http://hte.tmit.bme.hu/root/club_ppt/201001/KovacsL_.pdf; letöltés: 2018.04.01.

¹⁶ LAGZI Gábor: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországban és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33. Budapest, 2008. pp. 5–62.

¹⁷ DORNFELD László – KELETI Arthur – BARSY Miklós – KILIN Józsefné – BERKI Gábor – PINTÉR István: A virtuális tér geopolitikája. Műhelymunkák, 2016/1. szám. Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2016. <http://mek.oszk.hu/16100/16182/16182.pdf>; letöltés: 2018.04.01.

Később, 2009-ben Konsztantyin Goloszokov, a Kreml által támogatott ifjúsági mozgalom, a Nási (magyarul Mieink) egyik vezetője nyilatkozta, hogy a szervezetük vett részt a támadásban. Megjegyzendő, hogy a Nási-t egy Kremlhez köthető ideológus, Vlagyiszlav Szurkov hozta létre.¹⁸

A támadás bizonyított elkövetőjét nyilvánosan a mai napig nem nevezték meg, a fent leírt események láncolata azonban mégis arra enged következtetni, hogy Oroszország állhatott a háttérben. Az biztos, hogy a diplomáciai konfliktus a kibertérben folytatódott és a hatásai fontos változásokat hoztak.

Az események hatására sok szervezet és ország életében változások következtek be, amelyekből néhányat ismertetek.

2008. május 14-én létrehozták a NATO Kibervédelmi Kiválósági Központját (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence – NATO CCD COE) Tallinnban. Feladata a NATO-tagállamok és partnereik kibervédelmi kapacitásának az erősítése, oktatás és kutatás-fejlesztés.

Több országban, köztük Magyarországon is jelentős energiát fordítottak és fordítanak a kritikus infrastruktúrák kibervédelmére is.

Megjelenik egy új fogalom, a digitális nagykövetség, amelyet elsőként Észtország hozott létre Luxemburgban pont a 2007-es események hatására. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy Észtország a hagyományosan vett nagykövetség diplomáciai védelmet kihasználva az ország működése szempontjából kritikus adatokat itt tárolja. Ezzel Észtország képes lenne egy akár teljes összeomlás után is visszaállítani egy működő rendszert.¹⁹

Tallinn az orosz befolyásolás hatásainak csökkentése érdekében saját készítésű orosz nyelvű műsorokat sugároz.

Az ország NATO-tagságának is köszönhetően az észt katonai díszszemléken megjelentek amerikai, brit, lett és litván egységek, a légvédelmet pedig a NATO-tagállamok repülőgépei látják el.

A támadássorozat diplomáciai bonyodalomhoz vezetett a NATO-n belül is, mert ezt a helyzetet nehezen lehetett kezelni az 5. cikkely szerint. Az egyik tagországot támadás érte és erre reagálni kell. A NATO alapokmányának 5. cikkelye kimondja:

¹⁸ BÁNYÁSZ Péter – ORBÓK Ákos: A NATO kibervédelmi politikája és kritikus infrastruktúra védelme a közösségi média tükrében. *Hadtudomány*, XXIII. évfolyam, 1. elektronikus szám, 2013. június. pp. 188–209. http://mhht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Banyasz_Peter_Orbok_Akos.pdf; letöltés: 2018.04.01.

¹⁹ MOLNÁR Mihály: Az Észt Belügyi Biztonsági Szolgálat kihívásai. *Hadtudományi Szemle*, X. évfolyam 3. szám, 2017. pp. 244–264. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_244-264.pdf; letöltés: 2018.04.01.

„A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben azonnal megteszi azokat a intézkedéseket – ideértve a fegyveres erő alkalmazását is –, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart. Minden ilyen fegyveres támadást és ennek következtében fogantatott minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezek az intézkedések véget érnek, ha a Biztonsági Tanács meghozta a nemzetközi béke és biztonság helyreállítására és fenntartására szükséges rendszabályokat.”²⁰

Egy a kibertérben elkövetett támadás vagy felségjelzés nélküli erők, eszközök, szervezetek támadásai kezelésére nem volt a NATO (de EU sem) felkészülve. Szenes Zoltán a 2014 szeptemberében tartott walesi NATO-csúcstalálkozó kapcsán írt cikke szerint:

„A walesi csúcson pedig egy továbbfejlesztett szakpolitikát fogadott el a NATO. A jövőben a kibertámadást a szövetség a kollektív védelem hatálya alá tartozó cselekménynek fogja tekinteni, amellyről a NAC eseti alapon fog dönteni.”²¹

„Philip Breedlove tábornok, európai főparancsnok augusztusban már nyilatkozott arról, hogy a tagországok területére felségjelzés nélkül behatoló erők (sajtónevükön: „little green men”) tevékenysége ugyanúgy a szövetség 5. cikkének hatálya alá tartozik, mint a hagyományos támadás, nehéz megítélni, hogy a beszivárgás mikor éri el a NATO-erők bevetéséhez szükséges küszöbértéket. Hasonló a helyzet a kiberfenyegetésekkel is. Hiába döntött a NATO most arról, hogy **egy ország ellen indított kibertámadást** (ilyen eset 2007-ben történt, Észország ellen) az **5. cikk hatálya alá tartozónak tekint**, kétséges, hogy pontosan meg lehet-e állapítani, hogy ki és honnan támadott. **Egy téves reakció pedig beláthatatlan politikai, diplomáciai és katonai következményekkel járhat.** Nem beszélve arról, hogy az 5. cikk aktivizálásához teljes konszenzusra van szükség, vagyis valamennyi országnak egyformán kell megítélnie a helyzetet.”²²

A kérdés tehát, hogy a diplomáciai konfliktusból eszkalálódott kibertámadást, amely a NATO-alapszerződés 5. cikkelye alá esik, hogyan kezel a diplomácia. Egy önmagába visszakanyarodó folyamatnak lehetünk szemtanúi. A modern hadviselés korában pedig ezzel találkozhatunk egyre többször. A diplomácia, a politika és a hadviselés időben és térben keveredik, és a kibertérben fognak zajlani az események a fizikai tér mellett. A digitális világ technológiai megjelennek a diplomáciai életben is.

²⁰ Az Észak-atlanti Szerződés. Washington DC, 1949. április 4.

https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu; letöltés: 2018.04.01.

²¹ SZENES Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. Hadtudomány, XXIV. évfolyam 3–4. szám, 2014. december. p. 11.

http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_1.pdf; letöltés: 2018.04.01.

²² Uo. p. 16.

Egyes országok korábban, mások később térnek rá az útra, de az irány adott. Az országoknak alkalmazkodniuk kell a környezeti változásokhoz, amelyeket a jelen korban az informatikai és a kommunikációtechnológia robbanásszerű fejlődése okoz.

A továbbiakban a tallinni eseményeket figyelembe véve megvizsgálom a kibertér szerepét a diplomáciában.

Nagy Péter 2002-ben a Külügyi Szemlében megjelent publikációjában feltette a kérdést:

„Mítosz lenne csupán, hogy a diplomácia területén forradalom zajlik, amelynek hajtóerejét a modern információs-kommunikációs technológiák (IKT) gyors ütemű fejlődése, a nem-állami szereplők számának robbanásszerű növekedése és a globális napirenden szereplő problémák megoldásának kényszere biztosítja?”²³

Ugyanabban a dolgozatában kaptunk is egyfajta választ:

„Az IKT alkalmazása kézzelfoghatóan módosítja a diplomáciai tér és idő sajátosságait: lehetővé teszi számos diplomáciai funkcionak a cybertérben történő megvalósítását; nagyságrendekkel felgyorsítja a diplomáciai gépezet ritmusát; ugyanakkor ösztönzi a külügyi szolgálatok zárt, hierarchikus irányítási-eljárási folyamatainak az újjászervezését.”²⁴

A diplomáciai tevékenység szerepe nem csökken a kibertér, a digitalizáció megjelenésével, de mindenképpen átalakul és alkalmazkodnia kell a környezethez, amit ebben az esetben a technológiai forradalom hozott elő. A jelen korban még inkább érték az információ és a tudásalapú társadalom kiépítése. Nagy Péter a publikációjában összehasonlította a hagyományos és az új diplomácia működését aszerint, hogy ki vesz részt a diplomáciában, hogyan szerveződik a diplomáciai tevékenység, valamint milyen lényegi kérdések szerepelnek annak napirendjén.

Korábban a diplomácia intézményesülésével, a szakma kialakulásával az vált lehetővé, hogy az államok vezetői helyett egy akkreditált személy képviselje a nemzet érdekét. Az első világháború kirobbanásának okait vizsgálók sokszor összefüggésbe hozzák a diplomácia működésének hibáival. Az tény, hogy a világháború után megváltozott a diplomáciai tevékenység. Megjelentek a nemzetközi szervezetek, amelyek együttműködtek az államokkal, valamint a diplomáciai feladatkörök kiszélesedtek. Ekkortól már gazdasági, katonai és jóléti érdekeket is képviselni kellett külföldön. A másik változás, hogy a kétoldalú kapcsolatok mellett egyre inkább fontossá váltak a multilaterális tárgyalások. Ezzel fontossá váltak az egyéni érdekek mellett a szövetséges, területi érdekek érvényesítései.²⁵

Ma a kommunikáció már nemcsak a hagyományosnak mondható diplomáciai csatornákon történik, hanem azon kívül, az internetes felületeken is. A megváltozott hálózati struktúra és a felgyorsult információáramlás az adatok ellenőrzése, értékelése hiányát okozza. Ráadásul az információ forrása és befogadója sem mindig azonosítható.

²³ NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. p. 74.

²⁴ Uo. p. 75.

²⁵ Uo. pp. 73–121.

A korábban nagyobb szabadságot élvező vezető diplomatáknak a tevékenységüket és kommunikációjukat szigorú struktúrában kialakított centralizált irányítás mellett kell végezniük. Fontos szerepet kap a képviselőteken a különböző szakterületek szoros együttműködése. Ebben az új hálózati modellben a nem kormányzati szervezetek, amelyek csomóponti szerepet töltenek be, legtöbbször laza kötést jelentenek a struktúrában. Ez hatalmas változást hozott, hiszen az államok hagyományos értelemben már nem képesek teljes mértékben kontrolálni az információáramlást, és sokszor a különböző érdekek miatt nem is akarják. Az interneten a határvonalak máshol húzódnak, a különböző országokban a jogi szabályozás is eltérhet. Éppen ezért érdemes kihasználni a nem állami szereplők laza szervezeti felépítését, a magasan képzett és sokszor eltérő képességekkel és látásmóddal rendelkező humán erőforrásukat, valamint az országokon átnyúló rendszerüket. Egyes szervezetek által elért eredmények esetében nem is mindig követhető vissza, kinek az érdeke volt valójában.²⁶

Nagy Péter publikációjában a következő érdekes tényre hívja fel a figyelmet:

„Miközben a világon kevesebb, mint 200 állam (kormány) létezik, megközelítőleg: 38.500 transznacionális társaság működik, amelyek több mint 250.000 külföldi leányvállalatot irányítanak; 10.000, egy országon belül működő nem-kormányzati szervezet fejt ki komoly nemzetközi aktivitást; 300 kormányközi szervezet – globális: ENSZ, WTO, UNESCO; regionális: NATO, Európai Unió, Amerikai Államok Szervezete, ASEAN – létezik; és 4700 nemzetközi nem-kormányzati szervezet törekszik az államok politikáját befolyásolni.”²⁷

Ha az észet eseményeknél nemcsak a kibertámadásokra koncentrálunk, hanem az előzményeket, a hátteret is figyelembe vesszük, megfigyelhető Oroszország célja. Nagy Péter a következő megállapítást tesz, amely véleményem szerint a tallinni körülményekre is érvényes:

„... a nemzetállamok céljaik elérése érdekében az általuk szükségesnek vélt politikai, gazdasági, (virtuális) diplomáciai eszközökhöz folyamodnak, titkos akciókat kezdeményeznek, hírszerzési információkat gyűjtenek, ellenpropagandát fejtenek ki, korlátozó intézkedéseket vezetnek be, az állami és a nem-állami szereplők hálózataival lépnek ideiglenes szövetségre.”²⁸

A hidegháború előtti bipoláris felállást ma már felváltotta a több nemzet által biztosított egyensúly a biztonság területén. Ha valaki ezt a stabilitást akarja veszélyeztetni, azt az egyes szereplők egyenkénti befolyásolásával is megteheti.

Egy másik vizsgált terület, hogy nem mindegy, milyen környezetben dolgoznak a diplomácia szereplői a kibertérben. Más hatás érhető el és más viselkedés szükséges ugyanis az államközpontú alrendszerek és a nem államközpontú alrendszerek esetén. Míg Észtország a nem államközpontú alrendszerekhez sorolható, addig Oroszország egyértelműen az államközpontú alrendszerekbe.

²⁶ NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. pp. 73–121.

²⁷ Uo. p. 91.

²⁸ Uo. p. 111.

A következő táblázat bemutatja az egyes jellemző vonásokat a két alrendszer esetében:

Jellemző vonások	Államközpontú alrendszer	Nem államközpontú alrendszer
A szereplők legfőbb dilemmája	Biztonság	Autonómia
A szereplők legfőbb célja	A területi integritás és a fizikai biztonság megőrzése	A világpiacon részesedés növelése; az alrendszerek integrációjának fenntartása
A célok megvalósításának legvégső eszköze	Fegyveres erő	Az együttműködés felmondása vagy az engedékenységek feladása
A szereplők közötti hatalom eloszlása	A hatalom nagysága szerinti hierarchia	Viszonylagos egyenlőség a kezdeményezett akciókat illetően
A vezetés centruma	Nagyhatalmak	Széles körű erőforrásokkal rendelkező innovatív szereplők
A döntések kimenetele feletti ellenőrzés	Koncentrált	Szétszórt
A napirenden szereplő kérdések köre	Korlátozott	Korlátlan
Intézményesülés	Jól kialakult	Kialakulóban lévő

1. táblázat. Struktúra és folyamat az államközpontú és a nem államközpontú alrendszerekben²⁹

A táblázatot tekintve egy nem államközpontú alrendszerekben sérülékenység mutatkozik a gazdasági hatalom befolyásolásában, ugyanakkor az államközpontú alrendszerekben ez nem jelenik akkor gondot. A globalizmus és a laza szerkezet a befolyásolást segíti elő, ha az érdekérvényesítő kihasználja a közösségi hálózat és az internet mindent átszövő hálózatát. Az államközpontú alrendszerekben nagyon nehéz a struktúrát a centralizálás miatt megbontani, itt a központi elem legyőzése a cél. A laza szerkezet miatt a kiszámíthatatlanság a nem államközpontú alrendszerekben nagymértékű. Itt is érvényes, hogy a szerkezet egyes elemeinek a kiküszöbölése a normális működésből nem várt eseményeket okozhat a teljes rendszerben és nehéz visszaállítani az eredeti állapotot. Beindulhat a pillangóhatás, ami egy kis eseményből is nagy változást generálhat. Ez fokozottan érvényes lehet egy ellenőrizetlen kibertérben, ahol a társadalmi szereplők akár egy másik életet élhetnek, ami viszont hatással lehet a normál világra. Az államközpontú alrendszerekben nem is szeretik a cenzúra nélküli internet használatát, így például Kínában és Oroszországban is nagy erőfeszítéseket tesznek ennek visszaszorítására.

²⁹ NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. pp. 73–121.

A virtuális térben a különböző fórumokon sokszor arc nélkül lehet véleményt mondani, nem vállalva a személyünket, és akár igazat sem kell mondani. Megfigyelhető, hogy míg korábban könnyebben lehetett egy politikusnak mást beszélni a hazájában és mást mondani a külföldi sajtónak, ma már a bel- és a külpolitikai mondanivalók nem választhatók szét élesen. A lélektani műveletek hagyományosan az ellenség, a tömegtájékoztató pedig a saját közönség irányába közvetíti az üzeneteket, és az utóbbira az igazmondás kritériuma is érvényes. Manapság azonban nincs éles határ a kettő közt, sőt figyelni kell, hogy ezek ne mondjanak egymásnak ellen, tehát fontos, hogy a lélektaninál is az igazat mondjuk.³⁰

A kulcsszereplők megalkotásánál fontos, hogy képesek legyenek a kommunikációs hálózatban, információáramlásban központi szerepet betölteni, így a kívánt mondanivaló gyorsan eljusson a célszemélyekhez. Azokat a személyeket, akiknek a megjelenése a közéletben negatív hatással bír, mindenáron el kell hallgattatni, eltüntetni az információáramlás hálózatából. Ebből a szempontból egy centralizált államközpontú alrendszer kitűnő helyzetben van. Itt a nem kívánatos, a struktúrán kívüli szereplők szerepét kell csak csökkenteni.³¹

Az információ hitelességét tekintve a diplomataknak tudatosítaniuk kell, hogy az interneten talált információk nem biztos, hogy minden esetben megfelelnek a valóságnak, míg régebben könnyebben tudták ellenőrizni a források hitelességét.

A kisebb nem kormányzati szervezetek kommunikációjában még inkább hagyatkozni kell a kibertér által biztosított felületekre, mert ezek olcsóbbak és nem is rendelkeznek az államok által használt védett összeköttetésekkel, csatornákkal. A nagyobb szervezetek már az állami támogatásuk miatt is sokkal nagyobb erőt képviselhetnek az információs rendszerben. Hasonlóan erősek lehetnek ezek a szervezetek, ha a tudásalapú társadalmat vizsgáljuk, mert több országból kerülhetnek ki egy adott terület szakértői. A szervezeteknél a feladatukból adódóan fontos szerepet kap a médiafigyelem fenntartása is. A média mint az információáramlást segítő eszköz ma már önálló véleményformáló elemként működik, és hatalmas értéket képvisel. E szervezetek mellett még meg kell említeni az üzleti érdekszférákat, amelyeket globális cégek képviselnek. Ezek közül a nagyobbak sokkal komolyabb erővel bírnak, mint a kisebb országok, ami meglátszik az érdekérvényesítésükben is.

Egy ország életében nagyon fontos a külső megjelenítése, amit többek közt a külképviseletek látnak el, de a jó hírnevet erősítheti egy stabil informatikai rendszer is. A rendszer által biztosított webes felületeken a látogatók megismerhetik az állam által fontosnak tartott információkat és segítségükkel az arra jogosultak ügyeket intézhetnek. Ezek a rendszerek felelősek az email küldéséért és fogadásáért is, ami kiemelt jelentőségű a mai kommunikációban. Emellett a nyilvánosság elől elzárt zárt rendszerek segítik a diplomáciai szolgálatok munkáját. A tallinni események éppen ezért is jelentettek komoly problémát. A másik szintén tapasztalható probléma a kritikus információs infrastruktúrák a várttól eltérő módon történő működése, ami az ország kritikus infrastruktúrájának összeomlásához vezethet.

³⁰ NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. pp. 73–121.

³¹ Uo.

A diplomácia területén a kibertér használata nem merül ki a levelezésben, használnak zárt láncú rendszereket, ahol az adatfeldolgozás mellett az interaktív felületeken keresztül lehet kialakítani virtuális csoportokat. Az informatikai rendszerek előnyei nemcsak a belső kommunikáció során hasznosíthatók, hanem a régen használt „forró vonalak” is modernizálásra kerültek a nem éppen baráti viszonyt ápoló országok közt.

Míg korábban az információ összegyűjtése jelentette az egyik legnagyobb kihívást, ma már a releváns információk felderítése jelenti azt. A direkt információforrások mellett ma már az internet olyan mennyiségű információval lát el bennünket, hogy nagyon nehéz belőle kibányászni a számunkra releváns információt, főleg akkor, ha egyes szereplők meg is nehezítik a munkánkat. Az álhírgyártók, a szenzációhajhászok vagy az egy forrást használó, de különböző felületen megjelenő információk mind nehezítik a keresést. Ezek között kell megtalálni azokat az információkat, amelyek nem is biztos, hogy minden esetben tetszetősek egy médiumnak. Ráadásul az sem mindegy, mennyire tükrözi az adott ország vezetésének véleményét, azok mennyire torzultak a közlés során.³²

Mint a dolgozatomból látható, a diplomáciai tevékenységeknek a hibrid hadviselésnek köszönhetően fontos szerepe van a békeidőn kívül is, például a konfliktushelyzetekben és az információs műveletek során.

Haig Zsolt, Kovács László, Ványa László és Vass Sándor az alábbi megfogalmazást publikálták tanulmányukban:

„Az információs műveletek – az információs fölény és a befolyásoló képesség elérése, valamint megtartása érdekében – minden szinten (például politikai, gazdasági, kulturális, katonai: hadászati, hadműveleti, harcászati) és minden időben (béke, válság, háború) alkalmazott információs képességek közötti integráló, szinkronizáló és koordináló tevékenység.”³³

Ezt kiegészítem azzal, hogy a lakosság véleményének a formálása és a hírszerzési információk feldolgozása a következtetések felhasználásával az ismételt befolyásolás egy kiemelkedően fontos terület.

A hibrid hadviselés során előtérbe helyeződik a civil-katonai együttműködés, ahol a határok éppen úgy összemosódnak, mint a térbeli határoknál volt tapasztalható. Hibrid abban az értelemben is, hogy a többfelé támadási tevékenységet együttesen alkalmazzák, erősítve, kiegészítve egymást. A tér fogalma ebben a kontextusban más jelent, mint a hagyományos értelmezésben. A kibertérben nincsenek fizikai távolságok, ugyanakkor távolabb lehet két pont a kibertérben, mint a hagyományos térben.

³² NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? *Külügyi Szemle*, 2002/1. szám. pp. 73–121.

³³ HAIG Zsolt – KOVÁCS LÁSZLÓ – VÁNYA László – VASS Sándor: *Elektronikai hadviselés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.*

Például egy helyiségben elhelyezett szerverek összeköttetés nélkül végtelen távolságban vannak egymástól, ugyanakkor két kontinensen elhelyezett eszköz kapcsolat szempontjából közvetlen közelben helyezkedik el. De mi van, ha kockázatelemzéskor az adatcentrumok elhelyezkedését veszem? Ekkor fizikailag például egy georedundancia miatt két kontinensen elhelyezett adatközpontok egynek is tekinthetők, de a fizikai behatások miatt óriási távolságban vannak egymástól.

Oroszország kiválóan alkalmazza érdekérvényesítése során az információs műveletekben a mai és a múltbeli módszereket, feszegeti a határokat a jog területén. Békeidőben olyan eszközöket használ a diplomáciában, amelyek a kibertérben végzett műveletekkel együtt erőfölényt biztosítanak számára.

Oroszország információs műveleteivel kapcsolatosan Uku Arold, az Észt Védelmi Erők, StratCom részleg vezetőhelyettese az alábbiakat állapította meg.

Vizsgálatai során az egyik észrevétele az volt, hogy a konfliktust kiváltó fél által alkalmazott eszközök és a cél eléréséhez biztosított erőforrások kihasználása hatékonyabb. Továbbá – hasonlóan a szervezett bűnözéshez – a védekezők mindig lépéshátrányban vannak a támadóval szemben. A másik megállapítása, hogy a műveletek során kiemelt figyelmet kell fordítani a médiahatalom megszerzésére, továbbá a kialakult konfliktusban karaktergyilkosságokkal kell gyengíteni a domináns erőket, ezzel ellehetetleníteni annak mondanivalóját. A támadás során olyan hamis információkat kell elterjeszteni, amelyek alkalmasak viták kiváltására és érzelmi erőfölények megszerzésére. Szükségesek lesznek olyan információforrások, amelyek adott esetben beáldozhatók annak érdekében, hogy az ország vezetése, a vezető diplomaták hitelessége megmaradjon. Emellett alkalmazni kell olyan személyeket, akik leginkább érzelmi alapon vagy pénzért álhíreket gyártanak, vagy fórumokon képviselik az ország érdekeit.

A konfliktushelyzeteket lehetőleg váratlanul kell kialakítani, ami meglepetést okoz. Ennek egyik módszere lehet, hogy a több területről érkező támadásokat látszólag véletlenszerűen váltogatni kell. Ilyen területek lehetnek a gazdasági, diplomáciai, információs, jogi, katonai, informatikai. Fel kell készíteni a lakosságot külső hasonló támadásokkal szemben, amelyek történhetnek vallási, kulturális, érzelmi vagy történelmi értékek manipulációjával. A saját lakosság ellenségképpel történő ellátása összekovácsol és elmosza a háborús és a békeidőszak közti határokat. Az oroszok szerint fenn kell tartani az együttműködés látszatát (ez történik most jelenleg Észak-Koreában is), ugyanakkor az ellenséges szövetségesek egyes szereplőinek együttműködésével, korrumpálásával és zsarolásával gyengíteni kell az egész szövetség erejét.³⁴

A digitális diplomácia további fejlődése több területen is előre jelezhető. Egyrészt tovább erősödik a hibrid hadviselés, amelyben a diplomáciának jelentős szerepe lesz, másrészt számolni kell a technológiai fejlődéssel, a fiatalabb generáció egyre inkább függ az internettől és az infokommunikációs eszközöktől.

³⁴ MOLNÁR Mihály: A NATO és az Orosz Információs Műveletek aktuális helyzete. Hadtudományi Szemle, X. évfolyam 1. szám, 2017. pp. 84–97.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00034/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_1_084-097.pdf;
letöltés: 2018.04.01.

A virtuális élet az élet és a kiterjesztett valóság számos területén megfigyelhető már ma is. A fő hírforrások az internet világából érkeznek, ilyenek a Twitter, a Facebook és egyéb közösségi hírportálok, valamint az online újságok. A veszély, hogy ezek a felületek a működésükből adódóan egyre inkább burkot építenek ki a célszemély körül, aki végül azokat az információkat kapja már csak meg, amelyeket hallani szeretne. Ez azonban nem minden esetben a valóságot tükrözi.

Az országimázs építése során különböző felületeken kell megcélozni a célközönséget. Természetesen az információáramlást a diplomáciai külképviseltek és a hazai intézmények felé is körültekintően kell kezelni. Ennek megfelelően széles körből kell meríteni, és adatelemző rendszerek segítségével fel kell dolgozni az információhalmazt. Természetesen egy informatikai rendszer, szoftver mit sem ér magasan képzett kezelőszemélyzet nélkül, így a diplomáciai külképviseltek és a hazai intézmények dolgozói számára folyamatos képzést kell biztosítani informatikai és információs műveletek területén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Észak-atlanti Szerződés. Washington DC, 1949. április 4.
https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu;
letöltés: 2018.04.01.
- Az északi főváros megszabadulna a szovjet hősi emlékműtől. MTI, 2007.01.16.
<https://index.hu/kulfold/0116eesti>; letöltés: 2018.04.01.
- BALOGH Gábor: Konfliktusmenedzsment.
http://epa.oszk.hu/02000/02065/00005/pdf/EPA02065_gazdasageterika_2013_05_balogh_%20gabor_%20konfliktusmenedzsment.pdf; letöltés: 2018.04.06.
- BÁNYÁSZ Péter – ORBÓK Ákos: A NATO kibervédelmi politikája és kritikus infrastruktúra védelme a közösségi média tükrében. Hadtudomány, XXIII. évfolyam, 1. elektronikus szám, 2013. június. pp. 188–209.
http://mhht.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus/2013_e_Banyasz_Peter_Orbok_Akos.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- BERKI Gábor: A kibertéri konfliktusok változásai.
Hadmérnök, VIII. évfolyam 1. szám, 2013. március. pp. 173–185.
http://hadmernok.hu/2013_1_berkig.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- CZENE Gréta: Az Európai Unió konfliktus- és válságkezelő intézményrendszere, valamint gyakorlati alkalmazásai. Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Budapest, 2014.
- DEÁK András: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992–1997). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- DORNFELD László – KELETI Arthur – BARSY Miklós. – KILIN Józsefné – BERKI Gábor – PINTÉR István: A virtuális tér geopolitikája. Műhelymunkák, 2016/1. szám.
Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2016.
<http://mek.oszk.hu/16100/16182/16182.pdf>; letöltés: 2018.04.01.
- Fenyegető a helyzet Tallinnban. INDEX/MTI, 2007.04.28.
<https://index.hu/kulfold/eszt89or/>; letöltés: 2018.04.01.

- HAIG Zsolt – KOVÁCS LÁSZLÓ – VÁNYA László – VASS Sándor: Elektronikai hadviselés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.
- HÉJJA István: Magyarországi válságkezelés néhány nemzetbiztonsági vonatkozása. Nemzetbiztonsági Szemle, II. évfolyam 1. szám, 2014. pp. 5–39.
http://epa.oszk.hu/02500/02538/00002/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_01.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- KOVÁCS László: Információs háború: célpontok, eszközök, stratégiák.
http://hte.tmit.bme.hu/root/club_ppt/201001/KovacsL_.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- LAGZI Gábor: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországban és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33. Budapest, 2008. pp. 5–62.
- Megint összetűzések Tallinnban. MTI, 2007.04.27.
<https://index.hu/kulfold/esztorz27281/>; letöltés: 2018.04.01.
- MOLNÁR Mihály: A NATO és az Orosz Információs Műveletek aktuális helyzete. Hadtudományi Szemle, X. évfolyam 1. szám, 2017. pp. 84–97.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00034/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_1_084-097.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- MOLNÁR Mihály: Az Észt Belügyi Biztonsági Szolgálatot kihívásai. Hadtudományi Szemle, X. évfolyam 3. szám, 2017. pp. 244–264.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_244-264.pdf; letöltés: 2018.04.01.
- NAGY Péter: Virtuális diplomácia – mítosz vagy valóság? Külügyi Szemle, 2002/1. szám. p. 73–121.
- PAPP-VÁRY Árpád Ferenc: Egy nem turisztikai alapú országmárkázás: az E-Észtország pozicionálás sikere és aktualitása az EU Tanács soros elnöksége kapcsán. Tér – Gazdaság – Ember, V. évfolyam 3. szám, 2017. szeptember. pp. 7–36.
- PORKOLÁB Imre: Híbrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? Hadtudomány, 2001/3–4. szám. p. 36–48.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- RÓZSA Tibor: Az információs műveletek vizsgálata, különös tekintettel a befolyásolási képességek alkalmazásának lehetőségeire a Magyar Honvédség feladatrendszerében. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2016.
- SIMON Tünde: Az észt információs társadalom és oktatási rendszere. Információs Társadalom, XV. évfolyam 3. szám, 2015. pp. 102–119.
- SZENES Zoltán: Új bor a régi palackban? A walesi NATO-csúcs. Hadtudomány, XXIV. évfolyam 3–4. szám, 2014. december. p. 11.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2014/3_4/2014_3_4_1.pdf; letöltés: 2018.04.01.

Az Institute for Economics and Peace 2017-ben ötödik alkalommal publikálta a Globális Terrorizmusindex (Global Terrorism Index – GTI) jelentését, amelyet világszerte közöltek a különböző médiumok. A jelentés aláhúzza, hogy a vizsgált 2016-os esztendő – éves kutatásaik során először – pozitív változást hozott a terrorizmus elleni küzdelemben, hisz 22%-kal csökkent a halálos terrorcselekmények száma az e tekintetben kiemelkedő 2014-es évhez képest. Ez elsősorban az úgynevezett Iszlám Állam/DAIS¹ elleni katonai sikereknek, illetve ezek következményeinek tudható be. Ez az adat azonban azt is jelzi, hogy különösen gyászos volt a 2014-es és az azt követő 2015-ös esztendő.

A tavalyi jelentésben – amely a 2015-ös eseményekre reflektál – szerepel, hogy például a halálos kimenetelű terrortámadások háromnegyed része négy szervezethez, az Iszlám Államhoz, a Boko Haramhoz, a tálibokhoz és al-Káidához kötődnek, és ennek megfelelően öt országot érint elsősorban, azaz Szíriát, Irakot, Nigériát, Afganisztánt és Pakisztánt. A hírkövető publikum számára nem okozott meglepetést ez a statisztika, csak hogy az intézet közzétette az európai adatokat is, amelyek szerint egy év alatt 650%-kal, 77-ről 577 főre nőtt a terrortámadások halálos áldozatainak a száma Európában. A jelentésekben jelen tanulmány szempontjából a legfontosabb elem a jelenség tendenciája, és ez különösen szignifikánssá válik, ha jóval korábbi adatokkal hasonlítjuk össze.

Bármilyen hihetetlen, a terrorizmus elleni küzdelem, vagy ahogy az amerikai teoretikusok fogalmazzák, a terror elleni háború indításakor merőben más volt a helyzet. Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma által kiadott Patterns of Global Terrorism adatai szerint 1996 és 2001 között Latin-Amerikában háromszor annyi volt a merényletek száma, mint a Közel-Keleten vagy Európában.² A két statisztikát összehasonlítva elgondolkozhatunk azon, hogy mennyire hatékony a terror elleni háború. Ez a folyamat destabilizálta azokat a területeket, ahol megindították a harcokat a terror elleni háború nevében, és megállapítható, hogy nem megszüntette a problémát, hanem gerjesztette mint egy erőszakspirál. Az erőszak erőszakot szült.³

¹ DAESH/DAIS: arab mozaikszó, jelentése ad-Daula al-Iszlámijja fil Irak va as-Sám – Iraki és Levantei (Szíriai) Iszlám Állam.

² BARKER, Jonathan: A terrorizmus. HVG Könyvek, Budapest, 2003. p. 39.

³ Ugyanakkor – az elmúlt évek adatait tekintve – az Europol adatai szerint (2017 EU Terrorism Report) 2016-ban nyolc EU-tagállamban 142 terrortámadásra került sor, míg 2014-ben 226, 2015-ben pedig 211 terrortámadást hajtottak végre – tehát a trend itt csökkenést mutat. A 2016-os terrortámadások 9,2%-át követték el muszlim terroristák, a legtöbbet, 99-et (70%) etnonacionalista és szeparatista szélsőségesek, 27-et (19%) pedig baloldali szélsőségesek. Tény azonban, hogy a halálos áldozatok 95%-a (142 fő) dzsihadista merényletekben vesztette életét.

A GTI-jelentésből kiderül, hogy jelentős többségben radikális muszlimok állnak az említett terrorcselekmények mögött, valamint az a fokozódó, Európát érintő aktivitás, amely jelzi, hogy már nemcsak médiaszempléi vagyunk az eseményeknek, hanem egyre gyakrabban célpont az öreg kontinens is. A terrorizmus azonban nem köthető kizárólag az iszlámhoz, ahogy bármilyen más valláshoz vagy népcsoporthoz sem. Ez az emberiség sajátja, globálisan jellemző, és ezt történelmi példák is megerősítik. Elég a közelmúlt európai eseményeire gondolni, azokra az időkre, amikor az ETA, az IRA vagy a Vörös Brigádok uralták a médiát. Megbélyegezni egy népet, egy közösséget azzal, hogy terrorista, ugyanolyan abszurd, mint amikor az iszlámot a terrorizmussal egy kontextusban emlegetik. Az IRA a maga idejében nem fogta vissza magát a véres terrorcselekményektől, akcióik rengeteg áldozatot követeltek, mégsem mondják azt a katolikus írekre *en bloc*, hogy terroristák.

Ugyanez igaz a vallásra is. Egyetlen vallás esetében sem állíthatjuk azt, hogy támogatja a terrorizmust, az ártatlan emberek legyilkolását. Semmilyen vallás nem tanít ilyet. Ellenkezőleg, mindegyik vallás védi az életet, a békét, a szeretetet hirdeti, és ez ugyanúgy igaz az iszlámra is, ahogy a kereszténységre vagy más vallásokra. Mindezt azért fontos hangsúlyozni, mert mind a médiában, mind a témával foglalkozó társadalomtudományokban egyre markánsabban használják a vallási terrorizmus kifejezést, amit elsősorban a muszlimok által elkövetett terrorcselekményekhez kötnek.

Amikor vallási terrorizmusról beszélünk, az valójában tisztán, jelzőmentesen terrorizmus, és ha alaposan megvizsgáljuk az indítékokat, akkor világosan látszik, hogy a háttérben nem vallási, hanem pusztán politikai célok vannak. Azért nem lehet az iszlámot felelőssé tenni, mert a közel kétmilliárd muszlim közt van egy szűk, de annál hangosabb, módszereiben szélsőséges réteg, akik saját iszlám interpretációjuk által vezérelve terrorcselekményekkel próbálják a politikai hatalmat magukhoz venni. Mindezt teszik úgy – és részükről ez egy zseniális taktikai elem –, hogy a minden hívő által megkérdőjelezhetetlen vallásra, az iszlámra, sőt annak alaptanításaira hivatkoznak kommunikációjukban, és ez által igazolják kegyetlen tetteiket.

Történelmi kitekintés

A mai média egyik leggyakrabban használt, legfélelmetesebb kifejezése a terrorizmus. A kifejezés jelentése a latin rettegés, rémület, félelem szóból ered, és Európában a nagy francia forradalom idején vezették be a köztudatba, a forradalom ellenségeinek a likvidálására. A terrorizmus gyökerei azonban sokkal mélyebbre nyúlnak a történelemben. Az első ismert terroristák azok a fanatikus zsidók voltak, akik az 1. századi Palesztinában a megszálló római hadsereg és a velük együttműködő zsidó lakosság ellen követtek el gyilkos merényleteket. Tudunk a 7. századi India történelméből hasonló gyilkosságokról, valamint ismert az iszlám korai történetéből a 7–8. századi kháridzsiták tevékenysége, az Abbászidák korából pedig síita aszaszinok szektája. Már amennyiben – van ilyen kutatói vélemény – terrorizmusnak nevezzük e két utóbbi csoport politikai merényleteit.

Több kutató egyetért azzal, hogy a modern terrorizmus legismertebb első alakja az a szerb Gavrilo Princip⁴ volt, aki Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörökös meggyilkolásával írta be nevét a történelem fekete lapjaira. Ez akkor „cassus belli-t” szolgáltatott a monarchiának, és kitört az első világháború. A kutatói véleménykülönbséget ez esetben az áldozat személye okozza, mivel a trónörökös nem tekinthető civilnek, egyrészt mert katona volt, másrészt magát a Monarchiát szimbolizálta. Amennyiben a terrorizmust a civilek ellen elkövetett akciók közé soroljuk – sok kutató osztja ezt az álláspontot –, akkor ez esetben „csak” politikai merényletről beszélhetünk. Ez utóbbi álláspontot képviseli ez a tanulmány is (lásd később bővebben: a terrorizmus definíciója.)

Az elektronikus média által tudósított terrorizmus 1968 júniusában jelent meg, amikor egy palesztin terrorszervezet eltérített egy repülőgépet.⁵ Ehhez pedig már szellemiségében is közel van a velünk élő történelem eddigi leglátványosabb, legnagyobb visszhangot kiváltó terrorcselekménye – 9/11 –, amelyet az egész világ élőben szemlélte, köszönhetően az elektronikus kommunikáció által kínált lehetőségnek és az erre épülő médiának.

A mai modern kor első világszenzációja azonban nem ez volt, hanem az 1972-es müncheni olimpián történt túszedráma. Sok szempontból mérföldkőnek számít ez az akció a terrorizmus történetében. Ez volt az első, média által élőben közvetített nemzetközi terrorakció. A helyszín Németország, az elkövetők palesztinok, az áldozatok pedig izraeliek voltak. Mindezek mellett ez volt az első igazán komoly visszhangot kiváltó, muszlimok által elkövetett terrorakció is, de itt ki kell hangsúlyozni, hogy bár a palesztinok szunnita muszlimok, a mozgalmuk és így akcióik mégsem vallási, hanem nacionalista alapon szerveződtek – legalábbis abban az időben.

A Fekete Szeptember nevű palesztin terrorszervezet egy akciócsoportja az olimpiai faluban megtámadta az izraeliek küldöttségét. Az akció során megölték két sportlót és kilencet túszul ejtettek. A túsokért cserébe Izraelben bebörtönzött palesztinok szabadon engedését követelték, de az izraeli kormány ezt mereven elutasította. Ezzel elindult egy folyamat, amely a nap végén a müncheni repülőtéren véres drámába torkolt. A német rendőrség nem volt felkészülve egy ilyen eseményre, és hibát hibára halmoztak, ennek eredményeként meghalt az összes tús, a nyolcból öt merénylő, valamint egy német rendőr is életét veszítette. A történet azonban nem itt ért véget, mert az izraeli kormány nem hagyta ennyiben az ügyet. Speciális alakulatot szervezett, és ügynökei Európa különböző pontjain sorra „levadászták” az életben maradt túszejtőket és az akció kitervelőit. Ez a „szemet szemért” reakció azonban diplomáciai bonyodalmakat okozott, és Izrael leállította a likvidálási akciót a végkifejlet előtt. Így maradt életben a túszejtés egyik fő kitervelője, Mohamed Daúd Údeh, más néven Abu Daúd, illetve Mahmúd Abbász is, akiről az eset 1999-es elemzése során kiderült, hogy az akció pénzügyi hátterét biztosította.⁶ Ez utóbbi személy jelenleg a Palesztin Hatóság elnöke.

⁴ FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: Terrorista szervezetek lexikona. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004.

⁵ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. Corvina Kiadó, Budapest, 2004.

⁶ HVG.HU: 40 éve történt: Fekete Szeptember a Müncheni Olimpián. Nagyítás-fotógaléria, 2012. http://hvg.hu/nagyitas/20120904_muncheni_olimpia_nagyitas; letöltés: 2016.10.20.

A Fekete Szeptember működését érdemes röviden elemezni, mert a kollektív emlékezet szigorúan a müncheni olimpián történt túszejtéssel kapcsolja össze. Ennél azonban jóval többről és másról van szó. A Fekete Szeptember nem egy csoport, hanem csoportok laza hálózata volt. Megalakulása 1970-be nyúlik vissza Jordániába. Ez az ország volt akkoriban a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) bázisországa. Az szervezet az országon belül népszerű és erős volt. Annyira, hogy amikor Huszejn jordániai király az 1967-es arab–izraeli háború katasztrofális arab veresége után enyhülési politikát kezdeményezett Izraellel (a PFSZ szemében ezzel elárulta a palesztin ügyet), merényletet kíséreltek meg ellene. A merénylet kudarcba fulladt, és kemény megtorlás követte. A szervezetet betiltották, a jordániai katonaság üldözte a PFSZ katonai vezetőit, és ennek eredménytelensége miatt 1970 szeptemberében valóságos mészárlást vitt végbe a palesztin menekültek közt, közel 20 ezer halottal.

Innen az elnevezés, mert ekkor hozták létre ezt az ernyőszervezetet kifejezetten azzal a céllal, hogy a palesztin ügynek hátat fordító arab vezetőket megbüntessék, azaz likvidálják. Taglétszámuk állandóan változott, 300–500 közé teszik a kutatók,⁷ de pontos adatai valószínűleg még a vezetésnek sem voltak, mivel a csoportok önállóan működtek, egymásról szinte semmit sem tudva. Számtalan sikeres merényletet hajtottak végre emberi és gazdasági célpontok ellen Európában és a Közel-Keleten 1970–1972 között. A legnagyobb visszhangot és ezzel a legnagyobb pszichikai sikert a müncheni túszdrámával érték el, holott az akció katonailag csúfos kudarc volt, sőt az utána indított izraeli hajsza miatt a csoportokat a PFSZ feloszlatta.⁸

9/11 szimbolikussá vált, az eseményeket mindenki ismeri szerte a világon. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás, illetve öngyilkos merénylet volt eddig minden idők legemlékezetesebb, legnagyobb vihart kavarázó támadása. Az akciót a média élőben közvetítette. Négy eltérített utasszállító repülőgép volt a terroristák fegyvere, a célpontok az Amerikai Egyesült Államok szimbolikus épületei voltak. Két repülőgép a New York-i ikertornyokba, egy a Pentagon arlingtoni épületébe csapódott be, a negyedik gép becsapódását viszont az utasok megakadályozták, ennek a Fehér Ház volt a célpontja. Több mint 3000 ember meghalt, az anyagi kár is jelentős volt. A pszichológiai hatás óriási sokkot okozott, a terroristák elérték a céljukat. Az okozott kárt, de főleg a pszichológiai hatást tekintve a második világháború óta nem érte ilyen jelentős támadás az Amerikai Egyesült Államokat a saját földjén.

⁷ FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: Terrorista szervezetek lexikona. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004.

⁸ A 2006-os Izrael–Hezbollah háború ideje alatt e tanulmány szerzője egy libanoni menekülttáborban találkozott egy idős palesztinnal, a PFSZ és ezen belül a Fatah egy volt magas beosztású tisztjével, Iszmáel Kanaánnal. Annak idején ő vezette Fekete Szeptember jordán csoportját, feladatuk a király elleni merénylet volt. A kudarcba fulladt akció során emberei nagy részét a jordán biztonsági erők megölték, ő maga több mint két évig volt börtönben, de mivel magas rangú tiszt volt, nem végezték ki. Tüszcserével szabadult, és tovább folytatta a fegyveres harcot Jasszer Arafat stábjában előbb Libanonban, majd Tuniszban. A dolog érdekessége, hogy az egyik fegyveres összecsapás alatt súlyos lőtt sebeket szerzett, és gyógykezelésre a Fatah Magyarországra küldte, mivel a Varsói-szerződés államai támogatták a palesztin ügyet.

A támadás elkövetését egy szervezet sem vállalta magára, az elkövetők személyazonossága azonban már aznap kiderült. Mind muszlimok voltak: 15 szaúdi, ketten az Egyesült Arab Emírségekből származtak, és egy-egy egyiptomi és libanoni állampolgár volt még közöttük. Az amerikai külpolitikára jellemző módon Donald Rumsfeld védelmi miniszter elnöki jóváhagyással utasítást adott egy Irak elleni támadási terv előkészítésére.⁹ Ezt végül elnapolták (nem elvetették), mert a nyomozati jelentések a terrortámadásért az afganisztáni bázissal rendelkező, Oszáma bin Láden által vezetett al-Kaida terrorhálózatot nevezték meg felelősnek.

George W. Bush elnök meghirdette a terrorizmus elleni globális háborút, amelynek első lépéseként lerohanták Afganisztánt. Ez a hadjárat az Amerikai Egyesült Államok bosszúhadjárata volt, amely nemcsak Afganisztánt érintette, de ezzel párhuzamosan megrengette a régiót Dél-Ázsiától a Perzsa-öbölig,¹⁰ közvetett hatása azonban ennél is kiterjedtebb, új korszak nyílt a történelemben. Azóta eltelt több mint 15 év, és Afganisztánban még mindig nincs béke, háborúk sora tört ki, és a világnak egyre több terrorcselekménnyel kellett szembenéznie.

A terrorizmus egyik jellemzője a szimbolika használata. Ez végigkísérhető a történelmi példákon. A terroristák szimbolikus célt választanak a nagyobb hírverés és a pszichológiai hatás miatt. Ez jellemző 9/11-re is, de itt már az időpont is szimbolikussá vált, és a későbbiekben követőkre talált, a tendencia folytatódott a muszlimok által kivitelezett madridi (3/11) és londoni (7/7) merényleteknél. Érdemes megjegyezni, hogy az iszlám, de azon belül is az arab világban – ahol természetesen más, ellentétes szemszögből látják ezeket az eseményeket – gyakran nevezik el, és így kommunikálják az ilyen nagy hatású eseményeket – illetve személyeket, fogalmakat – az arabra jellemző leíró, költői retorikával. Így lett a 9/11-ből a radikális iszlám kommunikációjában „Blessed Tuesday – Áldott Kedd”, mivel az akció időpontja egy keddi napra esett. Ez hivatkozásként nyomon követhető az Iszlám Állam/DAIS kommunikációjában, hivatalos közleményeiben, de megtaláljuk más szélsőséges nézeteket propagáló levelezésekben és könyvekben is: „*És eljött az Áldott Kedd, és a hitetlenek trónja megremegett.*”¹¹

Terrorizmus mint aszimmetrikus hadviselés

A terrorizmusra jellemző – ahogy a tárgyalt példák is mutatják –, hogy az akaratunkat akarjuk rákényszeríteni valakire/valamire, aki/ami sokkal előnyösebb pozícióban van, illetve azt, hogy az akaratunknak politikai célja van. Von Clausewitz ezt írta a háborúról: „*A háború tehát erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük...*”¹² Másképp fogalmazva: a háború a politika folytatása más eszközökkel. Von Clausewitz definícióját rávetítve a terrorizmusra első pillantásra azt látjuk, hogy a két fogalom ugyanaz, de ez nem fedí valóságot, mert a klasszikus háborúnak szabályai vannak, a terrorizmusról ugyanez távrolól sem mondható el. Közelebb kerülünk a valósághoz, ha a

⁹ WOODWARD, Bob: A támadás terve. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2004.

¹⁰ KOLKO, Gabriel: A háborúk természetrajza a legújabb kori történelemben. Új háborús korszak kezdete? Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

¹¹ AL-MAQDISI, Asim Abu Muhammad: Democracy: a religion! Al Furqan Islamic Information Centre, Sprinvale South, Australia, 2012. p. 11.

¹² CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról I–II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961. p. 37.

szabálytalan háborúkat, például a gerillaharcot vesszük szemügyre. A gerillaháborút mai megfogalmazásban aszimmetrikus¹³ hadviselésnek hívják, amerikai mintára.

A hadtudomány megfogalmazása szerint: „Az aszimmetrikus hadviselés az aszimmetrikus kihívásokhoz kapcsolható olyan tevékenység, amikor a végrehajtók – legtöbbször saját életüket sem kímélve – hajtanak végre katonai akciókat, általában magasabb technikai színvonalon álló féllel szemben. Az aszimmetrikus hadviselés a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla-, partizánjellegű rajtataütésekkel és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre... általában a megszállt területeken harcoló fél fegyvere, módszere a megszállókkal szemben. Ebbe a körbe tartoznak: az öngyilkos merényletek, bombatámadások, logisztikai, vezetési pontok elleni akciók, tiszték, parancsnoki állomány elleni merényletek, utánpótlási vonalak rombolása...”¹⁴

A részletes ismertetőből leszűrhetjük, hogy az aszimmetrikus hadviselésben nincsenek szabályok, ez a hátrányban lévő fél háborúja. Gazdaságos hadviselés a klasszikus, drága, hagyományos háborúhoz képest, mert nem igényel sem nagy költségfordítást, sem klasszikus katonai szakértelmet – más típusút azonban igen. A definíció magában foglal, lefed két egymással ellentétes fogalmat, kategóriát: a gerilla/partizán/felkelő szinonimáját, a szabadságharcost, illetve témánk aktorát, a terroristát. Mindkettő ugyanabból a kisebbségi pozícióból harcol, mindkettőnek azonosak a módszereik, és mindkettőjük küzdelme jogos – természetesen a saját szemszögéből. A különbség csupán néhány apró részletben van, és talán ezért olyan nehézkes a terrorizmus megfogalmazása, és ezzel függ össze az indokolatlan használata is.

Tehát, mi is a terrorizmus pontosan?

A téma (jogi) meghatározása

A terrorista nem közönséges bűnöző. Neki üzenete van, amit minél szélesebb nyilvánosság elé akar tární. A terrorista tudatos kommunikációt használ. Eszköztára egyszerű, mégis hatékony, mivel azt akarja, hogy figyeljenek rá. Cinkosa akarva-akaratlanul a média, mert elvégzi helyette a kommunikációs munkát, megnyitja előtte a közlés legprofesszionálisabb csatornáit. Cselekedete éppen ezért a lehető leglátványosabb, sztorit, szenzációt „csinál”, mert szüksége van a sajtóra, hogy minél nagyobb közvéleményt tudjon befolyásolni politikai céljai elérésében. Ez az, ami megkülönbözteti a köztörvényes bűncselekményt a terrorcselekményektől, a politikai indíttatás.

¹³ Kissé zavarba ejtő az új amerikai fogalomhasználat, mivel a régi, bevált gerilla és partizán kifejezések gyakorlatilag ugyanezt jelentik. Talán rossz történelmi beidegződések is szerepet játszottak az új kifejezés létrejöttében, mivel a partizánnak szláv/orosz/szovjet háttere, míg a gerilla spanyol/latin gyökerei rossz emléket ébreszthettek az amerikai katonai teoretikusokban. Ez azért is érdekes, mert az egyik legsikeresebb tankönyv az amerikai katonai akadémiákon Che Guevara kézikönyve.

CHE GUEVARA, Ernesto: A gerillaharcos kézikönyve. Ulpius-ház, Budapest, 2007.

RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

¹⁴ RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. Hadtudomány, 2010/4. szám. p. 71.

Ez tulajdonképpen a terrorizmus eredeti „körbeírása”, és itt most a hangsúly a politikai indíttatáson van, de a szó, köszönhetően a mindennapos médiavisszhangnak, annyira beivódott a köztudatba, hogy számtalanszor használják indokolatlan esetekben, hivatalos szervek is cselekednek, sőt ítélkeznek is a terrorizmus szót hangoztatva. Mindez azt mutatja, hogy a 9/11 óta a világ indokolatlanul túl gyakran él – és visszaél – ezzel a kifejezéssel. A nemzetközi jogi fórumokat uraló Nyugat azonban ezen a téren mintha szégyenlősnek bizonyult volna, mivel a terrorizmus definiálásánál nem hangsúlyozták annak politikai jellegét. Sokáig a nemzetközi jogban a terrorizmus kifejezést sem használták, nem volt rá kodifikált jogi definíció. Mivel a jog nem rendelkezett felőle, ezért jobb híján előszeretettel hasonlították a háborús bűnökhöz, a nürnbergi bíróság joggyakorlata szerint:

*„A háború szabályainak és szokásainak megsértése, ami magában foglalja a megszállt területek polgári lakosságának gyilkolását, a vele kegyetlen bánásmódot vagy kényszermunkára való deportálását, a hadifoglyok meggyilkolását, vagy a velük való kegyetlen bánásmódot, a túsok kivégzését, a köz- vagy magántulajdon elrablását, városok és falvak módszeres lerombolását és a háborús okokkal nem magyarázható, értelmetlen rombolást.”*¹⁵ Ez a definíció – mivel a második világháborúra szabták – nem rendelkezik például a robbantásos merényletekről, az akciók finanszírozásáról stb., így jogilag nehéz elítélni azt, amit nem tartalmaz, szabályoz a nemzetközi jog.

Végül 1997. december 15-én New Yorkban fogadták el „a robbanóanyagokkal elkövetett terrorcselekmények megtorlásáról szóló nemzetközi egyezményt”, majd ugyanitt 1999. december 9-én „a terrorizmus pénzügyi támogatását büntető nemzetközi szerződést”. Mindkettőben körülírják a fogalom lényegét, de egyik sem teljes, mert hiányzik belőlük az indíték: „...minden olyan bűncselekményt, amelynek célja polgári személyek vagy olyan emberek életének kioltása vagy nekik súlyos testi sértés okozása, akik nem vesznek részt közvetlenül a fegyveres konfliktusban, továbbá minden olyan bűncselekményt, amelynek célja a lakosság megfélemlítése, a kormány vagy egy nemzetközi szervezet zsarolása...”¹⁶

Az évek során a terrorcselekmények számának növekedésével megszülettek azok a definíciók, amelyek már pontosan leírják a terrorizmust. (Itt kell megjegyezni, hogy a fogalom szabályozása nemzetközi szinten, sőt akár egy adott országon belül is eltérést mutat.)

Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériuma a következő módon definiálja a terrorizmust: „A terrorizmus előre kitérvelt, politikai okokból kivitelezett erőszak, amelyet békés (fegyvertelen) célpontok ellen követnek el csoportok vagy titkos ügynökök azzal a szándékkal, hogy befolyásolják a közvéleményt.”

Az amerikai Szövetségi Nyomozóiroda (FBI) szerint: „A terrorizmus az erő vagy az erőszak törvénytelen alkalmazása emberek vagy vagyontárgyaik ellen, a kormányok, a polgári lakosság vagy a társadalom bármely részének elbizonytalanítására vagy kényszerítésére, politikai vagy társadalmi célok előmozdítása érdekében.”¹⁷

¹⁵ FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: Terrorista szervezetek lexikona. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004. p. 10.

¹⁶ Uo. p. 10.

¹⁷ Uo. p. 11.

A fenti két meghatározás kiválóan példázta, hogy még egy adott országon belül is akadnak eltérések. Az utóbbi definícióhoz áll legközelebb a 2000-ben Nagy-Britanniában elfogadott törvény a terrorizmusról (Terrorism Act): „*A terrorizmus támadás végrehajtása vagy az azzal való fenyegetőzés, aminek az a célja, hogy nyomást gyakoroljon a kormányra, vagy hogy megfélemlítse a lakosságot vagy annak egy részét, annak érdekében, hogy elősegítsen egy politikai, vallási vagy ideológiai ügyet.*”¹⁸

Míg az Európai Közösség szerint terrorista az, „*aki felforgatja a fennálló rendet, aki súlyos fenyegetést jelent (...) egy ország politikai, gazdasági vagy társadalmi berendezkedésére, vagy le is rombolja azt*”.¹⁹

Itt érdemes megemlíteni Netanjahu *Harc a terrorizmus ellen* című könyvét, amelyben a jelenlegi izraeli miniszterelnök így ír: „*A terrorizmus a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani.*”²⁰ Adekvát definíció, ugyanakkor elgondolkodtató is, mert olyan cselekedetet ír le a miniszterelnök tömören és lényegre törően, amit az izraeli katonaság gyakran elkövetett a palesztin lakossággal szemben az elmúlt évtizedekben. (Természeténél fogva az izraeli politika ezt fordítva gondolja.) Ehhez áll közel a mértékadó hetilap, a *The Economist* spártai definiálása, amely a meghatározóan civilek ellen irányuló erőszakot tekinti terrorizmusnak, és kimondott célja a terror terjesztése – politikai célok érdekében.²¹ Ez leginkább azért érdekes, mert ebben az értelemben például az Afganisztánban amerikai katonákat vagy a velük szövetséges afgán kormány katonáit, rendőreit felrobbantó, gyilkoló stb. elkövető nem sorolható a terroristák közé.

A magyar jog a terrorcselekményt a büntető törvénykönyvben a közbiztonság elleni bűncselekmények között tárgyalja: „*Aki abból a célból, hogy (a) állami szervet, más államot, vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen, vagy eltűnjön; (b) a lakosságot megfélemlítse; (c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa, vagy megzavarja, illetve nemzetközi szervezet működését megzavarja; a (4) bekezdésben meghatározott személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el, büntett miatt tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.*”²² A törvény alaposnak tűnik, körbejárja a terrorizmust, különösen az állam védelmében, a civil lakosság érdekeit azonban csak egy alpontban említi. Mintha az államot annyira kellene félteni, az alkotóelemeit, az egyént már nem annyira. A társadalomtudósok nagy része viszont pont erre helyezi a hangsúlyt, a civil szférára.

¹⁸ FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: *Terrorista szervezetek lexikona*. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004. p. 12.

¹⁹ FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: *Terrorista szervezetek lexikona*. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004. p. 12.

²⁰ NETANJAHU, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. Alexandra Kiadó, Pécs, 1995. p. 20.

²¹ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, Budapest, 1998

²² BTK, XXX. 314. § 1. 2016-ban módosították, kiterjesztették, ld. LXIX. törvény.

Ennél élesebb paradoxon figyelhető meg az Amerikai Egyesült Államokban. Mire kikristályosodott a terrorizmus definíciója, kirobbant az ellene vívott háború is. Ezzel párhuzamosan a nyugati világ vezető állama bevezette saját országában („a szabadság földjén, a bátrak hazájában”) a Patriot Act-et, amely olyan jogszabályokat adott az államnak, amelyekkel bárhol bárkit le lehet hallgatni, megfigyelni, emailjeibe beleolvasni, behatolni a privát szférájába stb., ami erősen megkérdőjelezi a személyi szabadság korlátait és félelemre ad(hat) okot. Úgy tűnik, ami ellen harcol, azt egyúttal gerjeszti is, a saját határain belül és azon kívül.²³

A társadalomtudományokban az úgynevezett „terológusok” sokféleképpen határozzák meg a terrorizmust. Egyrészt van egy olyan álláspont, hogy nem is lehet teljességében megfogalmazni, mert már annyi módon megtették, az pedig kétségtelen – mint már célzott rá e munka –, hogy sokan használják, de meghatározni csak kevesen tudják. Egy definíció akkor jó, ha minél egyszerűbb, tömörebb.

A hosszas körülírás helyett – a lényegre koncentrálna – a terrorizmusnak három összetevője van: az erőszak, a civilek és a politika.²⁴ Így azok álláspontját osztja ez a tanulmány, akik szerint a terrorizmus az erőszak alkalmazása, vagy azzal való fenyegetés a civilek ellen, politikai indíttatásból. Természetesen sok egyéb jellemzője is lehet a terrorizmusnak, hogy ideológiavezérelt, aszimmetrikus, nyilvánosságot igénylő stb., de ezek mind benne vannak vagy inkább lehetnek a fogalomban, a lényegen azonban nem változtatnak: az a módszer, az áldozat és az elérni kívánt cél.

A vallási terrorizmusról már volt szó, itt is politikai motiváció van a háttérben. Mint ahogy nincs mérsékelt vagy radikális terrorista sem, csak olyan, aki meghúzza a ravaszt, felrobbantja magát...

Az állami terrorizmusról szintén megoszlanak a vélemények. Van, aki szerint ilyen nem létezik, mert az állam funkciója az erőszak.²⁵ E dolgot szerint, ha az állam emberei átlépi az állam (vagy a társadalom) által felállított szabályokat vagy a nemzetközi normákat, akkor igenis beszélhetünk ilyen terrorizmusról. Ez a felülről szervezett formája a terrorizmusnak. Számtalan példa van erre, hatósági kínzások, gyilkosságok és így tovább. Ennél a terrorizmusnál nem mondhatjuk, hogy a gyengék fegyvere, és azt sem, hogy olcsó terrorizmus, mert az erőszak apparátusának működtetése sokba kerül. De politikai célja van, és erőszakot alkalmaz civileken. Az is ide tartozik, ha az állam megfélemlíti a lakosságot, például a rendelkezésére álló médiumokon keresztül. Sőt, a modern terrorizmus állami terrorizmusként született, gondoljunk csak vissza a jakobinusokra. A korabeli adatok szerint több mint 17 ezer embert hajtottak a guillotine alá mint a forradalom ellenségeit.

²³ CHOMSKY, Noam: Pirates and Emperors, Old and New. International Terrorism in the Real World. Pluto Press, London, 2002.

CHOMSKY, Noam: Hatalom és terror. Előadások és interjúk 9/11 után. Független Média Kiadó, Budapest, 2003.

²⁴ BARKER, Jonathan: A terrorizmus. HVG Könyvek, Budapest, 2003.

²⁵ RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.

A terrorizmus lehet egyéni és csoportos. A történelem során, főleg az utolsó száz évben számtalan formája alakult ki. A szakirodalma sokféle módon csoportosítja, és több fajtáját különbözteti meg, ezek azonban meghaladják a dolgozat kereteit és nem is témája. A lényeg mindegyikben ugyanaz, az elrettentés.²⁶

Terrorizmus az iszlám tükrében

A fenti következtetéseket figyelembe véve nézzük meg, mit ír a Korán a terrorról. A terrorizmusról értelemszerűen semmit, mert a fogalom még nem létezett (elvonat fogalmakat amúgy sem tartalmaz a Korán), de egy helyen mégis találunk utalást a félelemkeltésre, megrémítésre (*turhibúna*) a muszlimok szent könyvében: „*És készítsétek fel ellenük, amire csak képesek vagytok, az erőből és a lovasságból, amit össze tudtok gyűjteni, hogy megrémítsétek vele Allah ellenségeit és a ti ellenségeiteket, és másokat rajtuk kívül, akiket ti nem ismertek, de Allah ismeri őket...*”²⁷ Az *áják* (Koránban található versek) kinyilatkoztatásának idejében Mohamed közössége folyamatosan támadásoknak volt kitéve. Ez a vers a harcészültségről szól, taktikai utasítás egyben az ellenség elijesztésére, megrémítésére a korabeli hadászati viszonyoknak megfelelően. Bármelyik más korabeli hadtudományi műben találunk hasonló leírást, sőt Szun-ce több mint 1000 évvel korábban keletkezett könyve, A hadviselés tudománya ennél jóval plasztikusabb és precízebb útmutatásokat ad a hadviselésre – ez mind a mai napig ajánlott tankönyv a katonai akadémiákon. A vers lényege az ellenség elijesztése erőfitogtatással a harc előtt, korabeli pszichikai hadviselés. Ebben a Koránt magyarázó *tafszír* tudósok is egyetértenek, és sehol nem találunk utalást a Koránban ártatlan emberek lemészárlására, anyagi károkozásra vagy egyéb, mai terrorcselekményre való buzdításra.

Összegzés

Korunk egyik legnagyobb kihívása a terrorizmus, bár az emberiség történelmének egyik legbékésebb korszakát éli. A terrorizmus mint kifejezés beleivódott a hétköznapi szóhasználatába, pedig még a fogalom definiálása is sokszor gondot okoz a publikumnak. A tanulmány szerint a terrorizmus civileken elkövetett erőszak, azzal való fenyegetés, és politikai indíttatása van. Felesleges vallási terrorizmusként tovább kategorizálni a fogalmat, hisz mindegyik vallás védi az életet, elítéli az erőszakot, az ártatlan emberek legyilkolását. Semmilyen vallás nem tanít ilyet, az iszlám sem. A terrorizmus *expressis verbis* az emberiség sajátja, vallástól, kortól, rassztól független.

²⁶ Érdekes adalék a témához, hogy Churchill, aki fiatal gyarmati tisztként részt vett az angol–búr háborúban, már két olyan fogalmat is megtapasztalt a korabeli Dél-Afrikában, ami a mai háborúkat is meghatározza. Az egyik a kommandó, a másik a terrorizmus. Az előbbi kifejezést ő honosította meg a brit sajtóban, a kis létszámú búr lovasbrigádok után, az utóbbiról pedig azt mondta, hogy puha intenzitással vívott háború. Korunk terrorizmusára ez már nem jellemző, maximum a puha célpontok (értsd könnyű, ld. védtelen civilek) ellen elkövetett merénylet, de az intenzitás nagyon is erőteljes, maximum nem permanens.

²⁷ SIMON Róbert: (ford.): Korán. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 8:60

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AL-MAQDISI, Asim Abu Muhammad: Democracy: a religion! Al Furqan Islamic Information Centre, Sprinvale South, Australia, 2012.
- BARKER, Jonathan: A terrorizmus. HVG Könyvek, Budapest, 2003.
- CHE GUEVARA, Ernesto: A gerillaharcos kézikönyve. Ulpius-ház, Budapest, 2007.
- CHOMSKY, Noam: Hatalom és terror. Előadások és interjúk 9/11 után. Független Média Kiadó, Budapest, 2003.
- CHOMSKY, Noam: Pirates and Emperors, Old and New. International Terrorism in the Real World. Pluto Press, London, 2002.
- CIA: The World Factbook, 2018.
https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print_id.html;
letöltés: 2018.04.08.
- CLAUSEWITZ, Carl von: A háborúról I–II. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961.
- FERWAGNER Péter Ákos – KOMÁR Krisztián – SZÉLINGER Balázs: Terrorista szervezetek lexikona. Maxim Könyvkiadó, Szeged, 2004.
- HVG.HU: 40 éve történt: Fekete Szeptember a Müncheneri Olimpián. Nagyítás-fotógaléria, 2012.
http://hvg.hu/nagyitas/20120904_muncheni_olimpia_nagyitas; letöltés: 2016.10.20.
- Institute for Economics and Peace: Global Terrorism Index, 2016.
<http://www.visionofhumanity.org/#page/indexes/terrorism-index/2015>;
letöltés: 2016.11.25.
- KISS Zsuzsanna Halima (ford.): A kegyes Korán értelmezése és magyarázata magyar nyelven. Hanif Iszlám Kulturális Alapítvány, Budapest, 2010.
- KOLKO, Gabriel: A háborúk természetrajza a legújabb kori történelemben. Új háborús korszak kezdete? Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.
- NETANJAHU, Benjamin: Harc a terrorizmus ellen. Alexandra Kiadó, Pécs, 1995.
- OKVÁTH Csaba (ford.): A kegyes Korán értelmi és tartalmi fordítása magyar nyelvre. A Fahd Király nevét viselő, a Kegyes Korán nyomtatására alapított, Komplexum, Medina, 2007.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- RESPERGER István: Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. Hadtudomány, 2010/4. szám. pp. 68–77.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula, Budapest, 1998.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, vagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. Corvina Kiadó, Budapest, 2004.
- SIMON Róbert: (ford.): Korán. Helikon Kiadó, Budapest, 1987.
- WOODWARD, Bob: A támadás terve. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2004.

**A KATONAI KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA
KIBERVÉDELME KOCKÁZATELEMZÉSI
MÓDSZERTANÁNAK MEGALAPOZÁSA**

Bevezetés

A 21. század robbanásszerű technológiai fejlődése létrehozta a modern információalapú társadalmat, ahol korábban soha nem látott mennyiségű adatot állítanak elő, használnak fel és tárolnak.

A 20. század második felében jelentek meg azok az illegális tevékenységek, amelyek információk és adatok megszerzésére irányultak. Míg korábban matematikai szaktudással rendelkező „szakemberek” írták a vírusokat és ők is terjesztették, addig mára bárki által használható kódfeltörő, túlterheléses támadást indító vagy egyéb kártékony szoftverek állnak rendelkezésre. A számítógépek teljesítményének ugrásszerű növekedése napjainkra már túlhaladta Gordon E. Moore törvényét, amely szerint az integrált áramkörökben lévő tranzisztorok száma 18 havonta duplázódik.¹ Ez a tény elősegíti akár egy MD5-ös² vagy SSL-es³ titkosítás rövid időn belüli feltörését, ami komoly fenyegetést jelent a gazdasági és a társadalmi szereplők kódolt információira, mint például bankszámlák, elektronikai vezérlőrendszerek és adattárolás.

A kibertér rányomta bélyegét a hadviselésre is. Nem kell tömeghadsereget bevetni egy ország ellen, elég megbénítani annak távolról vezérelt kritikus infrastruktúráját. Kialakult a hibrid hadviselés, amely során a támadók elsődleges célpontja a kritikus infrastruktúrák közvetett támadása annak érdekében, hogy a károkozás a gyűrűző, úgynevezett „cascade” hatással, az egymásra épülő kritikus elemek megbénításával a lehető legnagyobb kárt érje el.⁴

Az információk és adatok védelmének biztosítása érdekében a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (a továbbiakban: ISO⁵) a Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottsággal (a továbbiakban: IEC⁶) együttműködve elkészítette az ISO/IEC 270xx szabványcsaládot, amelynek ajánlásai alapján kiépített védelmi rendszerek képesek biztosítani az információkkal szemben támasztott minőségbiztosítási követelményeket, fenntartani az adatok bizalmasságát, sérthetlenségét és rendelkezésre állását.

¹ 50 év után hivatalosan is halott Moore törvénye. PC fórum, 2016.02.15.
<https://pcforum.hu/hirek/18003/50-ev-utan-hivatalosan-is-halott-moore-torvenye>; letöltés: 2018.10.05.

² MD5 – 32 karakteres jelszómaszk-generálási eljárás a titkosításban.

³ Secure Socket Layer – biztonsági alréteg az információáramlás technológiai hierarchiájában.

⁴ POWELL, W. Shane: Methodology for Cyber Effects Prediction. Black Hat, 2010.01.22.
https://www.blackhat.com/presentations/bh-dc-10/Powell_Shane/BlackHat-DC-2010-Powell-Cyber-Effects-Prediction-wp.pdf; letöltés: 2018.10.07.

⁵ International Organization for Standardization.

⁶ International Electrotechnical Committee.

E cikk elsődleges célja felhívni a figyelmet a katonai kritikus információk infrastruktúrák kibervédelmével kapcsolatos kompromittálódás elkerülésére, a veszélyeztetettség kockázatának csökkentésére és a kockázatelemzés alkalmazásának szükségességére.

Kibertámadásokkal, hibrid műveletekkel kapcsolatos jelentősebb események a közelmúltban

Napjainkban az országok többsége használja az internetet a gazdaság élénkítésére, az állampolgárai életének megkönnyítésére. Ennek egyik élenjárója Észtország. A napi és a gazdasági élettel kapcsolatos szolgáltatások jelentős része 2007-ben már az interneten is elérhető volt. 2007 márciusában egyre több, az internetről indított kibertámadás érte az észt kormányzati intézmények web-portáljait. A támadás intenzitása 2007. április 27-től drasztikusan megnőtt, tömegesen, több hullámban, ciklikusan érkeztek a támadások a kibertérből, amelyek célpontjai már nem csupán a kormányzati szerverek voltak, hanem a közszolgáltatásokat nyújtó vállalatok is.

Az ország második legnagyobb bankja, a SEB Eesti Unisbank felfüggesztette egyes szolgáltatásait. A támadások következtében a vásárlóhelyeken telepített banki terminálok és bankjegykiadó automaták kapcsolata megszakadt a központi szerverrel, így a bankkártyák biztonságos azonosítását nem tudták elvégezni. Az ország korábban szinte teljes egészében elektronikus fizetésre állt át, ezért a készpénzforgalom aránya csekély volt. A támadások miatt az állampolgárok nem tudtak vásárolni, mert nem fértek hozzá a számlájukon lévő pénzükhöz. Ha a helyzet teljesen eszkalálódott volna, akkor valószínűleg zavargások és fosztogatások törtek volna ki az országban, hogy az emberek hozzájussanak az élelmiszerekhez.

A kezdeti támadás kiváltó oka az észtországi szovjet hősi emlékmű áthelyezése volt egy másik helyszínre, emiatt gondolta egy fiatal orosz hazafi, hogy megleckézteti az észteket. A későbbi támadások forrását az észt hatóságok már egyértelműen az orosz elnöki adminisztrációt kiszolgáló számítógépekkel azonosították. A támadás későbbi időszakában olyan jellegű, a társadalom számára kritikus rendszerek estek áldozatul és akkora mértékben, amelyek terrortámadások hatásaihoz hasonlatosak. A kibertámadás sajátos geopolitikai helyzetben történt, mert célpontja a NATO- és az EU-tag Észtország korábban szovjet tagköztársaság volt.

Visszatekintve az elmúlt évekre, az európai közösséget fokozottan nyugtalanítja, hogy Oroszországból olyan jelzések érkeznek, amelyek alapján egyértelműen megállapítható, hogy az ország igyekszik visszaszerezni korábbi kiemelt szerepét a világ gazdasági és katonapolitikájában. A helyzet élet kiemeli, hogy Oroszország olyan eszközöket alkalmaz ennek megvalósítására, amelyek ellen eddig hatásosan nem harcoltak, illetve napjaink egyik legnagyobb kihívását jelenti, vagyis a hibrid hadviselést. A fogalmat először William J. Nemeth használta 2002-ben írt tanulmányában.⁷

⁷ NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Calhoun, 2002-06. <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>; letöltés: 2018.10.07.

A hibrid hadviselés magában foglalja többek között a hagyományos és a nem hagyományos fegyverek, valamint harceljárások és a terrorizmus eszközeinek az alkalmazását, továbbá a bűnözői csoportok rejtett támogatását és felhasználását annak érdekében, hogy elérhetővé váljon a kitzított politikai cél. Oroszország jelenlegi hadviselése – példaként lehet említeni a Krim félsziget elfoglalását, valamint Kelet-Ukrajna helyzetét – erősen támaszkodik Valerij Geraszimov hadseregtábornok, az orosz vezérkar főnökének 2013-ban nyilvánosságra hozott irányelveire, amely „Geraszimov-doktrína”-ként ismert a hibrid hadviseléssel foglalkozó körökben.

A doktrína nem a nyílt hadszíntéri tevékenységet részesíti előnyben, hanem félkatonai és civil személyekből verbuvált erő alkalmazását javasolja oly módon, hogy a hagyományos haderő már előkészített helyzetben kezdhesse meg a hadműveleteit, ezáltal minimalizálva a veszteségeket. Geraszimov nagy hangsúlyt fektet a fizikai tér mellett az információs hadviselésre, a kibertérből jövő támadásokra, és ami nagyon lényeges, a két sík összehangolására a cél elérése érdekében.⁸ Hangsúlyozza a kritikus infrastruktúrák ellen a kibertérből jövő támadások hatékonyságát. Ez a hadviselési forma az ellenség elpusztítása helyett annak befolyásolására és kohéziójának felbontására irányul.

A beavatkozással kapcsolatban Ukrajna vonatkozásában Oroszország tagad minden ezzel kapcsolatos feltételezést, a kibertérből azonban gyakran indít támadásokat, leginkább az ország kritikus infrastruktúráját célozva. Jól példázza ezt a 2016. december 17–18. közötti eset, amikor Kijev sötétségbe borult. A támadás a nemzeti energiaszolgáltató, az Ukrenergo automatizálási feladatokat ellátó programozható logikai vezérlőit (a továbbiakban: PLC⁹) érintette egy Kijev melletti faluban. Az áramszolgáltatás visszaállítása manuális módon történt. Szakértők szerint szándékos kibertámadás volt, amelyet két kártevővel hajtottak végre: az egyik átvette a szolgáltató felügyeleti rendszerének az irányítását, míg a másik eltüntette a támadók kilétére utaló nyomokat.

A kritikus infrastruktúrákkal kapcsolatos jogszabályi keretek

A kibertámadások műveleti céljai leginkább a kritikus infrastruktúrák. Annak megértése érdekében, hogy egy kritikus infrastruktúra védelme miért fontos, először is tisztázni kell, hogy egy infrastruktúra miért lehet kritikus, és miért veszélyes, ha azt támadás éri.

Egy infrastruktúra kritikusságának, fontosságának megítélése nehéz feladat. Magyarországon ezt egy kritériumrendszer írja le, amelyet a 2012. évi CLXVI. törvény¹⁰ (a továbbiakban: Lrtv.) tartalmaz: „Azok a szempontok, az azokhoz tartozó küszöbértékek, műszaki vagy funkcionális tulajdonságok, amelyek egy eszköz, létesítmény rendszerelemének kiesése által kiváltott hatásra vonatkoznak, és

⁸ Hybrid Warfare and the Changing Security Landscape In the Euro-Atlantic Area. Political and Economic Implications. Economic Policy Research Center, 2016.

http://eprc.ge/admin/editor/uploads/files/Hybrid%20warfare%20report%20ENG_WEB.pdf;
letöltés: 2018.10.05.

⁹ Programmable Logical Controller.

¹⁰ 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről.

amelyek teljesülése esetén – figyelemmel a bekövetkező emberiélet-veszteségekre, az egészségre gyakorolt hatásra, a gazdasági és társadalmi hatásokra, a természetre és az épített környezetre gyakorolt hatásra – az eszköz, létesítmény, rendszer vagy azok része létfontosságú rendszerelemmé jelölhető ki.”

Hazánkban a kritikus infrastruktúrákkal kapcsolatos védelmi feladatok terén a katasztrófák elleni védekezésért felelős miniszternek – belügyminiszternek – elsődleges felelősségi köröket határoztak meg. A kritikus infrastruktúra meghatározáson belül el kell különíteni a kritikus információs rendszer és létesítmény definícióját: „*a társadalom olyan hálózatszerű, fizikai vagy virtuális rendszerei, eszközei és módszerei, amelyek az információ folyamatos biztosítása és az informatikai feltételek üzemfolytonosságának szükségességéből adódóan önmagukban létfontosságú rendszerelemek, vagy más azonosított létfontosságú rendszerelemek működéséhez nélkülözhetetlenek*”.¹¹ Magyarországon ide sorolhatók a távközlési és a kommunikációs hálózatok, amelyek esetében a civil és a kormányzati üzemeltetés az együttműködésen keresztül valósul meg. Három fő csoportra bonthatjuk őket:

- közcélú hálózat, alapvetően piaci alapon működik, a magánszektor szereplői üzemeltetik és biztosítják a szolgáltatásokat az előfizetők részére;
- külön célú hálózat, amely egy szervezet vagy vállalat saját célra kiépített hálózatát jelenti, mint például a Magyar Államvasutak, a Magyar Villamos Művek vagy a Magyar Olaj és Gázipari Nyrt. hálózata;
- zárt célú hálózat, például védelmi és nemzetbiztonsági kormányzati hálózat, amelyet a Magyar Honvédség, Rendőrség, Katasztrófavédelem és a nemzetbiztonsági szolgálatok használnak.

Az Lrtv. meghatározza, hogy a kritikus infrastruktúrák kijelölése két módon történhet:

- *Az infrastruktúra üzemeltető általi azonosítása*, amely során az azonosítást követően megküldi jelentését az ágazati javaslattevő hatóságnak, az pedig javaslataival együtt továbbküldi a kijelölő hatóságnak. Ha az Lrtv.-ben lévő kritériumok közül legalább egy fennáll, a hatóság határozatban dönt a kijelölésről, az üzemeltetői biztonsági terv elkészítéséről és a biztonsági összekötő személy foglalkoztatásáról, valamint további feltételeket határozhat meg az infrastruktúra védelme érdekében.
- *A hivatásos katasztrófavédelmi szerv* – Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (a továbbiakban: BM OKF) – általi azonosítás, amely során az üzemeltető helyett a BM OKF végzi el saját hatáskörben az azonosítást. A folyamat további lépései megegyeznek az előző pontban leírtakkal.

¹¹ 65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról.

Az Lrtv. tíz ágazati területet határoz meg, amelyben kötelező a kritikus infrastruktúrák azonosítása és kijelölése:

1. Energia (pl. villamosenergia-rendszer létesítményei, kőolajipar).
2. Közlekedés (pl. közúti, vasúti, légi és vízi közlekedés, logisztika).
3. Agrárgazdaság (pl. mezőgazdaság, élelmiszeripar, elosztó hálózatok).
4. Egészségügy (pl. fekvőbeteg-ellátás, mentésirányítás, biológiai laborok).
5. Pénzügy (pl. bank- és hitelintézetek, készpénzellátás).
6. Infokommunikáció (pl. információs rendszerek, internet, távközlés).
7. Víz (pl. vízbázisok, árvízi védművek, szennyvízkezelés).
8. Jogrendkormányzat (pl. igazságszolgáltatás, kormányzati rendszerek).
9. Közbiztonság-védelem (rendvédelmi szervek infrastruktúrái).
10. Honvédelem (honvédelmi rendszerek és létesítmények).

Az Lrtv. ágazatai alapján egyértelműen látható, hogy ezen területek elemei mind létfontosságúak egy társadalom működéséhez. Bár ez a törvény Magyarországon hatályos, tartalma nemzetközi szinten is értelmezhető, mert a felsorolt létfontosságú ágazatok fenntartása és védelme szükséges bármilyen társadalom létehez.

A kritikus infrastruktúra informatikai rendszerének és adattárának, adatbázisának üzemeltetéséhez, valamint azon belül annak kibervédelméhez minden esetben szükséges az üzemeltetői és az információbiztonsági terv, amelynek egyik fontos része az információvédelmi kockázatelemzés végrehajtása. Ez az elemzés mutatja meg, hogy az adott kritikus infrastruktúra és az általa használt kommunikációs csatornák, informatikai rendszerek milyen kockázatokat rejtenek magukban, egy kibertéri támadás milyen potenciális kárt tehet a működésükben.

Az Lrtv.-ből származtatva a 2013. évi L. törvény¹² (a továbbiakban: Törvény) szűkíti le, illetve szabályozza az állami szervek – köztük a Magyar Honvédség – létfontosságú információs rendszereinek és elemeinek elektronikus információbiztonságával kapcsolatos minőségügyi követelményeket, amely során meghatározza a szervezeteknek az elektronikus információs rendszereik védelmét biztosító kötelezettségeit. A Törvény előírja, hogy az információs rendszerek esetében rendszeres biztonsági kockázatelemzéseket kell végezni, és biztonsági osztályokba kell őket sorolni a kockázat alapján, a Törvény azonban nem ad útmutatást az alkalmazandó kibervédelmi kockázatelemzés módszeréről. Ezért az ágazatok saját maguk határozhatják meg, hogy milyen már bevált kockázatelemzési módszertant alkalmaznak, vagy fejlesztenek egyet a saját szervezetükre, figyelembe véve speciális feladataikat.

¹² 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.

A honvédelmi rendszerek és létesítmények információbiztonsága érdekében a Honvédelmi Miniszter kiadta a 15/2017. (IV.28.) utasítását (a továbbiakban: Utasítás), a honvédelmi célú elektronikus információszolgáltatások biztonsági felügyeletét ellátó hatóság és a honvédelmi ágazati elektronikus eseménykezelő központ feladatainak végrehajtására, valamint a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának a szabályaira. Az Utasítás egyértelműen meghatározza, hogy a honvédelmi szervezeteknél az információbiztonság támogatásának és a sérülékenységvizsgálat végrehajtásának jogkörét kizárólagosan a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (a továbbiakban: KNBSZ) részére delegálja. A végrehajtás érdekében a KNBSZ létrehozta a Honvédségi Ágazati Elektronikus Információbiztonsági Eseménykezelő Központot (a továbbiakban: HÁEIBEK). A HÁEIBEK elsődleges feladata a honvédelmi szervezeteknél történt, az informatikai hálózatot érintő biztonsági események gyűjtése, az üzemeltetésből fakadó és a kibertérből jövő fenyegetések kezelése, a rendszerek műszaki vizsgálatának elrendelése és a honvédelmi célú elektronikus információszolgáltatások sérülékenységvizsgálatának lefolytatása. Az Utasítás elrendeli az eseménykezeléssel kapcsolatos feladatokat, de nem tartalmazza az események bekövetkezése folytán azok hatásainak kockázatelemzését és annak módszertanát, csupán az egyes résztvevők jogköreit az események kezelésénél.

A 41/2015. (VII. 15.) BM rendelet¹³ (a továbbiakban: Rendelet) tartalmazza az információbiztonsági rendszerekkel és az ezek védelmével kapcsolatos dokumentumok hierarchiájának követelményeit, amelyek az Amerikai Egyesült Államok kormánya által kiadott NIST 800-53 v.4¹⁴ ajánlásban közzétett eljárásokra épülnek, amelyek inkább technológiai előírások és javaslatok összessége, mintsem egy komplex információbiztonsági menedzsmentrendszer. Éppen ezért az alkalmazásra kerülő ajánlásokat az alkalmazott informatikai rendszerre kell szabni. A Rendelet egyértelműen kimondja, hogy ha egy szervezetnél magasabb a védelmi igény – többek között a honvédelmi szervezeteknél –, akkor önállóan kell a szervezetnek kockázati szintbe sorolni a használt rendszereit, amely kitétel véleményem szerint a honvédelmi szervezetekre – mint kritikus infrastruktúra üzemeltetőkre – teljesül. Így szükséges alkalmazni egy önálló, a honvédelmi szervezetre szabott kockázatelemzést.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete és az Európai Unió kiberbiztonsággal kapcsolatos tevékenysége

Magyarország az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (a továbbiakban: NATO vagy Szövetség) és az Európai Unió (a továbbiakban: EU) tagjaként fokozott figyelemmel követi mindkét szervezet ajánlásait a kiberbiztonság területén. Bár a cél azonos és az együttműködés folyamatos, fontos megérteni, hogy a NATO alapvetően katonai szövetség, míg az EU gazdasági-politikai, bár léteznek többnemzeti EU-s katonai egységek is.

¹³ 41/2015. (VII.15.) BM rendelet az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben meghatározott technológiai biztonsági, valamint a biztonságra vonatkozó eszközökre, termékekre, továbbá a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolásra vonatkozó követelményekről.

¹⁴ Security and Privacy Controls for Federal Information Systems and Organizations. National Institution of Standards and Technology (NIST), U.S. Department of Commerce, April 2013. <http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-53r4.pdf>; letöltés: 2018.10.05.

Funkcióját és geopolitikai helyzetét tekintve a NATO a hibrid hadviselésből adódó információbiztonsági kihívásokra akar hatékony választ adni, illetve azokat megelőzni. Folyamatosan dolgozik a kibertérből jövő támadások elhárításán, illetve ha már megtörtént a támadás, annak károkozó hatásának a minimalizálásán. Ezek érdekében – a 2004-es észtt kezdeményezésre – 2008-ban a NATO megalapította a Kiberbiztonsági Kiválósági Központot (NATO CCD COE¹⁵) Észtország fővárosában, Tallinnban. A Központ elsődleges feladata elősegíteni az együttműködést és az információmegosztást a NATO-tagországok között a kibervédelem területén, továbbá oktatást és képzést biztosítani a témához kötődve, valamint feldolgozni a kibervédelemmel kapcsolatos tapasztalatokat.

2014 szeptemberében a Walesben rendezett NATO-csúcson elfogadták, hogy a korábban már létező, de a kor kihívásainak megfelelően újragondolt NATO Kibervédelmi Koncepció legyen része a Szövetség által elfogadott Készenléti Akciótervnek.¹⁶ Ezzel a határozattal a kibervédelem a Szövetség kollektív védelmének részét képezi, ezen belül elsődleges prioritású a kommunikációs és az informatikai rendszerek védelme.¹⁷ A kibervédelmi koncepció irányutatást biztosít a kibertámadásokkal kapcsolatos választéveskenységekre, a megelőzésre, a kockázatok és a potenciális károk csökkentésére, ami nemcsak a katonai szektorra vonatkozhat, de a civil vészhelyzeti tervezés vonalában is alkalmazható.

A védelmi képességek növelése érdekében a NATO létrehozta a Számítógépes Incidens Reagáló Képességet (a továbbiakban: NCIRC¹⁸), amely centralizált védelmi rendszert üzemeltet, kezeli az incidenseket. Az NCIRC gyorsreagálású egységeket is üzemeltet, amelyek képesek egy bekövetkezett támadás esetén helyreállítani a NATO helyi kommunikációs és informatikai hálózatát (kommunikációs kritikus infrastruktúráját). Az NCIRC illeszkedik a NATO 2005. szeptember 30-án életbe lépett válságkezelési rendszerébe, amely tartalmazza a kritikus infrastruktúrák fokozott védelmét is. A képesség fenntartása érdekében a NATO folyamatosan válságreagálási gyakorlatokat tart, amelyeken Magyarország is aktívan részt vesz. A Szövetség a 2016 júliusában megtartott varsói csúcsalálkozáson egyértelműen megerősítette a walesi csúcson elhangzottakat, miszerint egy tagállama ellen indított kibertámadást a NATO a Szövetség egésze elleni támadásnak fog tekinteni, és arra a tagállamok együttesen fognak válaszolni.

Az EU infokommunikációs hálózatainak – mint kritikus létesítmények és rendszerek – egységes védelme kialakítása érdekében 2013-ban elkészült az EU Kiberbiztonsági Stratégiája (a továbbiakban: Stratégia), amely kimondja, hogy „A kiberbiztonság csak akkor lehet hatékony és eredményes, ha az Európai Unió Alapjogi Chartájában meghatározott alapjogokra és alapvető szabadságjogokra,

¹⁵ NATO Cooperative Cyber Defence Center of Excellence.

¹⁶ Readiness Action Plan – RAP.

¹⁷ NATO Cyber Defence. NATO Fact Sheet, July 2016.

http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-cyber-defence-eng.pdf; letöltés: 2018.10.05.

¹⁸ NATO Computer Incident Response Capability.

valamint az Európai Unió alapértékeire épül. Ugyanez fordítva is igaz: az egyének jogai nem biztosíthatók biztonságos hálózatok és rendszerek nélkül.¹⁹

A Stratégia a jövőképet öt kiemelt stratégiai pontban foglalja össze:

- kibertámadásokkal szembeni ellenálló képesség;
- a kiberbűnözés szignifikáns csökkentése;
- közös kibervédelmi politika;
- erőforrások az ipari és a technológiai képességek fejlesztésére;
- nemzetközi szakpolitika létrehozása, ami időközben meg is valósult.

A Stratégiában megfogalmazott irányelvek végrehajtása érdekében az EU megerősítette a 2004-ben létrehozott Európai Hálózat- és Információbiztonsági Ügynökséget (ENISA²⁰), valamint kiadta az elektronikus hírközlési irányelvet, amely kötelezi az elektronikus hírközlési szolgáltatókat, hogy kiemelt figyelmet fordítsanak a hálózataikat érintő kockázatok kezelésére. A tagországok nemzeti és európai létfonosságú rendszerelemeinek a kiberbiztonságának és a támadásokra való azonnali reagálás képességének megerősítésére az EU előírta hálózatbiztonsági veszélyhelyzeteket elhárító csoportok (CERT²¹) országokénti létrehozását. Hazánkban két CERT működik: az egyiket a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat üzemelteti mint GOV-CERT, a másikat pedig a Magyar Tudományos Akadémia HUN-CERT néven, az internetszolgáltatók támogatásával.

Az EU azonban nemcsak kormányzati szinten fogalmaz meg ajánlásokat a Stratégiában, hanem a magánszektor szereplőit is be kívánja vonni a kiberbiztonság kiépítésébe és üzemeltetésébe, mivel nélkülük nem lehet hatékony a védekezés. A kritikus infrastruktúrákat üzemeltető vállalatok, szervezetek megszólításával információszolgáltatási kötelezettséget ír elő a kiberbiztonsággal kapcsolatos incidensek jelentésére a nemzetileg illetékes hatóság részére.

Az EU a tagállamok között két évente kibervédelmi együttműködési gyakorlatot is szervez. Különleges volt a 2017. novemberben kifejezetten vezetők számára tartott speciális kibervédelmi gyakorlat, az EU CYBRID 2017, amelyben az EU-tagállamok külügy- és védelmi miniszterei vettek aktívan részt, szimulálva egy kibertámadás során meghozandó kulcsfontosságú döntéseket.

A kibertérből jövő fenyegetések háttere, eszközei

A kritikus infrastruktúrák nagy része zárt rendszert használ, éppen ezért nem lehet őket az internetről támadni, de más, a kibertérből jövő támadásnak áldozatul eshetnek. Az ilyen helyzetekben a támadás megvalósulhat fizikai közvetítéssel, amikor szándékosan vagy véletlenül, esetleg figyelmen kívül, az emberi tudatlanságot vagy jóhiszemőséget kihasználva a felhasználó közvetlenül kompromittálja a hálózatot.

¹⁹ Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája: Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér. EUR-Lex, 2013.02.07.

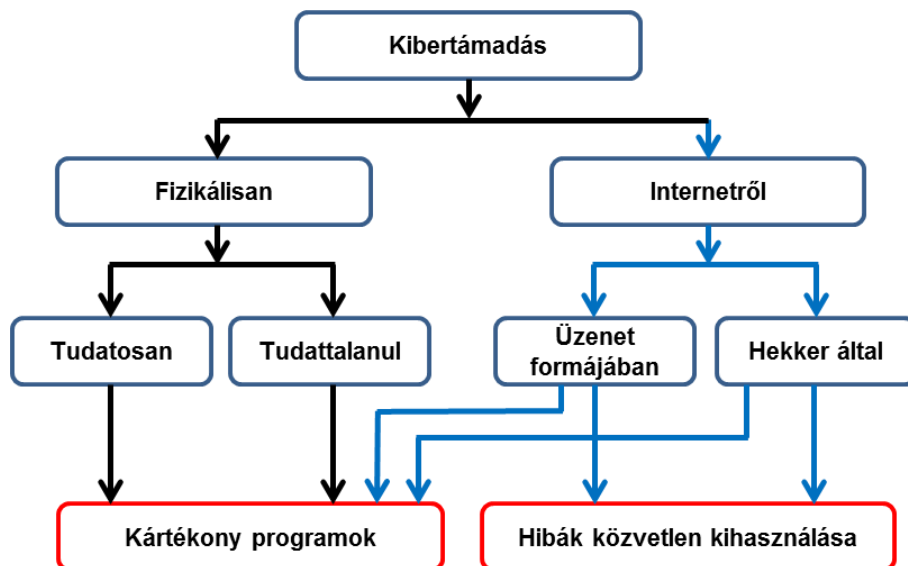
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52013JC0001>; letöltés: 2018.10.07.

²⁰ European Union Agency for Network and Information Security.

²¹ Computer Emergency Response Team.

A termelő- és a szolgáltatóipar létfontosságú rendszerelemei, szolgáltatói sok esetben üzemeltetnek olyan internetes portálokat, amelyek elektronikus elérést nyújtanak a szolgáltatásukhoz, vagy a rendszeradminisztrátor részére hozzáférési lehetőséget adnak, hogy távolról is beavatkozhasson és felügyelhesse a hálózatot.

Az informatikai hálózat lehetséges kompromittálhatóságának rendszerét mutatja be az 1. ábra.

1. ábra. Informatikai hálózat kompromittálhatóságának folyamata
(Szerk.: Borbás Tamás István)

A fekete nyíl folyamata során fizikai érintkezéssel történik a hálózat kompromittálása (pl. egy rosszindulatú programkóddal fertőzött USB-memóriakulcs használatával). A kék nyíl folyamata szemlélteti az internetről jövő károkozás legjellemzőbb formáit. Ezeket a tevékenységeket két nagy csoportra lehet osztani: az üzenet formájában érkező kártékony programokra és a hekker által manuálisan, a weboldal sérülékenységét célzottan kihasználó kártékony kódok, illetve eljárások közvetlen alkalmazására, a rendszerbe való bejuttatásra. A dolgot nehezíti, hogy a két rész között átfedés van, nem lehet egyértelműen lehatárolni őket. Emiatt fontos ismerni a leggyakoribb támadótevékenységek, programok jellemzőit és hatásukat.

Az információk bizalmosságának, sérthetlenségének és rendelkezésre állásának szempontjából a hálózatnak vagy weboldalnak a *rejtett hibái által* való kompromittálhatóságának tíz fő faktora²² különböztető meg, amelyeket internetes sérülékenységvizsgálattal egyértelműen ki lehet mutatni:

1. Információfeltárás (information disclosure): Idetartozik minden olyan hiba, amely több információval szolgál annál, amennyit célszerű nyilvánosságra hozni. Példa erre a szoftverek verziószámának megjelenítése és a fájlstruktúra publicitása.

2. A teljes kipróbálás módszere (brute forcing): Akkor hatásos, amikor valaki meg akarja szerezni a weboldalhoz tartozó adminisztrátori jelszót, és tömegesen kérdezi a weboldalt jelszógenerátor-program alkalmazásával.

3. Adathalászat (phishing, clickjacking, hijacking): Idetartoznak azok a hibák, amelyek lehetővé teszik, hogy a felhasználóktól adatokat tudjanak kinyerni az ő tudtukon kívül úgy, hogy ne is vegyék észre ezt a tevékenységet. Legjellemzőbb, hogy a honlapra egy úgynevezett „weblap-főliát” tesznek, vagyis lemásolják az adott lapot, így a kattintásokkal nem arra az oldalra jutnak a felhasználók, amire szerettek volna, vagy a banki, illetve személyes azonosítási adataikat másnak adják meg a tudtukon kívül. Jó példa erre a magyarországi bankok internetes felületének klónozása a közelmúltban.

4. Bemeneti adat ellenőrzése (input validation): Ennek hiánya esetén a beviteli mezőkben engedélyezett a különféle, jellemzően kártékony kódok megjelenítése vagy gazdasági haszonszerzés. Az utóbbit jól példázza a Budapesti Közlekedési Vállalat weboldalán nemrégén történt incidens, amikor a program nem hasonlította össze a beviteli mezőbe írt értéket az adatbázisban szereplővel, így gond nélkül lehetett olcsóbban vásárolni tömegközlekedésre jogosító bérletet.

5. Jelszókezelés (password management): Ez a hiba „kilóg a sorból”, mivel ez egyben a felhasználó hibája is: nem elég hatékony a jelszó. Napjaink legnépszerűbb jelszava a felmérések szerint még mindig az „123456”, második helyen szerepel még az „123456789” is, és előkelő helyen áll a „password” szó mint jelszó. Ezek kiküszöbölése megvalósítható pusztán programozástechnikai eljárás útján, mivel a felhasználók döntő része olyan jelszót választ, amit könnyű megjegyezni.

6. Gyári beállítások (factory defaults): Jellemzően hálózati eszközök használatakor fordul elő. Ez akkor problémás, ha egy hálózat elosztóját (router, switch) távolról is lehet menedzselni, és az még a könnyen kitalálható gyári beállításokkal működik.

²² TIHANYI Norbert – VARGHA Gergely – FRÉSZ Ferenc: Biztonsági tesztelés a gyakorlatban. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.

7. Hozzáférés-szabályozás (access control): Ha minden felhasználó ugyanazokat a jogokat kapja, akkor nincs értelme felhasználókat generálni. Szelektálni kell a hozzáférési jogok között, aminek a hibája hozzáférési lehetőséget teremthet.

8. SQL-beágyazás (SQL injection): A leggyakoribb internetes sérülékenységek. Erősen technikai szintű szaktudás ismeretében hozzáférhetővé válnak az SQL-adatbázisban tárolt információk (pl. személyes adatok, jelszavak).

9. Nem tárolt típusú kódinjektálás (Reflected cross-site scripting – rXSS): Ez a második leggyakoribb sérülékenységtípus. Ebben az esetben, ha ellenőrizetlen adatbevitel – idegen és kártékony kód beszúrása – történik a weboldal szerkesztési részén, akkor elérhetővé válik, hogy oda egy nem illő szöveg vagy programrész kerüljön. Ezzel lehet módosítani a weboldal megjelenését, a tartalmát, vagy akár egy közönséges link alá egy káros programkódot rejtteni.

10. Tárolt típusú kódinjektálás (Stored cross-site scripting – sXSS): Ez a legveszélyesebb sérülékenységek, mivel a bevitt kódot vagy programsort a szerver tárolja, a károkozást jelentő információt vagy hatást minden felhasználó láthatja, érzékelheti. Jellemzően használják kalózkodásra, hírnévrombolásra és szélsőséges eszmék terjesztésére egy nagy látogatottságú webhelyen.

Az előzőekben felsorolt sérülékenységek programozástechnikailag kiküszöbölhetők, a következő eljárásokat, programokat azonban jóval nehezebb kiszűrni, hatásukat csökkenteni:²³

1. Elosztott szolgáltatásmegtagadási támadások (distributed denial of service – DDoS): Leginkább egy weboldal vagy internetre kivezetett hozzáférési pont lebénítására használják. Több számítógépről egy időben, tömegesen – akár százezres mennyiségben – érkeznek üzenetek a fiókba, vagy olyan nagyságú – extrém esetben akár milliószoros – szolgáltatáslekérdezés érkezik, amelyet a rendszer nem képes kezelni, ezért összeomlik. A jelenség kiszűrése nehéz, mivel egy automata program generálja az üzeneteket vagy a lekérdezést olyan számítógépekről, amelyek tulajdonosai nem is tudják, hogy mi zajlik a gépeiken. Az elmúlt időszakok nagyobb volumenű DDoS-támadásai összehangolt akciók voltak, mivel több, rendszerben működő úgynevezett „zombigépekről,²⁴ botnetről²⁵” küldték a lekérdezéseket. Az ilyen jellegű támadáshoz komoly programozói tudásra van szükség, valamint egy olyan szervezetre vagy vezetőre, amely/aki összehangolja a tevékenységeket. Következésképpen ez az egyik leghatékonyabb és egyúttal a legveszélyesebb támadási módszer, amivel egy kritikus infrastruktúrát is lehet bénítani, beindítva a „cascade” hatást.

²³ FEHÉR Krisztián: Kezdő hackerek kézikönyve. BBS-INFO Kiadó, Budapest, 2016.

²⁴ Olyan számítógépek, amelyek irányítását jogosulatlanul átvették.

²⁵ MAKAY József: 292 órán át tartott 2016 leghosszabb DDoS-támadása. Androbit, 2017.02.06. https://androbit.net/news/6763/292_oran_at_tartott_2016_leghosszabb_ddos_tamadasa.html; letöltés: 2018.10.07.

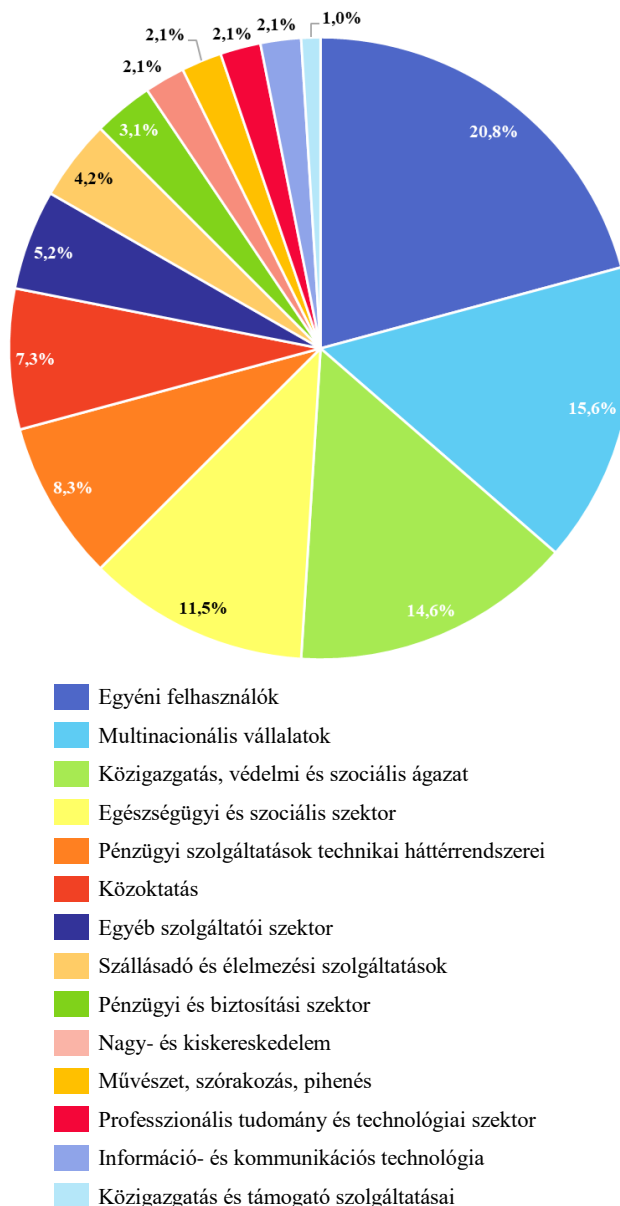
2. Ping of Death (PoD) támadás: A megtámadott gépre a támadó személy egy nagyméretű tesztcsomagot küld – kisebb méretben arra használatos, hogy megmérje a válaszadás idejét (ping), a jelsorozat „visszapattanása” a szerverről –, amely a méreténél fogva lefoglalja a szerver kapacitását, így az drasztikusan lelassul, szélsőséges esetben a rendszer össze is omlhat.

3. Rosszindulatú programkód – köznapi nevén „malware”: Ebbe a típusba tartoznak azok a programkódok, amelyek a számítógépen futnak és a külső támadó részére „ajtó” nyitnak a támadáshoz vagy adatszerzéshez, illetve kárt okoznak a számítógépen. Főbb típusai:

- a) *Vírusok*: saját, rosszindulatú programkódjukat a többi programhoz fűzik, tehát gazdaprogramra van szükségük, ezáltal szaporodnak. Szélsőséges esetben komoly károkat tudnak okozni, mint a Stuxnet, amely az iráni urándúsító üzem rendszerébe fizikálisan bejuttatva fertőzte végig a centrifugák vezérlését, évek során fokozatosan túlpörgetve azokat úgy, hogy közben nem adott gyanús vagy létezésére utaló jelet magáról. A vírusok egyik alfaja a rendkívül veszélyes makro vírusok, amelyek a dokumentumfájlokat támadják és teszik tönkre.
- b) *Férgek*: önállóan futnak, a vírussal ellentétben gazdaprogramot nem igényelnek. Látszólag hasznos feladatot végeznek, de a háttérben pár kártékony dolgot is művelnek, mint például könyvtárat vagy fontos fájlokat törölnek.
- c) *Zsaroló programok (ransomware)*: napjaink „legnépszerűbb” kibertámadási eszközei. Az ilyen program egyfajta vírus, amely rendszerszintű és dokumentumfájlokat kódol, majd egy bizonyos összeg elutalása után dekódolja azokat – elméletileg. A gyakorlatban legtöbbször elvesznek – kódoltak maradnak – ezek a fájlok, így az adatbázis valószínűleg összeomlik, a fájlokban tárolt információk örökre hozzáférhetetlenné válnak. Jellemzően fájl melléklet megnyitásával terjednek és aktivizálódnak.
- d) *„Backdoor” programok*: jogosulatlanul „hátsó ajtókat” nyitnak a rendszerhez, amelyek kihasználásával a rendszer kompromittálhatóvá válik úgy, hogy távoli hozzáféréssel illetéktelenek eljuthatnak a számítógépen tárolt információkhoz.
- e) *Billentyűleütést figyelő programok, úgynevezett „Keylogger”-ek*: háttérben futva figyelik a billentyűleütéseket, és azokat naplózva elküldik egy előre rögzített, a programkódban található címre.

Az előbbi eszközök ellen hatásos ellenszer lehet a megelőzés, a biztonsági előírások betartása, valamint a kártevő programok elleni szűrőprogram folyamatos használata, és természetesen felülkerekedés az úgynevezett „social engineering”-en, a tudatos számítógép-használat készség szintű alkalmazása.

A kibertérből jövő támadások elsődleges célpontjai az ipari és az állami szereplők, valamint egyéni felhasználók (2. ábra):

2. ábra. Kibertámadások célterületei²⁶

²⁶ PASSERI, Paolo: June 2018 Cyber Attacks Statistics. Hackmageddon, July 23, 2018. <https://www.hackmageddon.com/2018/07/23/june-2018-cyber-attacks-statistics/>; letöltés: 2018.10.05.

Az ábrázolt célpontok hétről hétre változnak, nincs statikus állapotuk. Mindkét csoportot nagyban befolyásolja a megtámadott régió vagy ország éppen aktuális gazdasági, politikai és katonai helyzete. A katonai kibertámadásokkal kapcsolatos adatokat minden ország minősített információként kezeli, így azok a fenti ábrán nem szerepelnek.

A kritikus infrastruktúrákat a kibertérből reális veszély fenyegeti, amely képes azok megbénításával, elérhetetlenségének megvalósításával olyan károkat okozni egy társadalom életében, amelyek jelentősen kihatnak az ország valamennyi szereplőjére. A katonai szervezetek támadásával a társadalom biztonságérzete jelentős nyomás alá kerülhet, ami veszélyeztetheti az ország működését is, és lehetséges kockázati tényezőként felmerül a katonai infrastruktúrák potenciális sebezhetőségének nyilvánosságra kerülése is. Szélsőséges esetben az ország szuverenitása is veszélybe kerülhet. Ezért a jelenlegi és a jövőbeni fenyegetések elemzésére és a potenciális károkozások kivédésére a NATO- és az EU-tagállamok – köztük Magyarország – fokozott figyelmet fordítanak a kritikus infrastruktúrák kibervédelmére.

A kibervédelem során alkalmazandó kockázatelemzés alapjai

Az ismertett jogszabályok egyértelmű keretbe foglalják a kritikus információs infrastruktúrák kibervédelmével kapcsolatos feladatokat és követelményeket. E dokumentumokat azonban egy statikus helyzetre optimalizálták, és a folyamatosan változó és fejlődő világban csupán egy biztos alapot képeznek a hatékony védekezésre. Annak érdekében, hogy egy ágazatot fenyegető potenciális támadások megismerhetők legyenek és ezekre megfelelő válaszokat lehessen adni, szükség van egy kellően rugalmas, adaptálható és részletes kockázatfelmérési, elemzési és értékelési módszertanra. Fontos kérdés, hogy nem lehet mindegyik ágazatra azonos módszert alkalmazni, mert a támadások céljai, az ágazatokra irányuló támadások és az azokra adandó intézkedések vagy belső protokollok teljesen különbözőek lehetnek.

A nemzetközi közösség – felismerve az információbiztonsággal szemben támasztott minőségbiztosítási követelményeknek (információk bizalmassága, sérthetlensége és elérhetősége) való folyamatos megfelelés szükségességét és ebből fakadóan az információbiztonsággal kapcsolatos kockázatok megismerését – nemzetközi szabványokban tett ajánlásokat a különböző kockázatfelmérési, -elemzési és -értékelési eljárásokra.

Az ISO a 270xx szabványcsaládban fogalmazta meg az információbiztonsággal kapcsolatos ajánlásait, amely tartalmazza többek között az információbiztonság speciális kockázatmenedzsmentjét és még számos más szakterületet, mint például:

- ISO/IEC 27001:2014 – Információbiztonsági irányítási rendszerek;
- ISO/IEC 27005:2011 – Információbiztonság kockázatmenedzsment;
- ISO/IEC 27032:2012 – Iránymutatás a kiberbiztonság kiépítéséhez;
- ISO/IEC 27033-1:2009 – Hálózatbiztonság.

A felsorolt szabványokon túl az ISO kiadta a 31010:2010 Kockázatkezelés, kockázatfelmérési eljárások című ajánlását, amely dokumentum harmincegy módszert tartalmaz a kockázatkezelési eljárásra. Az ISO azonban nem fogalmaz meg direkt módszertani ajánlást egyik alkalmazási területre sem. Az adott szakterületnek kell kiválasztania a helyes kockázatfelmérési, -elemzési és -kezelési módszert, valamint meggyőződnie arról, hogy alkalmazható is az adott rendszerre.

A honvédségi ágazatban általánosan elterjedt a gyakoriság-súlyosság elemzési módszer, de az nem lenne képes elég részletes információt adni egy kibervédelmi kockázatelemzés során. A szabvány ajánlásait és a gazdasági életben alkalmazott módszerek hatékonyságát figyelembe véve a kibervédelmi kockázatelemzés alapjául a kellően részletes és rugalmas eljárás, a hibamód- és hatáselemzés (a továbbiakban: FMEA²⁷) és az eseményfa-elemzés (a továbbiakban: ETA²⁸) kombinációját lehetne alkalmazni.

Az FMEA alulról felfelé építkező kvantitatív elemzés (induktív), amely során vizsgálatra kerülnek az okok és azok hatásai a rendszer magasabb rendű funkcionálisabb szintjeire. Az elemzés alapja egy kockázatrangsorolási szám (a továbbiakban: RPN²⁹) generálása a hibák következményeihez kötődő súlyossági (Severity – S), előfordulási (Occurrence – O) és észlelhetőségi (Detection – D) mutatók számszerűsítésével. Alapelve, hogy mindegyik mutatót 1–10 között kell értékelni. Általánosan elfogadott az S×O×D által előállított 1–1000 közötti számérték. Az RPN-ek grafikonon történő ábrázolásával megkapjuk a kritériumoknak megfelelő kockázati rangsort. Szükséges még megadni egy RPN-küszöbértéket, amely felett a kockázat mindenképpen kezelendő.

Az FMEA-eljárás lépései:

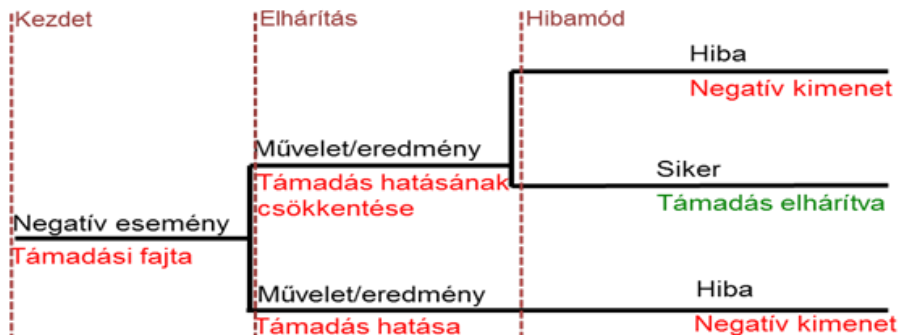
- a) folyamatábra elkészítése, a folyamatok feltérképezése;
- b) lehetséges hibamódok meghatározása;
- c) a hiba lehetséges hatásainak és/vagy következményeinek a leírása;
- d) a súlyosság értékelése;
- e) a súlyosság osztályozása;
- f) a hiba lehetséges okának meghatározása;
- g) az előfordulás gyakoriságának értékelése;
- h) az azonosíthatóság/észlelhetőség értékelése;
- i) az RPN képzése;
- j) a javasolt helyesbítő tevékenység megadása adott pont feletti RPN-nel jellemzett hiba esetében;
- k) a helyesbítő tevékenység után szükséges a teljes FMEA ismételt végrehajtása.

²⁷ Failure Mode and Effect Analysis.

²⁸ Event Tree Analysis.

²⁹ Risk Priority Number.

Az ETA egy grafikus módszer, amely alulról felfelé (induktív) halad. Az eseményfa alján a nem kívánt esemény helyezkedik el, majd innen származnak és ágaznak el a valószínűsíthető események, scenáriók. A bemenetek magukban foglalják a potenciálisan létrejöhethető események listáját, majd az eseményekből kiindulva minden lehetséges matematikai permutációt ábrázol, mint például információt az alapesemény kezeléséről, hatásának csökkentéséről, a hibák valószínűségéről – mennyiségi elemzés során –, valamint azokról a folyamatokról, amelyekre a kezdeti hiba hatással, illetve befolyással lehet. Az ETA tervezése a kezdeti esemény meghatározásával indul, majd innen modellezhetők a különféle utak, amelyek a kimenethez, a különféle következményekhez, hibamódokhoz vezetnek. Az ETA sematikus felépítését a 3. ábra mutatja.

3. ábra. Az ETA sematikus felépítése
(Szerk.: Borbás Tamás István)

A fastruktúra kezdő eseménye a negatív értékelésű esemény, majd ezt elemezve – az alkalmazott hatáscsökkentési módszerek után – a kimeneten meg kell jelennie a hiba következményének vagy az eseményhatások elhárítási eredményének. Az eseményfa negatív kimenetei szolgálnak bemenetül az FMEA-elemzés részére.

A kockázatok kezelése és végrehajtása során a monitorozás és a nyomon követés kiemelkedő fontosságú, mivel ez által lehet gyorsan detektálni, kivizsgálni az újonnan felmerülő biztonsági eseményeket, valamint döntést hozni a reagálás nagyságáról és módjáról.

A rendszer elemzését és értékelését évente célszerű végrehajtani. Ennek során meg kell vizsgálni, hogy az megfelel-e a szervezet saját információbiztonsági rendszerére vonatkozó követelményeknek, illetve ahol azt alkalmazzák, az MSZ EN ISO/IEC 27001:2014 szabványban rögzítetteknek.

A kockázat sohasem állandó. A kockázatok és a kapcsolódó faktorok (behatások, fenyegetések, veszélyek, sérülékenységek) folyamatosan változnak, ezért állandóan figyelni kell ezek módosulásait, és azonnal reagálni kell a kritikus változásokra. Ezért kiemelten figyelemmel kell kísérni:

- az új eszközök telepítését és használatát;
- a meglévő eszközökön a módosításokat;
- az új veszélyek felbukkanását;
- a lehetséges új sérülékenységeket;
- a már vizsgált fenyegetések változó következményeit;
- az információbiztonsági incidenseket.

Összefoglalás

Az interneten található információ mennyiségének ugrásszerű növekedésével a kibertámadásokhoz használt eszközök és módszerek mindenki számára egyre inkább elérhetőek, és a jövőben ez a tendencia folytatódik. Ezek az információk zömmel az internet sötét oldalán, az úgynevezett „darknet”-en található meg nem azonosítható szolgáltatások keretében.

A kiberhadseregek és a hekkerek a támadások és jelenlétük elfedésére gyakran használják az úgynevezett TOR-hálózatot,³⁰ amely a bonyolult és szövevényes topográfiájával, valamint az információk titkosításával teljes anonimitást biztosít azoknak, akik az internetről különféle támadásokat indítanak, vagy nem cenzúrázott és káros adatokat tárolnak. A sors iróniája, hogy a TOR-t eredetileg az amerikai haditengerészet fejlesztette ki az állami kommunikáció titkosítására, de most és a jövőben is mindinkább a tiltott tevékenységek elrejtésére alkalmazzák és használják.

A kritikus infrastruktúrák kibervédelmével kapcsolatos minőségbiztosítási követelményeknek való megfelelés igazi és jelentős kihívás lesz a jövőben. Ezért a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet – együttműködve a gazdasági és a társadalmi élet szereplőivel – a területet érintő szabványokat folyamatosan frissíti, hozzáigazítja napjaink egyre növekvő digitális életéhez.

A katonai kritikus infrastruktúrák védelme érdekében követni kell a szabványok módosulását. Nem szabad azonban megállni egy már kifejlesztett kockázatelemzési módszer alkalmazásánál, hanem azt is a szabványokkal együtt kell fejleszteni, hogy mindig készen álljunk újabb típusú fenyegetések megjelenésére – hiszen a fenyegetés állandó – és azok bekövetkezési kockázatainak elhárítására vagy csökkentésére.

³⁰ The Onion Router.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről.
- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról.
- 41/2015. (VII.15.) BM rendelet az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvényben meghatározott technológiai biztonsági, valamint a biztonságra vonatkozó eszközökre, termékekre, továbbá a biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolásra vonatkozó követelményekről.
- 50 év után hivatalosan is halott Moore törvénye. PC fórum, 2016.02.15.
<https://pcforum.hu/hirek/18003/50-ev-utan-hivatalosan-is-halott-moore-torvenye>;
letöltés: 2018.10.05.
- 65/2013. (III. 8.) Korm. rendelet a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény végrehajtásáról.
- Az Európai Unió kiberbiztonsági stratégiája: Nyílt, megbízható és biztonságos kibertér. EUR-Lex, 2013.02.07.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52013JC0001>;
letöltés: 2018.10.07.
- FEHÉR Krisztián: Kezdő hackerek kézikönyve. BBS-INFO Kiadó, Budapest, 2016.
- Hybrid Warfare and the Changing Security Landscape In the Euro-Atlantic Area. Political and Economic Implications. Economic Policy Research Center, 2016.
http://eprc.ge/admin/editor/uploads/files/Hybrid%20warfare%20report%20ENG_WEB.pdf;
letöltés: 2018.10.05.
- MAKAY József: 292 órán át tartott 2016 leghosszabb DDoS-támadása. Androbit, 2017.02.06.
https://androbit.net/news/6763/292_oran_at_tartott_2016_leghosszabb_ddos_tamadasa.html;
letöltés: 2018.10.07.
- MSZ EN ISO 31010:2010
Kockázatkezelés. Kockázatfelmérési eljárások. 2010.09.01.
- MSZ EN ISO/IEC 27005:2011
Information Technology. Security techniques. Information security risk management. 2011.06.01.
- MSZ EN ISO/IEC 27032:2012
Information technology. Security techniques. Guidelines for cyber security. 2012.07.15.
- MSZ EN ISO/IEC 27033-1:2009
Information technology. Security techniques. Network security. 2009.12.15.
- MSZ ISO/IEC 27001:2014
Informatika. Biztonságtechnika. Információbiztonság-irányítási rendszere. Követelmények. 2014. június.
- NATO Cyber Defence. NATO Fact Sheet, July 2016.
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-cyber-defence-eng.pdf; letöltés: 2018.10.05.

- NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Calhoun, 2002-06.
<https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>; letöltés: 2018.10.07.
- PESSERI, Paolo: June 2018 Cyber Attacks Statistics. Hackmageddon, July 23, 2018.
<https://www.hackmageddon.com/2018/07/23/june-2018-cyber-attacks-statistics/>;
letöltés: 2018.10.05.
- POWELL, W. Shane: Methodology for Cyber Effects Prediction. Black Hat, 2010.01.22.
https://www.blackhat.com/presentations/bh-dc-10/Powell_Shane/BlackHat-DC-2010-Powell-Cyber-Effects-Prediction-wp.pdf; letöltés: 2018.10.07.
- Security and Privacy Controls for Federal Information Systems and Organizations. National Institution of Standards and Technology (NIST), U.S. Department of Commerce, April 2013.
<http://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-53r4.pdf>;
letöltés: 2018.10.05.
- TIHANYI Norbert – VARGHA Gergely – FRÉSZ Ferenc: Biztonsági tesztelés a gyakorlatban. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.

A RÖGTÖNZÖTT ROBBANÓSZERKEZETEK ELLENI HARC KÉPESSÉGÉNEK LÉTREHOZÁSA A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN

Bevezetés

Napjainkban szinte már az egész világ a különböző ellenérdekelt csoportok által alkalmazott robbanószerkezetek elleni harc színterévé vált. Ebben a küzdelemben alapvetően a rendőri erők vesznek részt, de figyelembe véve, hogy missziós alkalmazás közben a robbanószerkezeteknek milyen nem kívánatos hatásai vannak a katonai közösségre és a katonai környezetre, a katonai erők alkalmazása az ellenük folytatott küzdelemben jelentősen megnőtt. Ilyen értelmezésben válik a robbanószerkezetek elleni harc – azon túlmenően, hogy minden közösség és társadalom alapvető igénye a biztonságérzetének magas szinten tartása – a katonai erők egyik feladatává.

Napjainkban a hadviselés jellemzően egyre inkább eltolódik egyfajta aszimmetria felé, amelyben már nem két vagy több fegyveres erő néz szembe egymással, hanem hagyományosnak mondható fegyveres erők néznek szembe mind létszámában, mind felszerelésében eltérő fegyveres vagy sok esetben fegyveresnek sem mondható ellenérdekelt csoportokkal. E csoportok célja a megfélemlítés és a minél nagyobb veszteség okozása, és e célok elérésének egyik módja a rögtönzött robbanószerkezetek alkalmazása. Az elmúlt évtizedekben jelentősen megnőtt a rögtönzött robbanószerkezetek ellenérdekelt csoportok általi alkalmazásának száma a területen szolgáló szövetséges katonákkal szemben.

A rögtönzött robbanószerkezetek rövid történeti áttekintése

A rögtönzött robbanószerkezet (IED¹) egy olyan szerkezet, amelyet a hagyományos katonai alkalmazástól eltérő módon építenek fel és telepítenek. Meg lehet építeni őket hagyományos katonai és ipari, valamint házi készítésű robbantóanyagok felhasználásával is. Az IED-eket általában súlyos terrorista cselekményekben vagy aszimmetrikus, nem konvencionális hadviselésben alkalmazzák a gerillák vagy a különleges műveleti erők a műveleti területeken.

A 2001-es afganisztáni beavatkozás óta a tálibok és támogatóik a NATO és az afgán katonai és polgári célpontok ellen előszeretettel használtak IED-eket. Ez vált a NATO-erők elleni támadások legáltalánosabb módszerévé, az IED-támadások száma évről évre nőtt.

A második iraki háborúban az Amerikai Egyesült Államok által vezetett inváziós erők ellen széles körben alkalmazták az IED-eket, amelyek Irakban 2007 végéig a koalíciós halálesetek 63%-áért voltak felelősek, és a 2001-es afganisztáni háborúban is az áldozatok 66%-át okozták.

¹ Improvised Explosive Device.

Az Amerikai Egyesült Államokban a védelmi piacutatás jelentése szerint az Afganisztánban használt IED-ek száma 2007 óta 400%-kal nőtt. Ez azt jelenti, hogy jelenleg az IED-támadás az afgán katonák egyik leggyakoribb halálozási oka.²

A kezdeti iraki és afganisztáni tapasztalatok után egyértelművé vált, hogy a katonai közösségeket nem szabad megfelelő védelem nélkül hagyni ezekkel az „új” veszélyekkel szemben, és az erők védelme feladatainak egyik alapvető formája kell legyen a rögtönzött robbanószerkezetek elleni harc, amelynek alapvetően három pillérét³ különböztetjük meg:

- a Defeat the Devices (DtD), vagyis az eszköz megsemmisítése;
- a Prepare the Force (PtF), vagyis az erők felkészítése;
- az Attack the Network (AtN), vagyis a hálózatellenes tevékenység.

Természetesen a három pillér egymással szoros összefüggésben, az információk folyamatos kiaknázásával és annak feldolgozásával valósul meg. Az elsődleges cél minden esetben az eszköz semlegesítése, így csökkentve a közvetlen veszélyt és növelve a műveletben szolgáló katonai kötelékek biztonságát vagy sok esetben biztonságérzetét.

Felkészülés az eszköz felderítésére és annak megsemmisítésére

Ezekre az új típusú kihívásokra történő megfelelés okán a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási államtitkára és a Honvéd Vezérkar főnöke együttes intézkedést adott ki, amelyben merőben új feladatokat szabtak az MH 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezrednek (MH 1. HTHE). Ilyen jellegű feladatokat korábban nem vagy csak részeiben, azok bizonyos szintű korlátozásával végzett a katonai szervezet, és azokat is több mint 20 évvel korábban.

A 166/2005 HM KÁT-HVKF együttes intézkedés tartalmazta, hogy 2006. január 1-jei hatállyal kerüljön kialakításra egy robbanóanyag-kereső kutyás alegység az MH. 1. HTHE alárendeltségében, amely legyen képes:

- robbanóanyagok felderítésére, megjelölésére, megsemmisítésére, továbbá készüljön fel kiképzés végrehajtására, valamint az elért képesség megtartására;
- készenlét elérésére külföldi műveletekben való részvételre;
- készenlét elérésére speciális belföldi feladatok ellátására.⁴

A felállítandó alegység méretét tekintve szakaszméretű kötelékként került meghatározásra, amelynek 2006 szeptemberére képesnek kellett lennie a fent meghatározott feladatok végrehajtására tíz kutyavezetővel és tíz képzett kutyával, majd e képességet növelve 2007 első negyedétől további tíz kutyavezetővel és tíz képzett kutyával bővült volna a kötelék.

² PLEITGEN, Fred: Combating the No. 1 killer of troops in Afghanistan, CNN, May 6th, 2010. <http://afghanistan.blogs.cnn.com/2010/05/06/combating-the-no-1-killer-of-troops-in-afghanistan/>; letöltés: 2018.05.28.

³ AJP 3.15 (B) Allied Joint Doctrine for C-IED – szövetségi összhaderőnemi doktrína a rögtönzött robbanószerkezetek elleni harcról.

⁴ 166/2005. HM KÁT-HVKF együttes intézkedése. Budapest, 2005. november 14.

A merőben új feladat jellegéből adódóan az alakulat állománytábláját pontosítani kellett, miközben egyértelművé vált, hogy nem pusztán az adminisztratív módosításra lesz szükség. Az új kötelék feladatrendszerét áttekintve egy olyan komplex javaslatot kellett felterjeszteni, amely már nemcsak a robbanóanyag-kereső kutyás köteléket mint a rögtönzött robbanószerkezetek felderítésére felkészített modult tartalmazza, hanem az ahhoz szervesen kapcsolódó egyéb tüzserész képességeket is (technikai felderítés, hatástalanítás, megsemmisítés), amelyek átfogó megközelítésének hiányában az eredeti koncepció pusztán kezdeti félmegoldást jelentett volna. Az egymáshoz szorosan kapcsolódó, illetve egymásra épülő szakterületek párhuzamos kialakítása, feladatrendszerük már kezdeti szinkronizálása és a tapasztalatok folyamatos feldolgozásával történő fejlesztése volt azonban a leggyorsabb és leghatékonyabb módja a kitűzött célok elérésének. Így került kialakításra a tervezett speciális tüzserészszázad állománytáblája.⁵

A speciális tüzserészszázad teljes feltöltésére, kiképzésére ütemezve került sor. Első ütemben az első szakaszt töltötték fel, a század egészének az alkalmazási készenlétét pedig 2007. szeptember 1-jére kellett elérnie. Már a képességkialakítás tervezése közben egyértelművé vált, hogy az MH 1. HTHE saját állománya átcsoportosításával – tekintettel a szervezet közszolgálati feladatrendszeréből adódó nagy fokú leterheltségére – nem tudja a szükséges létszámot önerőből biztosítani. Természetesen az olyan beosztásokat, amelyek betöltéséhez feltétel volt az I. vagy a II. osztályú tüzserészfokozat (rajparancsnokok, beosztott tüzserészek), az alakulat állományából töltötték fel alkalmas személyek áthelyezésével, de a speciális tüzserész-előképzettséget a kezdeti kiképzés megkezdésekor nem igénylő beosztásokra (kutyavezetők, logisztikai beosztások) MH-szintű pályázatot írtak ki.⁶

A pályázat célközönsége a Magyar Honvédség altiszti állománya volt, mivel a kutyavezetői beosztásokat a jóváhagyott állománytáblában altiszti rendfokozattal rendszeresítették. A jelentkezők közül választották ki azokat a személyeket, akik megkezdtek a kutyavezetői tanfolyamhoz bemeneti követelményként meghatározott segédüzserészi képzést. Korábban ilyen jellegű feladatrendszerre kiképzést még nem hajtottak végre az MH egyetlen katonai szervezeténél sem.

E merőben új feladatrendszerre történő felkészítés magával hozta a tüzserész kiképzési rendszer teljes átgondolását és annak lényegi átalakítását is, hiszen a meglévő kiképzési programok a korábbi feladatrendszerre készültek, és nem tartalmazták azokat a speciális elemeket, amelyek alapvetően szükségesek voltak a meghatározott feladatok teljesítéséhez. Egy olyan kísérleti jellegű kiképzési programot kellett kialakítani, amely már tartalmazta a házi készítésű robbanószerkezetek elleni harc ismereteit (az IED-ek felépítése, alkalmazásuk jellemzői és hatásuk, valamint azok felderíthetősége és hatástalanítása). Ezen túlmenően figyelembe kellett venni,

⁵ 589/318/2005. számú helyesbítő ív a Magyar Honvédség 1. Honvéd Tüzserész és Hadihajós Ezred 5/9 számú állománytáblájához, Budapest, 2005.

⁶ BUCSÁK Mihály – CSURGÓ Attila – HORVÁTH Tibor – LÁNG László – MOLNÁR Sándor – POSTA Lajos – SZATAI Zsolt – VÖRÖS Mihály: 70 év az életveszély árnyékában, a magyar tüzserész és aknukatató alakulatok története 1945–2015. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. pp. 119–141.

hogy a tervezett szakaszerejű (később századerejű) kötelék összetételét tekintve nem homogén, ugyanis a köteléken belül egyes katonák tűzszerészismereteken alapuló képzettsége és gyakorlati tapasztalata jelentősen eltért.

Az állomány egy része I. és II. osztályú tűzszerész volt, de a szakasz állományának jelentős részét alkotó, alapvetően kutyavezető-tűzszerész feladatkörre tervezett állománynak a szakterület vonatkozásában nem volt előképzettsége. A szakmai ismeretek fejlesztése céljából vettek részt először magyar tűzszerészek a tengerentúlon és számos nyugat-európai országban (Nagy-Britannia, Németország) rendezett szakmai felkészítésen. Mindezek mellett a hazai képzéseken a személyi állomány megismerkedhetett a nem elektromos rendszerű gyújtózsínóros hálózatokkal (Nonel, Norabel), amelyek használatára korábban ilyen nagy létszámban nem történt képzés a Magyar Honvédségben.

A tűzszerész-kiképzés befejeztével a képzés második ütemében hajtották végre, a kutyavezetői szakfelkészítést. Erre alkalmas helyszín és megfelelően képzett szakállomány hiányában a képzés az akkori Országos Rendőr-főkapitányság Kutyavezető-képző Iskolán (ORFK KKI), Dunakeszin lett végrehajtva. A kutyavezetői felkészítés megkezdésének alapfeltétele volt, hogy rendelkezésre álljanak a feladatra alkalmas kutyák. Azok kiválasztása és szükség szerinti feladatra történő előképzése már korábban a tűzszerész-kiképzés időszakában megtörtént, amelyet az ORFK KKI szakállománya hajtott végre. A kutyavezetői felkészítésre az MH 1. HTHE vezényelte a tervezett állományt Dunakeszire. A kiválasztott kutyák és vezetőik a tanfolyam alatt együtt tanulták meg mindazon ismereteket, amelyek a későbbi feladatellátáshoz nélkülözhetetlen ismereteket biztosítottak. A kiképzés befejezését követően az első kutyákkal megerősített tűzszerészkötelék 2007 februárjában megkezdte szolgálatát a magyar vezetésű PRT⁷-ben Afganisztánban.

Az erők felkészítése (Prepare the Force)

A PtF a rögtönzött robbanószerkezetek elleni harc második pillére. A kiképzések kezdeti szakaszában a korábban megszerzett és a külföldi missziókban hatékonyan is alkalmazott tűzszerész-képességek szinten tartására kellett fókuszálni, de mindeközben nyilvánvalóvá vált, hogy ez önmagában nem elégséges. Szükséges volt az összefegyvernemi kötelékek rögtönzött robbanószerkezetek elleni (C-IED⁸) kiképzésének elindítása, hogy a missziós kontingens minden tagja megtanulja azokat az eljárásrendeket és az IED-veszélyes területen betartandó magatartási formákat, amelyekkel a veszteségek nagymértékben csökkenthetők, illetve megfelelően szinkronizálhatók más alegységek vagy más nemzetek eljárásaihoz.

Ennek érdekében 2009-ben az MH Központi Kiképző Bázison (ma MH Altiszti Akadémia) Szentendrén létrejött a Nemzetközi Kiképző Alosztály, és ezen belül az MH C-IED kiképzőcsoport. Az alosztály személyi állományát alapvetően a katonai szervezetnél szolgáló, kiképzői tapasztalattal rendelkező és angolul jól beszélő tisztek és altisztek közül választották ki, amely állomány a későbbiekben bővült az MH más katonai szervezeteinek bevonásával.

⁷ Provincial Reconstruction Team – Tartományi Újjáépítési Csoport.

⁸ Counter Improvised Explosive Device.

A gyors és magas szintű képességépítésért a NATO ACT⁹ támogató segítséget nyújtott, amely alapján a témában jártas brit kiképzők érkeztek az alosztályhoz, így segítve a felkészülést, hogy a képességépítés egyik alapját képező C-IED Train the Trainers¹⁰ angol nyelvű tanfolyam levezetésére kerülhessen az alábbi tartalom szerint:

- IED-összetevők;
- C-IED-támogató rendszerek;
- gyalogos és konvojműveletek;
- alkalmazásra utaló jelek és azok felismerése;
- 4C¹¹ műveletek;
- 5/25¹² eljárás végrehajtása.

A tanfolyam eredményességét és kimagasló szakmai színvonalát bizonyítja, hogy 2011 novemberében a NATO ACT akkreditálta a tanfolyamot „NATO selected”¹³ szintre, és az bekerült a NATO kiképzési katalógusába.

A hálózatellenes műveletek (Attack the Network)

Az előzőben ismertetett „második pillér” az erők felkészítésére koncentrált, aminek alapja az összhaderőnemi doktrínákhoz igazított és intézményesített kiképzés és a tapasztalatok feldolgozása. A „harmadik pillér” azonban túlnyúlik a műveleti tevékenységeken, és a katonai, valamint a nem katonai műveletek minden szintjén magukban foglalják az ellenséges hálózat tevékenységének a zavarását vagy teljes felszámolását. Siker esetén megakadályozzuk, hogy az IED-hálózat az eszközt beszeresse, előállítsa, az IED-eseményt megtervezzék, megszervezzék, végrehajtsa, illetve annak eredményét a stratégiai hatások kiaknázása érdekében közzétegye.

„Az afganisztáni és az iraki véres és keserű küzdelmekben világossá vált számomra és mások számára is, hogy a hálózatba szervezett ellenség legyőzéséhez nekünk magunknak is egy „hálózatot” kell válnunk”¹⁴ – mondta Stanley McChrystal tábornok.¹⁵ A C-IED-stratégia legbonyolultabb és egyben legátfogóbb alapzatának tevékenységei a műveletek teljes időszakában, az IED-események előtt, alatt és után is folyamatosnak kell lenniük.

E feladatok végrehajtása érdekében a Honvéd Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökség vezetésével létrejött az MH rögtönzött robbanószerkezetek elleni harc munkacsoport, amely minden szükséges szakterületet magában foglal, hogy szakmailag megalapozott javaslat készülhessen a katonai vezetők részére.

⁹ NATO Allied Command Transformation – NATO Transzformációs Parancsnokság, Norfolk, Virginia.

¹⁰ C-IED Train the Trainers (TtT) – rögtönzött robbanószerkezetek elleni harc, képezd a kiképzőt.

¹¹ 4C – Check, Clear, Cordon, Control – ellenőrzés, kiürítés, biztosítás és annak fenntartása.

¹² Eljárás a terület ellenőrzésére 5, illetve 25 méter sugarú körben.

¹³ A NATO kiképzési irányelvek a képzéseket három kategóriába sorolják: a „NATO listed”, a „NATO selected” és a „NATO approved”.

¹⁴ McCRHYSTAL, Stanley A.: It Takes a Network. 2011.02.21. Foreign Policy, February 21, 2011. <https://foreignpolicy.com/2011/02/21/it-takes-a-network/>; letöltés: 2018.05.28.

¹⁵ Stanley Allen McChrystal tábornok 2009–2010 között az ISAF parancsnoka volt.

A feladatok jobb megértése érdekében a témában mára folyamatos nemzeti képzéseket szerveznek a zászlóalj- vagy magasabb szintű törzsekben szolgáló főtisztek, tisztek és altisztek részére, amelyek kiegészítik a „képezd a kiképzőt” tanfolyam szakmai moduljait.

Összegzés

Mint ahogy az IED-ek alkalmazását, úgy az ellenük való védekezést is az alkalmazott eszközök és eljárások dinamikus fejlődése jellemzi. Az MH C-IED-képzésgépítése rövid idő alatt nagyon nagy utat tett meg, egyike az elmúlt időszak magas színvonalú és eredményes képzésgéjtésének, amelyet a folyamatos változás és az új kihívásokra történő megfelelés jellemez. Bár az elmúlt években magyar katona nem vált rögtönzött robbanószerkezet áldozatává, a szakterület nem veszített fontosságából, hiszen már nem csak az országhatárainktól távoli missziós környezet válhat műveleti területté, hanem az elmúlt időszak európai terrorcselekményeit figyelembe véve közvetlen lakókörnyezetünk is, és ez megkövetelheti a katonai erő alkalmazását is. Az MH C-IED-képességek szinten tartásának, illetve annak folyamatos fejlesztésének célja, hogy az MH erői képesek legyenek az IED okozta fenyegetés minimalizálására, bármely műveleti környezetben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 166/2005. HM KÁT-HVKF együttes intézkedése, Budapest, 2005. november 14.
- 589/318/2005 számú helyesbítő ív a Magyar Honvédség 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred 5/9 számú állománytáblájához, Budapest, 2005.
- AJP 3.15 (B) Allied Joint Doctrine for C-IED.
Szövetségi összhaderónemi doktrína a rögtönzött robbanószerkezetek elleni harcról.
- BUCSÁK Mihály – CSURGÓ Attila – HORVÁTH Tibor – LÁNG László – MOLNÁR Sándor – POSTA Lajos – SZATAI Zsolt – VÖRÖS Mihály: 70 év az életveszély árnyékában, a magyar tűzszerész és aknakutató alakulatok története 1945–2015.
Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015. pp. 119–141.
- MCCRYSTAL, Stanley A.: It Takes a Network. 2011.02.21.
Foreign Policy, February 21, 2011. <https://foreignpolicy.com/2011/02/21/it-takes-a-network/>; letöltés: 2018.05.28.
- PLEITGEN, Fred: Combating the No. 1 killer of troops in Afghanistan, CNN, May 6th, 2010.
<http://afghanistan.blogs.cnn.com/2010/05/06/combating-the-no-1-killer-of-troops-in-afghanistan/>; letöltés: 2018.05.28.

DR. HABIL. MOLNÁR ANNA

OLASZORSZÁG BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI ÉS STRATÉGIAI IRÁNYAI¹

Az olasz külpolitika irányai a „második köztársaság idején”

Az olasz külpolitika mindmáig meghatározó, a második világháború után kialakult hagyományos stratégiai keretét egyrészt az európai integráció (EU), másrészt az Amerikai Egyesült Államok és vele együtt az atlantista irányultságú NATO, illetve harmadrészt bilaterális kapcsolatrendszerében elsősorban a mediterrán térség államaihoz fűződő bilaterális, valamint a Barcelona-folyamat által uniós keretet is kapott mediterrán kapcsolatok adták. Napjainkig mindez kiegészült a nemzetközi biztonság szempontjából fontos kormányközi szervezetek folyamatos támogatásával.² A hidegháború idején a bipoláris nemzetközi rendszerben az egymással szemben álló, de a kormány szinten valójában egymást nem váltó bal- és jobboldali pártok alapvetően eltérő külpolitikai célokat képviseltek, és e területen közeledés is csupán a hetvenes évektől volt tapasztalható.

Annak ellenére, hogy a kilencvenes évek elejétől létrejött úgynevezett második köztársaság idején a korábbi évtizedekben kialakult külpolitikai stratégiai keret fennmaradt, az azon belüli súlypontok elsősorban az aktuális kormánykoalíciótól függtek. A kilencvenes évek olasz belpolitikai földindulásai és a nemzetközi rendszerben bekövetkezett változások az olasz külpolitikát is új kihívások elé állították, és alkalmazkodásra késztették. Ettől kezdve jelent meg egyre több alkalommal a kétpárti (*bipartisan*), azaz a bal és a jobboldal által közösen támogatott külpolitikai irányvonal.³

Míg az 1990-es évek közepétől kormányzó jobbközép kormányok külpolitikájának középpontjában inkább az atlantizmus, az Amerika- és az Izrael-barátság, illetve a személyes és a gazdasági kapcsolatokról vezérelt bilaterális kötelek (Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Líbia) erősödése, addig a balközép kormányokat az EU iránti határozottabb elköteleződés, arabbarát külpolitika és a multilaterális kapcsolatok előtérbe állítása állt. Általánosságban megállapítható, hogy a súlyponteltolódások ellenére az olasz külpolitikát a bilaterális és a multilaterális kapcsolatok sajátos egyvelege és a külkereskedelmi szempontokat középpontba állító „levantei megközelítés”⁴ jellemezte.

¹ A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt égisze alatt működtetett Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² GILLI, Andrea – UNGARO, Alessandro R. – MARRONE, Alessandro: The Italian White Paper for International Security and Defence. *The RUSI Journal*, 23 Dec 2015. Volume 160, Issue 6. pp. 34–41. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03071847.2015.1122978>; letöltés: 2017.12.10.

³ MOLNÁR Anna: Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. *Külügyi Szemle*, XI. évfolyam, 2012/3. szám. pp. 55–81.

MOLNÁR Anna: Olaszország hozzájárulása a közös biztonsághoz. *Grotius*, 2009. pp. 1–25. http://www.grotius.hu/doc/pub/MOJMFS/2009_18_moln%C3%A1r%20anna.pdf; letöltés: 2017.12.10.

⁴ BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): *La politica estera dell'Italia*. Edizione 2011. Il Mulino, Bologna, 2011. p. 39.

Bár az önmagát nemzetközi szinten valójában *középhatalomként* meghatározó Olaszország igyekezett a korábbiakhoz képest egyre aktívabb szerepet játszani a világpolitika alakításában, az olasz politikusok és a közvélemény körében a 2000-es évek elejétől egyre általánosabbá vált az a nézet, hogy az ország folyamatosan veszít a nemzetközi politikában betöltött súlyából, és ezáltal a nemzetközi, illetve európai szinten is marginalizálódott.⁵ A 2018-ban hatalomra került, populista politikai erőket, a Ligát (*Lega*) és az Ötszillagos Mozgalmat (*Movimento 5 Stelle*) tömörítő kormánykoalíció kül- és biztonságpolitikai stratégiai gondolkodása eltér a korábbi kormányokétól, és nem feltétlenül követi az elmúlt évtizedben kialakult irányokat. A változás leghatározottabban a *kormány euroszeptikus, a jelenlegi francia–német irányvonaltól különböző álláspontjában* ragadható meg.

Olaszország a hagyományos kül- és geopolitikai célterületein (Balkán, Mediterráneum, illetve részben a közép-európai térség) mindig is súrlódott a befolyást gyakorló vagy gyakorolni szándékozó nagyobb európai hatalmakkal (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország stb.), igazán meghatározó szerepet csak ritkán és rövidebb időre tudott játszani (pl. a Líbiával való kapcsolatok terén). Az ország súlyának és alkupozíciójának gyengülését jól mutatta, hogy a 2010-ben létrejött Európai Külügyi Szolgálatban (EKSZ) kezdetben csupán kevés és kevésbé fontos helyet kapott. Csupán néhány példát megemlítve: míg Franciaország három, Spanyolország négy, és még Írország is három helyen, addig Olaszország csak két országban (Albánia, Uganda) kapta meg az EU-képviseletek (*EU Delegation*) vezetését. Annak ellenére, hogy Olaszország 2011-ben is hatodik volt az ENSZ költségvetésének tagdíjaskáláján,⁶ nem csupán az EKSZ-ben, de más nemzetközi szervezetekben (pl. az ENSZ-ben) is igaz, hogy a gazdasági súlyához és lakosságának számához képest is kevés olasz látott el jelentősebb beosztásokhoz kötődő feladatokat.⁷

Tanulmányomban azt a folyamatot szándékozom bemutatni, ahogy a 2011-es válságot követően a jobb- és a baloldali pártok együttműködésére épülő koalíciós kormányok hogyan próbálták megerősíteni az ország nemzetközi szerepét. Ettől az időszaktól a kül- és a biztonságpolitikai prioritások középpontjába egyértelműen a kettős válságkezeléssel – egyrészt a pénzügyi-gazdasági, másrészt a migrációs és menekültkérdéssel – összefüggő prioritások léptek. A 2018-tól hatalmon lévő populista koalíciós kormány a korábbiaktól eltérő kül- és biztonságpolitikai döntései azonban ismét felerősítették az ország marginalizációját európai és nemzetközi szinten is. A Liga és az Ötszillagos Mozgalom választási sikerének háttérében – az egyértelműen kimutatható politikai eredmények ellenére – a 2010-es évektől tapasztalható, a külpolitikát is jelentős mértékben meghatározó uniós és nemzeti szintű válságkezeléstől való elfordulás, egyfajta reformfáradtság és így az olasz társadalom széles rétegeinek kiábrándulása állt. Az évtizedek óta megfigyelhető gazdasági problémák, a várt növekedés elmaradása és a Líbia felől érkező illegális

⁵ BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): *La politica estera dell'Italia*. Edizione 2010. Il Mulino, Bologna, 2010.

COLOMBO, Alessandro (szerk.): *Rapporto 2014. Scenari Globali e l'Italia. L'Europa in seconda fila*. ISPI, 2014.

⁶ *L'azione dell'Italia alle Nazioni Unite. Pace e Sicurezza*.

http://www.esteri.it/MAE/IT/Politica_Estera/Organizzazioni_Internazionali/ONU/; letöltés: 2017.12.10.

⁷ BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): *La politica estera dell'Italia*. Edizione 2011. Il Mulino, Bologna, 2011. pp. 11–27.

migrációs nyomás elhúzódó kezelése jelentős mértékben rontotta a 2018-ig kormányzó koalíció választási esélyeit, és ezzel párhuzamosan növelte az Európai Unióba és intézményeibe vetett bizalom csökkenését.

A tanulmány első fejezetében az olasz külpolitika irányait, a másodikban a főbb stratégiai dokumentumokat, a védelmi kiadások főbb trendjeit és végül a nemzetközi missziókban való részvételt mutatom be. 2011-ben Silvio Berlusconi bukását követően egy – Mario Monti –, majd 2013-as választásokat követően három – Enrico Letta, Matteo Renzi és Paolo Gentiloni – olyan miniszterelnök váltotta egymást, akiknek koalíciós kormányai a középpjobb és a középpbal pártok támogatására épültek. A 2018-as választásokkal azonban Giuseppe Conte vezetésével a *politikai paletta két szélén álló mozgalom*, a Liga és az Ötcsillagos Mozgalom lépett hatalomra.

Az olasz külpolitika irányai a „második köztársaság” válságától napjainkig

Olaszországban a második köztársaság 2011-ben, Berlusconi negyedik kormánya idején egyre mélyülő belső és külső, pénzügyi és politikai válságba süllyedt. Ebben az évben az országot is elérő szuverén adósságválság következtében az olasz állampapírpiacot az összeomlás és ezzel összefüggésben az euróövezet elhagyása fenyegette. 2011-ben az arab tavasz és a nemzetközi beavatkozás követően összeomló Kadhafi-rendszer következtében romló biztonsági helyzet a Földközi-tengeren érkező illegális migráció növekedéséhez vezetett. A helyzetet rontotta, hogy a jobbközép kormányok élén álló Silvio Berlusconi nemzetközi megítélésének fokozatos romlása következtében az ország 2011 második felében külpolitikai értelemben is elszigetelődött. Ebből a helyzetből Berlusconi 2011. novemberi lemondását követően hatalomra kerülő Mario Monti szakértői kormánya vezette ki.

Annak ellenére, hogy az új kormányzat külpolitikájának főbb elemeiben követte elődje, Berlusconi céljait, Monti kinevezésével jelentősen javult Olaszország nemzetközi megítélése. A válságkezelésre koncentrált Monti az olasz érdekeket „európai köntösbe” öltöztetve egy alapvetően mélyítéspárti, föderalista EU-politikát állított külpolitikája középpontjába. A hagyományos EU-politika visszaállításával alapvetően az első köztársaság kereszténydemokrata kormányainak céljaihoz tért vissza. Monti a multilaterális kapcsolatokra helyezte a hangsúlyt, szemben Berlusconi-val, aki elsősorban a bilaterális, személyes kapcsolatokra fókuszált.⁸

A 2011-ben kezdődött, elsősorban a válságkezelésre összpontosító időszakban az egyes kormányok az atlantista politika fenntartása mellett alapvetően az EU-politikára koncentráltak, hiszen ez jelentett megfelelő eszközt a válságkezeléshez, és így a nemzeti érdekek sikeres képviseléséhez. Olaszország elsősorban a gazdasági és a pénzügyi stabilizáció területén tudta jelentős mértékben javítani az érdekérvényesítő képességét, mivel 2011 őszén az Európai Központi Bank élén a francia Jean-Claude Trichet-t az olasz jegybank korábbi elnöke, Mario Draghi váltotta.

⁸ MOLNÁR Anna: Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. Külügyi Szemle, XI. évfolyam, 2012/3. szám. pp. 55–81.

A 2013-ban kezdődött XVII. törvényhozási ciklus idején *három koalíciós kormány* követte egymást. Enrico Letta tíz hónapig, 2013. április és 2014. február között fennálló kormányát Matteo Renzi követte 2016 decemberéig, majd a ciklus utolsó időszakában Paolo Gentiloni látta el a miniszterelnökséggel járó feladatokat. Mindhárom kormány külpolitikájában elsősorban a gazdasági-pénzügyi és a migrációs válságok kezelésével járó feladatok kaptak hangsúlyos szerepet. A líbiai biztonsági helyzet romlásával párhuzamosan felerősödő menekült- és migrációs válság következtében a Földközi-tenger térsége földrajzi értelemben továbbra is az olasz külpolitikai döntéseinek a középpontjában maradt.

A Líbia felől érkezettek száma 2012–2017⁹

Év	A tengeren érkezettek száma
2012	13 267
2013	42 925
2014	170 100
2015	153 946
2016	181 126
2017	119 000

Enrico Letta kormánya idején elsősorban az jellemezte az olasz külpolitikát, hogy kényes egyensúlyt találjon az ország számára fontos területeken a nemzeti érdek érvényesítése és a nemzetközi rendszerben felelősségteljes és cselekvőképes szerep betöltése érdekében. A széles, többpárti nagykoalícióra épülő kormánya élén a miniszterelnök a 2013. áprilisi parlamenti bizalmi szavazáson az Európai Unió mélyítését és a föderális struktúra kialakításának szükségességét hangsúlyozta.¹⁰ A kormány külügyminisztere, Emma Bonino elkötelezett Európapárti politikusként egyértelműen az Olaszország számára fontos kérdések mellett – a migrációs válság közös európai kezelése, a Nyugat-Balkán és Törökország uniós csatlakozásának elősegítése – elsősorban az *EU mélyítésére* helyezte a hangsúlyt. A külpolitikában továbbra is kiemelt célként jelent meg az olasz export, és ezáltal a gazdasági növekedés előmozdítása (*diplomazia della crescita*).¹¹

⁹ 1991–2014: PAPAVERO, Giorgia: Sbarchi, richiedenti asilo e presenze irregolari. ISMU, 2015. <http://www.ismu.org/wp-content/uploads/2015/03/Report-1-G-Papavero-16.02.pdf>; letöltés: 2017.12.10.
2015–2016: Central Mediterranean route. Frontex, 2017.

<http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/>; letöltés: 2017.12.10.
CESAREO, Vincenzo (ed.): The Twenty-first Italian Report on Migrations 2015. ISMU, 2016.

<http://www.ismu.org/en/2016/06/the-twenty-first-italian-report-on-migrations-2015/>; letöltés: 2017.12.10.
¹⁰ LETTA, Enrico: Il programma del governo Letta. Pubblicato il 30 aprile 2013.

<http://www.enricoletta.it/proposte/le-dichiarazioni-programmatiche-del-governo-letta/>; letöltés: 2017.12.10.
¹¹ Governo Letta: I dieci mesi della politica estera di Letta e le incognite sul futuro governo.

<http://www.ispionline.it/it/articoli/articolo/europa-italia/1-dieci-mesi-della-politica-estera-di-letta-9842>; letöltés: 2017.12.10.
PELOSI, Gerardo: Bonino: La diplomazia della crescita e la priorità. Il Sole 24 Ore – 14 luglio 2013.

<http://www.emmabonino.it/news/10826>; letöltés: 2017.12.10.

A 2013. októberi, közel 400 ember halálát követelő tengeri katasztrófát követően az olasz kormány a *Mare Nostrum* katonai-humanitárius misszió felállításával mellett döntött. Ezt követően az olasz kormányok a válságkezelés europaizálása, azaz az Európai Unió közös fellépése mellett érveltek. Nem véletlen, hogy 2014-ben ez a kérdés a Tanács olasz elnökségének egyik kulcsprioritását is képezte.

Az ambiciózus külpolitikai célok megvalósítását azonban továbbra is akadályozták a rendelkezésre álló személyi és anyagi források hiányosságai. Ez persze nem a külügyminiszterek számában mutatkozott meg, hiszen 2000 és 2013 között, Franciaországban 7, az Egyesült Királyságban 4, Németországban 3, Olaszországban pedig 11 külügyminiszter képviselte a külügyeket, hanem elsősorban a pénzügyi és a személyi források területén. Franciaország 1,78%-ot, Németország 1,15%-ot, az Egyesült Királyság 0,27%-ot, Olaszország pedig 0,21%-ot költött külpolitikára a költségvetésből. Az olasz külpolitika érdekérvényesítő képességét jelentős mértékben rontotta, hogy míg Németországban 13 450, az Egyesült Királyságban 13 220, Franciaországban 11 440, Olaszországban csupán 7700 fő dolgozott ezen a területen. Emellett 2013-ban a brit diplomaták száma 3350, a franciáké 2700, a németeké 1865, az olaszoké viszont csupán 898 fő volt.¹²

Matteo Renzi kormánya idején továbbra is az Európai Unió maradt az olasz külpolitika fő cselekvési területe. Ebben az esetben az egyik legfontosabb cél a további marginalizáció elkerülése és az ország integrációban betöltött szerepének erősítése volt. A szakpolitikai területek közül elsősorban a gazdasági és a pénzügyi területekkel, illetve az uniós migrációs és menekültpolitikával kapcsolatban fogalmazódott meg markáns olasz vélemény. Noha Renzi az ország átfogó reformját ígérte, a belső strukturális problémák (pl. magas államadóság vagy a gazdasági növekedés hiánya) továbbra is akadályozták a határozott külpolitikai fellépés lehetőségét.¹³

2014 első felében az EU Tanácsának olasz elnöksége jelentős mértékben segítette az ország európai szintű megítélésének javulását. Federica Mogherini külügyminiszterként az ország szempontjából kiemelkedő jelentőségű, például a közép-mediterrán térséget érintő migrációs válsággal kialakuló problémák európai szintű kezelését igyekezett elérni. Az ország nemzetközi megítélésének javítása és érdekérvényesítése érdekében Matteo Renzi jelentős lobbitevékenységet folytatott Mogherini külügyminiszternek az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjévé történő kinevezése érdekében. A többkörös egyeztetést követően végül sikerült elérni, hogy az uniós szinten jelentős pozíciót végül Olaszország kapta. Emellett fontos eredménynek tekinthető, hogy 2014 novemberében a kizárólag olasz *Mare Nostrum* szerepét az annál ugyan kisebb hatókörű és költségvetésű, de már európai uniós keretekben megvalósuló Frontex művelet, a *Triton* vette át.

¹² MAGRI, Paolo: Le risorse della politica estera italiana. 2013.x
<http://www.ispionline.it/it/articoli/articolo/europa-italia/i-dieci-mesi-della-politica-estera-di-letta-9842>;
letöltés: 2017.12.10.

¹³ GRECO, Ettore: Ruolo e posizioni in Europa. p. 13. In: GRECO, Ettore – RONZITTI, Natalino (ed.):
Rapporto sulla politica estera Italiana: Il governo renzi. Quaderni IAI. Edizione Nuova Cultura. 2016.
pp. 13–19.

Az erőfeszítések ellenére a helyzet nem javult, 2014-ben több mint 170 ezer fő érkezett Olaszországba ezen a rendkívül veszélyes útvonalon. Azt követően, hogy 2015 áprilisában Lampedusa közelében több 700 ember életét követelő tengeri tragédia történt, az olasz kormány egyértelműen a migrációs nyomás és a menekültválság uniós szintű kezelése mellett érvelt. Részben olasz javaslatra – és Mogherini főképviselő jelentős közreműködésének is köszönhetően – 2015 áprilisában döntés született a Triton művelet feladatainak és költségvetésének bővítéséről, az *EUNAVFOR MED* közös kül- és biztonságpolitikai katonai művelet elindításáról, illetve az uniós migrációs és menekültpolitika főbb elemeinek kidolgozásáról.

A külpolitikai törekvések sikeres megvalósulását azonban továbbra is akadályozták az egymást követő és a külügyi igazgatást is negatívan érintő megszorítások. Az olasz külügyminisztérium 2016-os statisztikai adatai szerint 2015 decemberében az olasz diplomáciai hálózat 123 nagykövetségből, nyolc állandó képviselőből, egy speciális diplomáciai küldöttségből, 80 konzuli hivatalból és 83 olasz kulturális intézetből, összesen 295 egységből állt. A 2012-től kezdődő megszorítások következtében a székhelyek száma folyamatos csökkenést mutatott, hiszen 2013-ban még 313, 2014-ben pedig 298 székhelyen működött az olasz külügyi külképviseleti rendszer. Az egymást követő kormányok külpolitikáját meghatározó európai orientáció a külképviseletek földrajzi megosztásában is megfigyelhető. Az Olaszország által fenntartott nagykövetségek 22%-a az EU-ban, további 13%-a pedig az Európai Unión kívüli európai államokban található.¹⁴

2016 decemberében Matteo Renzi – a kormánya által előkészített alkotmányreformot elutasító sikertelen népszavazást követően – lemondott, majd még ebben a hónapban külügyminisztere, Paolo Gentiloni alakíthatott kormányt. Az új külügyminiszter a korábbi belügyminiszter, Angelino Alfano lett. Az előzetes aggodalmak¹⁵ ellenére a parlamenti ciklus utolsó évében kormányon lévő Gentiloni folytatta elődjeinek külpolitikai irányait, amelyekben főként a középső mediterrán útvonalon érkező migrációs és menekültválság kezelése érdekében elsősorban a bilaterális tárgyalásokra és a közös, uniós megoldások keresésére helyeződött a hangsúly.

Mindemellett Olaszország minden lehetséges eszközzel támogatta a nemzetközileg elismert líbiai egységkormány megerősítését, amelynek kérésére Olaszország 2016 szeptemberében 300 fős katonai kórházat (Hippokratész misszió) létesített Miszratában.¹⁶ Emellett 2016-tól Olaszország különleges műveleti erőkkkel is támogatja az egységkormány megerősítését.¹⁷

¹⁴ Annuario Statistico 2016. Il Ministero degli Affari Esteri della Cooperazione Internazionale in cifre. pp. 22–23.
http://www.esteri.it/mae/resource/doc/2016/07/annuario_statistico2016_r_070716.pdf; letöltés: 2017.12.10.

¹⁵ TRAMBALLI, Ugo: The Foreign Policy of the Renzi Government (Year III). p. 115. In: COLOMBO, Alessandro – MAGRI, Paolo (ed.): The Age of Uncertainty, Global Scenarios and Italy. ISPI, 2017. pp. 115–127.

¹⁶ Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia. Ministero della Difesa.it.
http://www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/op_ippocrate/Pagine/default.aspx; letöltés: 2017.09.22.

¹⁷ RAME, Sergio: Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret. Il Giornale.it, 10/08/2016.
<http://www.ilgiornale.it/news/politica/forze-speciali-italiane-libia-ecco-documento-top-secret-1295593.html>; letöltés: 2017.12.10.

A kormány és az EU közös erőfeszítéseinek köszönhetően a Líbia felől érkező illegális migrációs és menekültválság enyhült. A végrehajtott intézkedéseket erő külső és belső bírálatok ellenére 2017-ben az előző évi adatokhoz képest jóval kevesebben, mintegy 119 ezren érkeztek Líbia felől az olasz partokra. Az illegális migráció visszaszorításában Marco Minniti belügyminiszter meghatározó szerepet vállalt elsősorban a líbiai hatalmi erőkkel folytatott tárgyalások és megállapodások területén.

2016 augusztusában az olasz kormány a védelmi területen megvalósuló mélyebb európai integrációval kapcsolatban egy tervet, az úgynevezett „védelmi Schengent” (*Schengen della difesa*) dolgozta ki. A Paolo Gentiloni külügyminiszter és Roberta Pinotti védelmi miniszter által előkészített dokumentum két lehetőséget vázolt fel: egyrészt a lisszaboni szerződésben rejlő lehetőségek (a PESCO, a 44. cikk vagy a védelmi ipar együttműködésének megerősítése) végrehajtását, vagy egy úgynevezett „védelmi Schengen” létrehozásának tervét. Az ambiciózus terv a folyamat hasonlósága miatt kapta a „Schengen” megnevezést. Ebben az esetben egyfajta *védelmi unió* létrehozásával a tagállamok egy csoportja – elsősorban az alapító tagok – az Európai Uniót létrehozó szerződéseken kívül hozna létre egy saját parancsnokság és költségvetés alá tartozó multinacionális európai erőt. A terv szerint később más államok is csatlakozhatnának az együttműködéshez. Az új együttműködési forma fokozatosan kerülne az uniós szerződéses keretek közé.¹⁸

Az olasz külpolitika sikerét azonban továbbra is a gazdasági válságból való lassú kilábalás akadályozta. A pénzügyi és adósságkezelési stabilizáció ellenére a gazdaság 2014-től csak nagyon lassú, az olasz társadalom számára alig érzékelhető – 2014-ben 0,1%-os, 2015-ben 1%-os, 2016-ban 0,9%-os és 2017-ben 1,5%-os – növekedésbe kezdett.¹⁹

A 2018-ban hatalomra került Giuseppe Conte kormánya retorikájában elődjeitől mindenképpen eltérő célokat fogalmazott meg. Ezek közé sorolhatjuk, hogy Róma – az előző kormány szándékaival ellentétben – nem támogatta a francia köztársasági elnök, Emmanuel Macron által meghirdetett Európai Intervenció Kezdeményezésében (European Intervention Initiative – EI2) történő részvételt. Emellett a migrációs és menekültválság kezelésében is a korábbiakhoz képest jóval radikálisabb álláspontot, például a tengeri mentésben részt vevő NGO-k hajói előtt az olasz kikötők lezárását képviselte. Az egyre élesedő viták ellenére fontos hangsúlyozni, hogy Róma továbbra is az uniós szintű szolidaritás, azaz a menekültkvóták megvalósításában érdekelt.

¹⁸ GENTILONI, Paolo – PINOTTI, Roberta: „Una Schengen della difesa per rispondere al terrorismo”. La Repubblica, 2016.08.11.

<http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2016/08/11/una-schengen-della-difesa-per-rispondere-al-terrorismo02.html>; 2017.12.10.

MOLNÁR Anna: Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei. Dialóg Campus, Budapest, 2018. p. 279.

¹⁹ DEAGLIO, Mario: Italy: A Downsized Engine. In: COLOMBO, Alessandro – MAGRI, Paolo (ed.): The Age of Uncertainty, Global Scenarios and Italy. ISPI, 2017. pp. 127–135.

EUROSTAT: Real GDP growth rate – volume, Percentage change on previous year.

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>; letöltés: 2018.09.10.

Az olasz kül- és biztonságpolitikai stratégiai dokumentumok

Az országra nehezedő külpolitikai kihívások ellenére 2015-ig új nemzeti szintű kül- és biztonsági stratégia nem készült. Mivel mindaddig a 2002-es *Védelmi fehér könyv (Libro bianco della Difesa)*²⁰ volt az utolsó ilyen típusú hivatalos dokumentum, így a 2011-es válságot megelőző stratégiai jellegű anyagok rövid ismertetése is indokolt. A 2002-es védelempolitikai dokumentumban – az utolsó, 1985-ös ilyen típusú dokumentumhoz képest – a bipoláris nemzetközi rendszerre jellemző kelet–nyugati szembenállás helyébe már új fenyegetések, a délről és délkeletről érkezők (etnikai konfliktusok) kerültek. Középpontjában a szeptember 11-ei események által kiváltott fenyegetés és a nemzetközi terrorizmus elleni globális küzdelem állt.

A *Védelmi fehér könyv* hangsúlyozta, hogy az új kihívások következtében a fegyveres erők új feladatok hárultak: *a közvetlen területvédelemtől a nemzetközi missziókra, a személyi állományról az eszközökre és az infrastruktúrára került a hangsúly.* Ekkor már fő célként a védelmi kiadások növelése jelent meg.²¹ 2005-ben készült el az olasz vezérkari főnök stratégiai koncepciója (*Concetto Strategico del Capo di Stato Maggiore della Difesa*), amely továbbra is az új típusú kihívásokra (pl. nemzetközi terrorizmus, szervezett bűnözés stb.) és a fegyveres erők ezekből következő új szerepére helyezte a hangsúlyt.²²

Egyfajta átfogóbb megközelítésként 2008-ban elkészült a *2020 jelentés – a külpolitika választásai* címmel, ami gyakorlatilag nem hivatalos külpolitikai stratégiaként is felfogható. Ez a dokumentum elsősorban három válságövezetre helyezte a hangsúlyt: a Nyugat-Balkánra, az úgynevezett kitérített Mediterráneumra (*Mediterraneo Allargato*), illetve Afganisztánra.²³ A 2020-as jelentésben megfogalmazott új veszélyek elemzésekor a gazdasági, a biztonságpolitikai és az energiapolitikai kérdések szorosan összefonódtak. Emellett hangsúlyozták, hogy a nyugati inspirációjú multilaterális nemzetközi rendszer szétfeszül, a nemzetközi súlypontok átrendeződnek, és új regionális és globális hatalmak felemelkedése várható. A nemzetközi biztonsági környezetet jelentős mértékben rontó tényezők között elsősorban a kiszélesedő nemzetközi fegyveres konfliktusokat, a tömegpusztító fegyverek elterjedését, egy-egy ellenséges állam megerősödését, az úgynevezett működésképtelen államok, destabilizált területek (*failed states*) megjelenését, a demográfiai egyensúlytalanságokat, az illegális migrációt, a nem államok által kiváltott fenyegetések (a nemzetközi bűnözés, nemzetközi terrorizmus) felerősödését és a nem közvetlenül ember által okozott problémák, például a természeti katasztrófák számának növekedését emelték ki.

²⁰ Libro Bianco 2002. Ministero della Difesa, 20 dicembre 2001.

http://files.studiperlapace.it/spp_zfiles/docs/20060816165432.pdf; letöltés: 2017.12.10.

²¹ Uo.

²² Concetto Strategico del Capo di Stato Maggiore della Difesa. The Chief of the Italian Defence Staff Strategic Concept.

https://www.difesa.it/SMD_/CaSMD/ConcettoStrategico/Pagine/default.aspx; letöltés: 2017.12.10.

²³ DASSÙ, Marta – MASSARI, Maurizio (szerk.): Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera. Unità di analisi e di programmazione. Ministero degli Affari Esteri.

http://www.esteri.it/mae/doc/Rapporto2020_SceltePoliticaEsteri_090408.pdf; letöltés: 2017.12.10.

A baloldali kormány idején, de független szakértők által készített *külügyi stratégia* szerint az olasz külpolitika fontos feladatának tekintette a keleti bővítést követően az EU mediterrán dimenziójának a megerősítését. A középtávú célok megvalósítása érdekében a szabályozott és közös elvekre épülő multilaterális rendszer támogatására kell összpontosítani. Fontosnak tartották továbbá Olaszország nemzetközi szervezeteken (EU, NATO, ENSZ) belüli szerepének megerősítését, határozott külpolitika képviselését. A dokumentumban meghatározott biztonságpolitikai prioritások szorosan összekapcsolódtak az EU intézményi reformjainak támogatásával, beleértve a közös biztonság- és védelempolitika fejlesztését.²⁴

A 2020-as jelentés is megerősítette, hogy a bipoláris nemzetközi rendszer 1989-es szétesése után, illetve a 2001. szeptemberi terrortámadásokat követően egészen új típusú fenyegetések jelentek meg a Nyugat és egyben Olaszország számára is, a válságfókuszt keletről délre helyeződött át. Az ebből a térségből várható veszélyek és új kihívásoknak az ország a földrajzi elhelyezkedéséből adódóan különösen ki volt téve. E területek azonban nem csupán biztonságpolitikai, hanem gazdasági értelemben is rendkívül fontosak Olaszország számára. A külügyi stratégia rámutatott arra, hogy a világban jelentkező problémák és válságok következtében az egyes nemzetek védelempolitikája számára egyre nagyobb szükség van a külföldi missziókban való részvételre.²⁵

Bár hivatalos közép- és hosszú távú stratégia másfél évtizedig nem készült, az olasz kül- és biztonságpolitika számára egyfajta rövid távú stratégiai keretet a védelmi miniszterek évente, a következő évi védelmi feladatokról szóló rendelete (*Nota Aggiuntiva allo Stato di Previsione della Difesa*) jelentett. A rendelet minden évben elemezte a nemzetközi biztonsági környezetet, az ezzel összefüggő feladatokat és az ezek megvalósításához szükséges pénzügyi forrásokat.

Az utóbbi évtizedekben a kül- és biztonságpolitika területén számos stratégiai jellegű dokumentum létezett, de *valódi átfogó nemzeti biztonsági stratégia nem született*. Leginkább a 2002-es és a 2015-ös fehér könyv hasonlított ehhez. Noha napjainkban már egyértelműen látszik, hogy a kül- és biztonságpolitika elválaszthatatlan egymástól, a korábbi stratégiai dokumentumok egy-egy szakpolitikai tárca, a külügyi vagy a védelmi minisztériumok irányítása alatt készültek.

2014-től Matteo Renzi, majd Paolo Gentiloni kormányai idején Roberta Pinotti töltötte be a védelmi miniszteri pozíciót. A szükséges reformok megkezdése előtt már egyre inkább láthatóvá vált egy átfogó kül- és biztonságpolitikai stratégiai keret hiánya. Ennek kidolgozásához kapóra jött a Berlusconi kormánya óta tartó, összesen 90 darab F–35-ös (*Joint Strike Fighter – JSF*) vadászpilóta nélküli repülőgépvásárlásával

²⁴ DASSÙ, Marta – MASSARI, Maurizio (szerk.): Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera. Unità di analisi e di programmazione. Ministero degli Affari Esteri.
http://www.esteri.it/mae/doc/Rapporto2020_SceltePoliticaEsteri_090408.pdf; letöltés: 2017.12.10.

MOLNÁR Anna: Olaszország hozzájárulása a közös biztonsághoz. Grotius, 2009. pp. 1–25.
http://www.grotius.hu/doc/pub/MOJMFS/2009_18_moln%C3%A1r%20anna.pdf; letöltés: 2017.12.10.

²⁵ DASSÙ, Marta – MASSARI, Maurizio (szerk.): Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera. Unità di analisi e di programmazione. Ministero degli Affari Esteri.
http://www.esteri.it/mae/doc/Rapporto2020_SceltePoliticaEsteri_090408.pdf; letöltés: 2017.12.10.
MOLNÁR Anna: Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. Külügyi Szemle, XI. évfolyam, 2012/3. szám. pp. 55–81.

kapcsolatos társadalmi és politikai vita. Noha 2009-ben Silvio Berlusconi kormánya eredetileg 131 darab F-35-ös vásárlása mellett kötelezte el magát, Monti 2012-ben a megszorításokkal összefüggésben ezt a számot 90-re csökkentette.²⁶ Már a Renzi-kormány megalakulását követő időszakban is felmerült a kérdés, hogy egy ilyen mértékű katonai fejlesztés esetén az *európai vagy az atlantista orientáció érvényesüljön*. Mivel Olaszország kezdetektől az egyik legnagyobb befektetőként vett részt a fejlesztésben, így már elképzelhetetlen volt a kihátrálás. Az új F-35-ös repülőgépek vásárlása azonban jelentős mértékben csökkentette az európai fejlesztésű és részben Olaszországban gyártott Eurofighter Typhoon vadászgépek sikerességének lehetőségét.

Nem véletlen, hogy a Renzi-kormány kezdetektől fontolgatta, hogy az eredetileg tervezett 90 darab helyett csupán *45-öt* vásárol.²⁷ A kormányfő döntését saját pártja mellett a szélsőbal és az Ötcsillagos Mozgalom is támogatta. Az olasz parlament alsóháza 2014 szeptemberében a Renzi vezette Demokrata Párt egyetértésével megszavazta a csökkentést. Olaszország számára régóta dilemmát jelent az amerikai és az európai gépek közötti választás szükségessége, hiszen az ország védelmi ipara mindkét programban jelentős szerepet vállalt. Az európai fejlesztés súlyát mutatta, hogy az *Eurofighter Typhoon 500.* darabját 2017 áprilisában ünnepélyes keretek között az olasz légierőnek adták át.²⁸

A védelmi miniszter az egyre élesedő vitában az új vadászgépek vásárlását egy szélesebb védelmi stratégiai koncepció kidolgozásához kötötte. Renzi támogatta a védelmi és a biztonsági kérdésekkel kapcsolatos konszenzuskereső mechanizmus alkalmazását.²⁹ Ennek köszönhetően 2014-től megkezdődött az *új fehér könyv elkészítésének folyamata*, amelynek során a kiadott iránymutatásokat széleskörű társadalmi és tárcaközi vitára bocsátották.³⁰ Az iránymutatásokban továbbra is prioritást élveztek a *Mediterráneum és a Nyugat-Balkán, illetve az Afrika szarvánál a tengeri biztonsággal és kalózkodással összefüggő területek*.

A készülő fehér könyv célja a fegyveres erők szervezeti átalakításának előkészítése volt, pontosan meghatározva az olasz nemzeti érdeket a folyamatosan változó és többdimenziós biztonsági kihívásokkal rendelkező nemzetközi környezetben. Emellett kitűzött cél maradt az akkori olasz védelmi miniszter, Giampaolo Di Paola által 2012-ben kidolgozott reform végrehajtása, és így a strukturális és költségvetési átalakítás alátámasztása. Mindemellett nagy hangsúly került a geopolitikai célok meghatározására is. Az EU Tanácsának 2014-es olasz

²⁶ Il programma Joint Strike Fighter - F35. Il Parlamento Italiano, Temi dell'attività Parlamentare. <http://leg16.camera.it/561?appro=660>; letöltés: 2017.12.10.

²⁷ XVII Legislatura. Resoconto stenografico dell'Assemblea, Seduta n. 297 di mercoledì 24 settembre 2014. Il Parlamento Italiano. <http://www.camera.it/leg17/410?idSeduta=0297&tipo=stenografico>; letöltés: 2017.12.10.

²⁸ Consegnato all'Aeronautica Militare il 500° Eurofighter Typhoon. *AnalisiDifesa*, 11 aprile 2017. <https://www.analisdifesa.it/2017/04/consegnato-allaeronautica-militare-il-500-eurofighter-typhoon/>; letöltés: 2017.12.10.

²⁹ GILLI, Andrea – UNGARO, Alessandro R. – MARRONE, Alessandro: The Italian White Paper for International Security and Defence. *The RUSI Journal*, 23 Dec 2015. Volume 160, Issue 6. pp. 34–41. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03071847.2015.1122978>; letöltés: 2017.12.10.

³⁰ Libro Bianco per la Difesa. Pinotti: Scrivete per aiutarci a costruire il futuro delle Forze Armate. Ministero della difesa, Roma 20 giugno 2014. <https://www.difesa.it/News/Pagine/LibroBiancoDifesa.aspx>; letöltés: 2017.12.10.

elnöksége lehetőséget kínált arra, hogy Olaszország az európai biztonság- és védelempolitika mélyítésének egyik meghatározó kezdeményezője legyen.

A fehér könyvet előkészítő 2014-es iránymutatások ismertették az olasz biztonságpolitika globális kereteit, amelynek főbb folyamataiként a „világfalu” kialakulása és a globalizáció általános folyamata mellett a fragmentációt is meghatározta. A dokumentum megállapítása szerint Olaszország területét közvetlenül fenyegető hagyományos katonai veszély nincs, de a jövőben ez nem teljesen kizárható tényező. Olaszország számára is kihívást jelentenek a politikai, a társadalmi és a gazdasági válságok, az instabilitás, illetve az, hogy a felemelkedő országok a nemzetközi status quo felborítására törekednek. Mindemellett a magasabb szintű függőségre, a nemzetközi terrorizmus, illetve a gazdasági, társadalmi (pl. migráció), környezeti kihívásokra hívta fel a figyelmet.³¹

A nemzeti érdek és Olaszország nemzetközi rendszerben betöltött szerepével kapcsolatban hangsúlyozta, hogy továbbra is az *egyik legfontosabb európai állam*, az európai integrációt létre hozó közösségek alapító tagja, biztonsági érdekei többnyire az európai államokéival esnek egybe. E dokumentum alapján elsőként az Európai Unió, másodikként pedig a NATO az ország biztonságát segítő fontos tényező. A gazdasági és energiapolitikai érdekeinek érvényesítése érdekében fontos, hogy Olaszország autonóm módon is tudjon cselekedni az *EU keleti és déli szomszédságában, valamint az ezeket a területeket övező külső szomszédságban* is. Mindemellett kiemelte a nemzetközi felelősségvállalás fontosságát, amelyben szó esett a nemzetközi szervezeti tagságról és a négy milliárd külföldön élő olaszról, illetve arról az 50 milliárdról, akik olasz származásúaknak tekintik magukat. A dokumentum hangsúlyozza, hogy a biztonság a nemzetközi stabilitástól és olyan nemzetközi rendszertől függ, amelyik megvédi az alapvető jogokat.

A dokumentum szerint fontos, hogy az ország – az ENSZ támogatásával – képes legyen kiemelkedő szerepet játszani a béke megőrzésében. Az iránymutatásokat tartalmazó dokumentum hangsúlyozta a szoros kapcsolatokat a transzatlanti térség országaival és az aktív részvételt a közös kezdeményezésekben. Az EU-val kapcsolatban kiemelte a közös biztonság- és védelempolitika megerősítésének szükségességét, illetve a NATO és a védelem európai dimenziója közötti együttműködés szükségességét.

A nemzeti érdekek védelme érdekében kiemelte a nemzetközi szervezetek fontos szerepét, a felelős részvételt a nemzetközi közösség kezdeményezéseiben, az aktív részvételt a nemzetközi missziókban. A „védelem” feladataként a szabadság garantálását határozta meg. Emellett hangsúlyozta, hogy a társadalom megértse, hogy az alapvető jogok védelmének ára van. A szűkülő pénzügyi források miatt reális célok megfogalmazása szükséges. A dokumentum alapján az olasz nemzeti biztonság és védelem három, a multilaterális kapcsolatokat előtérbe helyező pillére épül: 1) az európai integráció, 2) a transzatlanti szoros kapcsolat (NATO) és 3) a globális kapcsolatok (ENSZ).³²

³¹ Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa. Linee Guida. Il Ministro della Difesa. <https://flpdifesa.org/wp-content/uploads/2014/07/Linee-Guida-per-il-Libro-Bianco.pdf>; letöltés: 2017.12.10.

³² Libro Bianco per la Difesa. Pinotti: Scrivete per aiutarci a costruire il futuro delle Forze Armate. Ministero della difesa, Roma 20 giugno 2014. <https://www.difesa.it/News/Pagine/LibroBiancoDifesa.aspx>; letöltés: 2017.12.10.

A 2014-ben kezdődött politikai, szakmai és társadalmi konzultációt követően 2015-ben jelent meg az olasz védelem- és biztonságpolitikát meghatározó *új fehér könyv*.³³ A védelempolitika stratégiai keretét középtávon meghatározó dokumentum a globális környezetben lejátszódó rövid elemzésében a globalizációt, a társadalmi és a gazdasági egyenlőtlenségek és a szomszédságban kialakuló válságokat emelte ki. A dokumentum válságmegelőzés és -kezelés fontosságára hívta fel a figyelmet, hogy elkerülhetőek legyenek a nemzeti integritást és szuverenitást is veszélyeztető események. Ezek között olyan kockázatokat is felsorolt, mint a tömeges migráció, a fertőzések, a terrorizmus vagy a nemzetközi bűnözés. Egy egyre bizonytalanabb és instabilabb nemzetközi környezetben a védelmi rendszer reformjának lehetővé kell tennie, hogy képes legyen hatékonyan reagálni a kihívásokra.³⁴

Az új fehér könyv szerint fontos, hogy az ország képes legyen kiemelkedő szerepet játszani a nemzetközi béke garantálásában (ENSZ-é a főszerep). Emellett továbbra is kiemelt szerepet kap a szoros kapcsolatok fenntartása a transzatlanti térség országaival, az aktív részvétel a közös kezdeményezésekben, az EU közös biztonság- és védelempolitikájának megerősítése, illetve a NATO és a védelem európai dimenziója közötti együttműködés támogatása. A dokumentum a korábbiakhoz képest pragmatikusabb megközelítést alkalmazott, és ezáltal jobban kiemelte a nemzeti érdek hangsúlyozását, amelynek meghatározásával a védelempolitikai fejlesztési irányok is jobban alátámaszthatók. A 2015-ös fehér könyv kidolgozásával és elfogadásával párhuzamosan eldőlt, hogy Olaszország továbbra is elkötelezte magát 2027-ig a 90 darab F-35-ös vásárlása mellett.

2013-tól a védelmi minisztérium az egyéves, azaz a következő évi védelmi feladatokról szóló rendelet helyett – a finanszírozás keretében – *többéves tervezési dokumentumot (documento programmatico pruliennale)* adott ki. A dokumentum a következő évi vállalások mellett az azt követő két évre vonatkozó tervet is tartalmazta. Jelenleg a 2017–2019-re vonatkozó többéves tervezési dokumentum hatályos.³⁵ A korábbi gyakorlathoz hasonlóan ez a dokumentum is egyfajta rövid és középtávú stratégiai keretként elemzi a nemzetközi biztonsági környezetet, az ezzel összefüggő feladatokat és az ezek ellátásához szükséges pénzügyi forrásokat.

A dokumentum *az első, stratégiai keretet leíró fejezetében* elemzi a végbement változásokat, amelyek következtében a korábbiakhoz képest egy *sokkal bonyolultabb, kiszámíthatatlanabb és romló biztonságú nemzetközi környezetről* tanúskodik. A fehér könyv kiemeli, hogy az Olaszország számára fontos európai kollektív biztonsági rendszer – a pénzügyi válság, a szolidaritás és a belső kohézió hiánya miatt – *gyengülni* látszik. A várható konfliktusok és instabilitást előidéző külső tényezők közé a demográfiai változásokat, a szegénységet, a természeti erőforrásokért folytatott küzdelmet, a klimatikus változásokat, az új technológiák megjelenését, a terrorizmust, a hagyományos és hibrid konfliktusokat sorolja.

³³ Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa. Ministero della Difesa, 2015. https://www.difesa.it/Primo_Piano/Documents/2015/04_Aprile/LB_2015.pdf; letöltés: 2017.12.10.

³⁴ Uo.

³⁵ Documento Programmatico Pruliennale 2017–2019. https://www.difesa.it/Content/Documents/DPP/DPP_2017_2019_Approvato_light.pdf; letöltés: 2018.09.10.

A dokumentum az euroatlanti és az euomediterrán irányt emeli ki a geopolitikai irányok közül, és az utóbbit egyértelműen *a stratégiai fókusz középpontjába* állítja.³⁶ 2015-ben a gazdasági problémák és a terveket övező széles társadalmi vita ellenére az olasz kormány az amerikai F-35-ös vadászgépek vásárlása mellett döntött. A három évre vonatkozó célok alapján az Eurofighter kiemelt program folytatásával párhuzamosan az F35-ösök vásárlására a védelmi minisztérium 2017-ben 724, 2018-ban 727, 2019-ben pedig 747 millió, 2020 és 2022 között pedig 2 milliárd 217 millió eurót tervezett.³⁷

Noha még nehéz megítélni a 2018-ban megválasztott kormány külpolitikai tevékenységét, de a populista és integrációellenes erőket tömörítő koalíció megalakulását követően ismét felmerült, hogy *Olaszország elállhat az amerikai gyártású F-35-ösök vásárlásától*. Annak ellenére, hogy a védelmi minisztert is adó Ötszillagos Mozgalom választási kampányában még a védelmi kiadások csökkentése szerepelt, és a párt egyik politikusa, Di Battista 2013-ban a „halál eszköze” nevezte a vadászrepülőgépeket és a program leállítása mellett érvelt, Elisabetta Trenta védelmi miniszter – a *Defense News*nak adott interjújában – megerősítette, hogy ha lassabban is, de folytatják a vásárlást.³⁸ A mindeddig leszállított és a megrendelt új amerikai vadászgépek száma 2018 tavaszán már 26 volt.

Védelmi kiadások

Az 1989 és 2001 után jelentkező új kihívások a NATO politikájában változásokhoz, a tagállamokban pedig haderőreformokhoz vezettek. Ennek egyik első lépése volt Olaszországban a professzionális hadsereg létrehozása, ami az addigi kötelező sorozás végét jelentette (2004).³⁹ Ennek legfőbb oka volt, hogy 2001. szeptember 11. után a reformok kiindulópontja már egyértelműen a nemzetközi környezet lett. Az olasz védelempolitika számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a külső fenyegetésekre történő felkészülés érdekében reformokat szükséges végrehajtani. A határozottabb külpolitika megvalósítását akadályozta, hogy a gazdasági válsággal összefüggésben 2005-től folyamatosan csökkent a fegyveres erőkre fordított kiadások összege.⁴⁰ Egy szilárd stratégiai keret és a strukturális reformokhoz szükséges valós politikai akarat hiányában azonban a haderőreform tervezése és végrehajtása az olasz költségvetést jelentős mértékben megterhelő pénzügyi válságig még váratott magára.

³⁶ Documento Programmatico Pruliennale 2017–2019.
https://www.difesa.it/Content/Documents/DPP/DPP_2017_2019_Approvato_light.pdf; letöltés: 2018.09.10.

³⁷ Uo.

³⁸ KINGTON, Tom: Italy's new defense minister commits to F-35, butts heads with France.
<https://www.defensenews.com/global/europe/2018/06/29/italys-new-defense-minister-commits-to-f-35-butts-heads-with-france/>; letöltés: 2018.09.10.

³⁹ Sospensione anticipata del servizio obbligatorio di leva e disciplina dei volontari di truppa in ferma prefissata, nonche' delega al Governo per il conseguente coordinamento con la normativa di settore. Legge 23 agosto 2004, n. 226. pubblicata nella Gazzetta Ufficiale n. 204 del 31 agosto 2004.
<http://www.piazzalta.it/download/Legge%20sospensione%20servizio%20militare.pdf>; letöltés: 2017.12.10.

⁴⁰ GASPARINI, Giovanni – MARTA, Lucia: Economia e industria della difesa: tabelle e grafici. Istituto Affari Internazionali, 2008. pp. 4–7.
http://www.iai.it/pdf/Economia_difesa/Tabelle-grafici-IT-2008.pdf; letöltés: 2017.12.10.

A 2011-es válságot követően a Monti-kormány a költségvetés számos területének reformja mellett megkezdte a védelmi költségvetés és ezzel együtt a haderőreform előkészítését is. A Monti-kormány mögött álló pártok támogatását élvező reformtörekvésekkel összhangban 2012-ben Giampaolo Di Paola védelmi miniszter megkezdte a fegyveres erők felülvizsgálatát, ami a kiadások csökkentése mellett átszervezést és a létszám csökkentését is célozta. A reform a fegyveres erők maximális létszámát az akkori 183 ezer helyett 150 ezerben határozta meg, a védelmi minisztérium civil személyzetének létszámát pedig 30 ezer helyett 20 ezer főben maximalta. Az összesen 43 ezer fős létszámcsökkentés a tervek szerint több lépcsőben, 2024-ig valósul meg. A racionalizálás magában foglalta a magas rangú tisztek és tábormokok számának jelentős csökkentését is.

A parlament által megerősített reformterv az elért megtakarítások védelmi költségvetésbe történő visszaforgatását is előírta.⁴¹ A védelmi költségvetési reform legfontosabb célja a kiadások szerkezetének átalakítása volt. A nem hatékony forrásfelhasználást mutatta, hogy a védelmi költségvetésen belül a személyi kiadások a teljes ráfordítások több mint 70%-át adták.⁴² A tervezett reformok végrehajtását a következő évek bizonytalan politikai helyzete és a sűrű kormányváltások folyamatosan hátráltatták. Valós politikai akarat hiányában a végrehajtás még váratott magára.

2017-ben ugyan döntés született a fehér könyvben kifejtett védelmi koncepció végrehajtásáról, valós reformokra mindeddig nem került sor. 2016-ban és 2017-ben Olaszország a SIPRI adatai alapján a többi európai nagy államhoz képest kevesebbet, a 2%-os NATO-vállaláshoz képest a GDP-nek csupán kb. 1,5%-át költötte védelmi kiadásokra az utóbbi évtizedekben. Ezzel szemben az Egyesült Királyság 1,8%-ot költött, Franciaország pedig – 2,3%-os ráfordításával – az előírt 2%-os vállalás fölött teljesített.⁴³

Védelmi kiadások 2000–2017 között, a GDP arányában számolva⁴⁴

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
2,0%	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	1,8%	1,7%	1,6%	1,7%
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1,8%	1,7%	1,7%	1,6%	1,6%	1,5%	1,4%	1,5%	1,5%

⁴¹ MARRONE, Alessandro: I quattro pilastri della riforma della Difesa. Affarinternazionali, 17 Dic 2012. <http://www.affarinternazionali.it/2012/12/i-quattro-pilastri-della-riforma-della-difesa/>; letöltés: 2017.12.10.

⁴² GILLI, Andrea – UNGARO, Alessandro R. – MARRONE, Alessandro: The Italian White Paper for International Security and Defence. The RUSI Journal, 23 Dec 2015. Volume 160, Issue 6. pp. 34–41. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03071847.2015.1122978>; letöltés: 2017.12.10.

⁴³ Military Expenditures, Database. Stockholm International Peace Research Institute. Az Olaszországra vonatkozó adatok 2007–2009 között a SIPRI becslésein alapulnak. <https://www.sipri.org/databases>; letöltés: 2018.09.10.

⁴⁴ Uo.

Az elmúlt évtizedekben Olaszország az alacsony ráfordítást a világ fontosabb konfliktusainak oldására létrehozott nemzetközi missziókban való részvétellel kívánta ellensúlyozni. A helyzetet tovább rontotta, hogy az utóbbi években a gazdasági és pénzügyi válság következtében folyamatosan tovább csökkent a védelmi kiadásokra fordított összeg.

Olaszország védelmi kiadásai 2000–2017 között, 2016-os dollárértéken, millió dollárban számolva⁴⁵

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
35 776	35 187	36 151	36 443	36 559	35 169	34 036	32 981	34 188
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
33 228	32 291	31 687	29 434	28 273	26 295	25 192	28 206	28 417

Részvétel nemzetközi missziókban

A hidegháború utáni időszakban az olasz külpolitika számára is egyértelművé vált, hogy a NATO és az EU nemzetközi biztonságban betöltött szerepének és a szervezetek stratégiai identitásának változásával a kollektív biztonsághoz való hozzájárulás, vagyis az aktív részvétel a nemzetközi missziókban a saját biztonság feltétele is lett. Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben Olaszország számos, saját nemzeti érdeke szempontjából is fontos nemzetközi misszióban vett részt.

Olaszország nemzetközi súlyát folyamatosan rontotta, hogy noha 2005-ben még mintegy 11 ezer fővel vett részt különböző missziókban, a gazdasági válság következtében 2008-ra a magas ambíciószint (12 ezer fő) ellenére ez a szám folyamatosan csökkent. 2008-ban az olasz fegyveres erők még 25 különböző misszióban, de már csak 8 ezer fővel vettek részt.⁴⁶ A csökkenés ellenére még 2008-ban is jelentős volt a nemzetközi missziókhoz való hozzájárulása: 9. az ENSZ által vezetett műveletekben, 2. az EU és 4. a NATO által vezetettekben.⁴⁷ A csapatok túlnyomó többsége, 85%-a az olasz szempontból három legfontosabb térségben (Libanon, Afganisztán, Nyugat-Balkán) állomásozott, így az ország részvétele a széles értelemben vett biztonságát befolyásoló válságövezetekre koncentrált.

⁴⁵ Military Expenditures Database. Stockholm International Peace Research Institute. Az Olaszországra vonatkozó adatok 2007–2009 között a SIPRI becslésein alapulnak. <https://www.sipri.org/databases>; letöltés: 2018.09.10.

⁴⁶ RONZITTI, Natalino – RUFFA, Chiara: L'Italia nelle missioni internazionali: problematiche operative e giuridiche. n. 104 – dicembre 2014. p. 1. <http://www.parlamento.it/application/xmanager/projects/parlamento/file/repository/affariinternazionali/osservatorio/approfondimenti/PI0104App.pdf>; letöltés: 2017.12.10.

⁴⁷ DASSÙ, Marta – MASSARI, Maurizio (szerk.): Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera. Unità di analisi e di programmazione. Ministero degli Affari Esteri. http://www.esteri.it/mae/doc/Rapporto2020_SceltePoliticaEsteri_090408.pdf; letöltés: 2017.12.10.

Olaszország 2010-ben is még kb. 8000 fővel vett részt a különböző nemzetközi missziókban. Az ország ezzel a viszonylag magas létszámmal kívánta ellensúlyozni a visszafogott külpolitikai aktivitását, illetve a fegyveres erőkre költött egyre szűkülő forrásokat. Olaszország számára mindig is meghatározó kérdés marad, hogy hogyan képes a gazdasági erejéhez és a méretéhez képest korlátozott védelmi költségvetéssel és fegyveres képességekkel, illetve számos esetben instabil belpolitikai háttérrel rendelkező *középhatalomként* meghatározó külpolitikát folytatni. A folyamatos gazdasági problémákat és a 2011-es pénzügyi és politikai válságot követően jelentősen csökkent részvétele a nemzetközi missziókban. Bár a líbiai hadműveletekben részt vevő 2000 olaszon kívül a különböző nemzetközi missziókban feladatot teljesítők száma 2012-re 6500 főre csökkent, az ország továbbra is a korábban meghatározott régiókban kívánt jelen lenni.⁴⁸ Ez a szám az utóbbi években is csökkent, 2016-ban 6375 fő vett részt nemzetközi missziókban.⁴⁹ A menekült- és migrációs válság következtében a Gentiloni-kormány kb. 7000 főre kívánta növelni az ország részvételét a nemzetközi misszióban.

Napjainkban – az ország földrajzi elhelyezkedéséből következően – az euroatlanti irányultság, és így az afganisztáni művelet mellett továbbra is a Mediterráneum, a Balkán és Afrika áll külpolitikai érdeklődésének középpontjában. A mediterrán térség és Afrika jelentőségét az arab tavaszt követően fokozatosan súlyosbodó migrációs és menekültválság, illetve a térségben kialakuló gyenge államiség, a vallási irányultságú terrorizmus és mindezzel összefüggésben a szervezett bűnözői csoportok erősödése növelte. Míg 2017-ben a legnagyobb számú olasz katonai missziók továbbra is Afganisztánban, Libanonban és Koszovóban voltak, 2018-ban a NATO és Oroszország közötti romló viszony miatt a Baltikumban, a migrációs válság következtében pedig Afrikában erősödött az olasz részvétel.⁵⁰

A Gentiloni-kormány idején még döntés született arról, hogy Olaszország megerősíti jelenlétét Líbiában és Tunéziában, illetve kb. 400 főt kíván küldeni a nigeri kormány támogatására. A nigeri misszió kitelepítése azonban – a helyi kormány és valószínűsíthetően a térségben meghatározó szerepet játszó Franciaország vonakodása következtében – elhúzódott. A Líbiában is egyre meghatározóbb szerepet játszó Franciaország ugyanis számos tekintetben nem ért egyet a jelenlegi olasz kormány migrációs politikájával, illetve nehezményezte, hogy az új kormány nem támogatta a francia elnök által elindított *Európai Intervenciók Kezdeményezés* megvalósítását. 2018 szeptemberében végül döntés született a misszió megkezdéséről.

⁴⁸ Missioni italiane all'estero: cosa cambia nel 2012 – L'ANALISI". Panorama.it, 2012.01.24

<http://mondo.panorama.it/Missioni-italiane-all-estero-cosa-cambia-nel-2012-L-ANALISI>; letöltés: 2017.12.10.

⁴⁹ Testo coordinato del decreto-legge 16 maggio 2016, n. 67.

http://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?sessionId=Zy3CH3sjVU8z5b150krgdw__ntc-as4-guri2a?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2016-07-15&atto.codiceRedazionale=16A05160&elenco30giorni=false; letöltés: 2017.12.10.

Riepilogo Missioni/attività in corso, 2018.

<https://www.difesa.it/OperazioniMilitari/Pagine/RiepilogoMissioni.aspx>; letöltés: 2017.12.10.

⁵⁰ Missioni internazionali: la Camera autorizza la partecipazione. Roma 8 marzo 2017.

https://www.difesa.it/Primo_Piano/Pagine/missioni-08_03_17.aspx; letöltés: 2017.12.10.

Bár 2018 januárjában, még az előző kormány idején a parlamenti szavazáson az Ötcsillagos Mozgalom még nem támogatta, a Liga pedig tartózkodott a 2018-ra tervezett műveletekben és missziókban való részvételről szóló törvény szavazásakor, de Elisabetta Trenta védelmi miniszter a Facebook-oldalán a misszió elindításáról szóló döntést a migrációs hullámok elleni rendkívül fontos lépésként értékelte.⁵¹ Mindebből látszik, hogy a kormány a retorikai ellentmondások ellenére számos esetben követi elődei kül- és biztonságpolitikai kezdeményezéseit.

Következtetések

A kilencvenes évek végétől Olaszország ugyan képes volt az európai szintű folyamatok fontos szereplőjévé válni, de európai nagyhatalmi státusza *többször megkérdőjeleződött*. A világ 8., az eurózóna 3. legnagyobb GDP-jével rendelkező ország európai szinten jelentős képességei ellenére továbbra is csak *gyengülő középhatalomként* határozható meg.

Az ország közepes hatalmi státuszához képest alacsonyabb szintű külpolitikai aktivitását számos tényező befolyásolta. Ennek okai közé sorolhatjuk az időről időre felerősödő belpolitikai bizonytalanságot, a gazdasági és pénzügyi problémákat (gazdaságának a kilencvenes évek óta tartó nagyon lassú növekedését vagy éppen stagnálását). A nemzetközi rendszerben betöltött helyzetét azonban külső tényezők is befolyásolták. Az utóbbi évtizedekben lejátszódó globális gazdasági folyamatok és ezzel együtt a G20 létrejöttének következtében a G8-ak, majd a G7-ek csoportja⁵² vesztett jelentőségéből. Mindez kiegészült az ország bizonytalan nemzetközi rangjával, amit röviden úgy lehet összefoglalni, hogy *„utolsó a nagyok között és első a kicsik között”*.⁵³

Földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan elsősorban a számára fontos és közeli területeken, a Nyugat-Balkánon, Észak-Afrikában és a Közel-Keleten igyekszik befolyását kifejteni. Az ország kül- és biztonságpolitikai irányait ma is alapvetően az atlanti, az európai és a mediterrán térségekhez való viszony határozza meg. A kormányok közötti súlyponteltolódások és az elkötelezett atlantizmus, illetve az európai orientáció közötti egyensúlyozás miatt az olasz külpolitikát sokszor egyfajta koherenciahiány jellemezte. A 2015-ös fehér könyv egyfajta pragmatikus megközelítéssel épp ezt az ellentmondást igyekezett feloldani, az EU-t a NATO-val egy szintre emelve Olaszország védelempolitikai keretrendszerében.⁵⁴ A 2018-tól hatalomra kerülő euroszeptikus Conte-kormány a multilaterális kapcsolatok erősítése helyett a nemzeti érdekeket radikálisabban kifejező *konfrontatívabb kül- és biztonságpolitikát* folytat.

⁵¹ Migranti, Trenta: “Via a missione militare in Niger: un successo del governo”. Ma a gennaio M5S votò contro, Lega si astenne. Il Fatto Quotidiano: 20 settembre 2018. <https://www.ilfattoquotidiano.it/2018/09/20/migranti-trenta-via-a-missione-militare-in-niger-un-successo-del-governo-ma-a-gennaio-m5s-voto-contro-lega-si-astenne/4638422/>; letöltés: 2017.12.10.

⁵² Olaszország mindkét szervezetnek tagja.

⁵³ BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): La politica estera dell’Italia. Edizione 2011. Il Mulino, Bologna, 2011. p. 12.

⁵⁴ GILLI, Andrea – UNGARO, Alessandro R. – MARRONE, Alessandro: The Italian White Paper for International Security and Defence. The RUSI Journal, 23 Dec 2015. Volume 160, Issue 6. pp. 34–41. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03071847.2015.1122978>; letöltés: 2017.12.10.

Az első köztársaság idején a rövid kormányzati ciklusok – a fragmentált pártstruktúrából adódóan (az olasz kormányok átlagos élettartama tíz-tizenegy hónap volt) – voltak jellemzők, a második köztársaság során viszont már megkezdődött a kétpólusú pártrendszer kialakulása, és egymást váltó kormánykoalíciók jöttek létre. A kisebb koalíciós partnerek (a balközép számára a szélsőjobb, a jobbközép számára pedig az Északi Liga) nehezítették a koherens külpolitikai stratégia kialakítását és következetes végig vitelét. A 2011-es válságot követően azonban ismét a politikai instabilitás és az új irányok keresése jellemezte Olaszországot. A 2016-os alkotmánymódosítást és jelentős politikai változásokat hozó sikertelen népszavazást követően az olasz pártstruktúrát ismét az egyre erőteljesebb fragmentáció jellemzi. A populista célokot meghatározó és szélsőséges politikai mozgalmakat tömörítő jelenlegi Conte-kormány politikája ugyan egyes lépéseiben különbözik a korábbiakétól, nagy valószínűséggel számára is az euroatlanti és az euromediterrán kül- és biztonságpolitikai irányok maradnak meghatározóak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Annuario Statistico 2016. Il Ministero degli Affari Esterie della Cooperazione Internazionale in cifre. pp. 22–23.
http://www.esteri.it/mae/resource/doc/2016/07/annuario_statistico2016_r_070716.pdf;
letöltés: 2017.12.10.
- BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): La politica estera dell'Italia. Edizione 2010. Il Mulino, Bologna, 2010.
- BONVICINI, Gianni – COLOMBO, Alessandro (szerk.): La politica estera dell'Italia. Edizione 2011. Il Mulino, Bologna, 2011.
- Central Mediterranean route. Frontex, 2017.
<http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/>;
letöltés: 2017.12.10.
- CESAREO, Vincenzo (ed.): The Twenty-first Italian Report on Migrations 2015. ISMU, 2016.
<http://www.ismu.org/en/2016/06/the-twenty-first-italian-report-on-migrations-2015/>;
letöltés: 2017.12.10.
- COLOMBO, Alessandro (szerk.): Rapporto 2014. Scenari Globali e l'Italia. L'Europa in seconda fila. ISPI, 2014.
- Concetto Strategico del Capo di Stato Maggiore della Difesa. The Chief of the Italian Defence Staff Strategic Concept.
https://www.difesa.it/SMD_/CaSMD/ConcettoStrategico/Pagine/default.aspx;
letöltés: 2017.12.10.
- Consegnato all'Aeronautica Militare il 500° Eurofighter Typhoon. Analisisidifea, 11 aprile 2017.
<https://www.analisisidifea.it/2017/04/consegnato-allaeronautica-militare-il-500-eurofighter-typhoon/>;
letöltés: 2017.12.10.

- DASSÙ, Marta – MASSARI, Maurizio (szerk.): Rapporto 2020 – Le scelte di politica estera. Unità di analisi e di programmazione. Ministero degli Affari Esteri. http://www.esteri.it/mae/doc/Rapporto2020_SceltePoliticaEster_090408.pdf; letöltés: 2017.12.10.
- DEAGLIO, Mario: Italy: A Downsized Engine. In: COLOMBO, Alessandro – MAGRI, Paolo (ed.): The Age of Uncertainty, Global Scenarios and Italy. ISPI, 2017.
- Documento Programmatico Pruliennale 2017–2019. https://www.difesa.it/Content/Documents/DPP/DPP_2017_2019_Approvato_light.pdf; letöltés: 2018.09.10.
- EUROSTAT: Real GDP growth rate – volume, Percentage change on previous year. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>; letöltés: 2018.09.10.
- GASPARINI, Giovanni – MARTA, Lucia: Economia e industria della difesa: tabelle e grafici. Istituto Affari Internazionali, 2008. pp. 4–7. http://www.iai.it/pdf/Economia_difesa/Tabelle-grafici-IT-2008.pdf; letöltés: 2017.12.10.
- GENTILONI, Paolo – PINOTTI, Roberta: „Una Schengen della difesa per rispondere al terrorismo”. La Repubblica, 2016.08.11. <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2016/08/11/una-schengen-della-difesa-per-rispondere-al-terrorismo02.html>; 2017.12.10.
- GILLI, Andrea – UNGARO, Alessandro R. – MARRONE, Alessandro: The Italian White Paper for International Security and Defence. The RUSI Journal, 23 Dec 2015. Volume 160, Issue 6. pp. 34–41. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03071847.2015.1122978>; letöltés: 2017.12.10.
- Governo Letta: I dieci mesi della politica estera di Letta e le incognite sul futuro governo. <http://www.ispionline.it/it/articoli/articolo/europa-italia/i-dieci-mesi-della-politica-estera-di-letta-9842>; letöltés: 2017.12.10.
- GRECO, Ettore: Ruolo e posizioni in Europa. p. 13. In: GRECO, Ettore – RONZITTI, Natalino (ed.): Rapporto sulla politica estera Italiana: Il governo renzi. Quaderni IAI. Edizione Nuova Cultura. 2016. pp. 13–19.
- Il programma Joint Strike Fighter - F35. Il Parlamento Italiano, Temi dell'attività Parlamentare. <http://leg16.camera.it/561?appro=660>; letöltés: 2017.12.10.
- KINGTON, Tom: Italy's new defense minister commits to F-35, butts heads with France. <https://www.defensenews.com/global/europe/2018/06/29/italys-new-defense-minister-commits-to-f-35-butts-heads-with-france/>; letöltés: 2018.09.10.
- L'azione dell'Italia alle Nazioni Unite. Pace e Sicurezza. http://www.esteri.it/MAE/IT/Politica_Estera/Organizzazioni_Internazionali/ONU/; letöltés: 2017.12.10.
- LETTA, Enrico: Il programma del governo Letta. Pubblicato il 30 aprile 2013. <http://www.enricoletta.it/proposte/le-dichiarazioni-programmatiche-del-governo-letta/>; letöltés: 2017.12.10.

- Libro Bianco 2002. Ministero della Difesa, 20 dicembre 2001.
http://files.studiperlapace.it/spp_zfiles/docs/20060816165432.pdf; letöltés: 2017.12.10.
- Libro Bianco per la Difesa. Pinotti: Scrivete per aiutarci a costruire il futuro delle Forze Armate. Ministero della difesa, Roma 20 giugno 2014.
<https://www.difesa.it/News/Pagine/LibroBiancoDifesa.aspx>; letöltés: 2017.12.10.
- Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa. Linee Guida. Il Ministro della Difesa.
<https://flpdifesa.org/wp-content/uploads/2014/07/Linee-Guida-per-il-Libro-Bianco.pdf>;
letöltés: 2017.12.10.
- Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa. Ministero della Difesa, 2015.
https://www.difesa.it/Primo_Piano/Documents/2015/04_Aprile/LB_2015.pdf;
letöltés: 2017.12.10.
- MAGRI, Paolo: Le risorse della politica estera italiana. 2013.
<http://www.ispionline.it/it/articoli/articolo/europa-italia/i-dieci-mesi-della-politica-estera-di-letta-9842>; letöltés: 2017.12.10.
- MARRONE, Alessandro: I quattro pilastri della riforma della Difesa. Affarinternazionali, 17 Dic 2012.
<http://www.affarinternazionali.it/2012/12/i-quattro-pilastri-della-riforma-della-difesa/>;
letöltés: 2017.12.10.
- Migranti, Trenta: “Via a missione militare in Niger: un successo del governo”. Ma a gennaio M5S votò contro, Lega si astenne. Il Fatto Quotidiano: 20 settembre 2018.
<https://www.ilfattoquotidiano.it/2018/09/20/migranti-trenta-via-a-missione-militare-in-niger-un-successo-del-governo-ma-a-gennaio-m5s-voto-contro-lega-si-astenne/4638422/>; letöltés: 2017.12.10.
- Military Expenditures Database. Stockholm International Peace Research Institute.
<https://www.sipri.org/databases>; letöltés: 2018.09.10.
- Missioni internazionali: la Camera autorizza la partecipazione. Roma 8 marzo 2017.
https://www.difesa.it/Primo_Piano/Pagine/missioni-08_03_17.aspx; letöltés: 2017.12.10.
- Missioni italiane all'estero: cosa cambia nel 2012 – L'ANALISI". Panorama.it, 2012.01.24.
<http://mondo.panorama.it/Missioni-italiane-all-estero-cosa-cambia-nel-2012-L-ANALISI>;
letöltés: 2017.12.10.
- MOLNÁR Anna: Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei. Dialóg Campus, Budapest, 2018.
- MOLNÁR Anna: Az olasz külpolitika irányai az ezredforduló után. Külügyi Szemle, XI. évfolyam, 2012/3. szám. pp. 55–81.
- MOLNÁR Anna: Olaszország hozzájárulása a közös biztonsághoz. Grotius, 2009. pp. 1–25.
http://www.grotius.hu/doc/pub/MOJMFS/2009_18_moln%C3%A1r%20anna.pdf;
letöltés: 2017.12.10.
- Operazione Ippocrate, Schieramento di un ospedale da campo in Libia. Ministero della Difesa.it.
http://www.difesa.it/OperazioniMilitari/op_intern_corso/op_ippocrate/Pagine/default.aspx;
letöltés: 2017.09.22.

- PAPAVERO, Giorgia: Sbarchi, richiedenti asilo e presenze irregolari. ISMU, 2015.
<http://www.ismu.org/wp-content/uploads/2015/03/Report-1-G.-Papavero-16.02.pdf>;
letöltés: 2017.12.10.
- PELOSI, Gerardo: Bonino: La diplomazia della crescita e la priorità.
Il Sole 24 Ore – 14 luglio 2013.
<http://www.emmabonino.it/news/10826>; letöltés: 2017.12.10.
- RAME, Sergio: Forze speciali italiane in Libia: ecco il documento top secret. Il
Giornale.it, 10/08/2016.
<http://www.ilgiornale.it/news/politica/forze-speciali-italiane-libia-ecco-documento-top-secret-1295593.html>; letöltés: 2017.12.10.
- Riepilogo Missioni/attività in corso, 2018.
<https://www.difesa.it/OperazioniMilitari/Pagine/RiepilogoMissioni.aspx>; letöltés: 2017.12.10.
- RONZITTI, Natalino – RUFFA, Chiara: L'Italia nelle missioni internazionali:
problematiche operative e giuridiche. n. 104 – dicembre 2014. p. 1.
<http://www.parlamento.it/application/xmanager/projects/parlamento/file/repository/affari-internazionali/osservatorio/approfondimenti/PI0104App.pdf>; letöltés: 2017.12.10.
- Sospensione anticipata del servizio obbligatorio di leva e disciplina dei volontari di
truppa in ferma prefissata, nonché delega al Governo per il conseguente coordinamento
con la normativa di settore. Legge 23 agosto 2004, n. 226. pubblicata nella Gazzetta
Ufficiale n. 204 del 31 agosto 2004.
<http://www.piazzalta.it/download/Legge%20sospensione%20servizio%20militare.pdf>;
letöltés: 2017.12.10.
- Testo coordinato del decreto-legge 16 maggio 2016, n. 67.
http://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario;jsessionid=Zy3CH3sjVU8z5b150krdw__ntc-as4-guri2a?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2016-07-15&atto.codiceRedazionale=16A05160&elenco30giorni=false; letöltés: 2017.12.10.
- TRAMBALLI, Ugo: The Foreign Policy of the Renzi Government (Year III). p. 115. In:
COLOMBO, Alessandro – MAGRI, Paolo (ed.): The Age of Uncertainty, Global Scenarios
and Italy. ISPI, 2017. pp. 115–127.
- XVII Legislatura. Resoconto stenografico dell'Assemblea, Seduta n. 297 di mercoledì 24
settembre 2014. Il Parlamento Italiano.
<http://www.camera.it/leg17/410?idSeduta=0297&tipo=stenografico>; letöltés: 2017.12.10.

MAROSI ZSUZSANNA

**SPANYOLORSZÁG AFRIKA-POLITIKÁJA
A 21. SZÁZADBAN**

Bevezetés

A spanyol külpolitika elsődleges célterületei – földrajzi és történelmi okokból – Európa, Latin-Amerika, a Magreb térség és a Földközi-tenger medencéje. Spanyolország – más nyugat-európai országokhoz hasonlóan – a nyugat-afrikai és a szubszaharai térségre elsődlegesen a regionális kihívások és fenyegetések szempontjából tekint. Ilyen például a Latin-Amerikából Bissau-Guinea, Guinea és más afrikai országok érintésével Európába irányuló kábítószer-kereskedelem, vagy a szélsőséges iszlám mozgalmak és terrorista csoportok, amelyek a térségbeli, törékeny államisággal rendelkező országok (pl. Szudán, Szomália, Mali, Niger) destabilizálása mellett Európára, ezen belül Spanyolországra is igyekeznek kiterjeszteni tevékenységüket. Ugyancsak biztonsági kihívást jelent a nyugat-afrikai térségből az európai repülőterek vagy partok felé irányuló ember- és fegyvercsempészet. A Spanyolországot érintő kihívások közös kezelése a nyugat-afrikai országok közül Mauritániával, Nigerrel, Malival és Szenegállal a legeredményesebb, a Magreb térség országai közül Marokkóval pedig szoros a rendészeti együttműködés.¹

Az Aznar-kormány a második hivatali idejében, a 2000. évet követően fordult a spanyol külpolitika a szubszaharai térség felé. A Zapatero-kormányok időszakában, 2004-től két Afrika-tervet fogadtak el, és 2008-ra a spanyol nemzetközi fejlesztési támogatások 31%-a irányult a térségbe. Számos kereskedelmi és migrációs egyezményt kötöttek a térségbeli országokkal; nagykövetségeket, együttműködési hivatalokat hoztak létre (ilyen például a 2006-ban a Kanári-szigeteken megnyitott Afrika Ház²).³

Az új típusú fenyegetésekre (a már említettek mellett például az elmaradottság, a szegénység, a víz- és élelmiszerhiány stb.) adott válaszként a 21. századi spanyol kormányok biztonsági és védelempolitikája igazodott más nyugati államok, valamint a nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EBESZ, EU) biztonsági politikáikhoz. Spanyolország növelte katonai jelenlétét is az által, hogy több afrikai ENSZ- és EU-misszóban vett részt.⁴ Összességében kijelenthető, hogy a 2000-es évekbeli spanyol Afrika-politika a nemzeti, a regionális és az összeurópai érdekeket is megjeleníti.

¹ GIL-CASARES, Ramón: África subsahariana: la nueva prioridad. Fundación FAES, Cuadernos de pensamiento político, 26. (2010) pp. 214–217.

² Az Afrika Ház (Casa África) feladata a gazdasági kapcsolatok alakítása az afrikai kontinens országaival, és kiemelten a szubszaharai térséggel.

³ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA, Itziar – BENAVIDES DE LA VEGA, Lourdes: La política exterior española de la construcción de la paz hacia África Subsahariana. Universidad Autónoma de Madrid, Grupo de Estudios Africanos, (2011) pp. 16–18.

⁴ Uo. pp. 24–25.

Az Afrika-tervek mint külpolitikai eszközök

2000-től Spanyolország több cselekvési tervet készített Afrika vonatkozásában, kijelölve azokat az új irányokat, amelyekben az ország politikai felelősséget kívánt vállalni.

A 2001–2002-re szóló, a szubszaharai Afrikára vonatkozó cselekvési tervben⁵ megfogalmazódott az együttműködés, a kulturális, üzleti csereprogramok, a befektetések növelésének igénye. Életbe léptetését követően megerősödtek a térség országai és Spanyolország közti kapcsolatok, emelkedett a kormány szintű látogatások száma, nőtt a vállalkozások érdeklődése, új keretek körvonalazódtak – különösen gazdasági és migrációs kérdésekben. A cselekvési terv alapján kezdődött meg a spanyol részvétel az uniós afrikai béke- és biztonság programokban. A terv legfőbb eredményei a nyugat-afrikai országokkal megkötött első migrációs egyezmények.

A 2005–2006-ban Afrika felől tengeri úton, illetve az észak-afrikai enklávékon keresztül érkezett illegális migránsok okozta válság megváltoztatta a spanyol külpolitikát a szubszaharai országok irányába: elsődleges prioritássá váltak a kibocsátó nyugat-afrikai országokkal kötött migrációs együttműködési és visszafogadási megállapodások. Ebben az időszakban Spanyolország nagykövetségeket nyitott a Zöld-foki Köztársaságban, Maliban, Nigerben, Bissau-Guineában, Szudánban és Guineában. Utazó diplomaták révén kapcsolatot alakítottak ki Libériával, Sierra Leonéval és Gambiával.⁶ Az uniós kezdeményezések részeként sor került a migrációról és a fejlesztésről szóló első európai-afrikai miniszteri konferenciára (Rabat, 2006).

A spanyol külügyminisztérium által kibocsátott és 2006-ban jóváhagyott első Afrika-terv,⁷ valamint az ugyanerre az időszakra létrehozott Spanyol Együttműködési Terv⁸ igyekezett beilleszkedni a kontinensre vonatkozó globális együttműködési és fejlesztési politika akkor érvényes irányvonalába. Egyidejűleg megszilárdult a spanyol külpolitika szubszaharai térségre irányuló orientációja.⁹

A dokumentum általános célkitűzései egyértelműen összekapcsolták a migrációs és a strukturális fejlesztési politikát, amihez a terv két év alatt 120 millió euró felhasználását helyezte kilátásba. A terv spanyol kormányzati támogatást ígért az afrikai országokbeli választások lebonyolításához, részvételt a békefenntartó műveletekben, a terrorizmus elleni fellépésben, valamint biztonsági-védelmi megállapodások aláírását követően a katonai képzésben.¹⁰ A béketeremtés stratégiai célja alapján növelték a spanyol hozzájárulást az afrikai regionális szervezetek katonai és polgári kapacitásainak erősítéséhez, valamint a részvételt az afrikai nemzetközi katonai missziókban. A terv prioritásai közt olyan válság- vagy válság

⁵ Plan de Acción para África Subsahariana 2001–2002.

⁶ GIL-CASARES: i. m. pp. 199–210.

⁷ Plan África 2006–2008.

⁸ Plan Director de la Cooperación Española 2005–2008.

⁹ ALBERDI BIDAGUREN, Jokín – BIDAURRATZAGA AURRE, Eduardo: La nueva política exterior y de cooperación de España con el Continente africano. Revista CIDOB d’Afers Internacionals, 84. (2009) p. 204.

¹⁰ Uo. pp. 205–209.

utáni helyzetben lévő országok szerepeltek, mint Csád, Elefántcsontpart, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán vagy Zimbabwe.¹¹

A 2009–2012 közötti időszakra vonatkozó Afrika-terv¹² a korábbiaknál koherensebben fogta össze a fejlesztési és a bevándorlási politikát, az együttműködést például a kereskedelmi kapcsolatokkal vagy a befektetésekkel is összekötve.¹³ A második Afrika-terv a béketeremtés számára három új, egymással összefüggő prioritást – emberi jogok, a nemek közti egyenlőség és a környezeti fenntarthatóság – határozott meg. A korábbi, országonkénti megközelítést felváltotta a regionális:¹⁴ az Afrikai Unió hasonló tendenciáihoz igazodva regionális szervezeteket (kiemelten az Afrika Uniót és az ECOWAS-t¹⁵) részesített előnyben az együttműködésben. A földrész legfontosabb gazdasági közösségei közül négyet (IGAD,¹⁶ ECCAS,¹⁷ SADC¹⁸ és az ECOWAS) választott ki, a saját érdekeket is szem előtt tartva ezeket olyan integrációknak értékelve, amelyek a saját térségükben a stabilitás kulcsszereplői és egyértelmű fejlesztési célokat tűztek maguk elé.

2006-tól az ECOWAS és Spanyolország között a kapcsolatok megerősödtek, a többi regionális szervezettel lassúbb ütemű volt az előrehaladás. 2006–2008 között az ECOWAS-val folytatott együttműködést a migrációs témák uralták, ebben az időszakban az Európai Menekültügyi, illetve a Fejlesztési Alaphoz spanyol részről 10 millió euróval járultak hozzá, az érintett afrikai országok migrációs politikái kidolgozásának és az intézményi rendszer megerősítésének, az illegális migráció elleni fellépésnek és a könnyűfegyverek ellenőrzésének a támogatására.¹⁹ A regionális integrációs szervezet gyenge felvevő képessége azonban hátráltatta a migrációs és fejlesztési célok megvalósulását.

¹¹ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 16–18.

¹² Plan África 2009–2012.

¹³ CELY TORRES, Ingrid Katherine: Análisis de la nueva política migratoria y de cooperación de España hacia África subsahariana y su incidencia en la articulación de la política de inmigración de la Unión Europea de 2004 a 2009. Universidad Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario, Facultad de Relaciones Internacionales, Bogotá, D.C, 2011, pp. 16–19.

¹⁴ Az Európai Unióval egybehangzó spanyol külpolitikai felfogás szerint Afrika esetében elengedhetetlen a térségben gondolkodás, mert a kontinens problémái (törzsi konfliktusok, migráció, illegális kereskedelem, járványok, természeti katasztrófák) – és sok esetben a megoldások is – határokon át húzóódoak. Spanyol értékelések szerint az Afrikai Unió felismerte, hogy a biztonság, a stabilitás és a fejlődés a regionális szervezetek közös erőfeszítései révén teremthetők meg a földrészen. GIL-CASARES: i. m.

¹⁵ Economic Community of Western African States (Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége): Benin, Bissau Guinea, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Gambia, Ghána, Guinea, Libéria, Mali, Niger, Nigéria, Sierra Leone, Szenegál, Togo, Zöld-foki Köztársaság. GIL-CASARES: i. m. p. 209.

¹⁶ Intergovernmental Authority on Development (Kormányközi Fejlesztési Hatóság): Dzsibuti, Eritrea (tagsága ideiglenesen felfüggesztve), Etiópia, Kenya, Szomália, Szudán, Uganda. GIL-CASARES: i. m. p. 209.

¹⁷ Economic Community of Central African States (Közép-afrikai Államok Gazdasági Közössége): Angola, Burundi, Csád, Egyenlítői-Guinea, Kamerun, Kongói DK, Kongói Köztársaság, Közép-afrikai Köztársaság, Gabon, Ruanda, Sao Tomé és Príncipe. GIL-CASARES: i. m. p. 209.

¹⁸ Southern African Development Community (Dél-afrikai Fejlesztési Közösség): Angola, Botswana, Dél-afrikai Köztársaság, Kongói DK, Lesotho, Madagaszkár, Malawi, Mauritius, Mozambik, Namibia, Seychelle-szigetek, Szváziföld, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe. GIL-CASARES: i. m. p. 209.

¹⁹ RICO PÉREZ, Graciela: Coherencia de políticas de desarrollo y migración: El caso del África subsahariana y España. Comentarios de la Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior, (2011) 2.

Az ECOWAS és Spanyolország 2009. évi magasszintű találkozóját követően az együttműködés új lehetőségei nyíltak meg: például a közszolgálati dolgozók képzése, valamint a milleniumi fejlesztési célok végrehajtását, az infrastruktúrát és a megújuló energiaforrásokat, a kereskedelmet és a turizmust célzó közpolitikák kialakítása. A legfőbb cél a mezőgazdaság és az élelmiszerbiztonság lett – a 2008-as globális élelmiszerár-emelkedéshez köthetően Spanyolország igyekezett az éhezés elleni nemzetközi kezdeményezések élére állni.²⁰

Az IGAD-térség biztonsági struktúráinak megerősítését és a terrorizmus elleni nemzetközi erőfeszítéseket Spanyolország is támogatja. Kiemelt spanyol érdekként tekintenek az aktív politikai, gazdasági és üzleti jelenlétükre a térség stabilitása és jövőbeli fejlődése szempontjából fontos szerepet játszó Kenyában és Etiópiában.²¹ A legkevésbé integrálódott ECCAS-térségben található Afrika legjelentősebb köolaj-potenciálja, ami a spanyol befektetők számára is vonzóvá teszi a régiót. A SADC országai közül a Dél-afrikai Köztársaságban, valamint a korábbi fejlesztéseknek köszönhetően más európai országokhoz képest viszonylag erős spanyol gazdasági-üzleti jelenlétet felmutató Angolában, Mozambikban és Namíbiában Spanyolország igyekszik fenntartani és megerősíteni pozícióit.²²

A második Afrika-terv alapján bővült a spanyol intézményes jelenlét a földrészen, a spanyol kormányzat további nagykövetségeket, fejlesztési irodákat hozott létre. Nagyobb hangsúlyt kapott a biztonsági dimenzió, és új kezdeményezésekkel (például civil válságkezelés, korai figyelmeztető rendszerek, könnyű- és kézfegyverek illegális kereskedelme és proliferációja elleni fellépés) egészült ki. A dokumentum a békéhez és biztonsághoz való spanyol hozzájárulás fontos eszközeként nevezte meg a Civilizációk Szövetsége²³ kezdeményezést, bár nem részletezte a szerepét.²⁴ Új elemnek tekinthető a somáliai kalózkodás elleni fellépés szándéka, és a Spanyolország számára prioritásként kezelt afrikai országok megnevezése.²⁵

A spanyol kormányzat 2018 nyarán tervezi bemutatni a harmadik Afrika-tervet, amelyet a 2014. évi külpolitikai cselekvési stratégiával, a 2017. évi nemzeti biztonsági stratégiával és az Afrikai Unió Agenda 2063 dokumentumával összhangban állítanak össze.²⁶ Az Afrika-politika koordinálásáért felelős külügyminisztérium értékelése szerint a régebb óta fennálló kihívások (szegénység, AIDS, a békét és a

²⁰ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 66–67.

²¹ GIL-CASARES: i. m. pp. 214–217.

²² Uo. pp. 222–224.

²³ Alianza de las Civilizaciones. Recep Tayyip Erdoğan török és José Luis Rodríguez Zapatero spanyol kormányfő voltak a legfőbb előmozdítói ennek az ENSZ-kezdeményezésnek, amelynek célja: közös cselekvési módok kidolgozása eltérő – kiemelten a nyugati és a muzulmán – társadalmak és kultúrák bevonásával, a szélsőségek háttérbe szorítása és a kulturális, vallási, társadalmi különbségek átívelése érdekében. Alianza de Civilizaciones. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, 2018.

²⁴ A dokumentum mindössze arról tett említést, hogy igyekeznek elősegíteni afrikai országok belépését a Szövetség barátainak csoportjába és nemzeti cselekvési tervek elfogadását. Plan África 2009–2012, Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo, Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación, p. 16.

²⁵ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. p. 23.

²⁶ Exteriores presentará su III Plan África antes del verano. Ecodiario online, 2018.02.07.

biztonságot érintő fenyegetések) mellett a demokrácia fejlődése és a regionális integráció dinamikája következtében új jelenségekkel is szembe kell nézni. Az afrikai országok saját célkitűzéseivel sok területen egybeeső spanyol nemzeti érdekek képviselőjét továbbra is elsősorban a Száhel-övezetre, Nyugat-Afrikára, Afrika szarvára, a SADC-országokra és Egyenlítői-Guineára összpontosítják.²⁷

Az Afrika-politika hatékonyabb végrehajtása érdekében a spanyol külügyminisztériumban létrehozták az Afrika Igazgatóságot, illetve 2018-ban 48 szubszaharai országgal tartanak fenn nagykövetségi, konzulátusi vagy kereskedelmi kirendeltségi szintű diplomáciai kapcsolatot, a Száhel térségére különleges megbízatású nagykövetet neveztek ki. Az EU-tagállamok közül Spanyolország rendelkezik a legtöbb nagykövetséggel Afrikában.²⁸

A gazdaságpolitikai eszközrendszer

Ahogy a külpolitikai eszközrendszer tárgyalásakor leszögeztük: a fejlesztési támogatások meghatározzák Spanyolország Afrika-politikáját. A térséget érintő gazdaságpolitika főbb centrumai az illetékes minisztériumok és a már említett Afrika Ház mellett a Spanyol Külkereskedelmi Intézet (ICEX²⁹), a Spanyol Kereskedelmi, Ipari, Szolgáltatási és Hajózási Kamara (CCE³⁰), valamint a kereskedelmi kirendeltségek, az állami tulajdonban lévő CESCE³¹ exporthitelbiztosító és a külföldre befektetni kívánó spanyol vállalatoknak közép- és hosszú távú pénzügyi támogatást nyújtó, részben állami tulajdonú Pénzügyi Fejlesztési Vállalat (Cofides³²). Spanyolország többek közt az integrált piacfejlesztési stratégiája értelmében támogatja spanyol vállalatok alapítását Afrikában, kiemelkedő lehetőségekkel az energetikai, a telekommunikációs, a pénzügyi és a turisztikai ágazatokban számolnak.³³

A gazdasági kapcsolatok kiszélesedésével és elmélyülésével Közél-Kelet és Ázsia után Afrika a spanyol exportnövekedés harmadik dinamikus területe. 2017-ben például a spanyol összkivitel 5,9%-a kötődött Afrikához, a direkt befektetések mértéke ugyanebben az évben 0,93% volt.³⁴ A teljes spanyol export 1,73%-a a szubszaharai országokba, elsősorban a Dél-afrikai Köztársaságba, Nigériába, Angolába és Egyenlítői-Guineába érkezik. A fentiek mellett Mozambik számít fontos térségbeli gazdasági partnernek.³⁵ Az afrikai földrészre exporttevékenységet

²⁷ África. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, 2018.06.

²⁸ 2018-ban Spanyolországnak 28 nagykövetsége van Afrikában, erős rendészeti, illetve külkereskedelmi irányultsággal. Továbbra is kiemelten kezelik diplomáciai képviselőiket az afrikai regionális szervezetekben, például az Afrikai Unióban. Embajadas y consulados. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación 2018.06.10.

²⁹ ICEX: España Exportación e Inversiones.

³⁰ CCE: Cámara de Comercio, Industria, Servicios y Navegación de España.

³¹ CESCE: Compañía Española de Seguros de Crédito a la Exportación.

³² Cofides: Compañía Española de Financiación del Desarrollo.

³³ GÓMEZ-JORDANA MOYA, Rafael: África Subsahariana: un espacio de oportunidades para la empresa española. Real Instituto Elcano, Documento de Trabajo, 1/2013. (2013) pp. 16–19.

³⁴ CEOE se reúne con el Director General para África, Raimundo Robredo, para la preparación del III Plan África. CEOE online, 2018.05.17.

³⁵ El 74% de los países de África Subsahariana mejoraron el clima de negocios entre 2014 y 2015. Casa África online, 2016.02.16.

folytató negyvenezer spanyol vállalat körülbelül 50%-a, többségükben kis- és középvállalkozások, Marokkóban tevékenykedik.³⁶ 1500 vállalat rendelkezik állandó afrikai telephellyel. Dél-Afrikában a megújulóenergia-ágazat 40%-a van spanyol tulajdonban. Spanyolország importjának 8,5%-a afrikai eredetű, a földgáz 60%-a, kőolaj 40%-a származik afrikai országokból.

Az elmúlt évtizedben az Afrikába irányuló közvetlen tőkebefektetés 20%-kal nőtt a korábbi évekhez képest. 2014-ben Spanyolország a harmadik legsikeresebb országnak bizonyult az Afrikai Fejlesztési Bank tendereinek elnyerésében.³⁷ Az üzleti-befektetői tevékenységet ugyanakkor nehezítik az afrikai országok politikai instabilitása, a jogbiztonság hiányosságai, az általános biztonsági helyzet, a kiterjedt korrupció, az energiaforrások hiánya, a közlekedési-szállítási infrastruktúra fejletlensége, a szigorú vámszabályok, valamint a tőkeerős kínai jelenlét.³⁸ Bizonyos országokban azonban – így Nigériában, Elefántcsontparton, Ghánában, Kenyában – előrelépést érzékelhető a kormányzás minőségében. 2014–2015-ben a szubszaharai országok többsége a befektetési környezet javulását eredményező gazdasági szabályozásokat (például cégalapítás vagy építési engedélyek kiadási idejének csökkentése, adócsökkentés) vezetett be.³⁹

A biztonsági és védelempolitikai eszközrendszer

Spanyolország számára a Földközi-tenger térségének stabilitása, valamint Afrika fejlődésének és békéjének biztosítása történelmi és földrajzi okokból, továbbá az ott élő népekkel kialakított emberi, kulturális és gazdasági kapcsolatok miatt a 21. században is prioritás marad. Hivatalos politikai megnyilvánulásokban⁴⁰ leszögezték, hogy a térség lesz a spanyol fegyveres erők fő bevetési területe nemzetközi missziók keretében.

A gyakorlatban azonban az afrikai földrész marginális szerepet foglal el a spanyol védelmi politikában, amely részben olyan térségekre fókuszál, ahová nemzetközi kötelezettségei – EU- vagy NATO-tagsága – szólítják, illetve ahol Spanyolország számára geotratégiai vagy gazdasági érdekek azonosíthatók. A számbeli mutatók alapján a spanyol részvétel nemzetközi missziókban a 2000-es évek első évtizedében két földrajzi területre, a Balkánra és Afganisztánra összpontosult (EUFOR-Althea, KFOR és ISAF). Afrika – a somáliai EUNAVFOR Atalanta művelet kivételével (370 fő) – kevesebb figyelmet kapott, a spanyol kontingensek túlnyomó részét rendészeti, nem pedig katonai erők adták.⁴¹

³⁶ 2015 januárja és novembere között a spanyol összexport értéke Marokkóba 5,6 millió euró, Algériába 3 millió euró volt. Estadísticas españolas de comercio exterior. ICEX online, 2018.

³⁷ España se expande por el norte de África. Casa Mediterráneo online, 2012.

³⁸ SAIZ, Laura: África, tierra de oportunidades para las pymes. Expansión online, 2015.09.14.

³⁹ Doing business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. World Bank, Washington, DC, 2016. pp. 50–53.

⁴⁰ Például Carne Chacón védelmi miniszter 2008 decemberében a spanyol képviselőházban elmondott beszéde. DEL VADO, Santiago F.: Carne Chacón informa al Congreso sobre las misiones en el exterior. Revista Española de Defensa, 2008/12. pp. 6–11.

⁴¹ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 24–56.

Az erősödő spanyol multilaterális elköteleződés következtében az ország pénzügyi hozzájárulása 2013–2017 között az ENSZ békefenntartó misszióinak költségvetéséhez a tizedik legmagasabb összeg volt.⁴² Ha szimbolikus létszámban is, a spanyol erők az afrikai kontinensen a 21. században több ENSZ-misszóban is részt vettek: például Etiópia és Eritrea (UNMEE 2000–2008) 5 fő; Burundi (ONUB 2004–2005) 1 fő; Kongói Demokratikus Köztársaság (MONUC-MONUSCO 2001–2012) 3 fő; Csád–Közép-afrikai Köztársaság (MINURCAT 2008–2009) 2 fő. Ezzel szemben Afganisztánban, Libanonban, Koszovóban és Bosznia-Hercegovianában egyenként 1000 főt meghaladó kontingensek működtek.⁴³

Az afrikai EU-missziókban – az EUNAVFOR Atalanta kivételével – ugyancsak viszonylag szerénynek tekinthető a spanyol részvétel: például EUTM Mali 117 fő; Közép-afrikai Köztársaság 2014–2015-ben (EUFOR CCA) 197 fő, jelenleg (EUMAM CCA) 20 fő; EUSSR Bissau Guinea 2 fő; Kongói Demokratikus Köztársaság (EUROFOR) 130 fő, EUSEC 1 fő; EUTM Szomália 38 fő; Afrika szarva (EUCAP NESTOR) 3 fő.⁴⁴

Az afrikai béketeremtésre irányuló spanyol politika legfontosabb célországá Szomália, ahol a Playa de Bakio halászhajó elleni 2008. áprilisi kalóztámadást követően a spanyol katonai jelenlét az Atalanta műveletben és más kezdeményezésekben számottevő politikai és pénzügyi támogatásban részesül. Összességében elmondható, hogy a 21. századi spanyol védelempolitika prioritásai között Afrika a halászat zavartalanságához fűződő gazdasági érdek⁴⁵ alapján szerepel.⁴⁶

Értékelés

Az első Afrika-terv sorrendet állított föl a spanyol külpolitika számára az általános célkitűzések és a földrajzi prioritások között, nemzeti stratégiát fogalmazott meg, amely szerint az észak-afrikai térség (és Latin-Amerika) mellett megnőtt a szubszaharai térség jelentősége. Más nagyhatalmakhoz és az Európai Unióhoz hasonlóan a stratégiai fontosságúnak tekintett térségekben (pl. Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán) a bővíteni kívánt kapcsolatrendszer összekötötte a biztonságot a fejlesztéssel. A terv a spanyol, illetve az uniós gazdasági érdekek, valamint a biztonság spanyol, illetve összeurópai szempontból hátrányos trendjei alapján jelölte ki az együttműködés fő irányait az afrikai országokkal. A fejlesztési politikát az illegális migrációt kezelő eszköznek tekintette, ami még akkor is megkérdőjelezhető, ha a szubszaharai országok többsége előtt hosszú út áll a millenniumi fejlesztési célok teljesítéséig, és a szegénység a tömeges migráció

⁴² How we are funded. United Nations Peacekeeping online, 2018.

⁴³ Misiones en el exterior. Ministerio de Defensa, 2018.

⁴⁴ MELERO ALONSO, Eduardo: Las operaciones militares de España en el exterior. Institut Català Internacional per la Pau. Resultats de Recerca, 01/2012 (2012) pp. 83–85.

⁴⁵ Az EU-tagállamok között Spanyolország rendelkezik a legjelentősebb tonhalhalászatra szakosodott flottával, és az integráció első, a világ második legfontosabb tonhalkonzerv előállítója. Nincs olyan kereskedelmi egyezmény Szomáliával, amely törvényes lehetőséget biztosít a spanyol hajók számára, hogy az afrikai ország felségvizein halásszanak.

⁴⁶ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 54–56.

egyik kiváltója.⁴⁷ A két- és többoldalú migrációs megállapodások az illegális migránsok visszafogadásában vagy a migránsokat kibocsátó országok határőrzetének megerősítésében kialakított együttműködésért cserébe a segélyezés és a befektetések mértékének növelését helyezték kilátásba.⁴⁸

A béketeremtés eszközrendszere az első Afrika-tervben igen korlátozott, a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni fellépést szorgalmazó dokumentum a konfliktusmegelőző tevékenységek között az identitás megerősítésre irányuló kulturális együttműködést és néhány megelőzési programot nevesített. A konfliktuskezelésben a nemzetközi katonai missziókhoz való hozzájárulással igyekeztek részt venni, a háborúk utáni újjáépítés eszközeinek pedig multilaterális vagy bilaterális finanszírozási alapokon keresztül a menekültek és hontalanok visszatérítéséhez, a harcosok (kiemelten a gyerekkatonák) társadalmi reintegrációjához, az aknamentesítéshez, az erőszakot elszenvedett nők rehabilitációjához nyújtott támogatásokat tekintették.⁴⁹ A nemzetközi terrorizmus elleni fellépést – a hasonló európai tendenciákkal összhangban – más biztonsági megfontolások elé helyezték; a biztonság hagyományos, államokhoz, nem pedig személyekhez kötött értelmezése, valamint a katonai beavatkozás került előtérbe.⁵⁰

Az első Afrika-terv összeállításakor a spanyol kormányzat nem vette figyelembe az egyes afrikai országokban a demokratikus kormányzás aktuális helyzete és a spanyol gazdasági-energetikai érdekek közti kontrasztot (például Egyenlítői-Guineában és Nigériában), valamint a migráció visszaszorítása és a migránsok emberi jogainak biztosítása közti ellentmondásokat (például Szenegál, Mauritánia és Marokkó esetében). A tervek gyors létrehozása során nem folytattak konzultációt a spanyol civil társadalommal, sem az afrikai kormányokkal és társadalmakkal. Bár a spanyol kormányzati szervek és a civil társadalom közti együttműködés elősegítésére a tervek alapján létrejött az Afrika Kerekasztal elsősorban kormányzati információs csatornaként működött, nem pedig valódi párbeszéd vagy vita tereként.⁵¹ Egyes értékelések szerint a tervek nem tekinthető sikeres eszköznek a spanyol Afrika-politika és a spanyol érdekek definiálásában. Eredménynek számít ugyanakkor Spanyolország – úgy is, mint az Európai Unió egyik tagállama – jelenlétének növekedése Afrikában és a nemzetközi szervezetek afrikai programjaiban, valamint a spanyol közvélemény figyelmének felkeltése a földrész iránt. Sikeresnek bizonyult továbbá a migráció témájában a kibocsátó és a tranzitországokkal kialakított együttműködés.⁵²

A második Afrika-terv – Afrika és az Európai Unió közös stratégiájával és a 2014–2017 közötti úttervével összhangban – máig meghatározza a spanyol külpolitika kereteit a szubszaharai térségben. A két spanyol Afrika-terv közti folyamatosságot a bennük megfogalmazott azonos stratégiai célok teremtik meg.

⁴⁷ RICO PÉREZ, Graciela: Coherencia de políticas de desarrollo y migración: El caso del África subsahariana y España. Comentarios de la Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior, (2011) pp. 2–3.

⁴⁸ ALBERDI BIDAGUREN – BIDAURRATZAGA AURRE: i. m. pp. 210–213.

⁴⁹ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 16–18.

⁵⁰ ALBERDI BIDAGUREN – BIDAURRATZAGA AURRE: i. m. pp. 209–210.

⁵¹ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 16–25.

⁵² GIL-CASARES: i. m. pp. 205–206.

A második terv igyekezett a fejlesztési politikát és a béketeremtést a gazdasági, az energetikai és a migrációs célok elé helyezni.⁵³ A második terv szubszaharai politikája két pilléren nyugszik: egyrészt az összeurópai szempontból is új szomszédságkoncepción, amelynek legfőbb összetevői a kereskedelem, a szállítás és a migráció – ezek közül a gyakorlatban azonban továbbra is a migráció maradt az elsődleges mozgatórugó (Szenegált, Nigériát és a szomszédsághoz nem sorolható Dél-Afrikát kivéve). A másik pillér a hatékony multilateralizmus és a szegénység elleni küzdelem lett volna, ez azonban – a megfelelő struktúrák és kapacitások hiánya miatt – csupán kompromisszumos formában valósult meg, a megnövelt kormányzati támogatási források⁵⁴ nemzetközi szervezetekbe csatornázásával.

A civil társadalom sikeres bevonása paradox módon meggátolta, hogy a fejlesztési együttműködésen túl a spanyol külpolitikai cselekvés más területei is kibontakozzanak: az együttműködésbe számos ágazat és szervezet kapcsolódott be, amelyek a gazdasági érdekek alapján különböző országokat részesítettek előnyben. Afrikai tapasztalat híján sem a spanyol Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség (AECID⁵⁵), sem a spanyol NGO-k nem voltak felkészültek a kontinensre irányított támogatás hatékony felhasználására.⁵⁶ Az Afrika-tervekben prioritásként megjelölt országok száma ráadásul jóval magasabb volt, mint a spanyol együttműködési és fejlesztési politika által támogatottak, ami a két külpolitikai cél- és eszközrendszer közötti koherencia hiányára utal.⁵⁷

Mivel a térségben egyre növekvő számban vannak jelen spanyol cégek, kiemelt érdek fűződik a szervezett bűnözés visszaszorításához, a további és kiegyensúlyozott fejlesztési együttműködéshez a szubszaharai afrikai országokkal. Szakértők értékelése szerint a nyugat-afrikai országokban az uniós, így a spanyol fejlesztések regionális projektjeit olyan – sok esetben nagy létszámú emberi munkaerőt foglalkoztató – ágazatokra kellene összpontosítani, mint az infrastruktúra, az energetika, az élelmiszeripar és élelmiszertermelés, valamint a turizmus.⁵⁸ Az állami költségvetési megszorítások következtében 2010 óta a fejlesztési segélyek összegei jelentősen csökkentek. A spanyol fejlesztési támogatások újra elsősorban az ECOWAS térségére szorítkoznak, és továbbra is főként a multilaterális, globális fejlesztési alapokba csatornázzák be őket. A kétoldalú kapcsolatok fenntartása és elmélyítése érdekében a miniszterelnöki és a miniszteri találkozók rendszeresek maradtak.⁵⁹

⁵³ ALBERDI BIDAGUREN – BIDAURRATZAGA AURRE: i. m. p. 201.

⁵⁴ A Zapatero-kormányok (2004–2008, 2008–2011) külpolitikájának jellemző vonásaként Spanyolország meghatározó résztvevőjévé vált a nemzetközi fejlesztési együttműködésnek. Az Afrikába irányuló fejlesztési támogatások összege 2001–2004 között átlagosan 150 millió euró volt, 2009-ben pedig elérte az 1,133 milliárdot, ez a teljes spanyol fejlesztési támogatás 44%-át jelentette. A támogatásokat elsősorban multilaterális csatornákon juttatták célba. A kifejezetten a szubszaharai térségbe irányuló kormányzati fejlesztési támogatás 2010-ben 1 milliárd euró volt. RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 54–56.

⁵⁵ Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo – A spanyol nemzetközi fejlesztési ügynökség.

⁵⁶ GIL-CASARES: i. m. pp. 199–217.

⁵⁷ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. p. 23.

⁵⁸ GIL-CASARES: i. m. pp. 214–217.

⁵⁹ RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA – BENAVIDES DE LA VEGA: i. m. pp. 66–67.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- África. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, 2018.06. (A spanyol külügyminisztérium honlapja)
<http://www.exteriores.gob.es/Portal/en/PoliticaExteriorCooperacion/Africa/Paginas/Inicio.aspx>; letöltés: 2018.06.09.
- ALBERDI BIDAGUREN, Jokin – BIDAURRATZAGA AURRE, Eduardo: La nueva política exterior y de cooperación de España con el Continente africano. Revista CIDOB d'Afers Internacionals, 84. (2009) pp. 201–220.
https://www.cidob.org/articulos/revista_cidob_d_afers_internacionals/la_nueva_politica_exterior_y_de_cooperacion_de_espana_con_el_continente_africano_el_asociacionismo_interesado_del_plan_africa; letöltés: 2016.01.28.
- Alianza de Civilizaciones. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, 2018
(A spanyol külügy- Európa Unió és Együttműködési minisztérium honlapja)
<http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/NacionesUnidas/Paginas/AlianzaCivilizaciones.aspx>; letöltés: 2018.06.10.
- CELY TORRES, Ingrid Katherine: Análisis de la nueva política migratoria y de cooperación de España hacia África subsahariana y su incidencia en la articulación de la política de inmigración de la Unión Europea de 2004 a 2009. Universidad Colegio Mayor de Nuestra Señora del Rosario, Facultad de Relaciones Internacionales, Bogotá, D.C, 2011. https://nanopdf.com/download/1018415347-2011_pdf; letöltés: 2016.02.07.
- CEOE se reúne con el Director General para África, Raimundo Robredo, para la preparación del III Plan África. CEOE online, 2018.05.17. (sajtóközlemény)
<https://www.ceoe.es/es/contenido/actualidad/noticias/ceoe-se-reune-con-el-director-general-para-africa-raimundo-robredo-para-la-preparacion-del-iii-plan-africa>; letöltés: 2018.06.09.
- DEL VADO, Santiago F.: Carme Chacón informa al Congreso sobre las misiones en el exterior. Revista Española de Defensa, 2008/12. (2008) 6–11.
http://www.bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=74058; letöltés: 2016.04.05.
- Doing business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. World Bank, Washington, DC, 2016.
<http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2016>; letöltés: 2016.02.19.
- El 74% de los países de África Subsahariana mejoraron el clima de negocios entre 2014 y 2015. Casa África online, 2016.02.16. (sajtóközlemény)
<http://www.casafrica.es/detalles-notas-prensa.jsp?DS13.PROID=880547>; letöltés: 2016.02.26.
- Embajadas y consulados. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación
(A spanyol külügy-és együttműködési minisztérium honlapja)
<http://www.exteriores.gob.es/portal/es/serviciosalciudadano/paginas/embajadasconsulados.aspx#>; letöltés: 2016.05.26.

- España se expande por el norte de África. Casa Mediterráneo online, 2012. (sajtóközlemény)
<http://casa-mediterraneo.es/archivo/espana-se-expande-por-el-norte-de-africa/>;
letöltés: 2015.12.06.
- Estadísticas españolas de comercio exterior. ICEX, 2018 (honlap keresője)
http://informesestadisticos.icex.es/InformesComerciales/parametros_multiselect.jsp?TipoInforme=2; letöltés: 2018.05.20.
- Exteriores presentará su III Plan África antes del verano. Ecodiario online, 2018.02.07.
<http://ecodiario.economista.es/espana/noticias/8922621/02/18/Exteriores-presentara-su-iii-plan-africa-antes-del-verano.html>; letöltés: 2018.03.20.
- Financing peacekeeping. Contributions by country and by year. United Nations Peacekeeping, Troop and Police Contributors (honlap)
<https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>; letöltés: 2018.02.16.
- GIL-CASARES, Ramón: África subsahariana: la nueva prioridad. Fundación FAES, Cuadernos de pensamiento político 26. (2010) pp. 199–225.
http://www.fundacionfaes.org/file_upload/publication/pdf/20130423215133africa-subsahariana-la-nueva-prioridad.pdf; letöltés: 2015.12.17.
- GIL-CASARES, Ramón: El Partenariado para la Paz y Seguridad entre la UE y África. In: Óscar Mateos Martín (szerk.), Paz y seguridad en África Subsahariana. Los Libros de la Catarata y Casa África, Madrid, 2009
- GÓMEZ-JORDANA MOYA, Rafael: África Subsahariana: un espacio de oportunidades para la empresa español. Real Instituto Elcano, Documento de Trabajo 1/2013. (2013)
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/770087004e36d96aa645bf1063f90368/DT1-2013_Gomez-Jordana_portunidades_empresas_espa%C3%B1olas_Africa_Subsahariana.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=770087004e36d96aa645bf1063f90368; letöltés: 2017.03.05.
- How we are funded. United Nations Peacekeeping online, 2018 (honlap)
<https://peacekeeping.un.org/en/how-we-are-funded>; letöltés: 2018.06.10.
- MELERO ALONSO, Eduardo: Las operaciones militares de España en el exterior. Institut Català Internacional per la Pau. Resultats de Recerca, 01/2012 (2012)
http://www.centredelas.org/images/stories/informes/Informe_Operaciones_Militares_Exterior_RICIP.pdf; letöltés: 2017.04.07.
- Misiones en el exterior. Ministerio de Defensa, 2018. (A spanyol védelmi minisztérium honlapja)
http://www.defensa.gob.es/misiones/en_exterior/; letöltés: 2018.06.04.
- Plan África 2006-2008. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación (A spanyol külügy- és együttműködési minisztérium)
<http://www.lamoncloa.gob.es/Paginas/archivo/190506-Africa.aspx>; letöltés: 2016.05.23.
- Plan África 2009-2012. Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo, Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación (A spanyol nemzetközi fejlesztési ügynökség, a spanyol külügy- és együttműködési minisztérium)
<http://www.casaffrica.es/casaffrica/Inicio/PlanAfrica2009-2012.pdf>; letöltés: 2016.05.23.

- Plan Director de la Cooperación Española 2005-2008. Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación (a spanyol külügy- és együttműködési minisztérium)
http://www.aecid.es/Centro-Documentacion/Documentos/Planificaci%C3%B3n/Plan_Director0508_Esp.pdf; letöltés: 2016.05.23.
- RICO PÉREZ, Graciela: Coherencia de políticas de desarrollo y migración: El caso del África subsahariana y España. Comentarios de la Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior, (2011)
http://fride.org/descarga/COM_Coherencia_pol_Spain_ESP_nov08.pdf;
letöltés: 2016.10.25.
- RUIZ-GIMÉNEZ ARRIETA, Itziar – BENAVIDES DE LA VEGA, Lourdes: La política exterior española de la construcción de la paz hacia África Subsahariana. Grupo de Estudios Africanos, Universidad Autónoma de Madrid. Madrid, 2011.
<http://grupodeestudiosafricanos.org/cms/wp-content/uploads/2014/11/CONSTRUCCION-PAZ-FULL-OK-2.pdf>;
letöltés: 2016.05.30.
- SAIZ, Laura: África, tierra de oportunidades para las pymes. Expansión online, 2015.09.14.
<http://www.expansion.com/pymes/2015/09/14/55f6edcd22601d5e418b458d.html>;
letöltés: 2015.12.06.

BEVEZETÉS

2014-ben az Oroszországi Föderáció rendkívül gyorsan, veszteség nélkül annektálta az Ukrajnához tartozó Krím félszigetet. Az annexiót követően Oroszország fegyveres konfliktust robbantott ki Ukrajna keleti térségében a Donyeck-medencében, ott azonban ellenállásba ütközött, és a mai napig tartó háborús patthelyzet alakult ki.

A Krím félsziget orosz annektálásának hírére az egész világ hevesen reagált. Nemcsak az esemény biztonságpolitika hatásai, hanem annak végrehajtási módja is felkeltette a tudományos, a katonai, valamint a titkosszolgálati szakmai érdeklődést. A különböző területek szakértői az ukrajnai konfliktust, illetve az orosz műveleteket sokféleképpen magyarázták a 2014. évi események óta, azzal a céllal, hogy az események sorát egységes rendszerként mutassák be, amely modellezhető, és amelynek elemzése alapján megállapítható, hogy a jövőben hasonló esemény bekövetkeztével kell-e, lehet-e számolni.

A különböző tanulmányok a konfliktus jellegét a folyamatos változás során alakuló modern hadviselés speciális formájaként értelmezik. Ennek ellenére a mai napig nem született olyan modell, amely általánosan és egyértelműen értelmezhető módon írta volna le a konfliktust. A lezajlott műveleteket a témával foglalkozó irodalom katonai terminológiával nevesíti, és *hadviselés*ként írja le, de megjelent és mára uralkodóvá vált egy olyan nézet, miszerint nem új hadviselési módról, hanem már *régóta ismert eszközök újfajta alkalmazásáról* beszélhetünk.¹

A hadviselés jellegét leíró fogalomhasználat során többféle megközelítéssel találkozhatunk: megtévesztő (*ambiguous*) hadviselés, új generációs hadviselés,² információs hadviselés, irreguláris hadviselés, aszimmetrikus hadviselés, nem hagyományos hadviselés, nem lineáris hadviselés, korlátozott háború (*limited war*),³ teljes spektrumú hadviselés,⁴ hibrid hadviselés, politikai hadviselés.⁵ A sokféle

¹ KOFMAN, Michael – ROJANSKY, Matthew: A Closer look at Russia's „Hybrid War”. The Wilson Center's Kennan Institute, 2015.

<https://www.files.ethz.ch/isn/190090/5-kennan%20cable-rojansky%20kofman.pdf>; letöltés: 2017.09.17.

² BERZINS, Janis: Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, 2014.

<http://www.sldinfo.com/wp-content/uploads/2014/05/New-Generation-Warfare.pdf>; letöltés: 2017.09.17.

³ PORKOLÁB Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? *Hadtudomány*, 2015/3–4. szám. pp. 36–44.

⁴ JONSSON, Oscar – SEELY, Robert: Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine. *The Journal of Slavic Military Studies*, King's College London, 2015.

<https://sakpol.files.wordpress.com/2015/03/jonsson-seely-2015-russian-full-spectrum-conflict.pdf>;

letöltés: 2017.09.16.

⁵ DICKEY, Jeffrey V. – EVERETT, Thomas B. – GALVACH, Zane M. – MESKO, Matthew J. – SOLTIS, Anton V.: Russian political warfare: origin, evolution, and application. Naval Postgraduate School, Monterey, California, June 2015.

<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a632331.pdf>; letöltés: 2017.08.20.

elnevezés egy ugyanazon vázra épülő, de különböző szempontokból megvilágított rendszert igyekezett leírni, miszerint az orosz műveletek lényege *a katonai és a nem katonai eszközök komplex, központilag irányított, egy politikai-stratégiai cél érdekében végrehajtott alkalmazásában* rejlik. Ez a közös alapja az elméleteknek, amelyek aztán a konfliktus egy-egy lényegi elemét hangsúlyozva differenciálódta.⁶

Az elnevezések közül végül a *hibrid hadviselés* vált egyre meghatározóbbá és jelent meg egyre határozottabban a közbeszédben, de a fogalomnak mindmáig nincs egységes meghatározása,⁷ sőt annak jelentéstartalma az évek során jelentős fejlődésen ment keresztül. Véleményem szerint azonban a hibrid hadviselés mint katonai fogalom nem képes leírni ezt a komplex műveletet, sőt annak csak az egyik összetevőjére alkalmazható. A másik összetevőt, amely megelőzte, majd párhuzamosan kísérte a katonai műveletet, vagyis előkészítette a hadszínteret a katonai erők megjelenéséhez és támogatta a hibrid hadviselést, *államilag irányított befolyásolásnak* nevezem.

Az orosz államilag irányított befolyásolás nem új jelenség, az már a hidegháború kezdetén megjelent és napjainkban ismét az egyik legaktuálisabb fenyegetéssé vált. A fenyegetést azonban nehéz körülhatárolni, mivel a befolyásolás olyan összetett folyamat, amelynek egyik dimenziója nem látható módon, a tagadhatóság fenntartása érdekében a valós szándékot elrejtve történik. Az orosz befolyásolás biztonsági kockázatának veszélyességét mutatja, hogy a NATO, az EU és tagországaik is keresik a hibrid fenyegetések elleni hatékony védekezés módját, amely kidolgozásának alapfeltétele a fenyegetések – részeként a befolyásolásé – működési mechanizmusának, eszközzrendszerének megismerése, megértése.

AZ OROSZ–UKRÁN KONFLIKTUS

Az ukrajnai konfliktus elindítója az Oroszországi Föderáció volt, azzal a szándékkal, hogy saját biztonságpolitikai érdekeinek érvényesítése érdekében megőrizze a befolyási övezetét. Viktor Janukovics megbuktatott államfő Ukrajnából való távozása után – ami látszólagos⁸ fordulópontot jelentett – ez a stratégiai cél megváltozott és átalakult a Krím fölötti ellenőrzés megszerzésének szándékává.

Az Oroszországi Föderáció politikai céljai megvalósításához a Krímben katonai és nem katonai eszközöket alkalmazott meglepetésszerűen. Az orosz fél a meglepetés erejét kihasználva a civil lakosságból milíciát szervezett; saját civil aktivistákat küldött a térségbe; azonosító jelzés nélküli katonai csoportokat alkalmazott; bevetette a helyszínen lévő reguláris egységeit és az odaszállított különleges erőit; az orosz–ukrán telepítette gyakorlatozó haderejét.

⁶ NEVILLE, Seth B.: Essential Guide to Russian Hybrid Warfare: Three Studies on Putin's Crimea Annexation, Assaults on Georgia, Ukraine and Syria, Proxy Forces and Little Green Men, NATO Strategy for Countering Threat. U.S. Government, U.S. Military, Department of Defense (DoD), 2017. ISBN 978-1520928234

⁷ A témával foglalkozók, illetve a NATO és az EU által használt leírások egyike sem vált általánosan elfogadottá. Például EU Parliamentary Assembly Resolution 2217 (2018).

Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations.

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang=en>; letöltés: 2017.08.20.

⁸ Azért látszólagos, mert Janukovics 2014. február 22-én hagyta el Ukrajnát, de az orosz védelmi minisztérium által adott kitüntetésen feltüntetett szöveg szerint a Krím „visszatérése” február 20-án kezdődött.

A történelmi és a kulturális legitimitást, valamint az ukrán orosz kisebbség által jelentett, illetve a közös nyelvből adódó lehetőségeket felhasználva az oroszok a katonai műveletet média- és politikai kampánnyal, propagandával támogatták az ukrán politikai hibák felnagyítása, az ukrán állami legitimitáció felszámolása, a saját lakosság és a haderő meggyőzése érdekében, továbbá diplomáciai offenzívával megtévesztették, keretek között tartották a nemzetközi közösség szereplőinek megnyilvánulásait. *Az orosz vezetés képes volt összehangoltan koordinálni a teljes műveletet, amellyel szemben az ukránok nem tanúsítottak érdemi ellenállást. A teljes államigazgatás leblokkolt, sőt a politikai döntéshozók, az ukrán hadsereg és az erőszakszervezetek állományából többen átálltak az orosz agresszor oldalára.*

Kelet-Ukrajnában más volt a helyzet, hiszen az orosz reguláris erők nem foglalták el Doneck és Luhanszk megyéket. Janukovics távozása után politikai kampánnyal destabilizálták a térséget, a helyi oroszpárti mozgalmakat erősítették. Az Oroszországi Föderáció saját állampolgáraival, posztsovjet területekről hozott fegyverekkel,⁹ az ukrán kormányzat ellen forduló helyi biztonsági erők állományával törekedett az erőszak monopoliumát elragadni az ukrán kormányzattól. Ekkorra azonban Ukrajna már külső segítséget kapott, így többek között az EU, az IMF¹⁰ és az Amerikai Egyesült Államok is pénzügyi,¹¹ illetve az utóbbi katonai segítséget is ajánlott fel. A külföldi támogatástól magabiztosabbá váló ukrán állam hatóságai elkezdtek letartóztatni a szeparatista mozgalmak tagjait, vezetőit,¹² felléptek a szeparatista csoportok ellen, aminek következtében a konfliktus eszkalálódott, miközben Moszkva katonai, fegyverzeti és pénzügyi támogatást nyújtott a kialakuló irreguláris háborúhoz.¹³ Tehát nem az orosz logisztikai biztosítás, katonai támogatás alacsony szintje vagy hiánya volt a konfliktus eszkalálódásának az oka. Sokkal inkább a Nyugat támogató beavatkozása tette lehetővé Ukrajna számára, hogy felvállalja a konvencionális fegyveres konfliktust az Oroszországi Föderáció által támogatott ukrán fegyveres csoportokkal.

Szakértők a Krím annektálását eredményező orosz műveletek teljes egészére egy fogalmat, a hibrid hadviselés kifejezést kezdték el alkalmazni, vagyis katonai terminológiával próbálják leírni a jelenséget. A „hadviselés” fogalomhasználat azonban – mivel szorosan összefügg a „háborúval” – közvetett módon hordozza magában a fegyverek megjelenésének szükségességét, ahogy ez meg is történt a milíciák, a „kis zöld emberek”, majd az orosz reguláris haderő alkalmazásával. Ennél azonban egy jóval összetettebb folyamat ment végbe a színpalak mögött, amelynek első fázisában nem látszott és nem is volt törvényszerű következmény a fegyverek megjelenése, vagyis a hadviselés megkezdése.

⁹ Harctéri ismeretekkel, tapasztalattal bíró személyek, akik nem tagjai az orosz reguláris erőknek.

¹⁰ International Monetary Fund – Nemzetközi Valutaalap.

¹¹ Az ukrán állam háborús működéséhez – többek között az ukrán haderő mozgósításához, alkalmazásához – szükséges források.

¹² MCELROY, Damien: Pro-Russian leader arrested in Donetsk as Kiev hits back. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10681786/Pro-Russian-leader-arrested-in-Donetsk-as-Kiev-hits-back.html>; letöltés: 2017.08.20.

¹³ KOFMAN, Michael – MIGACHEVA, Katya – NICHIPORUK, Brian – RADIN, Andrew – TKACHEVA, Olesya – OBERHOLTZER, Jenni: Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html; letöltés: 2017.05.12.

A HIBRID HADVISELÉS FOGALMÁNAK EVOLÚCIÓJA

A hibrid hadviselés fogalma 2002-ben jelent meg az amerikai katonai gondolkodásban, de Európában csak az ukrán–orosz válságot követően került a tudományos érdeklődés középpontjába. A kiemelt figyelmet elsősorban nem az alkalmazott eszközök, hanem a Krím annektálásának rendkívül hatékony, gyors véghezvitele váltotta ki, és ezt követően kezdődött meg a módszer és az alkalmazott eszközök vizsgálata.

William J. Nemeth alezredes a hibrid hadviselés modelljének az orosz–csecsen háborút tekintette, ahol a csecsen erők jól alkalmazták a *konvencionális hadviselést a nem konvencionális taktikával* elegyítve, műveleteikben elmosódott a határ a gerilla-hadviselés és a terrorizmus között, továbbá az *információs és a pszichológia műveletek eszközeit* is bevetve hatékonyan befolyásolták a saját és az orosz lakosságot, illetve a nemzetközi közvéleményt.¹⁴

Később Frank G. Hoffman az alkalmazott erők négy pillérét nevezte meg, és úgy fogalmazott, hogy a hibrid háború megvívható államok vagy politikai csoportok között, és magában foglal számos eljárást és eszközt a *konvencionális képességektől az irreguláris taktikán* és formán át a *terrorcselekményekig*, a határok nélküli erőszakon át a *köztörvényes bűncselekményekig*.¹⁵

A két katonai teoretikus katonai műveletként értelmezte a hibrid hadviselést, amelyben a reguláris erők mellett megjelentek az irreguláris erők és taktikák, a nem hagyományos hadviselés. A Krím annexiója után megszületett elemző tanulmányok Nemeth és Hoffman értelmezéséből kiindulva nemegyszer visszanyúlnak és idézik Clausewitz irreguláris hadviseléssel kapcsolatos gondolatait, vizsgálják a történelem olyan katonai konfliktusait, amelyekben a hadviselők nem hagyományos erőket és/vagy irreguláris taktikát alkalmaztak/alkalmaznak.

Az elemzők felismerték azt is, hogy az annexió során az orosz műveletek komplexebbek voltak, ezért kiterjesztették a hibrid hadviselés értelmezését. A vizsgálódások egyik közös jellemzője, hogy a példaként hozott katonai konfliktusok jellemzően olyan állapotot mutatnak be, amikor már folyik a fegyveres összecsapás, vagyis a katonai erők már jelen vannak a hadszíntéren, és az elméletek azt mutatják be, hogy a hadviselők a hagyományos fegyveres összeütközésen kívül – katonai eszköz – milyen egyéb, nem katonai eszközöket alkalmaznak. Azt azonban már kevesen és felületesen vizsgálják, hogy mi történt a katonai beavatkozás megkezdése előtt.

Dr. Patrick J. Cullen és Erik Reichborn-Kjennerud vélekedése szerint a hibrid hadviselés a *hatalom eszközeinek – katonai, politikai, gazdasági, társadalmi, információs – szinkronizált, többdimenziós alkalmazása az ellenfél sebezhetőségéhez igazítva* és annak kihasználása érdekében, a *társadalmi funkciók (ellátórendszerek)*

¹⁴ NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Calhoun Institutional Archive of the Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2002.
https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y;
letöltés: 2017.09.17.

¹⁵ HOFFMAN, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, 2007. pp. 28–29.
https://www.academia.edu/22883467/The_Rise_of_Hybrid_Wars?auto=download; letöltés: 2017.09.17.

*teljes spektrumán keresztül összehangolt hatást kifejtve. Az agresszor részéről az eszközkalkuláció térben és időben összehangoltan történik, célja szerint szinkronizált. Az érzékelhetőség szempontjából a válaszadási küszöb alatt marad, akadályozva a megtámadott döntéshozatalát és reagálását. Az állam működéséhez szükséges kritikus funkciók mind rendelkeznek valamiféle sebezhetőséggel, amit a hibrid hadviselő igyekszik kihasználni. Éppen ezért a védekezés fontos komponense a kritikus funkciók kockázatelemzése, amelynek során felméri a sebezhetőséget és figyelemmel kíséri az adott területen bekövetkező változásokat. A változások egyfajta indikátorként előre jelezhetik a fenyegetettség szintjét.*¹⁶

Rác András az „Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában” című kiváló tanulmányában egy újfajta irreguláris hadviselési módként tekint a hibrid hadviselésre.¹⁷ Rác vélekedése szerint a hibrid hadviselési mód aszimmetrikus és indirekt eszközök kombinált alkalmazására épül a megtámadott ország területén és azon kívül is. Egyetértek azzal a megállapításával, hogy az agresszor a hangsúlyt a közvetlen, fegyveres konfrontációról a befolyásolásra, az ellenség államigazgatásának és harci erejének megsemmisítéséről annak bomlasztására, működésképtelenné tételére helyezi. Véleménye szerint a hibrid háború alapvetően nem az eszközeit tekintve új, hanem abban, hogy a már korábban is rendelkezésre álló politikai és katonai eszközöket új elgondolás szerint minden eddiginél szorosabban és koordináltabban alkalmazza (pl. szeparatizmus támogatása, médiapozíciók kiépítése a vele szemben álló országok területén).

Rác András felállít egy modellt, amely három nagyobb szakaszra osztva, kilenc fázisra bontja az Ukrajna ellen folytatott hibrid háborút:

- *előkészítés*: stratégiai előkészítés, politikai előkészítés, műveleti előkészítés;
- *támadás*: a feszültség kioldása, a központi hatalom kiszorítása, alternatív politikai hatalom kialakítása;
- *stabilizáció*: az eredmény politikai stabilizálása, a terület elszakítása az anyaországtól, a megtámadott ország politikai-stratégiai mozgásterének tartós korlátozása.

A szakaszolás során a szerző felismeri, hogy a Krím annexióját eredményező katonai műveletnek – támadási szakasz – volt egy előkészítési folyamata is, amely során a megtámadandó ország területén az agresszor létrehozta a hozzá hű civil szervezeteket és médiahálózatot; felmérte a sebezhető pontokat az államigazgatásban, fegyveres erőiben, a gazdaságban; diplomáciai pozíciókat épített ki; elégedetlenséget szított a központi hatalommal szemben; erősítette a helyi szeparatista mozgalmakat; megvesztegetett politikai, államigazgatási, erőszakszervezeti vezetőket; felvette a kapcsolatot a helyi bűnelkövetőkkel, bűnszervezetekkel; politikai nyomásgyakorlást és dezinformációs kampányt indított.

¹⁶ CULLEN, Dr. Patrick J. – REICHBORN-KJENNERUD, Erik: Understanding Hybrid Warfare. MCDC Countering Hybrid Warfare Project, January 2017. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf; letöltés: 2017.09.17.

¹⁷ RÁCZ András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014. <http://docplayer.hu/6612943-Oroszország-hibrid-haboruja-ukrajnaban.html>; letöltés: 2017.05.19.

Mark Galeotti – akinek jelentős szerepe volt a Geraszimov-doktrína kifejezés elterjedésében, bár napjainkra már felülvizsgálta ezzel kapcsolatos korábbi álláspontját – a hibrid kifejezés helyett a nem lineáris terminológiát részesíti előnyben a Krím annektálása módjának leírására. Véleménye szerint az orosz taktika lényege az volt, hogy ameddig csak lehet, *elkerüljék a fegyveres konfliktust*. Ennek érdekében széleskörűen alkalmaztak nem katonai eszközöket a bűnözők bevetésétől egészen a médiapropagandáig. Eljárásuk erősen hasonlított a szovjet időszak politikai műveleteihez, és az azonosító nélküli – tehát hovatartozásukat rejtő – fegyveresek bevetése nem volt más, mint a nagy múltra visszatekintő *maszkirovka*¹⁸ megjelenése.

Galeotti a nem katonai eszközöket alkalmazó taktikát Valerij Geraszimov hadseregtábornok orosz vezérkari főnök nevéhez kötötte, aki egy 2013-ban megjelent újságcikkben¹⁹ – az arab tavasz eseményei kapcsán – a Nyugat felelősségét feszegetve arról értekezett, hogy a *háború természete változik*. Elmosódott a háború és a béke közötti átmenet, már nincs hadüzenet, a nem katonai eszközök szerepe felértékelődik a politikai-stratégia célok elérésében, sőt bizonyos esetekben az erejük meg is haladja a fegyverek erejét. Az alkalmazott *eljárasmódok eltolták a politikai, gazdasági, információs, humanitárius és egyéb nem katonai eljárások irányába*, amelyeket *koordináltan*, a lakosság bevonásával *együtt kell alkalmazni*. Mindez kiegészítendő az *információs műveletekkel* és a *különleges erők bevetésével*. Az erők nyílt alkalmazása pedig – gyakran a békefenntartás vagy a válságrendezés látszatával – csak a konfliktus bizonyos szintjén, állapotában szükséges, a végső siker elérése érdekében.

Galeotti álláspontja alapján Geraszimov nem a jövő hagyományos háborújának képét festette fel, és nem a hibrid háborút, ahogy azt a Nyugat értelmezi, hanem szimplán arra az orosz meggyőződésre mutat rá, hogy a *reguláris hadviselés komplexebbé vált, a politika pedig felülírja a kinetikus műveleteket*, fontosabb lett a hadseregek erejénél. Az Oroszországi Föderáció által alkalmazott, a *kormányok és társadalmak destabilizálására* és összezavarására irányuló aktív intézkedések gyakran *opportunisták és a helyi adottságok által befolyásoltak*, vagyis nincs összehangolt stratégiájuk az EU és a NATO gyengítésére.²⁰ Véleménye szerint az új taktika középpontjában a *különleges alakulatok, a titkosszolgálatok alkalmazása és az információs hadviselés áll*.²¹

¹⁸ Az álcázás és a megtévesztés együttesen alkalmazott módszere.

¹⁹ GERASIMOV, Valerij: Tsennost Nauki v Predvidenniye. Voennno-promyshlenni Kurier, February 27, 2013. <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>; letöltés: 2017.09.17.

²⁰ GALEOTTI, Mark: Controlling Chaos: How Russia manages its political war in Europe. European Council on Foreign Relations (ECFR), 2017. https://www.ecfr.eu/publications/summary/controlling_chaos_how_russia_manages_its_political_war_in_europe; letöltés: 2017.09.17.

²¹ GALEOTTI, Mark: 'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. E-International Relations (E-IR), 2015. <http://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>; letöltés: 2017.09.17.

2016-os értekezésében²² úgy fogalmaz, hogy amit a Nyugat hibrid háborúnak gondol, az az oroszoknak két különálló, de párhuzamosan futó jelenség. Egyfelől a *politikai eszközök használata a hadszíntér előkészítésére* a közvetlen katonai beavatkozáshoz, másrészt pedig a *politikai eljárások alkalmazása* annak érdekében, hogy a célországban *elérjék a kívánt politikai változást*. Az első a *hibrid hadviselés*, a második a *politikai hadviselés fogalomkörébe tartozik*. A *nem lineáris háború* alkalmazható terminológia lehet a *politikai háború* (a lakosság körében és tudatában vívják), illetve a *hibrid háború* (amelynek során idővel löni is fognak) együttes *lefedésére*. Galeotti szerint a politikai hadviselés és a *hibrid hadviselés nem új formái a háborúnak*, hanem a szovjet éra újraéledése egy modern környezetben. A *nem kinektikus politikai háború aztán átfordulhat hibrid hadviselésbe vagy a reguláris erők konfrontációjába*.

Michael Kofman, Katya Migacheva, Brian Nichiporuk, Andrew Radin, Olesya Tkacheva és Jenni Oberholtzer tanulmányában²³ olvashatjuk, hogy a krími műveletek nem reprezentálják a hibrid hadviselést, hanem sokkal inkább egy *hagyományos fedett műveletet (maszkirovka)*, amely *előkészítette a hadszínteret* a hagyományos invázió számára. Az Oroszországi Föderáció harcászati, hadműveleti és stratégiai²⁴ megtevesztést alkalmazott, becsapva a helyi lakosságot, Ukrajna vezetőit és a Nyugatot.

Harcászati szinten az orosz katonák megtevesztették a helyi lakosságot (magukat helyi önvédelmi milíciának és rendőröknek kiadva), és meggyőzték az embereket, hogy nem ellenséges haderőként vannak jelen.

Hadműveleti szinten megtevesztették az ukrán politikai és katonai vezetést valódi szándékukat illetően, ezáltal elérték a megfelelő ukrán katonai válasz késlekedését.

Stratégiai szinten a Nyugat félreértette az Oroszországi Föderációt, azt gondolva, hogy a műveletekkel kapcsolatos tagadó taktikája egy politikai tárgyalópozíció kialakításának része, amit a de-ekskaláció követ, nem pedig a félsziget anektálásának része.

A hivatkozott szerzők túllépnek a hibrid hadviselés korábbi (eredeti Nemeth–Hoffman) értelmezésén, a folyamatokat strukturálják, szakaszolják és a fegyveres tevékenységen túl – legyen az reguláris, irreguláris, hagyományos, nem hagyományos – megjelenik egy újabb elem, aminek már nincs köze a fegyverekhez, és amit különbözőképpen neveznek: befolyásolás, a szovjet-orosz terminológiát használva maszkirovka, fedett művelet, a hadszíntér politikai eszközökkel történő előkészítése. Az elnevezéstől függetlenül azonban mindannyian egy hadviselési módot igyekeznek determinálni, amelynek szerves része az előkészítés.

²² GALEOTTI, Mark: Hybrid war or Gibridnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right. LULU Press, 2016. ISBN: 978-1-365-56541-0

²³ KOFMAN, Michael – MIGACHEVA, Katya – NICHIPORUK, Brian – RADIN, Andrew – TKACHEVA, Olesya – OBERHOLTZER, Jenni: Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html; letöltés: 2017.05.12.

²⁴ A katonai terminológia szerint a hadászati műveletek jelentik a stratégia szintet, de szándékosan nem ezt a katonai kifejezést használom, hiszen az események jelentős része nem katonai volt.

Mint a bevezetőben is írtam, a magyarázatok állandó eleme, hogy az oroszok katonai és nem katonai eszközöket alkalmaztak. A nem katonai eszközök között említik többek között a propagandát, a kibertámadást és a megtévesztést, hozzátevé, hogy ezeket az eljárásokat politikai, diplomáciai, gazdasági, társadalmi, információs, katonai és titkosszolgálati területeken alkalmazták. De melyik hadseregnek van képessége, erőforrása ilyen széles spektrumú nem katonai eszköztár ilyen komplex módon történő alkalmazására?

BEFOLYÁSOLÁS ÉS HIBRID HADVISELÉS MINT PÁRHUZAMOS MŰVELETEK

Látszólag a Krím annexiója a kormányellenes megmozdulások, a civil milíciák létrejöttével, a „kis zöld emberek” megjelenésével indult, amelyek egy rendkívül hatékony katonai művelet eszközei voltak. Meglátásom szerint azonban az orosz műveletek kezdete nem itt volt, bár a helyi önvédelmi csoportok, milíciák megjelenése kétségtelenül egy szakaszhatár volt, amely jelezte az addigi eseménysor megváltozását. A katonai műveletek hatékonyságához jelentősen hozzájárult azok előkészítése is. Ez az előkészítés nem katonai eszközökkel történt, és a külvilág számára csak részben volt látható, vagyis az annexiót eredményező eseménysorozat a láthatónál jóval hosszabb volt, és legalább két tevékenység köré csoportosíthatjuk. Ebből következően az már nem írható le egyetlen fogalommal, jelen esetben a hibrid hadviseléssel, hanem emellett megjelenik az államilag irányított befolyásolás is.

Katonai műveletek, katonai eszközök alkalmazása – hibrid hadviselés

A Krím tényleges elfoglalása egy katonai művelet volt – katonák tervezhették és hajtották végre –, és a „kis zöld emberek” megjelenésével indult és a reguláris erők bevonulásával ért véget. Az irreguláris és a reguláris erőket információs hadviseléssel támogatták, vagyis *hibrid hadviselést* folytattak. A katonai információs hadviselés magában foglalja a lélektani műveleteket (benne megtévesztés, propaganda), műveleti biztonságot, kiberműveleteket, elektronikai hadviselést, amelyeket a hadsereg saját képességéből saját eszközrendszerrel tudott kivitelezni. Egyik leglátványosabb eljárás a megtévesztés volt, aminek egy momentum a „civil önvédelmi csoportok” és az azonosító nélküli „zöld emberek” alkalmazása, illetve orosz kötődésük elfedése volt. A katonai információs hadviselést kísérte a diplomáciai-politikai, gazdasági, valamint a médiabefolyásolás, nyomásgyakorlás. Ezeket nyilván nem a katonák végezték, hanem az orosz állam a rendelkezésére álló eszközökkel.

A katonai műveletek során alkalmazott, a katonai eszközrendszerrel, képességekkel végrehajtott megtévesztés nem új keletű, korszerű hadseregekben szabályozott gyakorlata van. Példaként említem az amerikai hadsereg 1988-ban kiadott FM90-2 harcszabályzatát, amely szerint a hadszíntéri megtévesztés²⁵ véghezvihető az információ elferdítésével/torzításával, eltitkolásával, hamisításával.

²⁵ Az amerikai eljárásokban is van különbség a dezinformáció mint megtévesztés (disinformation) és a megtévesztés (deception) között, amelynek kifejtése nem tartozik a témámhoz. A lényeges pont a megtévesztés eszközének (és nem az alkalmazás módjának) megléte titkosszolgálati és katonai területen.

Célja:

- koordinálni a megtévesztő műveleteket, hogy egységes rendszert alkossanak;
- elfedni, álcázni a saját csapatok mozgását, a fegyverrendszereket;
- blokkolni az ellenség észlelését a csapatok, fegyverek vonatkozásában;
- eltéríteni az ellenség figyelmét egy másik, lényegtelen tevékenység irányába;
- túlterhelni az ellenfél információgyűjtő és -elemző (elhárítás, felderítés, hírszerzés) kapacitását;
- a gyengeség illúzióját kelteni, ahol erőfölény van, és fordítva;
- olyan viselkedésmintát mutatni az ellenfélnek, ami baráti, majd ennek hatását kihasználni;
- összezavarni az ellenfelet a saját erők mérete, tevékenysége, elhelyezkedése, egységei típusa, az idő, felszerelés, szándék stb. vonatkozásában.²⁶

A katonai információs hadviselés célja az ellenfél/ellenség befolyásolása, amely elmélet kialakulása szintén hosszabb időre nyúlik vissza. Az amerikai légierő 1998-ban kiadott AFDD 2-5²⁷ szabályzata szerint a befolyásolási művelet célja, hogy hasson a vezetők, csoportok, közösségek érzékelésére, viselkedésére. Eszközeivel hathat a viselkedésre, megvédheti a műveleteket, kommunikálja a parancsnok szándékát, valamint információkat projektálhat a kívánt hatás elérése érdekében a kognitív szférában. Ezek a behatások megváltoztathatják az ellenség viselkedését, döntési ciklusát. A katonai befolyásolási képességek magukban foglalják a pszichológiai műveleteket, katonai megtévesztést, műveleti biztonságot, elhárító műveleteket, propagandát és propagandaellenes műveleteket, valamint a tömegtájékoztatót.²⁸

A hibrid hadviselés eredeti megfogalmazásában – mint azt a dolgozat elején felvázoltam – a hagyományos erők, a nem hagyományos (irreguláris) erők, taktikák és formák, illetve az információs és a pszichológiai műveletek alkalmazását foglalta magában. Le kell szögezni, hogy ez a koncepció egy katonai keretrendszerben értendő, ahol a katonák (fegyveresek) megjelentek, vagyis a katonáknak fizikailag jelen kell lenniük a hadszíntéren. A katonai műveletekben alkalmazott információs műveletek komplexitása – kapacitás és képesség hiányában – nem terjed ki a társadalmi, gazdasági, politikai, diplomáciai, pénzügyi stb. területek katonai jelenlét nélküli befolyásolására.

²⁶ FM90-2 – Battlefield Deception. Headquarters Department of Army, Washington, 1988. <https://fas.org/irp/doddir/army/fm90-2/90-2ch2.htm>; letöltés: 2017.09.18.

²⁷ Information Operations – Air Force Doctrine Document 2-5. United States Air Force, 5 August 1998. <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/usaf/afdd/2-5/afdd2-5.pdf>; letöltés: 2017.09.18.

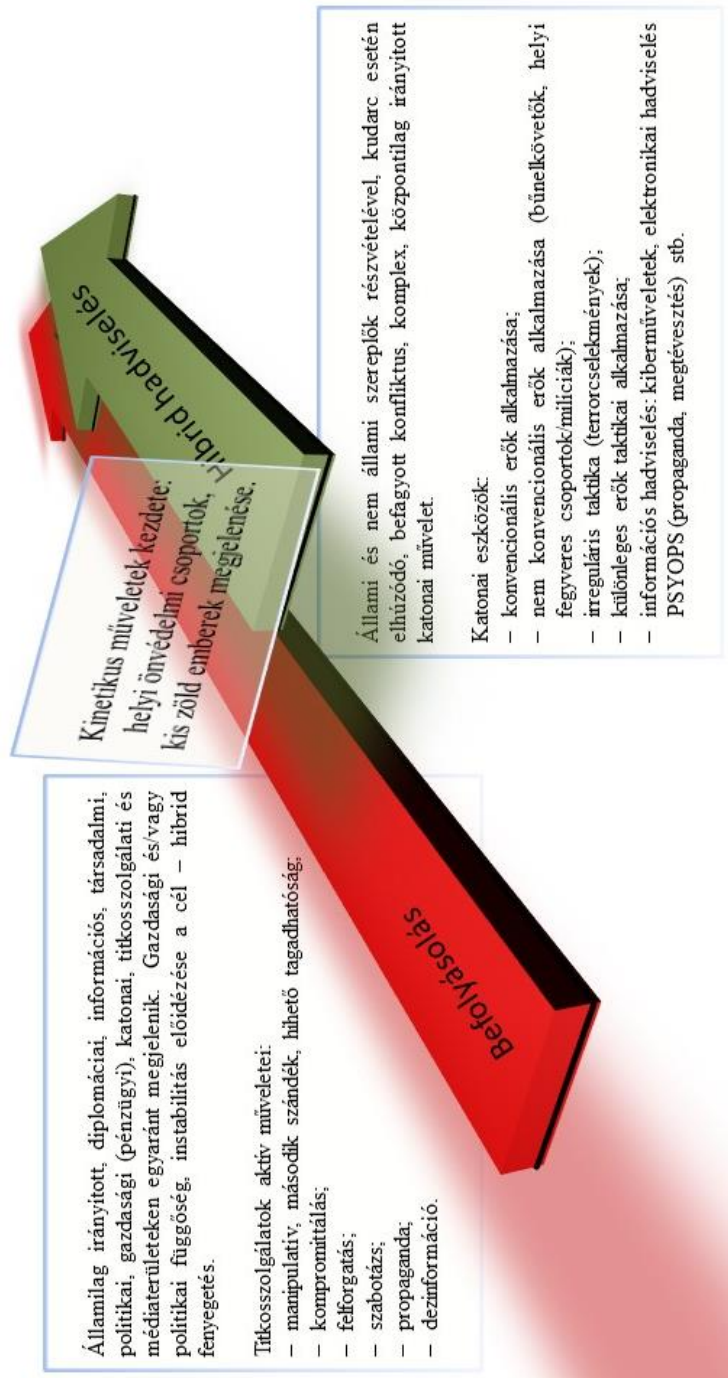
²⁸ Az amerikai haderőben a koncepció az eltelt időszakban a lényegi elemeket megtartva, de már modernizálódott, ennek bemutatása azonban nem témája a dolgozatottnak.

A Krím annexióját elemző tanulmányokban a katonai terminológia, vagyis a hibrid hadviselés kifejezés alkalmazása nyert teret az egész – látható és nem látható – művelet leírására, anélkül, hogy megszületett volna egy egységes, bővített tartalmú meghatározás. Ennek az lehet az oka, hogy láthatóságuk miatt az orosz katonai műveletek voltak a domináns események, és ehhez kapcsolták az összes befolyásoló tevékenységet. Véleményem szerint azonban a fogalomhasználatot nem lehet kiterjeszteni a hadszíntér oly módon történő előkészítésére, ahogyan azt a Krím esetében az oroszok tették, mivel a katonai információs hadviselés – erőforrás és eszközrendszer hiányában – korlátozottan alkalmazható (csak katonai értelmezési keretrendszerben). Az ukrán konfliktusban az orosz katonai tervezés pedig úgy valósulhatott meg, hogy abban a hadszíntér előkészítési folyamatának csak az eredménye – egy állapot – mint kiindulási adat jelent meg, de ezt az előkészítést nem a katonák végezték. Létezik tehát hibrid hadviselés az eredeti szűk katonai értelmezésben, de napjaink egyik fő biztonságpolitikai fenyegetése nem ez, hanem az államilag irányított befolyásolás.

Nem katonai műveletek, nem katonai eszközök alkalmazása – államilag irányított befolyásolás

Véleményem szerint az orosz annexió sikerének alapfeltétele volt, hogy az orosz irreguláris és reguláris erők előkészített hadszínterre érkeztek. Ez alatt azt értem, hogy az orosz kormány – mint stratégiai döntéshozó – pontos információkkal rendelkezett többek között az ukrán belpolitikáról; a politikai döntéshozatal rendjéről; az infrastruktúráról; az államigazgatás (a kormányzat, a törvényhozás, az erőszakszervezetek, a fegyveres testületek, a titkosszolgálatok stb.) működéséről; a Krím geopolitikájáról, társadalmi viszonyairól, közigazgatási rendszeréről, a kulcsbeosztásokban lévő személyeiről; a mozgósítható, az Oroszországi Föderációhoz lojális személyekről; az elbizonytalanodott, esetleg átállni hajlandó/szándékozó rendőri-katonai állományról stb. A fenti információk megszerzéséhez ki kellett építenie egy humán kapcsolatrendszert, annak a megléte pedig az jelentette, hogy erőteljes orosz behatolás történt az ukrán államszervezetbe, a médiába, a gazdasági szektorba, a társadalmi szervezetekbe, gyakorlatilag az állam működésének minden területén.

A behatolás célja nemcsak az információszerzés volt, hanem az ukrán állam és társadalom manipulálásának megvalósítása is, nemcsak véleményformálással, hanem az erőszakszervezetek és a törvényhozás elbizonytalanításával, blokkolásával, kulcspozícióban lévő személyek átállításával. Ez az előkészítés egy **befolyásolási művelet** eredménye volt, amely művelet az orosz **állam által irányítottan** évek óta tartott Ukrajnában, és ami a katonai művelet, a hibrid hadviselés megindulásával párhuzamosan kísérte azt. Így a befolyásolás önállóan létező műveletként nem része, hanem kiegészítője volt a hibrid hadviselésnek.

Befolyásolás és hibrid hadviselés a Krim annektálása során
(Szerk.: Kovács Krisztián)

Meglátásom szerint tehát két művelet zajlott Ukrajnában. Egy évekkel korábban megkezdődött, *államilag irányított befolyásolási művelet*, amellyel olyan kontrol alatt sikerült tartani Ukrajnát, hogy a szükséges időben a hadszíntér előkészítése megtörténhetett, a másik egy katonai művelet, amely a fegyveresek (milíciák, önvédelmi csoportok, azonosító nélküli katonák) megjelenésével indult. A katonai művelet a Nemeth–Hoffman-értelmezés szerinti hibrid hadviselés volt, és hatékonyságát növelte a kísérő befolyásolási művelet. Ez utóbbi jellemzője volt, hogy államilag irányított, és politikai, diplomáciai, információs, társadalmi, gazdasági (pénzügyi), katonai és titkosszolgálati területeken egyaránt megjelent. Célja gazdasági és/vagy politikai függőség, instabilitás vagy működésképtelenség előidézése volt.

A befolyásolás eszközeivel az Oroszországi Föderációnak sikerült távol tartania a Nyugatot az ukrajnai beavatkozástól és fellépéstől, így időt nyert, hogy kiépítse és kiterjessze katonai dominanciáját a konfliktusban. Fellépésével ellentétet szított a NATO és az EU tagállamai között, valamint vitát generált a lehetséges válaszlépéseket illetően. Ezáltal az Oroszországi Föderáció képes volt a befolyásolási művelete és a hibrid háborúja stratégiai előnyét egy fenntartható sikerre fordítani.

A befolyásolás és a hibrid hadviselés két különálló folyamat, amelyek növelhetik egymás hatékonyságát. Mivel elkülönült folyamatokról van szó, a befolyásolási műveletnek nem szükségszerű következménye a hibrid hadviselés, illetve a katonai műveletet sem kell, hogy megelőzze az állam által irányított befolyásolás. A kettő kombinációja láthatóan eredményes volt, és Ukrajna számára súlyos következményekkel járt. Az a körülmény, hogy előre nagyon nehéz megmondani, vajon az államilag irányított befolyásolást követi-e majd katonai beavatkozás – például hibrid hadviselés –, a jelenség veszélyességét tovább növeli. Másfelől, ha a hibrid hadviselés fogalmát alkalmaznánk a teljes ukrajnai orosz műveletekre, akkor a nem katonai műveletet – az államilag irányított befolyásolást – is hadi tevékenységként értékelhetnénk, és ez nem megfelelő válaszlépéseket indukálhatna.

A BEFOLYÁSOLÁS

Befolyásolás eszközrendszere

A befolyásolás személyes kapcsolataink alkotóeleme, mindennapi életünk része, interakcióink meghatározója. Az egyén, a csoport, a közösség folyamatosan törekszik környezetének befolyásolására, gondoljunk akár a gyereknevelésre, a párválasztásra, egy televíziós reklámra, egy adás-vétel folyamatára, a politikai pártok működésére stb. A befolyásolás tehát az életünk számos területén megjelenik és pozitív az üzenete, amikor mindkét fél – befolyásoló, befolyásolt – érdekében történik.

Van azonban egy másfajta befolyásolás, ez a manipuláció. A *manipulatív* befolyásolás során felbukkan a *második szándék*, vagyis amikor a mutatott és a valós érdek, cél között különbség van. A lényeg minden esetben az, hogy az egyik fél a szándékainak megfelelően alakítsa a másik fél gondolkodásmódját, cselekvését, miközben eredeti szándékát elrejtí. Ehhez egy alternatív (kitalált, hamisított, hiányos) valóságot mutat a manipulálni kívánt alany, aki ezt a valóságot fogja igaznak hinni.

Mint említettem, a befolyásolás az élet számos területén megjelenik, azt az állam is használja működése során. Példaként említhető az Ukrajnában élő orosz nemzeti kisebbségek anyaország általi támogatása, ami egyértelmű beavatkozás a fogadó ország belügyeibe, de ez a fajta befolyásolás mindaddig nem nevezhető manipulatívnak, amíg módja és célja átlátható.

A befolyásolás az állam működése szempontjából fontos területeken, szektorokban – politika, diplomácia, gazdaság, társadalom, katonai terület – is jelen van, és lehet pozitív vagy negatív: például gazdasági nyomásgyakorlás vagy gazdasági támogatás; katonai fenyegetés vagy katonai támogatás nyújtása; esetleg diplomáciai offenzíva vagy mosolydiplomácia; médiapropaganda vagy objektív tájékoztatás stb. Ezek részei az állam működésének, az államközi érintkezéseknek, láthatóak, a nemzetközi közösség viszonyait nyíltan befolyásoló aktusok. Manipulatívva akkor válnak, amikor megjelenik mögöttük a második szándék, például látszólagos gazdasági támogatással – ami valójában szükségtelen és nem rentábilis a támogatott ország szempontjából – függőség kialakítása, ezáltal kontrol gyakorlása.

Ezeken túlmenően az állam érdekérvényesítő eszközéül szolgáló titkosszolgálatok minden szektorban végezhetnek műveleteket, bekapcsolódhatnak egy-egy terület manipulálásába. Ilyen lehet például a titkosszolgálati behatolás a célország hírszerző és elhárító szolgálataiba, vagy ha a titkosszolgálatok segítségével a célország kulcsbeosztású gazdasági szereplőjének befolyásolásával jut az agresszor gazdasági előnyhöz, esetleg a törvényhozás döntéshozóit környékezik meg nagyszerű üzleti lehetőségekkel a kedvező politikai folyamatok kialakítása érdekében, esetleg kiberműveletek végrehajtásával befolyásolják egy ország politikai vezetőjének a megválasztását. A titkosszolgálati tevékenység fontos kritériuma a tagadhatóság, vagyis ne lehessen bizonyíthatóan felfedni a beavatkozó eredeti szándékát és esetenként a befolyásoló személyét sem. A titkosszolgálatok nélkül végrehajtott állami manipulatív befolyásolás veszélye, hogy láthatóvá válik, a tagadhatóság elvész, nehéz helyzetbe hozva a végrehajtot. Persze előfordul, hogy a titkosszolgálatok is hibáznak, tevékenységük kiderül, ahogy történt ez a Szkripal-ügyben.²⁹

A katonai területen alkalmazott befolyásolás – információs műveletek – keretében alkalmazott eszközök hasonlóak, megegyeznek az államilag irányított befolyásolás eszköztárával, a katonai alkalmazás módja azonban eltér például a titkosszolgálati alkalmazásától, volumene pedig nem összehasonlítható az állami kapacitással. A befolyásolás a rendelkezésre álló hatalmi eszközök és erőforrások függvénye, ezért mivel nem állami szereplők nem rendelkeznek olyan komplex eszközrendszerrel, mint az állami szereplők, így csak egy-egy folyamatot képesek menedzselni.

Ukrajnában azt láthattuk, hogy az Oroszországi Föderáció a befolyásolás hatékonyságát növelve azt minden területen véghezvitte. Ez a tevékenység azért államilag irányított, mert csak az államnak van lehetősége lefogni ezeket a területeket.

²⁹ Szergej Szkripal volt orosz hírszerző, akit egy orosz titkosszolgálati felforgató akció keretében megmérgezték az Egyesült Királyságban.

Az állam érdekérvényesítő eszközei közül a titkosszolgálatok azok, amelyeknek nagy szerepe volt az orosz agresszió előkészítésében, a humán kapcsolati háló felépítésében. A titkosszolgálati befolyásolás lényege, hogy rendszerként működhet, megvalósítja a tagadhatóság alapelvét, és ami a legfontosabb, nemcsak a titkosszolgálati területen van jelen – tehát két ellenérdekelt nemzetbiztonsági szolgálat egymás elleni tevékenysége –, hanem jelen van/lehet az állam működése szempontjából fontos minden területen (politika/diplomácia, gazdaság, társadalom stb.).

A titkosszolgálatok befolyásoló műveleteinek központi eleme a humán faktor, vagyis a személyt a befolyásolás során úgy manipulálják, hogy akarata, állásfoglalása, érzelmei, cselekedete számukra kedvező legyen. A befolyásolás tehát olyan *titkosszolgálati módszer*, amely a *személyiségjegyek kihasználásával* változtatja meg az alany akaratát, gondolkodásmódját, tevékenységét.

A befolyásolás történhet:

- az egyén szintjén;
- csoport szintjén;
- közösség szintjén.

A csoport és a közösség szintjén végrehajtott befolyásolás hatékonysága növelhető az adott közösség egyes tagjainak manipulálásával. Így a csoporton belül irányítható a folyamat, a külső inputokat a belső emberek rezonálhatják. A befolyásolás az állam szintjén is megvalósulhat, például egy ország vezetését úgy befolyásolják, hogy az ország gazdasági, katonai szövetségeseitől eltérő megnyilvánulásokat tegyen, ezzel megbontva a közösség egységét, csorbítva annak érdekérvényesítő képességét.

A befolyásolás kommunikációs interakció eredménye, kommunikációs csatornákon keresztül történik. A technológiai fejlődés eredményeként az eszközök tárháza (főként a propagandahordozóké) bővült. A média új megjelenési formáinak elterjedése bővítette a rendelkezésre álló módszereket, ezáltal nőtt a hatékonysága. Így a közösségi média már nemcsak csoportos befolyásolásra alkalmas, hanem elérhetővé teszi az egyént is, a trollok alkalmazásával pedig bénítani lehet a véleményközösségek kialakulását.

A titkosszolgálatok a manipulatív – vagyis második szándékot hordozó – befolyásolást *aktív műveleteik* során végzik, amelyek lehetnek:

a) humán műveletek

Politikusok, államigazgatási döntéshozók, erőszak szervezeti, fegyveres testületi vezetők, az állam működése szempontjából fontos területeken kulcspozíciót betöltő személyek meggyőzése, megvesztegetése, zsarolása. Célja a titkosszolgálati információgyűjtés, a rendszer gyenge pontjainak, befolyásolási lehetőségeinek felmérése, a döntési mechanizmusok befolyásolása.

A *kompromittálás* során a kulcspozícióban lévő döntéshozót, vagy az ilyen személyhez hozzáféréssel rendelkező közvetítő személyt illetően olyan körülményeket alakítanak ki – meggyőzéssel, megvesztegetéssel, zsarolással –, amelyek nyilvánosságra kerülésével a személy kompromittálódhat. Hatékonyabb az eljárás, ha ahhoz ideológia is társul. Így az egyén meggyőződésből tevékenykedik,

bár valójában a befolyásoló akaratának megfelelően. A kompromittálást nem kell végigvinni, nem kell zsarolni az alanyt, csak a megfelelő helyzetbe kell hozni és a kívánt időtartamban ott tartani. A fenyegetés maga a pressziós eljárás, de veszélye, hogy csak a kényszer érzetének fenntartásáig működik. Az együttműködés legjellemzőbb motivátora a pénz. Természetesen nem szükséges közvetlenül pénzt ajánlani a célszemély szolgálataiért. Kompromittáló lehet például egy üzleti érdekeltségbe történő bevonás is, amely összeférhetetlen egy állami döntéshozó pozíciójával. Az innen származó jövedelem nagysága, esetleg az ügylet lefolyásának módja szabályokba ütközik, a társadalom ellenszenvét váltja ki stb. A célszemély általában nem veszi észre a jól kidolgozott befolyásolást, sőt úgy érzi, hogy a helyzetet ellenőrzése alatt tudja tartani. A tagadhatóság hatékonyabban működik, ha – mind a befolyásoló, mind pedig a befolyásolt részéről – közvetítőket vonnak be az együttműködésbe. Nem valószínű, hogy például egy államfőt a titkosszolgálatok környékeznek meg, bár ez kizárt. Sokkal inkább működőképes lehet az a modell, amikor állami vezetők egyeznek meg a kölcsönös – személyes – előnyöket nyújtó üzleti lehetőségéről, ahol a befolyásolandó személy közvetítőkön keresztül megfelelő anyagi haszonra tehet szert.³⁰ Ezt a folyamatot, illetve az üzlet megvalósulásának konkrét módját azonban a befolyásoló ország titkosszolgálatai a teljes folyamatban lépésről lépésre követik, dokumentálják, hogy szükség esetén felhasználhassák a célszemélyre történő nyomásgyakorlás érdekében.

b) felforgatás

Célja az állam iránti bizalom megingatása, instabil biztonsági helyzet kialakítása. Eszközei lehetnek:

- az állam működése, a biztonság fenntartása szempontjából kulcspozícióban lévő személyek likvidálása, fenyegetése;
- ellenzéki (lázadó/szeparatista) szervezetek, pártok, mozgalmak megszervezése, megerősítése, pénzügyi, ideológiai támogatása, a politikai status quo megbontása;
- az agresszorhoz lojális személyek, mozgalmak, szervezetek megtalálása/létrehozása/támogatása;
- etnikai, vallási, társadalmi feszültségek szitása;
- bűnözői csoportok támogatása, felhasználása a közrend megzavarására;

³⁰ Médiaértesülések szerint Viktor Janukovics is orosz pénzügyi támogatással szerzett befolyást például a műtrágyaszektorban, de stróman cégeken keresztül voltak érdekeltségei orosz forrású szénhidrogén-üzletekben is.

GREY, Stephen – BERGIN, Tom – MUSAIEVA, Sevgil – ANIN, Roman: SPECIAL REPORT-Putin's allies channelled billions to Ukraine oligarch.

<https://www.reuters.com/article/russia-capitalism-gas-special-report-pix/special-report-putins-allies-channelled-billions-to-ukraine-oligarch-idUSL3N0TF4QD20141126>; letöltés: 2017.09.16.

KAPLIUK, Kateryna: As Yanukovich Fell, Regime-connected Bank Sent Millions Offshore.

<https://www.occrp.org/en/investigations/7373-as-yanukovich-fell-regime-connected-bank-sent-millions-offshore>; letöltés: 2017.09.16.

- puha célpontok – például a lakosság – vagy a biztonságért felelős szervezetek támadása, a beljük vetett lakossági bizalom gyengítése (például terrortámadásokkal).

c) szabotázs

Célja az állam működéséhez szükséges rendszerek megzavarása, megbénítása. Napjainkban újonnan megjelenő formája a kibertámadás, de itt is megemlíthetők a terrortámadások, a kritikus infrastruktúra rongálása, rombolása, az állami rendszerek működésének bénítása.

A *szabotázs* eszközrendszeréből – mint új elemet – a kibertámadást emelem ki, amelyet a technológiai fejlődés teremtett meg, és az információs társadalom mellékterméke. Napjainkban időről időre történnek kibertámadások, ezért a digitális technológia rosszhiszemű felhasználásának megelőzése elsődleges kihívássá vált. A kritikus infrastruktúra – energiaellátás, telekommunikáció, repülőterek, utak, vasutak, pénzügyi szervezetek, politikai pártok vagy kormányok – elleni kibertámadások destabilizálhatnak egy országot, megbéníthatnak ellátórendszereket, választásokat befolyásolhatnak és kormányokat válthatnak le. A hatalmas és komplex jellegű kibertámadás egy példája Észtország, ahol 2007-ben a bankrendszert, a kormányzati szervezetek és a rendőrség működését napokra megbénították. A támadást a szovjet katonai emlékmű áthelyezésével kapcsolatos észt–orosz vita előzte meg.

A kibertámadások is a hibrid fenyegetések körébe tartoznak. Túllépnek a külpolitika legitimitásán, de alatta maradnak a hagyományos hadviselési küszöbnek, komoly fenyegetést jelentve a társadalomra. A fellépés ellenük nehéz, mivel a hibrid szereplők nem törvények és jogszabályok alapján működnek. Az úgynevezett szürke zónában mozognak, így a fellépés ellenük az erőszakos szervezetek, a titkosszolgálatok és az információtechnológiai biztonsággal foglalkozó szervezetek szoros együttműködését igényli, ahol minden szervezet a saját szemszögéből elemzi a történéseket.³¹

d) dezinformáció (megtévesztés)

A propagandához hasonlóan alkalmas véleményformálásra, ennél fontosabb funkciója azonban a döntési mechanizmusok befolyásolása:

- a célország titkosszolgálati kapacitásának tömeges dezinformációval történő lefogása (az így létrehozott hamis adatok ellenőrzése jelentős erőt és eszközt köt le a célország nemzetbiztonsági szolgálatai részéről);
- kulcspozícióban lévő személyek, a politikai elit hiteltelenné tétele;
- a célország nemzetközi megítélésének rombolása, hitelességének megingatása, kapcsolatainak befolyásolása, szövetségesi kapcsolatainak fellazítása.

³¹ FRITSCHÉ, Klaus-Dieter: Hybrid Threats – Coping with new challenges. per Concordiam, Volume 8, Issue 2, 2017. pp. 7–9.

A dezinformáció megtévesztő, félrevezető információ (adat, tény, eszköz, támpont, rajz stb.) a politikai, a gazdasági, a társadalmi, a kulturális életről, a tudományos-technikai kutatásokról, katonai kérdésekről, saját operatív helyzetünkről, céljainkról. Célja az ellenség megtévesztése. Leköti és téves irányba tereli (deзорientálja) az ellenség figyelmét, időszakosan elleplezi a valóságos titkokat. Követelményei: ne legyen felfedhető az ellenség által; legyen hiteles, aktuális és legalizálható; feleljen meg az ellenség hírigényének, érjen célt (jusson el az üzenet a célközönséghez, célszemélyhez).³²

e) propaganda

A propaganda a közösségek, csoportok, nemzetközi szereplők véleményalkotása befolyásolásának leghatékonyabb módja, eszközei közé tartozik a célszágban médiapozíciók megteremtése/megszerzése, a célszág állami propagandaeszközeinek bénítása.

Christopher Paul és Miriam Matthews tanulmánya szerint az Oroszországi Föderáció *propagandatevékenysége* a szovjet elvekre épül, de kihasználja a modern technológia és a média adta lehetőségeket. Eszközei és csatornái: az internet, a közösségi média, valamint az amatőr és a professzionális újságírás. A csatornák és az üzenetek nagy száma és terjedelme a hamis vagy félig igaz hírek, illetve fikciók terjesztésére szolgál. A befolyásolás a direkt rábeszélésen, a megtévesztésen, az összezavaráson, az akadályozáson vagy az üzenetek, hírek igazságtartalmának csökkentésén keresztül működik. Az Ukrajnában alkalmazott orosz propagandamodellt az alábbiak jellemezték:

- nagy volumenű és többcsatornás;
- gyors, folyamatos és repetitív;
- a következtelenség és az objektivitás hiánya jellemezte.

A befolyásolás megjelenési formái

A második világháborút követően, az 1950-es években a NATO és az Amerikai Egyesült Államok nem hitte, hogy a Szovjetunió közvetlen katonai konfrontációba bocsátkozna, támadást indítana a NATO ellen. Ehelyett úgy értékelték, hogy a szovjet politika a nyugati államok elleni felforgatásra és szabotázsakciókra koncentrál,³³ másfelől pedig arra törekszik, hogy a Szovjetunióhoz hű, baráti kormányokat hozzon létre.

A felforgatás gócpontjai a politika, a gazdaság és a kultúra területén jelentek meg, nagyobb fenyegetést kiváltva, mint a katonai elrettetés. A szovjet hírszerzés tolvajokat és bűnözőket használt informátorként, valamint a kettős ügynököket vetette be a nyugati hírszerző szolgálatok ellen. Kihasználták az országok gazdasági és

³² Állambiztonsági értelmező szótár.

<http://osaarchivum.org/files/fa/357/szotar.CEwin.htm>; letöltés: 2017.10.11.

³³ Declassified „Report From The Military Committee To The North Atlantic Defense Committee On North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan”. NATO Archive, April 1, 1950. In: MADER, James L.: *Diplomat Soldiers: A Study of Military Counterintelligence Cooperation in NATO, 1951-1960*. Doktori értekezés, Utrecht University Repository, 2017.

<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/356779>; letöltés: 2017.10.11.

politikai sebezhetőségét, ami ezeket az országokat kiszolgáltatottá tette. Támogatták a nyugati országok kommunista mozgalmaikat, elsősorban szabotázsakciók elkövetésére, de ezek a szervezetek nem rendelkeztek elégséges kapacitással. A szovjet titkosszolgálatok a *felderítés* (razvedka) – információgyűjtés az ellenséges állam szándékairól, működéséről – mellett nagy intenzitással végezték a *megettévesztés* (maszkirovka) módszerét is. A felforgatást a titkosszolgálatok szervezték a GRU³⁴ különleges alakulatainak a bevonásával, mert felismerték, hogy a titkosszolgálat és a hadsereg kombinált alkalmazása hatékony formációt alkot.³⁵ Politikai pártokon keresztül igyekeztek aláásni a célország kormányának hitelességét, és ennek érdekében ügynököket juttattak pozícióba. Tevékenységük során a legfontosabb eszköz a humán tényező volt. A közvetlen fegyveres fellépés helyett kilátásba helyezték a katonai fenyegetést, amelyet politikai és gazdasági támadó lépésekkel kombináltak. A Nyugat részéről akkor kidolgozott védekezés magában foglalta a katonai támogatást, közös védelmi programok indítását, amelyeket igyekeztek kiterjeszteni a védelem, a gazdaság, a titkosszolgálatok és a diplomácia (külpolitika) területére is. Két fő vonalon határozták meg az együttműködés erősítésének szükségességét. Az első a *nemzetközi közösség egységének megőrzése*, a másik a *Szovjetunió földrajzi, intellektuális és stratégiai elszigetelése*.³⁶

Látható tehát, hogy az orosz titkosszolgálatok *aktív intézkedései* – még ha nem is így nevezték akkoriban – nem új keletűek, illetve hogy a Nyugat védekezése, ellenlépései végül eredményesek voltak – amit a Szovjetunió felbomlása is bizonyít –, bár a hatékonyságuk, a szükséges majd' 40 év figyelembevételével, kétséges.

A Szovjetunió befolyásolási tevékenységével kapcsolatban Max Holland a „*The propagation and power of communist security services – dezinformatsiya*” című tanulmányában³⁷ úgy fogalmazott, hogy a humán kapcsolatokban a legfontosabb komponens az elme, illetve az eszme dominanciája. A kommunizmus időszakában a Szovjetunió számára a legfőbb prioritás – hasonlóan a többi befolyásos államhoz – a nemzeti érdekek érvényesítéséhez szükséges kedvező nemzetközi környezet megteremtése volt. Ennek elérésére és fenntartására a *pszichológia hadviselést* alkalmazták, amelyet olykor a „harc az emberek elméjéért” kifejezéssel illették. A többi államtól eltérően a Szovjetunió nem egyszerű *érdekképviseléssel* vagy *pozitív propagandával* vett részt ebben a versenyben. Tevékenységére sokkal inkább a saját belső totalitárius természetének külső megnyilvánulása volt a jellemző.

³⁴ A szovjet/országi katonai hírszerzés korábbi megnevezése – Glavnoje Razvedivatyelnoje Upravlenyje – Felderítő Főcsoportfőnökség.

³⁵ GLANTZ, David M. Colonel: Soviet Military Intelligence in War. Frank Cass, London, England, 1990. ISBN-13: 978-0714633749

³⁶ MADER, James L.: Diplomat Soldiers: A Study of Military Counterintelligence Cooperation in NATO, 1951-1960. Doktori értekezés, Utrecht University Repository, 2017. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/356779>; letöltés: 2017.10.11.

³⁷ HOLLAND, Max: The propagation and power of communist security services dezinformatsiya, International Journal of Intelligence and Counterintelligence, 2006. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0885060050032342>; letöltés: 2017.10.11.

Legfőbb eszközei az *aktív intézkedések* voltak, amelyek magukban foglalták a nyílt és a fedett pszichológiai tevékenységet, mint például a *befolyásoló ügynökök telepítését*, illetve a dezinformációs műveletek általában minden fajtáját – a titkos rádióadásoktól a látszólag független média befolyásolásáig. Az intézkedéseknek egységes célja volt: gyengíteni a katonai, gazdasági, pszichológiai légkört a nyugati országokban és erősíteni a Szovjetunióban. A fedett műveletek végrehajtásáért a szovjet titkosszolgálat, a KGB³⁸ volt a felelős. A legtöbb titkosszolgálat célja az, hogy időben jelezze az esetleges támadó szándékot, információt szerezzen és elhárítsa az ellenérdekeltektől a tevékenységét. Ezzel szemben a KGB legfőbb feladatát nem ez, hanem *politikai befolyásolás és a felforgató műveletek végrehajtása* képezte. A dezinformáció módszerét az 1950-es évek második felében intézményesítették és tették általánossá. 1959-ben a KGB – az I. Igazgatóságán (hírszerzés) belül – létrehozta a Dezinformációs Osztályt. Ennek a szervezetnek az egyik fedett, aktív tevékenysége volt a *dezinformálás* mint véleményformáló mechanizmus. A KGB – együttműködve a szocialista országokban működő társszolgálataival – előállított *hamis, kitalált, elűtetett információkat*, amelyek célpontjai politikusok, tudományos szakemberek, a tudományos közösség tagjai és a társadalom egésze volt. Célja volt a NATO gyengítése, vizálly szítása a szövetségesek között. A dezinformálásra felhasználták a nyugati médiát is. Összehangolták a *propagandával*, amely megerősítette az újságokban fedett módon elhelyezett információkat.

A dezinformáció nem pusztán rágalmozott vagy összezavart, hanem olyan lépésre kényszerítette az ellenfelet, amely a Szovjetunió számára kedvező volt. A médiában megjelenő dezinformációt tartalmazó írást azonban nem lehetett az egyik napról a másikra elhelyezni nyugati lapokban. Hónapokba, esetenként évekbe telt, míg kialakították a megfelelő körülményeket, például a nyugati vagy a harmadik világbeli újságírók, szerkesztők megközelítése, pozícióba juttatása úgy, hogy ne tekintsék őket a szovjetek szócsövének. A sikeres propaganda ismert vagy könnyen ellenőrizhető tényekre alapult, amit úgy tálaltak, hogy *kihasználták a célközönség hiedelmeit, félelmeit*. A dezinformációnak *tagadhatónak kell lennie*, és az információknak úgy kell összeállítania, hogy csak egy része legyen fikció.

Természetesen a befolyásolást nem csak az oroszok használják, arra számos példa van a világ konfliktusaiban. Susan L. Gough alezredes dolgozatában³⁹ az amerikai befolyásolásról írt. Meglátása szerint a *stratégiai befolyásolás nem új jelenség*, az Amerikai Egyesült Államok régóta alkalmazza. Korábban minden, ami *propaganda* vagy *pszichológiai hadviselés* volt, negatív felhanggal bírt, csak a rossziúk csinálták: a nácik és a szovjetek. A 20. században azonban az amerikaiak is felismerték az értékét és szükségességét. Kialakulása és fejlődése során sokféleképpen nevezték, aminek oka a felhasználók, az értelmezési és a felhasználási módok és a felhasználási területek különbözőségében van. A legfontosabbak a következők: *külföldi információs program, nemzetközi információs tevékenység, politikai hadviselés, propaganda, pszichológiai hadviselés, pszichológiai műveletek, tájékoztatás, diplomácia, nemzetközi katonai információ, információs művelet, befolyásolási művelet, észlelési menedzsment* stb.

³⁸ Komitet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi – Állambiztonsági Bizottság.

³⁹ GOUGH, Susan L. LTC: The Evolution of Strategic Influence. U.S. Army War College, 2003. <https://fas.org/irp/eprint/gough.pdf>; letöltés: 2017.09.18.

A stratégiai befolyásolásnak vannak fedett és nyílt komponensei, mai kulcsösszetevői pedig: *a tájékoztatás, a politikai hadviselés, a politikai érdekképviselés, a diplomácia, a pszichológiai műveletek*. Miközben mindegyik elég meggyőző tartalommal bír, egyenként nem, kizárólag kombinált alkalmazásukkal valósítható meg a stratégiai befolyásolás. Az Amerikai Egyesült Államok a második világháborúban kezdte kiépíteni az állandó struktúrát a stratégiai befolyásoláshoz, amelynek mai főbb elemei többek között a Nemzetbiztonsági Bizottság, a Védelmi Minisztérium, a Külügyminisztérium és a CIA.

Ukrajna esetében láthattuk, hogy az évek óta tartó, államilag irányított befolyásolás hogyan tudta támogatni a katonai műveletet. Erre a támogatásra egy másik példa a 2003-as iraki háború. Az Amerikai Egyesült Államoknak nem álltak évek rendelkezésére, hogy előkészítse a háborút, gyorsan kellett végrehajtani a penetrációt a célsországban, vagyis kompromittálással kiépíteni a humán kapcsolati rendszert. Ebből következően nem is volt olyan mély és teljes, mint az orosz–ukrán relációban, de így is hatékonyan működhetett.

Bob Woodward „*A támadás terve*” című könyvében⁴⁰ a 2003-ban megindított amerikai–iraki háború előkészítését írta meg, amelyből kiolvasható, hogy az államilag irányított befolyásolás – propaganda, dezinformáció,⁴¹ kompromittálás, szabotázs, felforgatás – hogyan tudta támogatni a katonai műveletet. A könyvben olvashatjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok azért döntött a konvencionális háború mellett, mert a CIA információi szerint Szaddam rendszerében olyan erős volt a belső kontroll, hogy nem tudták volna belülről megbuktatni. A katonai támadás előkészítéséhez információkra volt szükség, az Amerikai Egyesült Államok, illetve titkosszolgálatai azonban nem rendelkeztek megfelelő hírforrásrendszerrel Irakban.

2002-ben két CIA-csoport – CIA-tisztviselők, akiket a 10. különleges műveleti csoport katonái kísértek – jutott be Észak-Irakba, ahol a kurdok rejtegették őket. Feladatuk volt ügynökök szervezése az iraki rezsimben, az ellenzéki erők támogatása, felkészülés szabotázsakciókra, információgyűjtés a tömegpusztító fegyverekről, a rendszer gyenge pontjainak feltárása és nyomásgyakorlás. Költségeik fedezésére a PUK-hoz⁴² rendelt csoport 32 millió dollárt (!) vitt magával százdolláros bankjegyekben. A csoport *informátornak és közvetítőnek* kurdokat *szervezett be*, akik révén eljutottak az iraki hadsereg tisztjeihez.

Így kerültek kapcsolatba az iraki *hadsereg* tábornoikaival, beosztott tisztjeivel, a Köztársasági Gárda légvédelmi rakétacsapatának tisztjeivel. Lett kapcsolatuk a Szaddám Huszein idősebb fia, Udaj parancsoksága alatt álló Szaddám Fedajin – „Szaddám mártírjai” – *félkatonai gengszteralakulatokban* is, az iraki *felderítésnél, a titkosszolgálatnál, az olajkutaknál* dolgozó mérnökök között, de beszervezték Szaddam másik fiának, Kuszajznak a testőrét is. Összesen 87 főt foglalkoztattak,

⁴⁰ WOODWARD, Bob: *A támadás terve*. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2004. ISBN 9639574155

⁴¹ Colin Powell 2003. február 5-ei beszéde az ENSZ Biztonsági Tanácsában, ahol fehér port – akkori állítása szerint anthraxot – tartalmazó fiolát mutatott fel.

Full text of Colin Powell's speech. US secretary of state's address to the United Nations security council. <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa>; letöltés 2017.12.02.

⁴² Patriotic Union of Kurdistan – Kurdisztáni Hazafias Unió.

köztük az SSO⁴³ tisztjeit. A befolyásolás olyan jól sikerült, hogy a hadsereg hat hadosztályának vezetése vállalta, hogy a háború megindításakor kapitulálnak, a haderő vezetését pedig átadják az amerikaiaknak. A CIA megszerezte hat, másik országban dolgozó fedett iraki hírszerzőtiszti névsorát, akik merényletekre is fel voltak készítve, és akiket végül hatástalanítottak. Az amerikaiak több kettős ügynököt is foglalkoztattak, akiken keresztül dezinformálták az iraki titkosszolgálatokat, például azzal, hogy a támadás Irán felől fog érkezni; két amerikai hadosztály Jordániából hatol be Irakba; a fő csapás a Szaddám Nemzetközi Repülőtér ellen irányul majd stb.

2003 tavaszán megindultak a *felforgató*, illetve *szabotázsakciók*, merényletek is (vonatkisiklatás, hivatalnokok gépjárművének felrobbantása, kormányzati épületek támadása, plakátozás, falfirkák, Szaddám-szobrok megrongálása), majd május 1-jén megkezdődött az invázió. Látható, hogy a CIA megtett mindent a katonai művelet előkészítéséért, és jelentős sikereket ért el, de az idő rövidsége miatt nem tudtak olyan mélységű penetrációt megvalósítani, amelyet az oroszok Ukrajnában véghezvittek.

A NEMZETI ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG – AZ ÁLLAM ÖNVÉDELMI KÉPESSÉGE

Az orosz befolyásolási tevékenység napjaink egyik legfőbb kihívása, amely tartalmi sokszínűsége, változatossága miatt a *hibrid fenyegetések* részeként jelenik meg az EU és a NATO értelmezésében, de időnként a hibrid hadviselés fogalmával is találkozhatunk a témával foglalkozó különböző megnyilvánulásokban. Éppúgy, ahogy a fenyegetés definiálása körül bizonytalanság alakult ki, nem létezik egységes védekezési modell sem, bár kezdeményezések születtek.

Véleményem szerint a hibrid fenyegetések elleni védekezéshez szükségesek a *nemzeti intézkedések és a szövetséges összefogás, az állam és a civil szféra együttműködése, a kritikus infrastruktúra védelme és az állami önvédelmi képesség fenntartása.*

Magyarország szempontjából a NATO és az Európai Unió jelenti azt a katonai és gazdasági szövetséget, amely jelentősen hozzájárulhat a hibrid fenyegetések, benne az államilag irányított befolyásolás elleni védekezéshez.

Az Európai Unió védelmi mechanizmusa

Az EU korunk kihívásaira – humanitárius, természeti, ipari katasztrófák, túlnépesedés, klímaváltozás stb. – adott válaszként alkotta meg az „ellenálló képesség” fogalmát, ami általános értelemben a rendszer vagy szervezet azon képessége, amely fenntartja az alapvető funkciókat, még akkor is, ha károkat szenvedett. Federica Mogherini, az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselője egy 2017. júliusi sajtótájékoztatón úgy nyilatkozott, hogy az Unió, a tagállamai és a partnerországai számára a legfőbb biztonsági kihívást a hibrid fenyegetések jelentik. *„Dolgozunk rajta, hogy növeljük a tudatosságot, [...] erősítsük a harmadik országok kapacitásait és erősebbre fűzzük az együttműködést a NATO-val.”*

⁴³ Special Security Organization (Al-Amn al-Khas) – Különleges Biztonsági Szervezet, a Szaddám-rezsim legbefolyásosabb biztonsági szolgálata, amely ellátta a védett vezetők védelmét is.

Az Európai Unióban a tagországok védelmi minisztereinek 2015-ös rigai találkozójá⁴⁴ után indult meg a munkafolyamat, amelynek célja az egységes fellépés kidolgozása az európai biztonságot veszélyeztető hibrid fenyegetések ellen.

Az EU hibrid fenyegetésnek tekinti azokat az eljárásokat, amelyek gyakran kombinálják a konvencionális és nem konvencionális eljárásokat, és a terrorizmustól kezdve a kibertámadásokon át a dezinformációs kampányokig vagy a média manipulációjáig mindent magukban foglalnak. Az Európai Parlament és Tanács 2016-ban kiadott közös nyilatkozata⁴⁵ szerint az EU felismerte a biztonsági környezet változását, valamint annak szükségességét, hogy olyan képességeket alakítson ki, amelyek szavatolhatják az Unió külső és belső biztonságát. Ennek érdekében a Bizottság és az Európai Védelmi Ügynökség (EDA) a tagországokkal közösen kidolgozta ezt a keretrendszert, amelynek célja a hibrid fenyegetésekkel szembeni fellépés, és amely fokozza az EU, a tagállamai és a partnerei (államok) *ellenálló képességét*. A közös nyilatkozat által megfogalmazott lépések a már meglévő stratégiákra és szektorális politikákra épülnek: Európai Biztonsági Stratégia, Európai Unió kül- és biztonságpolitikára vonatkozó globális stratégiája és az Európai Védelmi és Cselekvési Terv (2016), EU Kiberbiztonsági Stratégia, Energiabiztonsági Stratégia, Európai Unió Tengerhajózási Biztonsági Stratégiája.

2016-ban az Európai Tanács elnöke, az Európai Bizottság elnöke és a NATO-főtitkár deklarációt adott ki az EU és a NATO közös intézkedéseinek és javaslatainak bevezetésével kapcsolatban.⁴⁶ A deklaráció többek között kitért a hibrid fenyegetések elhárítására. Ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy az EU, a formálódó Európai Védelmi Alap és az Európai Védelem Jövőjéről szóló elképzelés alapján egy újabb lépést tett a Biztonsági és Védelmi Unió létrehozása felé. Az EU jelenlegi elképzelése szerint a hibrid fenyegetések elleni leghatékonyabb védelem a közös biztonság és védelem, amely elképzelés véleményem szerint tovább viheti az egységesülés folyamatát, hiszen mélyen érinti a tagállamok szuverenitását.

A javaslat az alábbi területekre fókuszál: tudatosság erősítése, reagáló/ellenálló képesség erősítése, megelőzés, válságkezelés és helyreállítás a krízishelyzetekben.

A 2016-os közös nyilatkozat területeinek áttekintése:

- Az Európai Tanács döntése alapján már 2015-ben megkezdte működését az Európai Külügyi Szolgálat keretében a Keleti Stratégiai Kommunikációs Munkacsoport (East StratCom Task Force), amelynek feladata a pozitív stratégiai kommunikáció az EU politikájáról, a dezinformációs propaganda azonosítása és megfelelő válasz adása.

⁴⁴ EU Defence Ministers in Riga call for unity in addressing European security threats.

http://www.mod.gov.lv/en/Aktualitates/Preses_pazinojumi/2015/02/19-04.aspx; letöltés: 2017.09.18.

⁴⁵ Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. JOIN/2016/018 final.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>; letöltés: 2017.09.18.

⁴⁶ Common set of proposals for the implementation of the Joint Declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. Varsó, 2016. július 8.

<https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2017/08/Common-set-of-proposals-for-the-implementation-of-the-Joint-Declaration-2.pdf>; letöltés: 2017.09.18.

- Az Európai Unió Helyzetelemző Központján (EU Intelligence and Situation Center) belül összadatelemzési feladattal 2016-ban létrehozták a hibrid fenyegetésekkel foglalkozó uniós információs és elemző csoportot (EU Hybrid Fusion Cell). Ez a korai előrejelzés érdekében együttműködik a Kiberbiztonsági Központtal (Cybercrime Center), az Europol Terrorrelhárítási Központjával (Europol Counter Terrorism Centerrel), az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökséggel (Frontex) és az EU számítógépes vészhelyzeteket elhárító csoportjával (EU Computer Emergency Response Team). Az új szervezetet a megfelelő elemzések elkészítése érdekében titkosszolgálati elhárító szakértőkkel is megerősítették.
- Ezzel párhuzamosan 2016-ban Finnországban elindult a Hibrid Fenyegetések Elleni Kiválósági Központ (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), amely a jelenség megértéséhez, a megfelelő védekezéshez szükséges koncepció kidolgozását végzi.
- Az ellenálló képesség fejlesztése érdekében az Európai Bizottság a tagállamokkal közösen meghatározta a tudatossági szektorokat: energia, közlekedés, vám, űr, egészség és pénzügy. Létrehozták a repülésügyi számítógép- és hálózatbiztonsági vészhelyzeteket elhárító csoportot (Computer Emergency Response Team on Aviation) és a kiberbiztonsági munkacsoportot (Task Force on Cyber-security), valamint elindították a sebezhetőségi indikátorok kidolgozását.
- Az Europol szélsőséges internetes tartalmakkal foglalkozó uniós egysége (EU Internet Referral Unit) és a 2015-ben létrehozott Európai Uniós Internetfórum (EU Internet Forum) útján lehetőség nyílt az illegális, illetve a terrorizmussal összefüggésbe hozható tartalmak elérhetőségének csökkentésére.
- Pilotprogramot indítottak Moldovával, hogy felmérjék sebezhetőségét és az EU támogatást nyújthasson ezeken a specifikus területeken.
- Kidolgozták az EU műveleti protokollját és szabályzatát, amelyek tartalmazzák a koordinációval, információk gyűjtésével, elemzésével és a NATO-együttműködéssel kapcsolatos gyakorlati szabályokat.⁴⁷

Az EU tehát szervezetek létrehozásával, szabályzók kidolgozásával igyekszik védekezni a hibrid fenyegetések ellen, a tagállamok részvétele azonban önkéntes ebben a munkában.

⁴⁷ Security and defence: Significant progress to enhance Europe's resilience against hybrid threats – more work ahead.
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-2064_en.htm; Brussels, 19 July 2017. letöltés: 2017.09.20.

A NATO átfogó megközelítése

A NATO 2010-ben kezdte kidolgozni a „Hibrid fenyegetések elleni katonai hozzájárulás” koncepcióját,⁴⁸ amelyben úgy fogalmaz, hogy a hibrid fenyegetés olyan ellenségtől – állami szereplő, latorállam, nem állami aktor, terrorista szervezet – ered, amely képes a konvencionális és nem konvencionális eszközöket szimultán és adaptív módon alkalmazni célja elérésre érdekében. Vagyis a NATO is hibrid fenyegetésekről beszél, nem hadviselésről. A NATO a hibrid elnevezés ernyője alatt a fenyegetések és a biztonsági kihívások rendkívül széles spektrumát érti – ezeknek csak egy része az általam definiált államilag irányított befolyásolás –, amelyek elleni védekezéshez átfogó koncepcióra van szükség. A szervezet természetéből fakadóan – mert egy katonai szövetség – a válaszok megfogalmazása során katonai megközelítést alkalmaz, de felismeri azt, hogy a fenyegetések katonai és nem katonai összetevői ellen a katonai szövetségnek sokkal szorosabban kell együttműködnie a civil szférával.

A 2010-es koncepció négy területet jelöl meg kihívásként, amelyeket a hatékony katonai válaszhoz figyelembe kell venni: a környezet megértése, a saját műveletek pozitív kommunikációja, a nem állami szereplők növekvő hozzáférése a kémiai-biológiai-radiológiai-nukleáris anyagokhoz és a csúcstechnológiához – köztük az elektronikai hadviselés eszközei, lézer-, biológiai, elektromágnesesimpulzus-technológia, kriptográfia rendszerek –, valamint az ellenség alkalmazkodóképessége és agilitása. *A fenyegetések elleni lehetséges válaszok keretrendszere magában foglalja a partnerkapcsolatok bővítést, az elrettentést, az erő alkalmazását és a stabilizációt.*

A katonai megközelítés részeként a 2014-es walesi NATO-csúcstalálkozó óta a tagállamok többször megerősítették a kollektív védelem és elrettentés alapelvét. A Készenléti Akcióterv (Readiness Action Plan) keretében a Szövetség megalakította a Nagyon Magas Készenléti Összhaderőnemi Műveleti Erőt (Very High Readiness Joint Task Force) és demonstrációs célból telepítette azt Lengyelországban és a balti államokban, illetve az amerikai vezetésű Atlanti Elhatározás Művelet (Operation Atlantic Resolve) keretében nagy láthatóságú hadgyakorlatokat tartanak, többek között Kelet-Európában – Magyarországon – is.

A hibrid fenyegetések között a jelenleg egyik legsúlyosabbként nevesítik az orosz információs műveleteket és befolyásoló tevékenységet. Ezek tanulmányozására jött létre a NATO Stratégiai Kommunikációs Kiválósági Központ (Strategic Communication Center of Excellence) Rigában 2014-ben, amely együttműködik a Hibrid Fenyegetések Elleni Európai Kiválósági Központ (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats) munkájában is, amelynek tevékenységében az Európai Unió és a Szövetség is részt vesz.

A NATO értelmezése szerint a fenyegetések elsősorban a nemzeteket érintik, de a katonai szövetségnek nincs felhatalmazása a nemzetek belső ügyibe beleszólni, ez sokkal inkább a diplomácia és a politikai megállapodások kérdése.

⁴⁸ Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Treats. http://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf; letöltés: 2017.06.01.

A kihívások ellenére természetesen a NATO-nak is foglalkoznia kell a jelenséggel, amelyet katonai szempontból közelít meg és a védekezéshez az állami ellenálló képesség technikai aspektusát, illetve a Szövetség stratégiaalkotását erősítene. De minden konfliktus más és más, ezért általánosabb, koncepcionálisabb választ igényel a hibrid fenyegetés. Az általános koncepció kidolgozásnak akadálya, hogy a gazdasági fejlesztés, a jogrendszer, az államigazgatás és egyéb hasonló területek a nem katonai kormányzati szervezetekhez tartoznak, illetve a magánszektor részei.

E rendszerek alkalmazásának, működtetésének képessége nem található meg a tagállamok haderőinél, sem a NATO-bürokráciában, mégis egyik lehetséges együttműködési terület a társadalom bevonása, a magánszektor, mivel a NATO elképzelései szerint a fenyegetést annak keletkezési helyén kell kezelni. Éppen ezért a Szövetség a nem kormányzati szervezetekkel való együttműködést tartja hasznosnak, mivel azok ott vannak a problémás területeken, így elsőként képesek érzékelni a hibrid fenyegetések káros hatását (kibertámadások a kommunikációs cégeknél, tudáslopás a gazdasági társaságoknál, pénzmosás a pénzügyi vállalkozásoknál stb.). A tapasztalatsere módjának kidolgozása azonban még folyamatban van, hiszen még a koncepció sem kész. A hibrid fenyegetés csak az alkotórészei összessége, ezért nem igényel az ellenük való harc új képességeket, partnereket, eljárásokat, gondolkodást.⁴⁹

Az állam önvédelmi képessége

A hibrid fenyegetések elleni védekezéssel kapcsolatban a NATO és az EU elképzelései mellett a fenyegetések elhárításában legjelentősebb szerepe az államnak van. A hibrid fenyegetések közül a befolyásolást kiemelve vizsgálom az állam feladatát.

Az állam védekezési képességét „önvédelmi képességnek” nevezem, amely egyfajta *belső kontroll* az állam saját működőképességének fenntartása érdekében, és amely értelmezhető a nemzeti ellenálló képesség részeként. A kontroll megvalósul a stabil jogrendben, a hatalmi ágak szétválasztásában, a fékek és ellensúlyok működésében, a személyek védelmében a politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs és infrastrukturális spektrumon.

A stabil jogrend, a hatalmi ágak szétválasztása, a fékek és ellensúlyok rendszere azért szükséges, mert az állam jó működéséhez alapvetően szükséges a decentralizáció, a diverzifikáció. A fékek és ellensúlyok rendszere a demokrácia fenntartásának alapelemei. A totalitárius állam látszólag erős, de befolyásolás szempontjából annál sebezhetőbb, minél inkább központosított, hiszen kevesebb személyt kell befolyásolni a teljes rendszer manipulálása érdekében. Másik oldalról, a tekintélyvelven működő, totalitárius elemeket hordozó állam nem képes felismerni és elhárítani a befolyásolást, hiszen éppen a rendszer vezetőit manipulálják.

A fékek és ellensúlyok működésére, illetve a hatalmi ágak szétválasztására példaként említem meg az Amerikai Egyesült Államok elnökének, Donald Trumpnak és stábjának az esetét. A rendszerbe épített *belső kontroll lehetővé teszi*, hogy jelenleg is különleges ügyészi vizsgálat folyjon – amely az FBI korábbi

⁴⁹ AARONSON, Sir Michael – KERMABON, Yves de – DIESEN, Sverre – LONG, Mary Beth: NATO Countering the Hybrid Threats. <https://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat>; letöltés: 2017.10.18.

nyomozásán alapszik – annak tisztázása érdekében, hogy befolyásolták-e az oroszok az amerikai elnökválasztást, és Donald Trump stábjának milyen orosz kapcsolatai voltak. A vizsgálat során már vádat emeltek többek között Michael Flynn ellen, aki Trump nemzetbiztonsági tanácsadója volt.

Az amerikai eset is jól példázta, hogy a befolyásolási műveletek konkrét személyeken keresztül történhetnek. Amikor a litvánok 2014-ben hamis információk terjesztése és propagandatevékenység miatt egy orosz tévécsatorna sugárzási jogát felfüggesztették,⁵⁰ akkor valószínűleg a csatorna működésének engedélyezését, a működés jogszabályi feltételeknek való megfelelését ellenőrző szervezetek döntéshozói úgy ítélték meg, hogy az orosz tévécsatorna nem tartja be a vonatkozó szabályokat. Ezek a döntéshozók nem álltak orosz befolyás alatt, így meghozhatták a döntést, amely a litván állam szempontjából volt hasznos. Fontos tehát az állami működéséhez szükséges rendszerekben kulcspozícióban lévő személyek védelme.

A célország titkosszolgálatainak (elhárítás és hírszerzés) feladata detektálni, felderíteni az állam működését befolyásoló nem katonai eszközöket, amelyek bevezetését, alkalmazását követően válik el, hogy a továbbiakban milyen úton történik az agresszor érdekérvényesítése, eszkalálódik-e a konfliktus, vagy megmarad a befolyásolás szintjén. A titkosszolgálati védelmi tevékenység mind a civil, mind a katonai szektorban egyaránt fontos, hiszen katonai vezetők befolyásolása is történhet az ország hadereje működőképességének és hatékonyságának csökkentése érdekében. Másfelől, ha a befolyásolás háborús tevékenység irányába fordul, kiemelt szerepet kap a katonai szféra manipulálása, illetve az ez ellen való védekezés.

A befolyásolásnak mindig van alanya. A titkosszolgálatok normál működésük során végzik azoknak a személyeknek a felderítését, akik vonatkozásában megjelenhet a fenyegetés/kockázat, amely negatívan befolyásolja őket munkájuk végzésében. Ezen túlmenően a titkosszolgálatok és erőszakos szervezetek végzik azon jelenségek, cselekmények, történések felderítését, amelyek negatív hatással vannak az állam működésére. Tevékenységük során képesek feltárni és jelezni a fenyegetéseket/kockázatokat, azok komplexitása miatt azonban kormányzati szintű intézkedésekre van szükség a problémák kezeléséhez.

A védelmi mechanizmusnak része a személyi nemzetbiztonsági ellenőrzés,⁵¹ amelynek célja a munkakör ellátását befolyásoló kockázati tényezők feltárása. Az ellenőrzések hatékonyságát csökkentheti, ha az ellenőrzést külső ráhatásra nem megfelelően hajtják végre, eredményét nem veszik figyelembe, illetve ha a rendszer működése szempontjából lényeges munkakörhöz nincs ilyen ellenőrzés rendelve.

Fontos megjegyezni, hogy a demokratikus államban fenn kell tartani az egyensúlyt a szükséges biztonsági intézkedések és az egyén szabadságjogai között, hogy az állam ne változzon megfigyelő állammá. A jól működő biztonsági szervezetek elengedhetetlenek, éppúgy, mint a belső gyengeségeket feltáró nemzeti biztonsági stratégia. A legfontosabb indikátor a politikai és a társadalmi intézményrendszer

⁵⁰ TÖLGYESI Beatrix: Információs hadviselés: Magyarország régiós kukukktójás. http://mandiner.hu/cikk/20170613_tolgyesi_beatrix_informacios_hadviseles_magyarorszag_regios_ka_kukktojas; letöltés: 2017.09.18.

⁵¹ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.

szavahihetősége, amely a legitimáció függvénye, és a jogszabályokon, törvényeken alapuló működés folytán garantálja az integritást és az átláthatóságot. Ez magában foglalja a hatékony erőfeszítést a korrupció detektálása és leküzdése érdekében, valamint minden, a hatalomhoz és vagyonhoz jutás önkényes hozzáférése ellen.⁵² Ez az álláspona a jó állam koncepciójával is harmonizál.

Az állam működéséhez szükséges rendszerek tagjainak védelmén túl magát a rendszert, a kritikus funkciókat is védeni kell, hiszen mindegyik sebezhető, amit a hibrid fenyegetés kihasználhat. A társadalmi ellenálló képesség fejlesztése tehát nem csak a kormányzati szervek feladata, hanem ösztársadalmi összefogást igényel, ami magában foglalja a civil társadalmat és a privát szektort egyaránt. Az erőssége a nem állami szereplőkön múlik.

A veszély elhárítása érdekében fel kell mérni a kritikus funkciókat, elemezni őket és kontrolálni a változásokat, amelyek indikátorok lehetnek. Ez a folyamat a kritikus infrastruktúra védelmének keretében történik. A szemléletmód a New York-i terrortámadások után kelt életre, és az óta is folyamatosan fejlődik. Mára már látszik, hogy össznemzeti feladat kell legyen. Erre példa, hogy Németország felállított egy hálózatot a hibrid fenyegetések ellen, amely magában foglalja a Szövetségi Kancelláriát, a Kulturális és Médiabiztosságot, valamint a Szövetségi Sajtóirodát. A cél a stratégiai kommunikáció fejlesztése, ami tudatossá teszi a közösséget a hibrid fenyegetéssel szemben, és erősíti a társadalom ellenálló képességét.

KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozatban a befolyásolás szerepét vizsgáltam a modern hadviselésben. Bemutattam, hogy a Krím annektálását eredményező orosz műveleteket a nemzetközi tudományos élet hogyan próbálta leírni a hibrid hadviselés fogalmával, ami önmagában sem egy kidolgozott koncepció, hiszen megjelenése óta folyamatosan változik, így pedig nem is tudta modellezni az eseményeket.

A kezdeti hipotézisem vizsgálatára alkalmazott nemzetbiztonsági szemléletű elemzés során megállapítottam, hogy a tudományos viták fősodrától eltérően a korábbi katonai terminológiával jelzett orosz műveletsor legalább két szakaszra bontható, amely szakaszok a nem katonai eszközöket felölelő, államilag irányított befolyásolás és a kinetikus műveleteket magában foglaló hibrid hadviselés. A nem katonai eszközök és katonai eszközök illeszkedésének vizsgálata eredményeként kimutattam, hogy a befolyásolás készítette elő a hadszínteret a katonai műveleteknek, majd azzal párhuzamosan haladva támogatta azokat.

A befolyásolás elemzése során bemutattam annak működését, alkalmazási lehetőségeit és eszközeit. Megállapítottam, hogy az államilag irányított befolyásolás megjelenhet a politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs, infrastrukturális és titkosszolgálati spektrumon. Ez utóbbi által végzett befolyásolási művelet és az abban alkalmazott eszközök – kompromittálás, propaganda, dezinformáció, felforgatás a hibrid fenyegetések körébe tartoznak, amelyek a célországban az állam működéséhez szükséges funkciókat támadják.

⁵² GAREIS, Dr. Sven Bernhard: Hybrid War and Hybrid Threats. Coping with Conventional and Unconventional Security Challenges. per Concordiam, Volume 8, Issue 2, 2017. pp. 42–47.

Az államilag irányított, illetve a nem állami szereplők által alkalmazott befolyásolás a jövőben is létező biztonsági kockázatot jelent, ezért működési mechanizmusának további vizsgálata szükséges.

A hibrid fenyegetések, így a befolyásolás elleni védelem keretrendszerének kidolgozása mind a NATO-nál, mind az EU-nál a legaktuálisabb feladatok közé tartozik, számos koncepció megszületett már, illetve ezek operacionalizálása eredményeként a szövetségekben szervezeti strukturális fejlesztések történtek, továbbá akciótervek, intézkedések és javaslatok készültek el a tagállamok irányába. Kiemelt figyelmet kell fordítani a védekezés során a kritikus infrastruktúrák védelmére, illetve a nemzeti ellenálló képesség és az állami önvédelmi képesség fejlesztésére. Ez utóbbi egyfajta belső kontrollrendszer, amelynek egyik fő alkotóeleme az állam működése szempontjából lényeges területeken kulcspozícióban lévő személyek védelme.

Megítélésem szerint a modern hadviselés Ukrajnában látott megjelenésének a dolgozatomban leírt értelmezése alkalmas adalék lehet a befolyásolás – mint hibrid fenyegetés – elleni védekezés koncepciójának hatékonyabb kidolgozásához, az állam önvédelmi képességének fejlesztéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.
- 234/2011. (XI. 10.) kormányrendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról
- AARONSON, Sir Michael – KERMABON, Yves de – DIESEN, Sverre – LONG, Mary Beth: NATO Countering the Hybrid Threats.
<https://www.act.nato.int/nato-countering-the-hybrid-threat>; letöltés: 2017.10.18.
- Állambiztonsági értelmező szótár.
<http://osaarchivum.org/files/fa/357/szotar.CEwin.htm>; letöltés: 2017.10.11.
- BERZINS, Janis: Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy.
National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, 2014.
<http://www.sldinfo.com/wp-content/uploads/2014/05/New-Generation-Warfare.pdf>;
letöltés: 2017.09.17.
- Bi-SC Input to a New NATO Capstone Concept for the Military Contribution to Countering Hybrid Treats.
http://www.act.nato.int/images/stories/events/2010/20100826_bi-sc_cht.pdf;
letöltés: 2017.06.01.
- CHAUHAN, Sharad S.: Inside CIA: Lessons in intelligence, 2004, S.B. Nangia for APH Publishing Corporation ISBN-10: 8176486604
- CHIVVIS, Christopher S.: Understanding Russian „Hybrid Warfare” – And What Can Be Done About It. RAND Corporation, 2017.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/CT400/CT468/RAND_CT468.pdf;
letöltés: 2017.08.08.

- Common set of proposals for the implementation of the Joint Declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. Varsó, 2016. július 8.
<https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2017/08/Common-set-of-proposals-for-the-implementation-of-the-Joint-Declaration-2.pdf>; letöltés: 2017.09.18.
- CONNELL, Mary Ellen – EVANS, Ryan: Russia's "Ambiguous Warfare" and Implications for the U.S. Marine Corps, 2015.
https://www.cna.org/cna_files/pdf/dop-2015-u-010447-final.pdf; letöltés: 2017.09.17.
- CULLEN, Dr. Patrick J. – REICHBORN-KJENNERUD, Erik: Understanding Hybrid Warfare. MCDC Countering Hybrid Warfare Project, January 2017.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf; letöltés: 2017.09.17.
- DAUBER, Cori E.: The truth is out there: Responding to insurgent disinformation and deception Operations.
http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20090228_art005.pdf; letöltés: 2017.08.27.
- DAVIS, Maj. John R. Jr.: Defeating Future Hybrid Threats – The Greatest Challenge to the Army Profession of 2020 and Beyond.
<https://pdfs.semanticscholar.org/e44e/6d71a2cf93ce67397479275a5fe93910fdb8.pdf>; letöltés: 2017.07.02.
- DICKEY, Jeffrey V. – EVERETT, Thomas B. – GALVACH, Zane M. – MESKO, Matthew J. – SOLTIS, Anton V.: Russian political warfare: origin, evolution, and application. Naval Postgraduate School, Monterey, California, June 2015.
<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a632331.pdf>; letöltés: 2017.08.20.
- EU Defence Ministers in Riga call for unity in addressing European security threats.
http://www.mod.gov.lv/en/Aktualitates/Preses_pazinajumi/2015/02/19-04.aspx; letöltés: 2017.09.18.
- EU Parliamentary Assembly Resolution 2217 (2018).
Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations.
<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang=en>; letöltés: 2017.08.20.
- Europa Commission – Press release: Security: EU strengthens response to hybrid threats, 2016.
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1227_en.htm; letöltés: 2017.10.07.
- FM 46-1 – Public Affairs Operations.
Headquarters Department of the Army, Washington, 1997.
https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/46-1/46_1.pdf; letöltés: 2017.08.27.
- FM90-2 – Battlefield Deception.
Headquarters Department of Army, Washington, 1988.
<https://fas.org/irp/doddir/army/fm90-2/90-2ch2.htm>; letöltés: 2017.09.18.
- FREEDMAN, Lawrence: Ukraine and the Art of Limited War.
The International Institute for Strategic Studies, 2014. december.
<http://www.iiss.org/en/publications/survival/sections/2014-4667/survival--global-politics-and-strategy-december-2014-january-2015-bf83/56-6-02-freedman-6983>; letöltés: 2017.09.17.

- FRITSCHÉ, Klaus-Dieter: Hybrid Threats – Coping with new challenges. per Concordiam, Volume 8, Issue 2, 2017. pp. 7–9.
- Full text of Colin Powell's speech. US secretary of state's address to the United Nations security council. <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/05/iraq.usa>; letöltés: 2017.12.02.
- GALEOTTI, Mark: 'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. E-International Relations (E-IR), 2015. <http://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>; letöltés: 2017.09.17.
- GALEOTTI, Mark: Controlling Chaos: How Russia manages its political war in Europe. European Council on Foreign Relations (ECFR), 2017. https://www.ecfr.eu/publications/summary/controlling_chaos_how_russia_manages_its_political_war_in_europe; letöltés: 2017.09.17.
- GALEOTTI, Mark: Crimintern: How the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe. http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR208_-_CRIMINTERM_-_HOW_RUSSIAN_ORGANISED_CRIME_OPERATES_IN_EUROPE02.pdf; letöltés: 2017.09.12.
- GALEOTTI, Mark: Hybrid war or Gibrídnaya Voína? Getting Russia's non-linear military challenge right. LULU Press, 2016. ISBN: 978-1-365-56541-0
- GALEOTTI, Mark: The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>; letöltés: 2017.10.03.
- GAREEVET, Makhmut: If war comes tomorrow. Psychology Press, 1998, ISBN 0714648019,9780714648019
- GAREIS, Dr. Sven Bernhard: Hybrid War and Hybrid Threats. Coping with Conventional and Unconventional Security Challenges. per Concordiam, Volume 8, Issue 2, 2017. pp. 42–47.
- GERASIMOV, Valerij: Tsennost Nauki v Predvidenniye. Voenno-promyshlenni Kurier, February 27, 2013. <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>; letöltés: 2017.09.17.
- GLANTZ, Colonel David M.: Soviet Military Intelligence in War. Frank Cass, London, England, 1990. ISBN-13: 978-0714633749
- GOUGH, Susan L. LTC: The Evolution of Strategic Influence. U.S. Army War College, 2003. <https://fas.org/irp/eprint/gough.pdf>; letöltés: 2017.09.18.
- GREY, Stephen – BERGIN, Tom – MUSAIEVA, Sevgil – ANIN, Roman: SPECIAL REPORT-Putin's allies channelled billions to Ukraine oligarch. <https://www.reuters.com/article/russia-capitalism-gas-special-report-pix/special-report-putins-allies-hannelled- billions- to-ukraine-oligarch-idUSL3N0TF4QD20141126>; letöltés: 2017.09.16.
- HAIG Zsolt – VÁRHEGYI István: A cybertér és a cyberhadviselés értelmezése. http://mhht.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_2.pdf; letöltés: 2017.08.08.

- Headquarters, Department of the Army: TC 7-100 Hybrid Threat, 2010.
http://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/tc7_100.pdf; letöltés: 2017.09.17.
- HOFFMAN, Frank G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, 2007. pp. 28–29.
https://www.academia.edu/22883467/The_Rise_of_Hybrid_Wars?auto=download; letöltés: 2017.09.17.
- HOLLAND, Max: The propagation and power of communist security services dezinformatsiya, International Journal of Intelligence and Counterintelligence, 2006.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08850600500332342>; letöltés: 2017.10.11.
- Information Operations – Air Force Doctrine Document 2-5. United States Air Force, 5 August 1998.
<https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/usaf/afdd/2-5/afdd2-5.pdf>; letöltés: 2017.09.18.
- Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. JOIN/2016/018 final.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0018>; letöltés: 2017.09.18.
- JONSSON, Oscar – SEELY, Robert: Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine. The Journal of Slavic Military Studies, King’s College London, 2015.
<https://sakpol.files.wordpress.com/2015/03/jonsson-seely-2015-russian-full-spectrum-conflict.pdf>; letöltés: 2017.09.16.
- KAPLIUK, Kateryna: As Yanukovych Fell, Regime-connected Bank Sent Millions Offshore.
<https://www.occrp.org/en/investigations/7373-as-yanukovych-fell-regime-connected-bank-sent-millions-offshore>; letöltés: 2017.09.16.
- KOFMAN, Michael – MIGACHEVA, Katya – NICHIPORUK, Brian – RADIN, Andrew – TKACHEVA, Olesya – OBERHOLTZER, Jenni: Lessons from Russia’s Operations in Crimea and Eastern Ukraine.
https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html; letöltés: 2017.05.12.
- KOFMAN, Michael – ROJANSKY, Matthew: A Closer look at Russia’s „Hybrid War”. The Wilson Center’s Kennan Institute, 2015.
<https://www.files.ethz.ch/isn/190090/5-kennan%20cable-rojansky%20kofman.pdf>; letöltés: 2017.09.17.
- MADER, James L.: Diplomat Soldiers: A Study of Military Counterintelligence Cooperation in NATO, 1951-1960. Doktori értekezés, Utrecht University Repository, 2017.
<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/356779>; letöltés: 2017.10.11.
- MANEA, Octavian: Hybrid war as a war on governance, Small War Journal, 2015.
<http://smallwarjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>; letöltés: 2017.08.27.

- MCCULLOH, Timothy – JOHNSON, Richard: Hybrid Warfare, Joint Special Operations University Report 13-4, 2013.
[https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%2013-4_McCulloh,Johnson_Hybrid%20Warfare_final .pdf](https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%2013-4_McCulloh,Johnson_Hybrid%20Warfare_final.pdf); letöltés: 2017.09.17.
- MCELROY, Damien: Pro-Russian leader arrested in Donetsk as Kiev hits back.
<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10681786/Pro-Russian-leader-arrested-in-Donetsk-as-Kiev-hits-back.html>; letöltés: 2017.08.20.
- MUNOZ, Arturo – DICK, Erin: Information Operations – The Imperative of Doctrine Harmonization and Measures of Effectiveness. RAND Corporation, 2015.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE128/RAND_PE128.pdf; letöltés: 2017.09.19.
- MURPHY, Prof. Dennis: Information operations and winning the peace: Wielding the information element of power in the global war on terrorism.
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/army-usawc/csl-wielding-io.pdf>; letöltés: 2017.09.16.
- NEMETH, William J.: Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Calhoun Institutional Archive of the Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2002.
https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/5865/02Jun_Nemeth.pdf?sequence=1&isAllowed=y; letöltés: 2017.09.17.
- NEVILLE, Seth B.: Essential Guide to Russian Hybrid Warfare: Three Studies on Putin's Crimea Annexation, Assaults on Georgia, Ukraine and Syria, Proxy Forces and Little Green Men, NATO Strategy for Countering Threat. U.S. Government, U.S. Military, Department of Defense (DoD), 2017. ISBN 978-1520928234
- Office of the Director of National Intelligence: Background to “Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections”: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution.
https://www.dni.gov/files/documents/ICA_2017_01.pdf; letöltés: 2017.08.27.
- PAUL, Christopher – MATTHEWS, Miriam. The Russian firehose of falsehood propaganda model – why it might work and options to counter it.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE198/RAND_PE198.pdf; letöltés: 2017.12.13.
- PERRY, Bret: Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Small Wars Journal, 2015.08.14.
<http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-operations>; letöltés: 2017.09.17.
- PORKOLÁB Imre: Hibrid hadviselés: új hadviselési forma, vagy régi ismerős? Hadtudomány, 2015/3–4. szám. pp. 36–44.
- PYUNG-KYUN, Woo: The Russian hybrid war in the Ukraine crisis: some characteristics and implications. The Korean Journal of Defense Analysis, Vol. 27, No. 3, 2015. szeptember. pp. 383–400.
- RÁCZ András: „Meghívott behatolás” a magyar kormány médiába.
<https://atlatzso.hu/2017/05/23/meghivott-behatolas-a-magyar-kormanymediaba-racz-andras-a-putyini-informacios-hadviselesrol/>; letöltés: 2017.08.27.

- RÁCZ András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014. <http://docplayer.hu/6612943-Oroszország-hibrid-haboruja-ukrajnaban.html>; letöltés: 2017.05.19.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban – Kis háborúk nagy hatással. Zrinyi Kiadó, 2013, ISBN: 2063-3106;
- Russian new generation warfare handbook. Asymmetric Warfare Group, December 2016. <https://info.publicintelligence.net/AWG-RussianNewWarfareHandbook.pdf>; letöltés: 2017.09.17.
- SCHNAUFER, Tad A. II: Redefining Hybrid Warfare: Russia's Non-linear War against the West, Journal of Strategic Security 10, no. 1 (2017): : 17-31. <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1538&context=jss>; letöltés: 2017.09.17.;
- Security and defence: Significant progress to enhance Europe's resilience against hybrid threats – more work ahead. Brussels, 19 July 2017. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-2064_en.htm; letöltés: 2017.09.20.
- SNEGOVAYA, Maria: Russia Report I. – Putin's information warfare in Ukraine, 2015. <https://www.stratcomcoe.org/msnegovaya-putins-information-warfare-ukraine>; letöltés: 2017.09.17.
- The Situation of Human Rights in the Autonomous Republic of Crimea and the City of Szevasztopol (Ukraine). <https://www.unian.info/politics/2307574-un-ga-approves-updated-resolution-on-human-rights-in-occupied-crimea.html>; letöltés: 2017.12.13.
- The United States Army Little Special Operations Command: Green Men: a primer on modern russian unconventional warfare, Ukraine 2013-2014, 2016.
- TÖLGYESI Beatrix: Információs hadviselés: Magyarország régiós kakukktojás. http://mandiner.hu/cikk/20170613_tolgyesi_beatrix_informacios_hadviseles_magyarorszag_regios_kakukktojas; letöltés: 2017.09.18.
- U.S. Office of the Joint Chiefs of Staff. Information Operations Joint Publication (JP) 3-13. Washington DC: 13 February 2006. http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf; letöltés: 2017.09.17.
- Ukraine and Russia. People, Politics, Propaganda and Perspectives, E-international Relations Publishing, 2016, ISBN 978-1-910814-00-0
- United States-Chine Economic and Security Review Commission, One Hundred Eleventh Congress: China's propaganda and influence operations, its intelligence activities that target the United States, and the resulting impacts on U.S. national security, First Session, 2009.04.30.
- WOODWARD, Bob: A támadás terve. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2004. ISBN 9639574155

LÁNGNÉ PETRUSKA SZIDÓNIA

**GERILLÁK A KÖDBEN – A KOSZOVÓI
FELSZABADÍTÁSI HADSEREG TÖRTÉNETE,
UTÓHATÁSAI ÉS EMLÉKEZETE**

Bevezetés

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (Ushtria Çlirimtare e Kosovës, UÇK) nevét az 1990-es évek második felében ismerte meg a világ. A koszovói albánok és szerbek hosszú ideje tartó konfliktusában ekkor jött el az a pillanat, amikortól az elnyomott fél fegyvert ragadva kívánt érvényt szerezni akaratának.

A viharos múltú Balkán-félsziget központi részén fekvő, gazdaságilag elmaradott Koszovó területére mindkét nép jogot formál. A szerbek arra hivatkoznak, hogy a 13. században itt jött létre az eredeti Szerb Királyság, majd a 14. században a Szerb Ortodox Egyház. Az 1389-es rigómezei csatában mártírhalált halt Szent Lázár legendája máig a szerb nemzeti öntudat fontos alkotórésze.¹ A koszovói albánok azonban a 20. század folyamán lezajlott népességrobbanásuknak köszönhetően elsöprő „demográfiai győzelmet” arattak felettük – ma a lakosság közel 93%-a albán.²

A második világháborút követően Koszovó a kommunista Jugoszlávia részét képezte, az annak hat névleg egyenlő tagköztársasága mellett a Szerbián belüli két autonóm tartomány egyikeként. A titói Jugoszláviában meglehetősen hullámzóan alakult a koszovói szerbek és a tartományban már kezdetben többségben lévő (a népesség kb. 70%-át adó), viszont Szerbián belül kisebbségnek számító albánok kapcsolata.³ Az utóbbiaknak az 1960-as évek második felétől zajló tüntetései 1974-ben alkotmánymódosításhoz vezettek, aminek következtében Koszovó – és a Vajdaság – a tagköztársaságokéit megközelítő jogokat kaptak, de továbbra is Szerbia részei maradtak.⁴

Tito 1980-as halálát követően az albánok már a tartomány elszakadását követelték. A szerb nacionalizmus térnyerésével⁵ azonban Slobodan Milošević Koszovó kapcsán a szerbek Rigómezőhöz fűződő érzelmeiből is politikai tőkét kovácsolt,⁶ mindez a tartomány autonómiájának felfüggesztéséhez vezetett 1989-ben.

¹ OMER, Atalia – Springs, Jason A.: Religious Nationalism: A Reference Handbook (Contemporary World Issues). ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2013. pp. 20–22.

² KOCSIS Károly: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. Földrajzi Értesítő, 2001/1–4. szám. pp. 161–190.

³ KAKUK György: Koszovó tűzfészek. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. p. 23.

⁴ WELLER, Marc: Negotiating the final status of Kosovo. Chaillot Paper. Published by the European Union Institute for Security Studies, Paris, 2008. p. 7.

⁵ KOCSIS Károly: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. Földrajzi Értesítő, 2001/1–4. szám. pp. 161–190.

⁶ OMER, Atalia – SPRINGS, Jason A.: Religious Nationalism: A Reference Handbook (Contemporary World Issues). ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2013. p. 20–22.

Az albán lakosság ezt követően Ibrahim Rugova vezetésével a passzív ellenállás útját választotta, és a külföldön élő albánok szervezett anyagi támogatásával egy – a szerbek által megtúrt – árnyékkormányt és párhuzamos intézményrendszert hozott létre. Rugova a koszovói albánok képviselőjeként járta a világot, igyekezvén kivívni, hogy a nemzetközi közösség a függetlenségük ügye mellé álljon.⁷

Ma már azonban közismert tény, hogy végül a koszovóiaknak sem sikerült elkerülniük a fegyveres harcot, amelyben meghatározó szerep jutott a jelen írás tárgyát képező gerillaszervezetnek.

A tanulmány az UÇK első merényleteitől a szervezet feloszlásáig kívánja vázolni a koszovói eseményeket, majd megszerezni a szervezet felépítésével, finanszírozásával, támogatóival kapcsolatos elképzeléseket, illetve talányokat, a vitás kérdésekben jelen sorok írója nem kíván állást foglalni. Ezen túlmenően rámutat a szervezet „utóéletének” néhány vonatkozására.

Az UÇK színre lépésének előzményei és a szervezet tevékenysége a NATO-légicsapások befejezéséig

Az UÇK kialakulásával kapcsolatban nincs általánosan elfogadott nézet. Egyesek szerint az 1980-as évek elejétől létező Koszovói Népi Mozgalomból (*Lëvizja Popullore e Kosovës*, LPK) nőtt ki, más elképzelések szerint csak később, az 1990-es évek kezdetén alapították. Az alapítás helyével kapcsolatban is megoszlanak a vélemények: van, aki a macedóniai, más a koszovói alapítást valószínűsíti.

Az elnevezés először egy 1993-as, szerb rendőrök ellen elkövetett merénylet kapcsán hangzott el a médiában. 1997 novemberéig számos hasonló kisebb akcióra került sor a szervezet nevében, részben az elnyomó szerbek, részben a „kollaboráns” albánok ellen. Az UÇK azonban sokáig nem nyert el széles körű támogatást, „terrorista” módszereiket számos kritika érte.⁸

A koszovói albánok (főleg a fiatalabbak) figyelme a boszniai háborút lezáró 1995-ös daytoni békét követően fordult a fegyveres megoldás felé. A pacifista elképzelés ugyanis csődöt mondott: Koszovó státuszának kérdése kimaradt a békeszerződésből.⁹ 1997 novemberében az UÇK felszabadító harcot hirdetett meg.¹⁰ Tagjai röviddel ez után, az egyik merényletük során elhunyt Halit Gecaj temetésén léptek először a nyilvánosság elé, már egységes ruházatban.¹¹

⁷ KAKUK György: Koszovó tüzfészek. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. pp. 52–59.

⁸ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 47–50.

⁹ VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte. Külügyi Szemle, 2011/2. szám. pp. 116–135.

¹⁰ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. p. 50.

¹¹ LOQUAI, Heinz: Der Kosovo-Konflikt – Wege in einem vermeidbaren Krieg. Die Zeit von Ende November 1997 bis März 1999 (Demokratie, Sicherheit, Frieden). Nomos Verlag, Baden-Baden, 2000. p. 23.

Az UÇK által először „felszabadított” terület a drenicai járás volt. Harcosaik fegyverzete és magatartása már katonai kiképzésről tanúskodott. A szerb rendőrség 1998. február végén lépett közbe, és a jugoszláv hadseregtől kölcsönkapott nehéztüzérséggel, később pedig a szerb Željko Ražnatović – „Arkan kapitány” – szabadcsapataival kiegészülve március elejére „felszámolta” a fegyveres ellenállást.¹² (Az úgynevezett „Tigrisek” a balkáni konfliktusok során több alkalommal részt vettek mérszálásokban, etnikai tisztogatásokban.)¹³ Ekkor vesztette életét számos albán civil mellett a koszovóiak későbbi nemzeti hőse, Adem Jashari is, 20 családtagjával együtt.¹⁴ Pristinában eközben – egészen júliusig – a függetlenséget követelő békés, de eredménytelen tüntetések zajlottak Rugova pártjának szervezésében.¹⁵

Az UÇK rövidesen bejelentette, hogy folytatja a harcot. Bár nőtt a támogatottságuk, a márciusi választásokat megnyerő Rugova és pártja továbbra is a tárgyalásos megoldás híve volt, nemzetközi közvetítéssel. (Ezt a szerepet az 1994-ben létrejött, hat állam alkotta úgynevezett összekötő csoport vállalta magára.)¹⁶ A szerbiai népszavazás azonban a csoport javaslatának elutasítását eredményezte.

A több ezer főre duzzadt UÇK március végén Nyugat-Koszovóban kezdett újabb harcokba. Az újoncok kezdetben Albániában kaptak rövid kiképzést és felszerelést, a jugoszláv hadsereg hasztalan igyekezett megakadályozni az illegális határátkeléseket. Április folyamán a drenicai területen is újraindultak a harcok.

Április végén az összekötő csoport gazdasági korlátozásai és tiltakozása ellenére megkezdődött a szerb rendőrség és a jugoszláv hadsereg közös hadművelete Nyugat-Koszovóban, amelyben már harci repülőgépeket is bevetettek. Az albánok ember- és fegyverutánpótlását azonban nem sikerült megszüntetniük. Az összekötő csoport sikertelenül kísérelte meg tárgyalóasztalhoz ültetni a feleket. Június elejére a szerbek kiszorították Decaniból az UÇK-t (és elűzték a teljes lakosságot). A drenicai térségben viszont az UÇK bővítette ki gyors iramban a területét és vonta ellenőrzése alá a kelet–nyugati irányú, illetve az észak felé vezető főút jelentős szakaszait. Ez július végére Koszovó 50%-át tette ki, és onnan a szerb lakosság elmenekült. Ekkorra már az albán férfiak 40%-a részt vállalt az ellenállásban.

A nemzetközi közösség továbbra is változatos eszközökkel (gazdasági korlátozástól a NATO elrettentési célú légi hadgyakorlatáig), ám hasztalanul igyekezett megegyezésre bírni a feleket. Nyár közepén megalakult az új parlament Pristinában, de az UÇK nem nyitott egyik párt felé sem,¹⁷ ellenben újabb offenzívákat

¹² BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 51–56.

¹³ Zseljko Razsnatovics – Arkan (Željko Ražnatović – „Arkan”, 1952–2000). http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=52%3Azeljko-razsnatovics-arkan-eljko-ranatovi-arkan-1952-2000&root=12&catid=11%3Apolgarhaboru-jugoszlaviaban-eletrajzok&Itemid=18; letöltés: 2018.05.18.

¹⁴ Adem Jashari 1955–1998. <https://ademjashari.rks-gov.net/en/historia-e-familjes>; letöltés: 2018.04.26.

¹⁵ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 56–57.

¹⁶ VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte. Külügyi Szemle, 2011/2. szám. pp. 116–135.

¹⁷ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 61–98.

indított nagyobb és az addigiaknál jobban védett városok, pl. Orahovac ellen. Az UÇK vezetése azonban nagy taktikai hibát követett el, amikor úgy ítélte meg, hogy a mindössze 2000 főnyi elszánt, de csupán könnyűfegyverzettel ellátott harcossal képes hagyományos hadviselést folytatni, meghódítani és megtartani területeket.¹⁸ A Nyugat ekkor érezhetően teret is engedett a szerbeknek, akik sikeres nyári villámhadjáratot folytattak a központi területeken és Nyugat-Koszovóban is, és „megtisztították” a határ menti területeket. A gerillák három, egymástól elszeparált körzetbe húzódtak vissza. Pár nap alatt százezer albán vált menekültté. Ugyanekkor zárolták az UÇK svájci számláit – aminek hatására számos külföldi zsoldos elhagyta az országot –, és több nekik szánt fegyverszállítmányt is lelepleztek. Úgy tűnt, a felek hajlandóak tárgyalásokat kezdeni.

A szerb hadműveletek ezzel szemben augusztustól folytatódtak, hamarosan már csak a dél-koszovói területek maradtak az UÇK kezén.¹⁹ A szervezet a korábbi hibáiból tanulva visszatért a gerilla-hadviseléshez, s váratlan támadásaival jelentős veszteségeket okozott a szerbeknek.²⁰ A nyugati sajtó azonban ekkorra már az albánok szenvedéseit hangsúlyozta.²¹ A tartományon belüli menekültek száma 200–250 ezer fő lehetett.²² Szeptember közepén az ENSZ Biztonsági Tanácsa tüzszünetre és tárgyalásra szólította fel a feleket, a NATO pedig légi hadműveleteket helyezett kilátásba.²³

Októberben sikerült tető alá hozniuk az úgynevezett Holbrooke–Milošević-megállapodást, amely a jugoszláv erők februári szintre történő csökkentéséről és egy EBESZ megfigyelő misszió telepítéséről szólt.²⁴ A szerbek azonban halogatták csapataik kivonását, a gerillák viszont szinte azonnal elfoglalták a kiűrt területeket. Milošević egyértelműsítette, hogy korlátozott autonómiát sem kívánnak adni Koszovónak.

1998 végén az UÇK északon lendült újra támadásba. A szerb lakosság helyzete egyre romlott, ám úgy tűnt, már nem olyan fontosak Milošević számára, mint amikor hatalomhoz segítették.²⁵ Január közepén aztán nagy visszhangot váltott ki, hogy Racak faluban több mint 40 fegyvertelen albán civilt mészároltak le minden ok nélkül.²⁶ Az elkövetők egy része álarcot viselt – ez „Arkan Tigriseire” volt jellemző, akik mindig belgrádi utasításra cselekedtek.

¹⁸ KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis – DAM, Caspar Ten: A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans. *East European Quarterly*, 2008/2. pp. 160–190.

¹⁹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 99–115.

²⁰ KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis – DAM, Caspar Ten: A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans. *East European Quarterly*, 2008/2. pp. 160–190.

²¹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. p. 118.

²² JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. p. 128.

²³ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 119–121.

²⁴ VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte. *Külügyi Szemle*, 2011/2. szám. pp. 116–135.

²⁵ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 123–140.

²⁶ AERTSEN, Ivo (et al.): *Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts*. Willan Publishing, Devon, 2012.

Milošević ekkortól érezhetően átfogó offenzívára készült. Az összekötő csoport 1999 február elején Rambouillet-ban a feleket béketárgyalásra hívta, amelyen az UÇK már „legitim félként” vett részt. A delegációját az addig ismeretlen, fiatal politikai vezetőjük, Hashim Thaçi vezette. A tárgyalás nem hozott előrelépést. Az albánok ugyan végül bejelentették, hogy hajlandóak aláírni a békemegállapodást – Thaçi ezt követően alapította meg „átmeneti kormányát” –, de mivel a megállapodás a NATO-csapatok szabad mozgását jelentette volna Jugoszlávia területén, Milošević nem fogadta el. A NATO állandó fenyegetéssel igyekezett megakadályozni az UÇK elleni újabb átfogó szerb hadműveletet, de úgy tűnt, hasztalanul. A béketárgyalás újabb sikertelen fordulóját követően, március 19-én megkezdődött az EBESZ megfigyelők kivonása, miközben Koszovó-szerre heves összecsapásokra került sor.²⁷

Március 24-én megindultak a NATO légitámadásai. A nyugati hatalmak azzal számoltak, hogy Milošević gyorsan meghátrál és aláírja a Rambouillet-i egyezményt. Ehelyett azonban a szerbek életbe léptették a „Patkó-tervet”, a koszovói albánok (elsősorban Albánia irányába történő) kiűzésének forgatókönyvét. Az ENSZ menekültügyi főbiztosának (UNHCR) becslése alapján a menekülő albánok száma a 800 ezret is elérhette. Mindez a NATO-t akcióinak kiterjesztésére készítette.²⁸

Az UÇK eközben 15–17 ezer főre duzzadt, a mozgósítás hatására számos külföldön élő albán is hazatért – miközben az UÇK vezetősége külföldről követte az eseményeket. A 60 ezer fős szemben álló erő ellen ez továbbra is nagyon kevés volt,²⁹ de offenzíváik jelentősen hozzájárultak a NATO sikeréhez – a jugoszláv erőket ugyanis rejtékhelyeik felfedésére kényszerítették –, sőt a Szövetség által felvetett szárazföldi akció egy sajátos változatának is minősíthetőek. Egyes feltételezések szerint az UÇK és a NATO vezetése között addigra komoly együttműködés alakult ki.³⁰ Május végén a NATO növelte a polgári célpontok elleni támadások számát, végül ez bírta rá Miloševićet, hogy hatalmának átmentése érdekében elfogadja a békefeltételeket.³¹

Június 9-én Kumanovóban írták alá a háborút lezáró Katonai Technikai Megállapodást, majd június 10-én az ENSZ BT 1244. sz. határozata létrehozta a nemzetközi igazgatás kereteit.³² Az UÇK számára mindez hatalmas sikert jelentett.

Az UÇK szervezete, felszerelése és támogatói

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg a rövid története során jelentős változásokon ment keresztül, mind erejét és szervezetségi fokát, mind fegyverzetét tekintve. Májig rejtély övezi, hogyan oldotta meg, miből finanszírozhatta mindezt az 1998-ban elméletileg majdnem a nulláról induló gerillaszervezet.

²⁷ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 140–160.

²⁸ BERKES Márton: A koszovói államiság dilemmái 2015-ben. Külügyi Szemle, 2015/4. szám. pp. 52–75.

²⁹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 160–165.

³⁰ JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. pp. 357–358.

³¹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 172–175.

³² VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte. Külügyi Szemle, 2011/2. szám. pp. 116–135.

Az UÇK ekkoriban ugyanis néhány tíz, legfeljebb száz főből állt. Első sikerei után, 1998 márciusában már több száz, áprilisban több ezer tagot számlált. A júliusi létszámmal kapcsolatban a legmerészebb feltételezések 50 ezer főt említenek. 1998 végén 10 ezer fő, míg a légitámadások megkezdésekor mintegy 15–17 ezer harcos tartozhatott a szervezethez.³³

A hirtelen növekedés velejárója, hogy az UÇK – a kezdeti időkben mindenképpen – politikai csoportok és fegyveres alakulatok szedett-vetett összességét jelenthette, amelyeknek motivációi és pontos célkitűzései, így pl. a „Nagy-Albánia” eszményéhez való hozzáállásuk is különböztek.³⁴ Az 1998 nyarán elszenvedett kudarcok fontos változásokat indítottak el a gerillaszervezetben. Adem Demaqi személyében kinevezték első politikai képviselőjüket,³⁵ de továbbra sem kötelezték el magukat egyik párt iránt sem.³⁶ Az albánok közötti véleménykülönbségek ugyanakkor még az októberi tárgyalások során is lehetetlenné tették egységes albán álláspont kialakítását.

A Holbrooke–Milošević-megállapodást követő viszonylagos nyugalmat az UÇK a fegyveres egységeinek újjászervezésére és átalakítására használta ki. Kialakította a központi parancsnoki struktúrát, vezérkarjellegű irányító testület állított fel Malisevo központtal,³⁷ hadműveleti zónákra³⁸ osztotta Koszovót és kisebb szabadcsapatokat (50–60 fős „századokat”) hozott létre. Ismét szerepet kaptak az albániai kiképzőhelyek, és a felszerelést is igyekeztek korszerűsíteni. A túlkapasok elkerülése céljából katonai rendőrséget állítottak fel. A változások következtében valamelyest javult az összeköttetés az egyes területek között, ugyanakkor még a háború vége felé is alapvető különbségek voltak az egyes régiók parancsnokai által alkalmazott taktikákban.³⁹

Végző céljai eléréséhez azonban a gerillák számára elengedhetetlen volt a Nyugat és a NATO támogatása. Először 1998 nyarán Washington nyitott a sokak által még terrorszervezetként emlegetett UÇK felé – egyelőre még csak a tevékenységük moderálása érdekében.⁴⁰ 1999 elejére a gerillaszervezet már azt szerette volna, ha a nemzetközi közösség reguláris haderőként ismeri el. Ekkor hozták létre saját rádiójukat és hírügynökségüket is, amellyel politikai befolyásuk is számottevően nőtt.⁴¹ Rambouillet-ban már legitim félként vettek részt a tárgyalásokon. A szervezeten belül a konferencia kimenetelével kapcsolatban kialakult vita Demaqi lemondását eredményezte. Ekkor lépett elő Hashim Thaçi a koszovói albánok első számú

³³ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. (A mű alapján a szerző gyűjtése)

³⁴ KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis – DAM, Caspar Ten: A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans. *East European Quarterly*, 2008/2. pp. 160–190.

³⁵ KAKUK György: Koszovó tüzfészek. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. p. 52.

³⁶ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 115–116.

³⁷ JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. pp. 162–183.

³⁸ A felhasznált forrásokban ezek számáról ellentmondásos adatok állnak rendelkezésre.

³⁹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 124–125.

⁴⁰ JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. p. 130.

⁴¹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 138–139.

vezetőjévé, aki rövidesen bejelentette az átmeneti kormány megalakítását.⁴² A NATO és az UÇK kapcsolattartása később, a bombázások alatt egyelőre még vitatott kérdés.⁴³ A szervezet fejlődésével kapcsolatban még egy lényeges, 1999 májusában bekövetkezett személyi változást kell megemlíteni: az áprilisi kudarcok után Agim Çeku, a horvát hadsereg volt törzszereplője (dandártábornoka) lett az UÇK legfőbb parancsnoka.⁴⁴ Mind Thaçi, mind Çeku a koszovói politika jelentős szereplője maradt a 2000-es években is.

Az UÇK felszerelése kezdetben – a tagságához hasonlóan – színes képet mutatott. Katonai szakértők 1998 tavaszán az Albániában rendszeresített, elavult típusok mellett újabb, szovjet, kínai és nyugati (amerikai, német és svájci)⁴⁵ fegyvereket is azonosítottak a gerillák kezében. Már ekkor minden UÇK-harcosnak jutott legalább egy géppisztoly/karabély, és a lőszerellátás is megoldottnak tűnt. Fegyverarzenáljukba ezen kívül aknavető, géppuskák, kézi indítású páncéltörő és légvédelmi rakéták, nagy mennyiségű akna, korlátozott számban mesterlövészpuskák és éjjellátó készülékek is tartoztak. Főleg a konfliktus későbbi szakaszaiban jelentett problémát a hatékony légvédelmi eszközök és a páncéltörő fegyverek korlátozott száma, a rádió-adóvevők hiánya pedig az egyes csapatok közötti együttműködést akadályozta.⁴⁶ A fegyverbeszerzéseknek gátat szabott, hogy a csempészutvonalak jellemzően az albán határ menti, több ezer méter magas hegyeken át vezettek a tartományba.⁴⁷ Idővel azonban a macedón határon átvezető csempészutvonalak is jelentős szerepet tölthettek be.⁴⁸

A gerillahadsereg kezdeti fegyverbeszerzési lehetőségeivel kapcsolatban a legtöbb forrásmű hangsúlyozza az 1997 tavaszán Albániában a pénzügyi piramisjátékok összeomlása miatt eluralkodott anarchikus állapotok jelentőségét, aminek következtében több mint 700 ezer könnyűfegyver került ki a hadsereg ellenőrzése alól.⁴⁹ A későbbi beszerzések eredetére főképp lebukott – pl. humanitárius segélynek álcázott – fegyverszállítmányok segítségével lehet következtetni.⁵⁰ Így bizonyosodott be például, hogy a gerillaszervezet Ausztriában, Svájcban, Bosznia-Hercegovinában, sőt Magyarországon is vásárolt fegyvert. Ruházatukról kiderült, hogy az Németországban készült.⁵¹

A harcosok kiképzése döntő jelentőséggel bírt, hiszen az albánokat már az 1990-es évek elejétől nem hívták be katonai szolgálatra a jugoszláv hadseregbe. Már az első, drenicai műveletek során harcoló gerillákat is feltehetőleg albán

⁴² BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 153–154.

⁴³ Uo. p. 246.

⁴⁴ Uo. p.168.

⁴⁵ JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. pp. 99–100.

⁴⁶ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 201–207.

⁴⁷ KAKUK György: Koszovó tűzfészek. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. p. 67.

⁴⁸ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. p. 130.

⁴⁹ KAKUK György: Koszovó tűzfészek. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. p. 69.

⁵⁰ JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. pp. 126–127.

⁵¹ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 201–207.

kiképzőtáborokban készíthették fel.⁵² Az újoncok számának növekedésével, illetve a határ átjárhatóságától függően ezt később nem mindenki számára tudták biztosítani. Feltételezhető ugyanakkor, hogy a vezető állomány svájci kiképzőtáborokban is megfordult.⁵³ A „szakmaiságot” külföldi zsoldosok jelenléte is biztosította – ez is bizonyítja a szervezet jó anyagi lehetőségeit. Becslések szerint kb. 1000 zsoldos szolgált Koszovóban, döntően arabok, kisebb számban horvátok, bosnyákok, albánok és számos nyugat-európai.⁵⁴

Az UÇK fő pénzügyi támogatójának ma is sokan a szervezett alvilágot és a nyugaton élő albán diaszpórát tartják,⁵⁵ de felmerülhet Albánia, bizonyos közel-keleti országok, sőt akár Szerbia érdekltsége is a gerillaszervezet létrehozásában. Borsányi András *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye* című, 2000-ben megjelent könyvében ezek jelentőségét, illetve valószínűségét sorra cáfolja (pl. az alvilágnak valójában nem állt érdekében egy erős, független Koszovó; az albán diaszpóra támogatásával főképp a Rugovához kötődő emigráns kormány rendelkezett; Albánia anyagi helyzete ezt nem tette lehetővé, ezen kívül Thaçi ideiglenes kormányát sem ismerték el; az UÇK mindvégig megőrizte vallásellenességét; ha pedig Miloševićnek köze lehetett a szervezet létrehozásához, akkor bizonyos, hogy hamar elveszítette felette a kontrollt).⁵⁶

Anyagilag főleg az amerikai hadiipar profitált a háborúból, és az amerikai kormány volt geostratégiai szempontból a leginkább érdekelt abban, hogy a viszonylag erős korábbi Jugoszlávia helyett csak egy kicsi, meggyengült ország maradjon, továbbá a NATO számára is sok pozitív hozadéka volt a válságnak – bizonyíthatta létjogosultságát, valamint háborús és békefenntartói tapasztalatokat szerzett –, ezért Borsányi Washington és a NATO bonyolult játszmáit valószínűsíti a koszovói események mögött.⁵⁷

Az UÇK demilitarizálása és utódszervezetei

A háborút lezáró dokumentumok rendelkezéseinek megfelelően 1999 júniusában a jugoszláv hadsereg és a szerb rendőrség kivonta erőit Koszovóból – velük együtt a szerb kisebbség negyede is elhagyta a tartományt –, nyomukban pedig bevonult a KFOR. Ígéretének megfelelően az UÇK nem támadta meg a kivonuló erőket, bár erre egyébként is kevés lehetősége lett volna. A csapatkivonás végétével azonban hatalmas erőszakhullám vette kezdetét a szerb – valamint a roma és a gorani – kisebbség ellen, amely az UÇK által kollaboránsnak tekintett albánokat is érintette. A nemzetközi közösség nem tudta biztosítani a rendet és a biztonságot, az UÇK tagjai tíz napig gyakorlatilag akadálytalanul mozoghattak fegyvereikkel. Nyár végére 200 ezer kisebbségi (elsősorban szerb személy) menekült el.

⁵² BORSÁNYI András: *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye*. BONA-L Bt., Budapest, 2000. p. 51.

⁵³ Uo. p. 68.

⁵⁴ Uo. p. 98.

⁵⁵ KAKUK György: *Koszovó tüzfészek*. Athenaeum 2000, Budapest, 2001. p. 69.

⁵⁶ BORSÁNYI András: *A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye*. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 214–226.

⁵⁷ Uo. pp. 232–248.

A nyugati vezetők eközben Thaçi önkényesen kikiáltott ideiglenes kormányával csaknem mint demokratikusan választott vezetőkkel tárgyaltak. S bár 2000 februárjában mind Thaçi ideiglenes kormányát, mind a koszovói parlamentet feloszlatta az ENSZ-közigazgatás ideiglenes kormánya,⁵⁸ az UÇK egykori tagjai meghatározó elemként maradtak jelen Koszovó mindennapjaiban, beleértve a politika élvonalát is.⁵⁹

1999. június 21-én írták alá az UÇK demilitarizálásáról szóló egyezményt, amely részletesen előírta a leszerelés rendjét. A gerilláknak 30 nap állt rendelkezésükre a tiltott fegyvereik leadására (kivéve az automata kézi lőfegyvereiket, ezeknek csak a 30%-át kellett összegyűjteni az első határidőig). 90 napon belül utóbbiakat is maradéktalanul le kellett adniuk, valamint ekkortól nem viselhették többé egyenruhájukat, rendfokozataikat. A leszerelést röviddel az erre vonatkozó határidő lejárta előtt megkezdték (de ettől függetlenül folytatódtak a szerbek elleni merényletek).⁶⁰ Valójában feltételezhető, hogy a modernebb fegyvereiket elrejtették, illetve „privatizálták”. ENSZ-szakértők becslése alapján kb. 22–30 ezer fegyvert tarthattak meg.⁶¹

A gerillák február óta igyekeztek kiutat találni a teljes lefegyverzés elkerüléséhez.⁶² Szeptember 8-án a KFOR és Thaçi – több ország tiltakozása ellenére – megállapodást írt alá az 5000 fős Koszovói Védelmi Hadtest (*Trupat e Mbrojtjes se Kosovës, TMK*) létrehozásáról, amely egy amerikai nemzeti gárda jegyeit öltötte magára, s amely „a gerillák társadalomba való visszaintegrálását” is szolgálta.⁶³ A hadtest parancsnoka Çeku lett.⁶⁴ 2006-os adatok szerint akkoriban a szervezet 70%-át alkották volt UÇK-tagok – a 7000 fős Koszovói Rendőrségnek ugyanekkor csak 25%-át.⁶⁵

A TMK 2008-ig létezett, ekkor a KFOR közreműködésével leszerelték, és egyúttal 2009 januárjában felállították a Koszovói Biztonsági Erőt (*Forca e Sigurisë së Kosovës, FSK*), amely egy 2500 aktív tagból – és 800 tartalékosból – álló, könnyűfegyverzettel felszerelt, önkéntes, multietnikus és politikailag semleges szakmai szervezet. Olyan biztonsági feladatokat lát el, amelyek nem tartoznak a rendőrség vagy más erőszakszervezet feladatkörébe.⁶⁶ 2014 óta léteznek arra irányuló törekvések, hogy a szervezetet alakítsák át nemzeti hadsereggé (Koszovói

⁵⁸ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 176–185.

⁵⁹ International Crisis Group: What Happened to the KLA? Report N°88, 2000.

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/what-happened-klan>; letöltés: 2018.04.26.

⁶⁰ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 186–188.

⁶¹ GIEFER, Peter: Kosovo. Unterwegs im Herzen des Balkans. Trescher Verlag, Berlin, 2010. p. 46.

⁶² JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája. Osiris, Budapest, 2000. p. 367.

⁶³ KOVÁCS Zoltán: A nemzetközi közösség álláspontja és tevékenysége Koszovó kapcsán. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1303978127_Kovacs_Zoltan_nki_kozosseg_allaspontja_Koszovo_-_biztonsagpolitika.hu.pdf; letöltés: 2018.05.22.

⁶⁴ BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. pp. 191–192.

⁶⁵ International Crisis Group: An Army for Kosovo? Europe Report N°174, 2006.

<https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/174-an-army-for-kosovo.pdf>; letöltés: 2018.05.25.

⁶⁶ VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte. Külügyi Szemle, 2011/2. szám. pp. 116–135.

Fegyveres Erökké), ehhez azonban alkotmánymódosításra lenne szükség, amelyhez a szerb kisebbség beleegyezésére is szükség van.⁶⁷

A koszovói UÇK megszűnése utáni néhány évben külföldi utódszervezetei a szomszédos országok albánok lakta régióiban még folytatták a fegyveres harcot. Macedóniában a Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (*Ushtria Çlirimtare Kombëtare, UÇK*), Dél-Szerbiában pedig a Presevo, Medvedja és Bujanovac Felszabadítási Hadserege (*Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit, UÇPMB*) tevékenykedett.⁶⁸ Az UÇK volt tagjai 2004 márciusában a nagy port kavart koszovói etnikai alapú zavargásokban is részt vettek.⁶⁹

A koszovói albánok háborús bűntetteinek kivizsgálása

Az 1993-tól 2017-ig működött hágai Nemzetközi Törvényszék már 2000-ben megkezdte a koszovói albán szélsőségesek civilek ellen elkövetett háborús bűncselekményeinek vizsgálatát. Kétszer is vádat emeltek például Ramush Haradinaj ellen – aki 2004/2005 fordulóján, valamint 2017-től újra Koszovó miniszterelnöke –, de mindkétszer felmentették (utóbb 2012-ben).⁷⁰

2004-ben az ENSZ Koszovói Missziója (UNMIK) vizsgálta először az UÇK által működtetett állítólagos szervkereskedelmi hálózat ügyét, de valódi nyomozásig nem jutottak el.⁷¹ Carla Del Ponte korábbi hágai főügyész 2008-ban azt állította, hogy bár számos jel valószínűsítette, hogy igazak a vádak, bizonyítékok hiányában őt nem engedték vizsgálgatni.⁷² Hashim Thaçit – aki 2008–2014 között Koszovó miniszterelnöke volt, 2016-tól pedig köztársasági elnöke – az Európa Tanács egy 2010-es jelentése a szervezett bűnözői kör vezetőjeként említi.⁷³ 2011-ben ezt enyhítették, már csak egy bizalmasát vádolták azzal, hogy kötődött az albán maffiához, valamint részt vett a fegyver- és kábítószer-kereskedelemben.⁷⁴ A jelentés kapcsán az Európai Unió koszovói jogállamiság-missziója (EULEX) is nyomozást indított, de a lehetséges tanúk jogos félelmei miatt nem egyszerű a vádak bizonyítása.⁷⁵

⁶⁷ GEÇI, Sinan – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára: Kosovo: Its Path to Independence and the Strive to Building Defence Institutions. *Vojenská reflexie*, 2017/2. pp. 108–122.

⁶⁸ HÁRY Szabolcs: Az albán kisebbség Macedóniában. *Balkán füzetek*, 2010/9. szám. pp. 97–106.

⁶⁹ KOVÁCS Zoltán: A nemzetközi közösség álláspontja és tevékenysége Koszovó kapcsán. http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1303978127_Kovacs_Zoltan_nki_kozosseg_allasponjtja_Koszovo_-_biztonsagpolitika.hu.pdf; letöltés: 2018.05.22.

⁷⁰ Haradinaj et al. http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/cis/en/cis_haradinaj_al_en.pdf; letöltés: 2018.05.20.

⁷¹ RÓNAY Tamás: Bírószág vizsgálja az UÇK rémtetteit. <http://nepszava.hu/cikk/1065667-birosag-vizsgalja-az-UÇK-remtetteit>; letöltés: 2018.05.22.

⁷² SCHOENENBERGER, Michael: Ich möchte in Kosovo ermitteln. https://www.nzz.ch/ich_moechte_in_kosovo_ermitteln-1.9724460; letöltés: 2018.05.22.

⁷³ Kosovo politicians in 'panic attack' over war crimes court. <https://www.politico.eu/article/ramush-haradinaj-hashim-thaci-kosovo-politicians-in-panic-attack-over-war-crimes-court/>; letöltés: 2018.05.22.

⁷⁴ LEWIS, Paul: Report identifies Hashim Thaci as 'big fish' in organised crime. <https://www.theguardian.com/world/2011/jan/24/hashim-thaci-kosovo-organised-crime>; letöltés: 2018.05.22.

⁷⁵ RÓNAY Tamás: Fény derülhet az UÇK rémtetteire? <http://nepszava.hu/cikk/1028133/2>; letöltés: 2018.05.22.

2014-ben a pristinai kormányzat erős nemzetközi nyomásra lehetővé tette a Különleges Törvényszék és Különleges Ügyészség (*Specialists Chambers and Specialist Prosecutor's Office*) létrehozását. Ehhez alkotmánymódosításra is szükség volt. Az új szerv az UÇK által 1998. január 1. és 2000. december 31. között elkövetett feltételezett háborús bűnöket hivatott vizsgálni a koszovói jog szerint – de nemzetközi bírókkal, ügyészekkel. A szervezet a tanúk megfélemlítése kockázatának csökkentése érdekében Hágában kapott helyet.⁷⁶ A tervek szerint az első vádemeléseknek 2017 végéig meg kellett volna történniük, de máig nem született egy vádirat sem.⁷⁷

A koszovói politikusok a kezdetektől durva sértésként élték meg a bíróság felállítására vonatkozó kérést, szerintük az UÇK igazságos harcot folytatott és a nemzetközi normák betartásával működött.⁷⁸ 2017 végén Haradinaj és Thaçi is felszólalt a vonatkozó törvény visszavonása mellett, amelyet diszkriminatívnak tartanak, hiszen a bíróság csak az albánok rémtetteit hivatott vizsgálni. Nemzetközi nyomásra a jogszabály hatályban maradt.⁷⁹

Következtetések

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg történetét megismerve egy, a gerilla-hadviselést sikeresen alkalmazó, annak számos ismérvét magán hordozó szervezet képe bontakozik ki. Sikereiben meghatározó szerepet játszott például a népi támogatottság (ha nem is minden albán, de a koszovói albánok részéről); nagy jelentőséggel bírt vezetőik személye (emblemikus tagjait, illetve magát a szervezetet napjainkig legendák szövik körül); előnyükre fordították földrajzi környezetük adottságait; gyakran építettek a meglepetés erejére; készek voltak az erőszak fokozására végső céljaik eléréséig.⁸⁰ Kétségtelen azonban, hogy erre nem lett volna esélyük a Nyugat támogatásának elnyerése nélkül.

Hivatalos megszüntetését követően az UÇK nagyjából beváltotta Agim Çeku 1999-es „próféciáját”, amely szerint a szervezet „egy része a rendőrség részévé válik, másik része a közigazgatásban talál helyet, harmadik részéből lesz a koszovói hadsereg, a védelmi erő, egy további része pedig politikai pártot fog alkotni.” Az egykori főparancsnok ugyanakkor nem tett említést azokról, akik a szervezett bűnözésben találták meg boldogulásuk útját. Ráadásul sejthető, hogy a fenti tevékenységek Koszovóban nem különülnek el élesen egymástól.⁸¹

⁷⁶ Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor's Office.
<https://www.scp-ks.org/en>; letöltés: 2018.05.27.

⁷⁷ Bejelentette lemondását a koszovói háborús bűnöket vizsgáló különleges ügyész.
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20180215-bejelentette-lemondasat-a-koszovoi-haborus-bunoket-vizsgalo-ugyesz.html>; letöltés: 2018.05.22.

⁷⁸ Koszovó háborús bűnöket vizsgáló bíróságot állít fel.
http://hvg.hu/vilag/20140423_Koszovo_haborus_bunoket_vizsgalo_birosago; letöltés: 2018.05.22.

⁷⁹ Bejelentette lemondását a koszovói háborús bűnöket vizsgáló különleges ügyész.
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20180215-bejelentette-lemondasat-a-koszovoi-haborus-bunoket-vizsgalo-ugyesz.html>; letöltés: 2018.05.22.

⁸⁰ FORGÁCS Balázs: Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban). PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009.

⁸¹ JANSSENS, Jelle: State-building in Kosovo. A plural policing perspective. Maklu Publishers, Antwerpen, 2015. pp. 133–134.

Miközben a gerillák háborús bűntetteinek kivizsgálása – ami a vezető politikusok érintettsége miatt különösen kényes téma – egyre inkább elhúzódik, az UÇK-hoz való kötődés és a szerbek ellen vívott dicső harc a nemzeti identitás kialakítása, a közerkölcés és a politikai legitimitáció forrásává vált.⁸² Egy működőképes jogállamnak viszont tudnia kellene rendeznie a múltat, és megengedhetetlen a személyes érdekeket ez elé a törekvés elé helyezni.⁸³ Ugyanakkor Thaçit például a Nyugat komoly partnernek tekinti Koszovó biztonságának garantálásában, ezért a nemzetközi politika is könnyen közbeszólhat a tekintetben, hogy milyen messzire mehet el egy esetleges ellene folyó vizsgálat.⁸⁴

Az egykori gerillaparancsonokokból létrejött politikai és állami elit nemzetközi elfogadottsága/megítélése tehát nem egyöntetűen pozitív. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy Koszovó önállósága elismerésének ügye évek óta stagnál, és a nemzetközi szervezetekhez (ENSZ, Interpol) történő csatlakozása szintén alulmúlja a várakozásokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adem Jashari 1955–1998.
<https://ademjashari.rks-gov.net/en/historia-e-familjes>; letöltés: 2018.04.26.
- AERTSEN, Ivo (et al.): Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Willan Publishing, Devon, 2012. ISBN 978-1-84392-302-2
- Bejelentette lemondását a koszovói háborús bűnöket vizsgáló különleges ügyész.
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20180215-bejelentette-lemondasat-a-koszovoi-haborus-bunoket-vizsgalo-ugyesz.html>; letöltés: 2018.05.22.
- BERKES Márton: A koszovói államiság dilemmái 2015-ben. Külügyi Szemle, 2015/4. szám. pp. 52–75.
- BORSÁNYI András: A Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) rejtélye. BONA-L Bt., Budapest, 2000. ISBN 963-00-2847-6
- Forgács Balázs: Napjaink hadikultúrái. (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban). PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009.
- GEÇI, Sinan – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára: Kosovo: Its Path to Independence and the Strive to Building Defence Institutions. Vojenská reflexie, 2017/2. pp. 108–122.
- GIEFER, Peter: Kosovo. Unterwegs im Herzen des Balkans. Trescher Verlag, Berlin, 2010. ISBN 3897941414

⁸² SCHWANDNER-SIEVERS, Stephanie: The Bequest of Ilegalja: Contested Memories and Moralities in Contemporary Kosovo. Nationalities Papers, 2013/6. pp. 953–970.

⁸³ Kosovo politicians in ‘panic attack’ over war crimes court.
<https://www.politico.eu/article/ramush-haradinaj-hashim-Thaçi-kosovo-politicians-in-panic-attack-over-war-crimes-court/>; letöltés: 2018.05.22.

⁸⁴ RÓNAY Tamás: Fény derülhet az UÇK rémtetteire?
<http://nepszava.hu/cikk/1028133/2>; letöltés: 2018.05.22.

- Haradinaj et al.
http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/cis/en/cis_haradinaj_al_en.pdf; letöltés: 2018.05.20.
- HÁRY Szabolcs: Az albán kisebbség Macedóniában.
Balkán füzetek, 2010/9. szám. pp. 97–106.
- International Crisis Group: An Army for Kosovo? Europe Report N°174, 2006.
<https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/174-an-army-for-kosovo.pdf>; letöltés: 2018.05.25.
- International Crisis Group: What Happened to the KLA? Report N°88, 2000.
<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo/what-happened-kla>;
letöltés: 2018.04.26.
- JANSSENS, Jelle: State-building in Kosovo. A plural policing perspective.
Maklu Publishers, Antwerpen, 2015. ISBN 978-90-466-0749-7
- JUHÁSZ József et al.: Koszovó – Egy válság anatómiája.
Osiris, Budapest, 2000. ISBN 963 379 849 3
- KAKUK György: Koszovó tűzfészek.
Athenaeum 2000, Budapest, 2001. ISBN 963 9261 59 9
- KOC SIS Károly: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere.
Földrajzi Értesítő, 2001/1–4. szám. pp. 161–190.
- KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis – DAM, Caspar Ten: A Success Story? Analysing Albanian Ethno-Nationalist Extremism in the Balkans.
East European Quarterly, 2008/2. pp. 160–190.
- Kosovo politicians in ‘panic attack’ over war crimes court.
<https://www.politico.eu/article/ramush-haradinaj-hashim-Thaci-kosovo-politicians-in-panic-attack-over-war-crimes-court/>; letöltés: 2018.05.22.
- Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor's Office.
<https://www.scp-ks.org/en>; letöltés: 2018.05.27.
- Koszovó háborús bűnöket vizsgáló bíróságot állít fel.
http://hvg.hu/vilag/20140423_Koszovo_haborus_bunoket_vizsgalo_birosago;
letöltés: 2018. 05. 22.
- KOVÁCS Zoltán: A nemzetközi közösség álláspontja és tevékenysége Koszovó kapcsán.
http://old.biztonsagpolitika.hu/documents/1303978127_Kovacs_Zoltan_nki_kozossege_al_laspontja_Koszovo_-_biztonsagpolitika.hu.pdf; letöltés: 2018.05.22.
- LEWIS, Paul: Report identifies Hashim Thaci as 'big fish' in organised crime.
<https://www.theguardian.com/world/2011/jan/24/hashim-Thaci-kosovo-organised-crime>;
letöltés: 2018.05.22.
- LOQUAI, Heinz: Der Kosovo-Konflikt – Wege in einem vermeidbaren Krieg.
Die Zeit von Ende November 1997 bis März 1999 (Demokratie, Sicherheit, Frieden).
Nomos Verlag, Baden-Baden, 2000. ISBN 3789066818
- OMER, Atalia – SPRINGS, Jason A.: Religious Nationalism: A Reference Handbook (Contemporary World Issues). ABC-CLIO, Santa Barbara, California, 2013.
ISBN 9781598844399

- RÓNAY Tamás: Bíróág vizsgálja az UÇK rémtetteit.
<http://nepszava.hu/cikk/1065667-birosag-vizsgalja-az-UÇK-remtetteit>; letöltés: 2018.05.22.
- RÓNAY Tamás: Fény derülhet az UÇK rémtetteire?
<http://nepszava.hu/cikk/1028133/2>; letöltés: 2018.05.22.
- SCHOENENBERGER, Michael: Ich möchte in Kosovo ermitteln.
https://www.nzz.ch/ich_moechte_in_kosovo_ermitteln-1.9724460; letöltés: 2018.05.22.
- SCHWANDNER-SIEVERS, Stephanie: The Bequest of Ilegalja: Contested Memories and Moralities in Contemporary Kosovo. *Nationalities Papers*, 2013/6. pp. 953–970.
- VINCZE Dalma: A NATO átalakuló koszovói jelenléte.
Külügyi Szemle, 2011/2. szám. pp. 116–135.
- WELLER, Marc: Negotiating the final status of Kosovo. Chailot Paper. Published by the European Union Institute for Security Studies, Paris, 2008. ISBN 978-92-9198-132-8
- Zseljko Razsnatovics – Arkan (Željko Ražnatović – „Arkan”, 1952-2000.
http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=52%3Azeljko-razsnatovics-arkan-eljko-ranatovi-arkan-1952-2000&root=12&catid=11%3Apolgarhaboru-jugoszlaviaban-eletrajzok&Itemid=18;
letöltés: 2018.05.18.

FÜLEKY ANDRÁS

A DÉLSZLÁV HÁBORÚ EGY MESTERLÖVÉSZ SZEMSZÖGÉBŐL

Bevezető

Az írás alapjául egy horvát barátommal történt 2006-os beszélgetés szolgál, aki három évet töltött mesterlövészként a délszláv háborúban. A három év során több éles bevetést hajtott végre sikeresen. Az írásom során törekszem az események menetébe ágyazva bemutatni a katona külső és belső vívódásait, harcait és a háború formálta sajátos világfelfogását, valamint a társadalomba való visszailleszkedésének keserves folyamatát, az eset katonapszichológiai hátterét.¹

A történelmi események

A délszláv háború a Balkánon elterülő volt Jugoszlávia hat tagköztársaságának függetlenedési törekvései nyomán robbant ki, amely összességében tíz évig tartott. A tízéves intervallumot három, egymástól jól elkülöníthető időszakra lehet bontani: az 1991-től az 1995-ös Daytoni Békeszerződés aláírásáig tartó periódus, illetve a Daytont követő koszovói albán–szerb konfliktus; az 1999-es NATO-hadműveletek; illetve a belgrádi forradalmat magában foglaló, Slobodan Milošević 2006. márciusában bekövetkezett haláláig tartó időszak.

A délszláv háború első ciklusa szintén három szakaszra osztható:

- szlovéniai tíznapos háború (1991. június 26-tól július 7-ig);
- horvátországi háború (1991–1995);
- boszniai háború (1991–1995).

A délszláv háború előzményei

A volt Jugoszlávia területén éppúgy, mint egész Európában régóta probléma, hogy a politikai, az etnikai és a vallási határok nem esnek egybe. Sajnálatos módon a 20. század történelme számtalan példát vonultat fel ennek a különállásnak a végsőig történő aljas, sokszor önszándékú kihasználására, amely hosszabb-rövidebb időre lángba borította a nemzeteket.

A Balkán nemzetiségi térképe évszázadok óta meglehetősen színes képet mutatott. 1945-ben Josip Broz Tito lett Jugoszlávia miniszterelnöke. A korábban partizánvezérként és „háborúügyi” miniszterként elhíresült Tito marsall hatalomra kerülését követően hat állam föderációjává kovácsolta össze a balkáni térséget.

¹ Tanulmányom elemzéséhez elsősorban PAVLINA, Želimir – KOMAR, Zoran: Katonapszichológia. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. című háromkötetes művét használtam fel, amely a délszláv háború idején szerzett horvát tudományos tapasztalatokra épül.

A Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia-Hercegovina, Macedónia és Montenegró társulásából alkotott Jugoszlávia 1980-ig komolyabb probléma nélkül működött. 1980. május 4-én, 35 év elnöklés után azonban meghalt Tito. Halálát követően szinte azonnal repedések mutatkoztak az addig többé-kevésbé meglévő jugoszláv egységen. Az egyre erősödő nacionalizmus az 1990-es években lángolt fel. Ez a folyamat elsősorban Slobodan Milošević szerb, Franjo Tuđman horvát és Alija Izetbegović bosnyák politikusoknak tulajdonítható. Heves politikai harc kezdődött, amelyben Milošević a szerb befolyást akarta erősíteni Jugoszláviában. Tuđman a Horvát Köztársaságot önállósítani és kiterjeszteni akarta, hogy egy horvát dominanciájú országot hozzon létre; Izetbegović célja a független Bosznia-Hercegovina volt, amelyet a muszlimok uralnak. Céljaik elérésében még jobban fellobbantották a nemzetek közötti ellentéteket, hiszen mindegyik a saját népe több száz éves múltjára és régi dicsőségére hivatkozott. A korábbi kommunista és internacionalista ideológiát nacionalizmus és sovinizmus váltotta fel.

Összességében tehát a jugoszláv politika színpadán 1987 áprilisában feltűnt Slobodan Milošević, akit 1989. május 8-án a szerb köztársasági elnökség elnökévé választanak, így a legnagyobb jugoszláv tagköztársaság, Szerbia élére kerülve megkísérelhette visszaszerezni befolyását a széthúzó jugoszláv államközösségen, de a tagállamok határozottan elutasították ez irányú törekvéseit.

A nemzeti problémákat gazdasági problémák is tetézték. A jugoszláv föderáció két legfejlettebb területének Szlovénia és Horvátország számított, ezzel szemben Bosznia-Hercegovina, Montenegró, de különösen Szerbia és Koszovó rendkívül szegény régiói voltak az országnak. A szlovének és a horvátok különösen azt sérelmezték, hogy az általuk megtermelt jövedelem nagy része elúszik ezeknek az elmaradt régióknak a fejlesztésére, de így sem érnek el vele eredményt, mert azok nem tudnak kilábalni gazdasági fejletlenségükből. Az 1980-as évektől fokozódó szociális és gazdasági problémák tovább erősítették a szlovénok és a horvátok önállósági törekvéseit.

Az erősödő konfliktus

A nacionalista politikai vezetők hatalomra jutásával Jugoszlávia tagállamai sorra kikiáltották függetlenségüket.

1991 márciusában Franjo Tuđman horvát és Milošević szerb elnök titkos megállapodást kötöttek Bosznia-Hercegovina közös felosztásáról. A megállapodás szerint a tagállam egyik felét a horvátok, a másikat a szerbek fogják uralni, az iszlám vallású bosnyákokat pedig beolvasztják. Bár Tuđman és Milošević előzőleg megállapodtak Bosznia felosztásáról, Horvátország kiválásával mégis ütköztek érdekeik, ugyanis jelentős szerb lakosság került a csonka Jugoszlávián kívülre. Tetézte a bajt, hogy a horvátországi szerb lakosokat – származásuk miatt – tömegesen elbocsátották a munkahelyükről, így a konfliktus ott is háborúvá éleződött.

A háború első összecsapása 1991 májusában a Vukovárhoz közeli Borovo Naselje-i rajtaütés volt.

1991. június 25-én Milošević nagyhatalmi törekvései nyomán Szlovénia és Horvátország kikiáltotta elszakadását Jugoszláviától. Horvátország szerb kisebbsége ellenállt, aminek hatására zavargások törtek ki. A Jugoszláv Néphadsereg (JNA) beavatkozása kiszélesítette a konfliktust. Ekkor a Horvátországban élő szerb kisebbség a frissen megalakult Horvátországtól függetlenné nyilvánította Krajina területét, és létrejött a Krajinai Szerb Köztársaság. Súlyos harcok bontakoznak ki az országban, miután a szerb felkelőket támogató Jugoszláv Néphadsereg is beavatkozott a konfliktusba. A helyzet kilátástalansága miatt a horvát kormány – élén Tuđmannel – beleegyezett, hogy három hónapra felfüggeszti a függetlenségi nyilatkozat érvénybe léptetését. A harcok azonban nem csillapodtak, Horvátország egynegyede a szerb milíciák, csetnikiek és a szövetségi hadsereg kezébe került. 1991. július 7-én Szlovéniában elhallgattak a fegyverek, véget ért a szlovéniai tíznapos háború.

1991 novemberében Szerbia és Horvátország is az Egyesült Nemzetek Szervezete közbelépését kérte. Jugoszlávia állandó ENSZ-képviselője megegyezett az ENSZ Biztonsági Tanácsával egy békefenntartó erő mielőbbi felállításában.

1991 decemberében az ENSZ BT fegyverszállítási tilalmat rendelt el Jugoszlávia területére, majd ezt Szerbia és Montenegró területére korlátozta. Ezzel azonban tulajdonképpen a szerbeket segítette, hiszen a jugoszláv fegyverarzenál szerb kézen volt, a horvátok és a bosnyákok pedig így nem juthattak fegyverhez.

1992 januárjában Macedónia is követte a szlovén és a horvát példát – kikiáltotta függetlenségét. A macedón térségben nem tört ki fegyveres konfliktus. Szlovéniát és Horvátországot az ENSZ elismerte önálló államként. Áprilisban Bosznia-Hercegovina a sorban negyedikként kikiáltotta függetlenségét. Bosznia-Hercegovina nemzetiségi térképe igen változatos képet mutatott; ez vezetett oda, hogy a muzulmán, a horvát és a szerb kisebbség között rövidesen háromoldalú polgárháború bontakozott ki. Szerbia és Montenegró Slobodan Miloševićet választotta vezetőjének. A szerbek ostromgyűrűbe zárták Bosznia fővárosát, Szarajevót. 1993 márciusában harcok kezdődtek a boszniai muzulmánok és a horvátok között. Augusztusban létrejött a Mir Sada (békét most) elnevezésű nemzetközi békemenet a háború megállítására. Bár végül nem járt sikerrel, a kezdeményezés egyedülálló esemény volt a történelemben mint a mindmáig legnagyobb tömeget megmozgató erőszakmentes akció egy másik országban dúló háború megfékezésére. 1994 márciusában egy év háborúskodás után a boszniai muzulmán és horvát kisebbség békeszerződést írt alá az Amerikai Egyesült Államok védnöksége alatt.²

A történelmi háttérmagyarázattal itt megállok, ugyanis a cikkemben szereplő horvát katona ekkor befejezte a fegyveres szolgálatot. Összefoglalásképpen annyit még mindenképpen el kell mondani, hogy bár a délszláv háborúk aktív szakasza közel 20 éve véget ért, a sokrétű konfliktus feloldására, lezárására tett nemzetközi erőfeszítések a mai napig tartanak. Ennek ellenére a térség stabilitása továbbra is törékeny, az etnikai ellentétek időszakról-időszakra kiújulnak. A nemzetek közötti megbékélésre irányuló komoly szándéknak alig mutatkoznak jelei.

² Délszláv háború. http://hu.wikipedia.org/wiki/Délszláv_háború; letöltés: 2018.07.02.

A történet

20 voltam, amikor csatlakoztam a harcokhoz 1991. szeptember 17-én. Most, hogy visszagondolok minderre, mert remélem, hogy az egész már a múlté – bár sose tudhatom –, azt hiszem, hogy mindaz, ami korábban történt velem az életben, ebbe az irányba sodort. Megtanított, hogyan kell harcolni, nemcsak háborúban, hanem mindenkivel, aki rosszat akart nekem. Már csecsemőkoromban meg akartak ölni, amikor édesapám részegen párnát nyomott a fejemhez, majd egyszer a babakocsival lökött le a lépcsőn. Anyám pedig bakancssal akart agyonütni, de nem talált el életfontosságú szerveket. A nagynéném férje egyszer a fejszét fogta rám, de azt is megúsztam. Akkor éppen anyám mentett meg. Azután már csak a háborús ellenségeim próbáltak megölni. A családom felbomlott, amikor ötéves voltam, mert apám elhagyta anyámat annak hűgáért, sőt amikor megszülettem, akkor már vele volt, és így éltünk mindannyian egy házban. Folytonos volt a veszekedés. Ebben a közegben nevelkedtem, ellenséges területen. Persze mindennek nem voltam tudatában, bár bizonyos fokig hatással volt rám, ahogy sok más gyerekre is abban az időben. Tehát a folytonos erőszak-szituációk miatt nagyon befelé fordulóvá váltam, állandó önértékelésre szorultam. Az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy túl sok gondot okozok a családban pusztán azzal, hogy ott vagyok nekik. 13-14 éves koromban anyám azt mondta nekem, ha te nem lennél, akkor most öt Mercedeszem lenne. És mivel az apa szerepét is be kellett töltenie, nagyon szigorúan nevelt. Annyira, hogy utána a katonaiskola kikapcsolódás volt számomra. Ezen kívül félt attól, hogy nem jó irányba megy majd az életem, pedig sosem éltem drogokkal vagy cigarettával.³

De aztán jött a háború... a nagynéném férje félig szerb származású, de el akarták vinni a háborúba. Többféle egység volt, nem csak harcoló alakulatok. Akik nem akartak harcolni, kaptak egyenruhát és közmunkát végeztek. Így mindenki tehetett valamit. Igazából sok szerb harcolt horvát oldalon, jó katonák voltak... mert ott nőttek fel és tudták, hogy igazából mi a helyzet. Az hülyeség, hogy szerbiai szerbek Horvátországba jöttek, hogy felszabadítsák a horvátokat. Mi alól kellett volna minket felszabadítani? Ez csak történelmi abszurditás, amit a szerb értelmiség talált ki az egyházzal és a politikusokkal együtt. Mifelénk pedig elég sötétek az emberek, főként az intelligencia terén. Ha a képzettséget nézzük, nagyon kevesen végeztek egyetemet vagy középiskolát. Az emberek többségének semmiféle végzettsége nincs, azaz csak általános iskola. Tehát nagyon könnyű irányítani, befolyásolni őket. A lényeg, hogy az emberek ostobák, elég nekik annyit mondani: „horvátországi testvéreid veszélyben vannak, a horvátok fegyverkeznek”. Az usztasával fenyegetőztek, meg ilyesmivel. Mindent a második világháborúból ástak elő. De horvát oldalon is voltak ostoba emberek, alakulatok és tábornokok, akik el akarták játszani ezt a szerepet, és szélsőjobbaldali nézeteket vallottak, ahogy a szerbeknél is. Mi viszont nem csináltunk semmi ilyesmit, csak a hivatalos horvát politikai álláspontot támogattuk. A mi alakulatunk sohasem használta a hírhedt jelképeket. Nem viselkedtünk úgy, mint az usztasa, mert az nem a helyes út.

³ Gyermekkori traumák.

Középiskola után elmentem katonaiskolába, Szarajevóba, a Jugoszláv Hadsereghez, egy évig. Ez akkor eléggé megszokott út volt. Elég sokat tanultunk, és fél év elteltével áthelyeztek Belgrádba, és ott szolgáltam. Hadnagyi rendfokozatot értem el. Azután, amikor egyszer szabadságot kaptam és hazamehettem egy hétre, elmentem a divattervezői karra, mert iparművészetet akartam tanulni, de akkoriban csak divattervezés volt Horvátországban. Felvételiztem és felvettek. Tehát a hadsereg után elkezdtem egyetemre járni. Négy vizsgám volt hátra a diplomáig, amikor elkezdődött a háború, és én jelentkeztem a hadseregbe, a különleges alakulathoz. Egészen másképp gondolkoztam akkoriban. Először is voltak képességeim – mármint a harcászat terén –, másrészt ekkor – ez már 1991-ben volt – 8-9 éve foglalkoztam harcművészettel, tehát készen álltam mind fizikailag, mind szellemileg. Ezen kívül azt gondoltam, ha behívnak, biztosan valami unalmas alakulathoz kerülök. Ebben én akartam dönteni. Azért mentem a különleges alakulathoz, mert kevesebb a halálos áldozat, mivel jobb a kiképzés, jobb a felszerelés... tehát ezek voltak az elképzeléseim, és mindig is akartam ilyesmit csinálni, hogy kipróbálhassam, mire vagyok képes – tehát önként jelentkeztem.⁴

Nagyon nagy volt a titkolózás, busszal kellett odautazni, de senkit sem ismertem, pedig mind ugyanoda tartottunk. Mind Zágrábba mentünk, de nem tudtuk, hogy mind ugyanazért megyünk. Mikor Zágrábba értünk, még tartott a készültség, és a buszállomásról gyalog kellett a különleges alakulat kiképzőbázisára kigyalogolni. Akkor jöttem rá, hogy az a hatvan ember mind ugyanoda tart. Két hét múlva már csak harmincan voltunk a hatvanból. Némelyeknek eltört a karja, mert a kiképzés nagyon gyors és kíméletlen volt, és azok, akik megjárták a kemény katonát, gyorsan kihullottak. Sokan mondták is nekem, hogy nem ott lenne a helyem, inkább anyámra kellene vigyáznom, és gondoskodni róla, de ők nem tudtak az életemről semmit. Igyekeztem mindig nyugodt és kiegyensúlyozott maradni, és hamarosan szakasparancsnok lettem. Ezen sokáig többen fennakadtak, nem értették, hogy miért. Én mindig előretekintettem és -kalkuláltam. De nem csak akkor, minden szituációban igyekeztem előregondolkodni. Minden helyzetben több lehetséges kimenetre gondol az ember, már ami abból a szituációból kifejlődhet. Nálam az első és a második lehetséges kimenet mindig a legrosszabb, a harmadik kevésbé kilátástalan, a negyedik pedig olyasmi, ami sohasem történik meg, mert az is lehetetlen, hogy minden úgy alakul, ahogy az ember azt elképzeli.

Akkoriban az egyik kiképzőm azt mondta: „Neked nagyon nyugodt a természeted, miért nem próbálsz meg a mesterlövészetet?” Azt mondtam, rendben... de csak azért, mert én szeretek kipróbálni mindent... a legkülönbözőbb dolgokat, hogy vajon menne-e nekem. Végül én lettem a legjobb, a mi nem hivatásos csoportunkból. Az oktató leválasztott a csoportból, és elkezdtek külön foglalkozni velem. Sokféle lögyakorlatot csináltattak, különféle környezetben és célpontokra. Mesterlövész lettem, mindennap gyakoroltunk a következő pár héten. Az egész kiképzés nagyjából másfél hónapig tartott, tehát nem volt hosszú. De nem is kell hosszabb, ha valaki tud lőni és jó kondícióban van, csak megtanítják, mit kell csinálni. A többi úgyis az agyadban zajlik le.

⁴ Indíttatás a katonai szolgálatra, előképzettség.

Volt bármiféle pszichológiai teszt?

Nem, nem.

De érted, miért kérdezem, mert lett volna értelme.

Persze, de ha lett volna, akkor nem mentünk volna át. Nagyon sokféle ember volt ott, és én voltam a legfiatalabb. Volt olyan is, aki előtte a Francia Idegenlégióban szolgált, és elég idős volt, akkor múlt 50 éves. Visszatérve egy másik részletre, a zágrábi kiképzés után visszatértünk a szülővárosomba, ahol folytattuk a gyakorlást, és egy hónap elteltével már én voltam a legjobb az alakulatban. Még a mozgó célpontoknál alkalmazott célok is túl lassúnak bizonyultak nekem, mert rögtön eltaláltam a célpontot, amint elkezdett mozogni. Jó reflexeim voltak. Azt kérdezték tőlem, honnan tudod, hogy hol fogod eltalálni, mondjuk 500 méterről. Alig lehetett látni a célpontot, csak egy kis fekete pont volt. Azt feleltem, abban a pillanatban csak én létezem és a cél. Ekkorra már nagyon hosszú ideje foglalkoztam *budōval*,⁵ *katákat*⁶ gyakoroltam, képes voltam egybeolvadni a puskával és a lövedékkel. Néha olyan érzés volt, mintha csak meg kellene mondanom a puskagolyónak, hogy hova menjen. Persze ez túlzás, de nagyjából ezt éreztem. Mindig volt rajzom a célponttól, és lövés után be tudtam rajzolni, hogy hova ment a találat. Aztán megmutattam a csapattársaimnak is és a főnököknek, és amikor odamentünk és ellenőriztük, a találat mindig azon a tájon volt.

Milyen egyéb tehetséget fedezettél fel magadban, amit itt tudtál hasznosítani?

Az érzelmek elfojtását. Ezt már egész fiatalon meg kellett tanulnom. Amikor anyám megvert valamiért gyerekkoromban, sose hagyta, hogy sírjak, ami nagyon nehéz volt. Amikor általános iskolába jártam, a tanárom arrafelé ment haza, ahol az üzlet volt, amelyben anyám dolgozott. Szóval anyám mindennap értesült róla, ha valami rosszat tettem. A lakásunkba akkor falépcsőn lehetett felmenni, ami hangos volt, ha nem vigyáztunk. Ha anyám hangosan jött fel a lépcsőn, már tudtam, hogy valami baj van, és el fog verni. És valahányszor elvert, mindig azt mondta, hogy ne sírjak, mert még jobban elver. Ez többször hasznomra vált a háborúban.⁷

Az első valós helyzetben épp nem a távcsöves puskát használtam, hanem AK-t. Különböző fegyvereim voltak különböző szituációkra. Ez 1991-ben, egy kis faluban történt. Az illető talán csak eltévedt, nem ismerte a terepet, nem kaptak térképet vagy topográfiai információkat általában... és összetalálkoztunk. Mindenesetre az egész olyan volt, mint lecsapni egy bogarat vagy szúnyogot. Szembejött, és én megfogtam az AK-t... ennyi volt az egész. A következő dolog, amit láttam, a bakancsom volt, miután lelőttem az illetőt, és utána csak éjjel fogtam fel, hogy mit tettem. Akkor fogtam fel, hogy mi volt a szemében. Kérte, hogy ne öljem meg. Nagyon gyorsan zajlik ez, nincs időd közben gondolkodni, csak cselekszel. Könyörgött, hogy ne öljem meg. A családjáról beszélt a tekintetén keresztül, és azt sugallta, hogy rádöbent, ez az egész hülyeség, és semmi keresnivalója nincs ott.

⁵ Budō – a japán harcművészetek összefoglaló elnevezése.

⁶ Kata – formagyakorlat.

⁷ Gyermekkori traumák elfojtása, „békés szorongásból a háborús lazaságba”.

Mindig félek, amikor bevetésen vagyok, csak nem engedem, hogy a félelemből pánik legyen, mert akkor megölnék. Ő is azért halt meg. Ha egy kicsit nyugodtabb, ő ölhetett volna meg engem. A tudat, hogy megöltem valakit, olyan, mintha valami rátepedne az arcodra, és nagyon zavar, legszívesebben levágnád, de nem tudod, mert hozzád tartozik. Nagyon szerettem volna, ha elmúlik ez az érzés. Addig a pillanatig nagyon tiszta voltam. Ártatlan. Az érzéseim, gondolataim... minden. De ez bemocskolt, és hasznomra vált, amit tanítottak nekünk: amikor lelősz valakit távcsöves puskával, látod azt az embert, de nem úgy gondolsz rá, mint emberre, hanem mint célpont, mint egy fa vagy akármilyen. Bármilyen, csak nem ember. Ez segít... egy ideig, de nem mindig. Ezt tanították nekünk. Azt hiszem, ez az első alkalom, hogy nyíltan beszélek erről.

Akkoriban katonaként ez tabu volt? Megtörtént, ami megtörtént, lépünk tovább?

Igen, mi sohasem dicsekedtünk ezzel, mert tudtuk, hogy nem helyes, amit tettünk, bármennyire is furesán hangzik ez.⁸

Végig ugyanazok voltak a társaid?

Igen, harmincan.

És hányan éltek túl? Mindannyian?

Nem, mostanáig tíz embert veszítettünk el. Többségük a háború után halt meg, a háború alatt csak ketten.

Mibe haltak bele utána?

Szívrohamba. Ezek az emberek mára 40–45 évesek, és sohasem beszéltek erről, mert senkit sem érdekelt. Ugyan voltak erre szakemberek, de nem a háborúban. Sosem voltak a fronton, nem értették, sosem kellett szörnyeteggé változniuk. Szembenézni a szörnyel magukban. Pedig az ott van mindenki benn. És ami nagyon fontos: ha jól akarod csinálni, meg kell találnod a szörnyet önmagadban. És a legfontosabb, hogy tudd irányítani és elfojtani az érzelmeidet, ha kell. Ahogy ez kialakult bennem, az első érzésem az volt, hogy bemocskolódtam.⁹

Aztán a második eset már sokkal könnyebb volt. Olyan volt, mint a kivégzőosztagban. Nem egyedül voltam. Ez akkor volt, amikor megtámadtunk egy szerb barakkot, az időpont keveredik bennem, de ez most nem is fontos. Felderítők voltak, három ellenséges katona. Ketten nagyon fiatalok, és egy idősebb... és nagyon feldühített, amikor rájöttünk, mi történhetett, mert tudom, hogy működik az egész. Nagyon valószínű, hogy az idősebb odament a két fiatalhoz és azt mondta: „Gyerünk! Gyertek velem, nézzünk körül!” Az idioták... utat kerestek, ahol el tudnának menni a tankok. Így találkoztak velünk. Lőttünk, amíg volt töltény a tárban.

Hárman voltatok három ellen?

Igen, de mi fedezékben voltunk.

⁸ Tűzkeresztség, első bevetés, szembesülés a valósággal, az ember könnyű elpusztíthatóságával.

⁹ PTSD – posttraumatic stress disorder (poszttraumás stressz).

Aztán odamentetek, hogy ellenőrizték, hogy...?

Igen, akkoriban olyan idők jártak, hogy ez az akció majdnem katasztrófához vezetett. Az egyikünk le akarta vágni a holttestek fejét... mert akkoriban egyes politikusok azt hangoztatták, nem dolgozunk eleget. Azért akarta levágni a fejüket, hogy elvigye nekik és oda tegye eléjük az asztalra, hogy láthassák, tesszük a dolgunkat. Megpróbálta levágni a fejüket, de a szuronya nem volt elég éles. Kerestünk más szerszámot, de nem volt semmi alkalmas. Olyan helyzet volt ez, mintha kenyérvágáshoz kerestünk volna kést. Közben aknagránátok robbantak fel körülöttünk, de nem voltak erős robbanások, mert esett az eső és mélyen becsapódtak a sárba, ami elnyelte a robbanást. Próbálták fedezni őket, de az embereik már halottak voltak. Én voltam az, aki felvetette – mert mindig segíteni akarok –, hogy van-e esetleg fejszénk vagy ásónk, mert azzal levághatnánk a fejüket. Én nem levágni akartam a fejüket, csak gondoskodni a szerszámról... de ez ugyanaz. Nagyon sokat sírtam emiatt. Ez teljesen normális volt számunkra akkoriban. Tehát végül csak az irataikat vettük el, hogy tudjuk értesíteni az ellenséges oldalt, hogy meghaltak.¹⁰

Kezdetben nem mozoghattunk egyedül, és csak annyi időre mehettünk haza, hogy meggyőződhessünk róla, hogy az otthoniak megvannak, mivel elég sokat bombáztak. Általában hetente kétszer, de nem tölthettünk időt otthon, viszont amikor elkezdődtek a béketárgyalások, hazaengedtek, körülbelül 2-3 hétre. Az alatt az idő alatt vázlatokat készítettem, rajzoltam, még kiállításom is volt. És amikor az emberek eljöttek a kiállításra, jókedvük volt – mielőtt megnézték volna –, de nagyon rossz utána. Azt mondták: „Uram Isten! Nem tudjuk, hogy te érzel-e félelmet. Számunkra most, hogy látjuk, mit csinálsz... úgy tűnik, mintha nem félnél semmitől.” Olyanok voltak ezek a festmények, mint egyfajta támadás a lelkük ellen.¹¹

Amikor visszahívtak a szolgálatba, sohasem tudhattad, hány bevetésed van még.

Általában mennyi időt töltöttél a fronton?

14 napot. A kéthetes bevetés megszokott dolog volt. A Velebit-hegységben¹² voltunk, és -30°C volt. Gödröt ástunk a hóban, köveket tettünk alulra, arra gallyakat és sátorlapot a tetejére. Ez nem igazi sátor, csak amolyan ernyő. Akkora, hogy egy személy elfért alatta, ha esik. De ha vihar volt, vagy túl sok volt a hó, akkor senki sem tudott feljönni hozzánk. El voltunk szigetelve, és nem volt szabad sokat ennünk és innunk, ráadásul télen tüzet gyújtani sem szabad, mert felfedez a helyzetedet az ellenség előtt. De sokkal jobb, ha táborban vagytok, 10–15 emberrel együtt, másokkal. Azonban ha előre kell menned két-három kilométert a senki földjére és egyedül vagy, és bármi megmozdul, a legkisebb zajtól is elfog az idegesség. Idővel persze be tudod azonosítani a hangokat.

¹⁰ A háborús helyzet torzítja a cselekedetek megítélését, a folyamatos életveszély és a folyamatos megmenekülésérzés váltakozása, emiatt torzul az ítélőképesség, és egy békeidőben elítélendő borzalmas tett, mint például a csonkítás, egyszerű rutinfeladattá silányul. Erre csak később döbben rá, hogy mit tett, akkor általában elemi erővel tör fel.

¹¹ A legtöbb PTSD-s legkönnyebben közvetett módon tudja kifejezni azt a lelki terhet, amit hordoz. Erre jó módszer a festés, rajzolás, szobrászkodás.

¹² Velebit – a legnagyobb kiterjedésű hegylánc Horvátországban. A Dinári-hegység részét képezi az Adriai-tenger partján.

Miért kellett, hogy egy ember menjen ki a többiektől elkülönülve? Mit tehet egy ember másik három ellen, ha összetalálkoznak?

Azt hiszem, az lesz a legjobb, ha egy példán keresztül adok választ. A kontaktpontok, amiket a hegyekben létesítettünk, nem képeztek egyenes vonalat. A hegycsúcsokon és kisebb magaslatokon voltak. Amikor megláttam egy nagyobb ellenséges csapatot, kiválasztottam egy embert és megsebesítettem, és akkor négy embernek vele kellett foglalkoznia, cipelniük kellett, és így az egész egység mozgása lelassult. Ennek következtében az én egységemnek maradt elég ideje megtervezni a rajtaütést. Tehát amikor sebesülteket visznek, nem tudnak azokon az útvonalakon menni, amelyeket elterveztek.¹³

A terepen a legnehezebb éjszaka volt, mert az ember bemászott a hálósákba, de nem volt szabad aludni, csak pihenni. Hason fekve a hálósák csak a lábukat és a derekat védi a fagyástól, és nagyon nehéz volt ébren maradni. Akkoriban a Hold lett a legjobb barátom... még beszélgettem is vele. Megköszöntem neki a dolgokat, vagy több fényt kértem tőle. Így válik az ember egyé a természettel. Amikor nem volt hó, akkor a rovarok okoztak gondot, de most csak a téli időszakról beszéltem, mert akkor volt a legnehezebb. Akkor nem az ellenség golyóitól féltem, hanem a természettől, hogy a természet fog megölni.¹⁴

Volt valami kabalád?

Sokat gondolkoztam a kabalákon, mert egyeseknek volt, de nem tartottam jó ötletnek, mert ha esetleg elveszíteném, és hiszek benne, akkor elveszítem az önbizalmamat és a céltudatosságomat. Ezeket a tulajdonságokat nem akartam kötni semmihez sem. A háború után sem akartam semmit se: háziállatot, még egy macskát se, mert nem akartam a kötődést, hiszen előbb elpusztul, mint én. Igyekeztem mindenről lemondani, ami nem abszolút szükséges.¹⁵

A Velebit-hegységben állomásoztunk, amikor őrségben voltam. Tavasz vége volt, és még helyenként volt egy kis hó is a fákon. Az őrségben egyszer csak nagyon rossz érzésem támadt. A faágak mozogtak, még a falevelek is, de valahogy természetellenes volt az egész. Ráébredtem, hogy emberek jönnek felém, egy ellenséges csapat. Fedezékbe húzódtam és figyeltem, hogy merről jönnek. Nem láttam őket, csak éreztem, hogy merről jönnek. Lehúzódtam, elfedtem magam növényzettel, és vártam. Ágakkal és levelekkel álcáztam magam és a fegyveremet. Ezt elég gyakran csináltuk, s azt nem is tudtam, hogy a fegyvert külön le kell takarni. Ezt csak a háború után láttam, és az arcomat se festettem be, csak egy kis sarat kentem rá. Hárman jöttek, nagyon ráérősen, mintha gombát szedtek volna, beszélgettek. Az egyikén hosszú zöld kabát volt, a másikon rendes egyenruha. Azt hittem, olyan sapka van rajta, amit az elítélésnél hordanak, amibe nyílás van vágva a szemnek, de később kiderült, hogy csak szakálla volt. Akkor láttam, miután lelőttem és megnéztem. A sapkája tele volt az agyvelejjével, mert a fején találtam el, bár nem ott akartam. Körülbelül 200 méterre voltak, amikor észrevettem őket, és 100 méteres közelségbe engedtem őket, és akkor lőttem, mert a társaim pár méterrel

¹³ Taktikai fölény.

¹⁴ Nehézségek a terepen.

¹⁵ Félelem a veszteségtől, minden érzelmi kötődés elkerülése.

mögöttem voltak, és nem volt nálam adóvevő, hogy figyelmeztessenem őket. Tehát kénytelen voltam megölni őket.

Hogyan választottad ki, kit lősz le először?

Elég közel voltak, de ez nem számított, csak egy-két milliméternyit kellett elmozdítanom a puskát. Nagyon gyorsan vert a szívem, erre vettem három-négy mély lélegzetet, és harmadik kilégzésre löttem. Ezzel a módszerrel eléggé lenyugodtam, így alig remegett a kezemben a puska. Nem voltak messze. Az első lövés után megcéloztam a sapkását. Megpróbált lebukni a földre, és a feje oda került, ahol a mellkasa volt, ahova céloztam. Így találtam el a fejét. A harmadik meg fel se fogta, mi történik, mire megijedt volna, már lent is volt. Az egyik életben maradt, mert hallottam, hogy hangosan sírt és kiáltozott. Megjöttek a társaik is. Harcba bocsátkoztak velünk. Harmincméternyire megközelítettek. A lövés után az én társaim is odajöttek. Körülbelül öt-hat órán keresztül tartott a tűzharc. Harmincan voltak, mi meg tízen-tizenöten. Át akartak törni a vonalainkon. Utána majdnem megöltem a spotterünket,¹⁶ mert látta, hogy harmincan jönnek, és nem szólt, hogy vigyázzunk. Az a három, akit lelöttem, felderítő volt. Nem voltak valami jók, mert így nem lehet az erdőben sétálgatni... háború volt. A hülyeségük az életükbe került. A társaik elvitték a sebesülteket, de a fegyvereket otthagyták... megfutamodtak. Felfedezték a rejtékhelyemet, ahonnan löttem, és RPG-vel támadtak rám. Magasabban voltam, mint ők, és amikor a gránát becsapódott, mindig ugrottam egy nagyot a robbanás erejétől. Ez valójában tankelhárító lövedék, de nem félttem. Közben meg is kérdeztem a parancsnokomat, kapok-e kitüntetést, vagy legalább egy aranyórát ezért, de persze csak vicceltem. Olyan sokat löttek felém géppisztollyal is, hogy a fatörzsön, ami mögé rejtőztem, átjöttek a lövedékek.

Másnap visszajöttek, lelőtték az őrszemünket, de mi feljebb mentünk a hegyen. Ekkor aknavetővel kezdtek lőni ránk. 14 másodperc volt a kilövés és a robbanás között. A kiképzésen tanították, hogy kell ilyenkor számolni. Az eltelt idő alapján kiszámoltuk, hogy hol vannak, és a mi tüzeink tudták lőni az ő állásaikat, de nem tudhatták, hogy ténylegesen eltaláltak-e valamit, csak a feltételezett helyükre löttek. Én számoltam, és nagyjából meghatároztam, hogy hol volt az első szakasz előttünk, mellettünk. De ők korrigálták a tüzelés irányát, tehát volt valahol egy spotterük. Nekem a spottert kellett volna megölnöm, de lehetetlen volt abban a helyzetben. Mondtam a parancsnokomnak, hogy nem megyek, mert az egész olyan volt, mint egy vulkán kráterében. 14 másodpercenként tíz-húsz robbanás, és ilyenkor a kövek is szerteszét repülnek, mint a repeszek. Valójában ez okozta a legtöbb sérülést is. A parancsnokom ugyanúgy félt, mint mi mindannyian. Mikor az utolsó szakasz is elkezdett tüzelni, mondta, hogy tűnjünk el innen. Annyira félttem, hogy nem éreztem a lábamat. Olyan volt, mintha nem tartoznának hozzám... mint a terminátor.¹⁷ Nem tudtam gyorsan menni vagy futni, csak lassan lépegettem. Tudtam, hogy az aknától származnak a legsúlyosabb sérülések. Attól félttem, hogy elveszítem a végtagjaimat. Nagyon félelmetes volt.

¹⁶ Spotter – megfigyelő, célmegjelölő személy.

¹⁷ Harctéri pánik.

Utolsónak érkeztem a fedezékbe, ami nem is volt igazi fedezék. Akkor az utolsó szakasz pont oda lőtt, ahol az előbb voltunk. Ekkor a mieink is elkezdtek lőni, erre abbahagyták, de ha nem jöttünk volna le onnan előbb, már halottak lennénk. Ekkor egy repesz az egyik emberünket eltalálta az Achilles-ínnál, elég súlyosnak tűnt. Alig maradt valami a csonton. Elláttuk, ahogy tudtuk. Sokk alatt volt, de normálisan tudott beszélni velünk. Csináltunk neki valami hordágyfélét, és hatan elvittük onnan.¹⁸ Nagyon nehéz volt, több mint 120 kilogramm. Először hegynek fel kellett menni, majd lefelé. S amikor lefelé mentünk, az ellenség csak 200 méternyire volt tőlünk. Az egyik emberünknek odébb kellett hajolni, hogy tudjak lőni. A lőszerhüvelyek pedig a sebesülte estek. Bal kézzel fogtam a hordágyat, a jobbal pedig lőttem. De nem találtam el senkit, mert fél kézzel 200 méterről lehetetlen. A többiek is lőttek közülünk, de csak a hatás kedvéért. Nagyon fel voltunk dühödve, meg akartuk mutatni nekik.

Mi lett azzal az emberrel, az őrszemmel?

Meg akartam ölni a hülyesége miatt.

Mit mondott, miért nem jelentett?

Nem tudom, a többiek leállítottak és elrángattak. Nem is akartam tudni. Ha én vagyok a parancsnok, börtönbe kerül... ez a legkevesebb.¹⁹

Hol volt az a pont, amikor azt mondtad, elég volt?

Először amikor rájöttem, nem élhetek örökké abból, hogy embereket ölök. A háborúnak előbb-utóbb vége lesz, és akkor mi lesz velem azután? A civil élet a városomba kezdett visszatérni a normális kerékvágásba. Az iskolák kinyitottak, az emberek eljártak a kávézóba, még nappal is. Számomra, aki akkor már nagyon régóta gyakorlatilag az erdőben meg a mocsárban élt, ez nagyon furcsa volt. Kezdtém azon gondolkodni, hogy szeretnék visszatérni a békés élethez. Láttam egy szerelmes párt, kézen fogva... normális, mindennapi életet láttam, és ezt kezdtem keresni. És amikor láttam azt a szerelmes párt, emlékszem, azt gondoltam, bár én is olyan lehetnék, olyan ártatlan, de ez lehetetlen volt. Akkor kezdődött bennem az igazi küzdelem.²⁰

Napról napra egyre erősödött bennem a gondolat, hogy abba kell hagyni a szolgálatot. Egyetlen okból jelentkeztem ide: mert önként jöttem és bármikor távozhatok. Amikor először felvettem ezt a parancsnokomnak, csak nevetett és elzavart, hogy ne bosszantsam ilyen hülyeségekkel. De kitartó voltam. Aztán azt mondta, hogy sok pénzt fordítottak rám a kiképzéssel, és hogy jól csinálom, és szeretnék, hogyha maradnék a seregben, hogy aktív maradjak. De aktív voltam egyébként is, tehát ez nem számított. Mindannyian, akik eredetileg nem a rendőrségnél szolgáltak, tartalékosok voltak, mert mi önkéntesek voltunk, és rövid kiképzést kaptunk. Emiatt a rendőri munkához el kellett volna mennünk egyfajta szakképzésre. De nekem nem a törvényt kellett tudnom, hanem embereket kellett ölnöm a hazámért.

¹⁸ Sérülés.

¹⁹ Személyes konfliktusok.

²⁰ A társadalomba való visszailleszkedés nehézségei, lelki, illetve fizikai akadályok.

Nem érdekelték a törvények. Amikor az erdőben élsz és embereket ölsz, ott csak az erősek törvénye számít. A legdurvább nyer, és ráébredtem, hogy nem akarom tovább csinálni. Nem akarok embert ölni. Emlékszem, egyszer a bajtársaimmal elmentünk csónakázni. Pár óráig ültünk a csónakban, és nem szóltunk egy szót sem, de belül nagyon is sokat mondtunk egymásnak. Tehát mindez egyre jobban bántott... és kiléptem. Hazamentem, otthagytam a fegyvereimet, mármint a mesterlövész karabélyt, de az AK-t elhoztam és némi lőszert. Mondtam, hogy menni akarok, elmegyek, és nem háborúzom tovább.²¹

Akkoriban két nagyobb bevetést készítettek elő, és én még ezek előtt elmentem. Nem tudtam ezekről a bevetésekről, ha tudtam volna, akkor maradok. De az azt megelőző hónapokban csak örködtem, és akkor nem csinálhatsz semmit. Egyszer még egy aknamezőre is beküldtek, mert nem volt jó a térképük. Kiküldtek oda felderítőnek, de éreztem, hogy valami nincs rendben, és visszamentem az állásba, hogy szóljak nekik. Erre mondták is, hogy igen, az egy aknamező, csak nem tudtuk, mert nincs térképünk, de közben kaptak egyet. Amikor átvesszünk egy területet egy másik osztagtól, a parancsnokoknak tájékoztatni kell egymást, hogy mit csináltak a területükön, és például hová tettek aknákat... ekkor nagyon elegendem lett, és elhatároztam, hogy megyek.²²

Tehát hazamentem, aztán elkezdtek hívogatni, meg el is jöttek hozzám. Azt mondták, eljárást indítanak ellenem. Azt mondták, feljelentenek árulásért. Erre azt mondtam, tegyenek úgy. Felhívtam apámat és anyámat is, és elmondtam: lehet, hogy rossz híre lesz a családnak, szégyenbe kerül a nevünk. Csak az aggasztott, hogy esetleg ők szégyellik a dolgot. Mondtam nekik, úgy döntöttem, nem akarom tovább csinálni, elegendem lett az egészből. Még új behívót is küldtek, és mikor kiküldtek hozzám valakit vasárnap, azt mondtam neki: vasárnap nem dolgozunk. Elzavartam, és becsaptam az ajtót. Végül feladták. Elbocsájtottak, egy autóval elvitték a felszerelést. Mindent visszaadtam nekik.

Utána nagyon megkönnyebbültem, de már előtte kezdett kialakulni bennem egy visszatérő álom: futok az erdőn keresztül, és a fák ki vannak dőlve, feketék és nincs rajtuk levél. Minden poros. Futok, futok és elérek egy nagy fekete falig, amin valami nyirkos mocsok van. Körülbelül 20 méter magas, és nem látom a két szélét, mint a monolit az űrodüsszeiában, csak nagyobb. Nem lehetett felmászni rá.²³ Amikor elkezdődött ez az álom, utána egy hétig nem jött, aztán visszatért, és aztán egyre gyakrabban jött. Miután visszaadtam a fegyveremet, utána még hat hónapba telt, hogy megszabaduljak tőle. Majdnem fél évig mindig ugyanazt álmodtam, minden éjjel. Egyszer, még mielőtt visszaadtam volna a fegyvert, ezt álmodtam és leestem az ágyról. Álomban menekültem. Felébredtem, és nem tudtam, mit kezdjek magammal. Tudtam, hogy a gyilkolást nem folytathatom, de az egyetemem sem folytathatom. Ki venne vissza az egyetemre? Van a civil élet, ez pedig valami más. Egy állat voltam. Ha valaki elkezdett volna viccelődni velem, leütöttem volna, vagy megölöm. Akkoriban nem érttem a viccet. Egyetlen lány se akart velem lenni.

²¹ Az elhatározás, kiábrándulás a háborúból.

²² Aknamentesítés.

²³ PTSD.

Tehát mindennek az lett az eredménye, hogy az egyik éjjel, miután azt álmodtam, a számba vettem a pisztolycsövet és meg akartam ölni magam. Képtelen voltam normálisan kommunikálni emberekkel... ekkor eszembe jutott valami. Ki fogja lemosni az agyamat a falról? Akkor ébredtem rá, hogy mit csinállok. Számba vettem a fegyvert, de közben nem voltam tudatában, hogy mit teszek. Erre bebiztosítottam a fegyvert, és hirtelen nagy gyöngeség fogott el. Leestem az ágyról és elkezdtem sírni. Magzati pozícióban voltam. Emlékszem, mert olyan volt az egész, mint az újjászületés másnap. Tudtam, mit kellene csinálni, de ez az egy mondat, hogy ki fog feltakarítani, és hogy anyám így talál meg... az agyam szétkenődve a falon... ez mindent megváltoztatott.²⁴ Ezután kezdődtek a viták a parancsnokkal és az egységemmel, mármint a háború ellen. Nagyon nehéz beismerni magadnak, hogy amit tettél a haza védelmének ürügyén, az helytelen. Embert ölni bűn! Meg kellett tennem, de nem akartam elfogadni, hogy ez bűn, mert ezt tanították, hogy a hazáért harcolsz, a hazáért ölsz, mert háború van. De senki sem oldozhat fel a bűneid alól, te magad sem. Az egyetlen megoldás – hogy végig tudd csinálni – az, hogy elnyomsz mindent magadban. De végső soron, ha például egy számítógépnek 30 GB memóriája van, nem tudsz 40 GB-nyi adatot eltárolni. Eljutsz 30 GB-nyi állományig, aztán annyi, összeomlik az egész, mint ahogy az ember is összeomlik... és ezért volt annyi öngyilkosság Horvátországban a háború után, mert az emberek ráébredtek, hogy mit tettek, és nem látták a kiutat.

Az egyetlen út, ami ebből kivezethet, a munka volt. Karatét tanítottam gyerekeknek. Éjszakánként éjjeliőr voltam egy nagy cégnél, reggelenként pedig fát vágunk fűrészgéppel, egy barátommal. Én csak kisegítő voltam mellette. Szükségem volt arra, hogy kifáradjak..., hogy az agyam kifáradjon. Nem akartam gondolkozni bizonyos dolgokról. Ez körülbelül 5 évig tartott, és még végig megvoltak a rémálmok.

Folyton visszatértek az álmok, és féltem aludni menni. Féltem, hogy mi vár rám az álmokban. Nappal minden rendben volt, teljesen normálisan viselkedtem. Éjjel viszont eljött a szörnyeteg. Emlékszem... egyszer éjjel felébredtem és úgy éreztem, felettem van valami, körülbelül 30 centivel. És fújtat, mint egy bika. Hallottam a lélegzetét. Először féltem, nem láttam semmit, de éreztem a jelenlétét. Aztán egyszer hirtelen megdühödtem erre a képzeletbeli teremtményre, ami valójában bennem volt, és azt mondtam: „tűnj el, vagy megöllek!” És azt hiszem, ez volt az a pont, ami után kezdtem visszatérni önmagamhoz. Az emberek nem voltak valami kedvesek, de ahogy teltek az évek a háború után, úgy öt év múlva kezdtem magamhoz térni. Azt hiszem, ebben a helyzetben minden férfinak önmagában kell megtalálni az erőt. Nekem szerencsém volt, mert egyedül éltem, és békén hagytak. Senki sem zaklatott, hogy mi van veled, mit csináljak veled. Akkor már 14 éve egyedül éltem, és azután is sokat voltam egyedül otthon.²⁵ Egész életemben magányos voltam. Ez sokat segített nekem, amikor mesterlövész voltam, mert nem lehet másokra odafigyelni ennél a szakmánál. Ha én megsebesültem volna... nem is tudom... valószínűleg rögtön megölöm magam, mert ha elkapnak, biztos, hogy megkínóznak. A mesterlövészeket senki sem szereti. A második világháborúban is megkínózták őket, ha elfogták.

²⁴ Krízis fordulópontja.

²⁵ Belső konfliktus.

Amit látok most rajtad, hogy megismertelek, egy kedves, szerény, mosolygós, nyitott szívű ember. Ez megvolt mindig benned?

Igen, de a háború alatt nem látszott rajtam. És kerestem azt az időt, embert vagy társaságot, ami engedné, hogy beilleszkedjek, mint önmagam, nem ez a háborús személyiség. Az emberek utáltak, ha felismertek az utcán mint a különleges alakulat tagját, utálták ezt a pajzsot, amit viseltem.²⁶ És a tény, hogy a seregben voltál, vagy a rendőrségnél... az embereknek hátsó gondolataik támadnak veled kapcsolatban. Rengeteg kiállítás kellett rendeznem, rengeteget kellett írnom, hogy meggyőzzem az embereket, hogy nem vagyok őrült.

Összefoglalás

A délszláv háború jellegzetes motívumává vált a különböző etnikumok között feszülő évszázados – mindaddig mesterségesen elnyomott – keserves ellentét. A háborúskodás fő okának mégis az agresszív szerb terjeszkedő politikát, továbbá a szerb, horvát, bosnyák és albán nacionalizmust tekinthetjük. A délszláv válság a legvéresebb fegyveres konfliktus volt Európa területén a második világháború óta. Mindmáig csupán becslést adnak rendelkezésre az áldozatok számáról – annyi azonban bizonyos, hogy a halálos áldozatok száma meghaladja a 300 ezret, és egymilliónál is többen vannak azok, akik elhagyni kényszerültek szülőföldjüket. A délszláv háború újra megismertette a világgal az etnikai tisztogatás fogalmát Európában, mivel az 1991-től 2000-ig tartó időszak bővelkedett a civil lakosság ellen elkövetett erőszakos cselekményekben, háborús bűnökben.²⁷

A cikkben szereplő személy hiteles története által – belső nézőpontból is – képet kaphattunk a horvát honvédő háború körülményeiről, valamint azt is megtudtuk, hogy milyen belső küzdelmeken kellett átesnie egy volt katonának ahhoz, hogy ismét megbecsült, értékes embernek tekintsék volt barátai, rokonai és ismerősei, a múltban történtek ellenére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Délszláv háború.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Délszláv_háború; letöltés: 2018.07.02.
- PAVLINA, Želimir – KOMAR, Zoran: Katonapszichológia (I–III. kötet). Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007.

²⁶ A társadalom büntet.

²⁷ Délszláv háború. http://hu.wikipedia.org/wiki/Délszláv_háború; letöltés: 2018..07.02.

VARGA MÁRTON

AZ ASZIMMETRIKUS HÁBORÚ MEGJELENÉSE A MALI POLGÁRHÁBORÚBAN

2012-ben Maliban véres polgárháború tört ki, nem először¹ az ország történetében. A felkelésnek számos oka volt, amelyek között megjelent az elkeseredés, a kilátástalanság és a kormányzat, valamint a törzsek között fennálló évszázados ellentét is. Ez azonban nem egy egyszerű polgárháború volt, hanem egy régió átfogó problémájának robbanásponthoz jutása. A kiobbant felkelés rendkívül összetett válsággá növekedett, amelyben megjelent a bukott vagy törekeny államok problémája, a vallási fanatizmus és a terrorizmus, valamint a Száhél-övezetre jellemző gazdasági, társadalmi, politikai kiszolgáltatottság. Hat évvel a háború kitörését követően továbbra is folyamatban vannak az ENSZ, az EU és Franciaország intervenciós műveletei.

Ha az elmúlt évek, évtizedek háborúit, fegyveres konfliktusait vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az államok közötti korábbi klasszikus fegyveres konfliktusok ritkábbak lettek, míg előtérbe kerültek az államon belüli, illetve a nem állami szereplők részvételével vívott háborúk. Az új típusú konfliktusok leírására számos elmélet született, a teljesség igénye nélkül néhány fogalom ezekkel kapcsolatban: aszimmetrikus háború, hálózatközpontú hadviselés, kiberháború, kontaktus nélküli hadviselés, nem lineáris hadviselés.

Az aszimmetrikus háború

Az államok közötti klasszikus háborúk megszűnésével már a hidegháború végén is foglalkoztak a kutatók, jelentős változást hozott azonban a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás, majd az ezt követő támadások Londonban, Madridban és más városokban. Az al-Kaida által elkövetett merényletek, illetve a szervezet tevékenysége teremtette meg a globális terrorizmust. Az aszimmetrikus hadviselés fogalma a transznacionális terrorizmus által jelentett kihívás révén vált széles körben ismertté és terjedt el világszerte.

A transznacionalizáció és a globalizáció hatására az államhatárok már nem jelentik ugyanazt az elválasztó erőt, amit korábban jelentettek. Az egyes konfliktusok korábban megkülönböztethetőek voltak, egyértelmű volt azok nemzetközi vagy társadalmi konfliktusjellege. A nem állami szereplők szerepe azonban megnövekedett, miután a hidegháborús kelet–nyugati erőter felbomlott. A polgárháborúk, amelyek klasszikusan belső konfliktusnak számítottak, ma már könnyedén válhatnak nemzetközi konfliktussá.²

¹ A tuareg törzsek korábban három alkalommal, 1963-ban, 1990-ben és 2006-ban is harcot indítottak a központi kormányzat ellen.

BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető: Mali. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2013.

² GAZDAG Ferenc: A biztonsági tanulmányok alapjai. NKE, Budapest, 2013. pp. 65–67.

Az aszimmetrikus hadviselés jellemzője, hogy a felek minőségi és mennyiségi szempontból különböznek, szervezetük, céljaik, műveleteik eltérnek egymástól. Az aszimmetrikus háború során a gyengébb fél célja az erősebb fél gyengeségeinek kihasználása, gyakran kezdeményező szerepet vállalva, cselekvési szabadságából adódóan az ellenfélre gyakorolt meglepetésszerű támadásokkal. Bár a jellemzők alapján sok esetben elsősorban a terrorizmust és a gerilla-hadviselést említik az aszimmetrikus hadviselés kapcsán, de nemcsak ezek sorolhatóak ide, hanem például a különböző felkelések, sőt az információs háború is.

Olyan általános szabályokat, amelyek minden szereplőre érvényesek, csak nehezen lehet megállapítani. A szervezetekre jellemző azonban, hogy illegalitásból épülnek fel, tevékenységük pedig három részre osztható. Első rész a parazitizmus, amely során az államon élőködve tesznek szert forrásaikra, vagy épp fő tevékenységükkel az államot gyengítik annak érdekében, hogy fenntartható legyen illegális tevékenységük. Második tevékenység a destabilizáció. Ennek során az erők nyílt összemérésére nincs lehetőség, mivel az állami szereplő erőfölényben van, a felforgató fél azonban az állam egészségének meggyengítésére törekszik. Tevékenységével hosszú távon okoz problémákat, és igyekszik a társadalom és az állam között feszültséget gerjeszteni és megkérdőjelezni az állam rátermettségét. A kritikus infrastruktúra támadásával, továbbá a rendkívüli intézkedések és az állampolgári jogok korlátozásával hiteltelenítik a politika szereplőit a lakosság szemében. A harmadik tevékenység pedig a működés/kiterjedés. Sikeres működése esetén ugyanis a szervezet elég erőt gyűjt, hogy akár a környező országokban is tevékenykedni kezdjen, akár távolabbi országokban is bázisokat telepítsen, ahonnan további forrásokat, támogatókat tud szerezni, és az új országot is elkezdheti destabilizálni.³

Az aszimmetrikus háború esetén azt láthatjuk, hogy egyik oldalon ott vannak azok a szervezetek, amelyek a dinamikusán változó külső körülményekhez könnyen igazodnak, a technikai vívmányokat (mobil eszközök, világháló, közösségi oldalak) hatékonyan alkalmazzák, míg a másik oldalon az államok és a nemzetközi szervezetek állnak, amelyek továbbra is az államok közötti kapcsolatok, a nemzetközi rendszer és a diplomáciai szabályok betartásával próbálnak a konfliktusokra reagálni.⁴ Ezt később a mali konfliktusra vetítve fogom bemutatni.

Az aszimmetrikus háborút a következő fogalom alapján értelmezem a továbbiakban: „Pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, amelyek együttes hatásával kényszeríthetjük akaratunkat az ellenségre.”⁵

³ GAZDAG Ferenc: A biztonsági tanulmányok alapjai. NKE, Budapest, 2013. pp. 102–105.

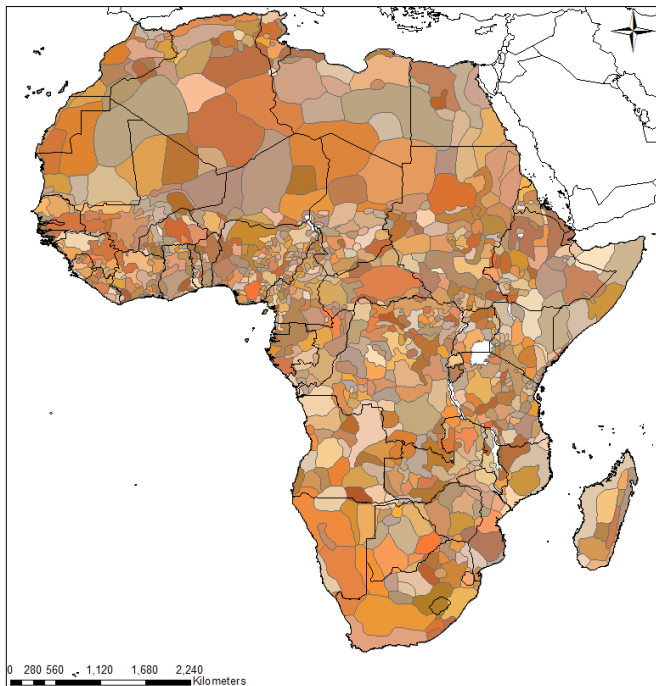
⁴ RESPERGER István: Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. Hadtudomány, 2016. évi elektronikus lapszám.
http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/4_resperger%20istvan.pdf; letöltés: 2018.05.22.

⁵ RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. p. 25.

A mali konfliktusról

Az afrikai országok egyik legfőbb társadalmi problémáját a gyarmati uralom hagyatékaként máig látható országhatárok jelentik. A gyarmatok függetlenné válásakor és az új államok létrehozása során a gyarmatosítók által kialakított területi egységek maradtak meg, ezek alakultak önálló országokká. Ezek a területek azonban nem egyeztek meg a hagyományos törzsi területekkel, így sok esetben az egyes törzsek több állam területén megosztva kellett, hogy tovább éljenek. Ez kiemelt probléma ott, ahol a nomád és félnomád életmódot folytató csoportok élnek, hiszen számukra már nem volt biztosítva, hogy tradicionális területeiken vándoroljanak.

A gyarmatok szabaddá válásával az új államok nehéz feladattal néztek szembe, mivel egyfelől megszűnt felettük az irányító hatalom, amely vezette az adott terület működését, koordinálta az állami feladatokat, másfelől pedig az államhatáron belül került lakosságból kellett új államot és egy új nemzetet felépíteniük. A törzsi struktúrákban élő népesség számára azonban a mesterségesen létrehozott állam, annak területe, az új „nemzet” kevés jelentőséggel bírt. Azokon a sivatagi vagy félsivatagos területeken, ahol már a gyarmati időkben is periférián éltek, távol a gyarmatosítók hatalmától, az új állam értelmezése is nehéz volt, gyakran az sem volt biztos, hogy éppen mely ország területén tartózkodnak. Az 1. ábrán az államok területe fekete határvonallal, míg a törzsi területek különböző színekkel jelölve láthatóak.

2. ábra. Afrika törzsi térképe⁶

⁶ Murdock ethnic map.
<https://pslarson2.files.wordpress.com/2011/01/murdockmapbound.png>; letöltés: 2017.10.04.

Ez Mali esetében is komoly kihívást jelentett, hiszen jelentős területű országról van szó (területe kétszer akkora, mint egykori gyarmattartójáé, Franciaországé). Gramsci hegemoniaelmélete szerint egy társadalmi rend kialakulásához szükséges, hogy a társadalom többsége döntő hatalom birtokában konszenzust tudjon kialakítani. Ezt a rendet a szereplők elfogadják, annak alapjait elismerik.⁷ Az olyan társadalmakban azonban, ahol számos törzs él együtt, amelyeknek valószínűsíthetően történelmi ellentétek vannak egymással szemben, nehéz a döntő társadalmi többség megszerzése és a közös alap kialakítása. Maliban körülbelül tíz jelentősebb törzs él, amelyek közül a legnagyobb törzs a társadalom 34%-át adja, míg a lázadásokat kirobbantó tuareg törzs csaknem 1%-át.⁸

2. ábra. Mali⁹

Mali rendkívül egyenlőtlen elosztású ország, így északi és déli részei társadalmilag, gazdaságilag, földrajzi szempontból és fejlettségüket tekintve is nagyon eltérnek egymástól. A tuareg törzsek az ország északi részén élnek, amely rendkívül elmaradott, az országos politika számára perifériára került terület.

⁷ MEZŐ Ferenc: Ellenállási területek a társadalomban. <http://www.szociologia.hu/dynamic/0004mezo.htm>; letöltés: 2018.05.22.

⁸ CIA: The World Factbook. Mali. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ml.html>; letöltés: 2018.05.22.

⁹ World Embassy Information: Maps of Mali. <http://www.worldembassyinformation.com/world-maps/maps-of-mali.html>; letöltés: 2016.10.06.

A 2012-es polgárháború nem az első konfliktus volt az állam és a törzsek között. A francia gyarmatosítás 1893-ban érte el a térséget, amikor is sikeresen elfoglalták Timbuktu, a mai Észak-Mali egyik legfontosabb városát. A tuaregek már ekkor önállóságra és saját államuk, Azawad létrehozására törekedtek, ezért 1911-ben és 1914-ben is fellázadtak a francia hatalom ellen.¹⁰

Mali 1960-ban vált függetlenné Franciaországtól, és az új kormányzat intézkedéseinek hatására a tuareg törzsek egy része egyből fellázadt. Az átfogó stratégia hiányával, az elavult fegyverekkel és esetleges támadásaikkal azonban nem tudták maguk mellé állítani a teljes tuareg lakosságot, valamint nem tudtak valós ellenfelei lenni az új szovjet eszközökkel felszerelt kormányzatnak sem.¹¹

Az 1970-es, 1980-as években jelentős elvándorlás volt tapasztalható a súlyos aszályok, az élelmiszerhiány és a kilátástalanság hatására. A főként Líbia és Algéria irányába történő vándorlás az 1980-as évek végére azonban megfordult a szomszédos államok gazdasági és környezeti változásai okán. A hazatérők egy része jelentős harci tapasztalatokkal érkezett, amelyet az Iszlám Légióban szereztek. Az újabb felkelés 1990-ben indult, amelyhez más csoportok, így arabok, mók és beduinok is csatlakoztak. Bár számuk ezúttal sem lépte túl a néhány ezer főt, harci tapasztalataik és a magukkal hozott fegyverekkel és eszközökkel jelentős károkat tudtak okozni. Az 1990-ben indult felkelést előbb a Tamanrasset-békeegyezmény (Accords de Tamanrasset) megkötésével, majd az 1992-ben a Nemzeti Paktum (Pacte National)¹² elfogadásával zárták le.

A harmadik felkelés 2006 és 2009 között történt, amely a tuareg többségű Kidal régióból indult ki, ahol egy kisebb lázadó csoport katonai célpontokat támadott meg. A 2002-ben elnökké választott, az 1992-es megállapodás során sikeresen tárgyaló egykori tábornok, Amadou Toumani Toure ismét tárgyalások útján kívánta rendezni a helyzetet. Az új megállapodásban megerősítették a kormány korábbi kötelezettségvállalásait, néhány csoport azonban elutasította ezt az egyezményt, így őket katonai erők bevonásával semmisítették meg.

Aszimmetrikus háború Maliban

2012-ben egy újabb válsághelyzet alakult ki Maliban, amely a korábbi felkelésekhez képest sokkal összetettebb kihívást jelent az államnak és a nemzetközi közösségnek egyaránt. Bár a konfliktus maga 2012-ben tört ki, előzményei hosszabb időre nyúlnak vissza. A kormány által a korábbi béketárgyalásokon és az 1992-es Nemzeti Paktumban tett ígérek továbbra sem teljesültek. A periférián élők életkörülményei, politikai és gazdasági lehetőségeik, állam általi ellátottságuk az egészségügy és az oktatás területén nem javultak.¹³

¹⁰ KLEIN, Martin: Slavery and Colonial Rule in French West Africa. Cambridge University Press, 1998.

¹¹ KEITA, Kalifa Lieutenant Colonel – HENK, Dan Colonel: Conflict and Conflict Resolution in the Sahel: The Tuareg Insurgency in Mali. https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1998/ssi_keita.pdf; letöltés: 2017.09.28.

¹² National Pact Concluded Between the Government of Mali and the Unified Movements and Fronts of Azawad Giving Expression to the Special Status of Northern Mali. https://peaceaccords.nd.edu/sites/default/files/accords/Mali_Peace_Accord-proof.pdf; letöltés: 2017.09.28.

¹³ BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető: Mali. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2013.

A felkeléshez szükséges elégedetlenség jelen volt, a szükséges erőt pedig az arab tavasz hatására széteső líbiai hadseregben szolgáló tuareg katonák hazatérése,¹⁴ Maliba menekülése adta. Ezek a katonák nemcsak az élőt jelentették a lázadáshoz, de jelentős mennyiségű fegyvert és egyéb eszközöket is hoztak magukkal. 2012 elején el is kezdték harcolni, és több várost elfoglaltak az északi régióban.

Közvetve ugyan, de jelentősen hozzájárult a felkelők sikeréhez a 2012 márciusában végrehajtott katonai puccs. A puccsban részt vevő katonák indokai alapján a demokrácia védelme volt a céljuk, mivel a politikai vezetők saját érdekeiket helyezték az ország érdekei elé, korrumpáltak, a külföldi támogatásokat nem megfelelően hasznosítják. A puccsot követően felfüggesztették az alkotmányt és létrehoztak egy szervezetet (CNRDRE – Comité national pour le redressement de la démocratie et la restauration de l'État), amelynek célja a demokrácia és az állam helyreállítása volt. Az alkotmányt végül elsősorban a Nyugat-afrikai Államok Gazdasági Közössége (Economic Community of West African States – ECOWAS) részéről történő erős nemzetközi nyomás hatására visszaállították és a puccsban részt vevők háttérbe vonultak.¹⁵

A válságban szerepet játszó harmadik felet a terrorista csoportok jelentik. Mali és a Száhel-övezet egésze fontos szerepet tölt be a nemzetközi terrorista szervezetek működésében, mivel jelentős illegális kereskedelmet folytatnak le a hatalmas ellenőrizhetetlen tünő sivatagi és félsivatagos vidéken. Több jelentős terrorista csoport kapcsolódott a konfliktusba, mint például az AQIM (Al-Qaeda in the Islamic Maghreb), az Ansar Dine és a MUJAO (Movement for Unity and Jihad in West Africa).¹⁶

Az aszimmetrikus háború korábban bemutatott jellemzői alapján a mali polgárháború is aszimmetrikus háborúnak minősíthető a következők alapján:

– *Pontosan megfogalmazott politikai célok*

A konfliktusban részt vevő felek egyaránt rendelkeztek politikai célokkal. A tuaregek létrehozták a Nemzeti Mozgalom Azawad Felszabadításáért (National Movement for the Liberation of Azawad – MNLA) nevű szervezetüket, amelynek célja, hogy önállóságukat visszanyerve, elszakadva a mali kormányzattól, saját államukban élhessenek.

A terrorista csoportok eltérő célért küzdve, de szintén azonosítható politikai indíttatásból léptek be a konfliktusba. Céljaik között szerepelt az instabil állam létrehozása, az északi területek állami hatalommal történő ellenőrizhetőségének fenntartása, vagy épp Mali egészének iszlám törvények szerinti uralma.

¹⁴ BESENYŐ János – MARSAL Viktor: Országismertető: Líbia. MH Összhaderónemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2012.

¹⁵ LECOCQ, Baz et al.: One Hippopotamus and Eight Blind Analysts: A multivocal analysis of the 2012 political crisis in the divided Republic of Mali Extended Editors Cut. <http://media.leidenuniv.nl/legacy/lecocq-mann-et-al---one-hippo-8-blind-analysts-editors-cut.pdf>; letöltés: 2018.04.23.

¹⁶ További terrorista csoportok lásd REMEK Éva: The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali. p. 146. http://www.kodolanyi.hu/jol-let/images/tartalom/File/publikaciok/angol_jav_2.pdf; letöltés: 2018.05.31.

– *Több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közössége*

A polgárháború kirobbanását elsősorban a tuareg törzsek okozták, mellettük azonban részt vettek további törzsek és az említett terrorista szervezetek is. A különböző csoportokra eltérő halmazokban, de jellemző a közös vallás, a törzsi összetartozás, Azawad felszabadításának közös célja, vagy legalábbis a terület feletti hatalom gyakorlásának célja.

– *Katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó, közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás*

Az északi régió elfoglalása egyértelmű katonai siker volt, akkor is, ha a szemben álló fél egy teljesen széteső állami hatalom és hadsereg volt. A katonai siker mellett a társadalomra gyakorolt hatással, az iszlám törvények bevezetésével, a műemlékek rombolása által végrehajtott lelki hadviseléssel is céljaik elérésének érdekében tevékenykedtek.

– *Az akarat rákényszerítése az ellenségre*

A felkelők kezdeti sikerei ellen a mali kormány képtelen volt hatékonyan fellépni, így a folyamatok megfordulása kizárólag a különböző csoportok egymás ellen fordulásának, a terroristák – elsősorban az állam teljes uralmát célul kitűző Ansar Dine – túlterjeszkedésének és a nemzetközi beavatkozásnak köszönhető.

Ha a korábban bemutatott három részre osztható tevékenység alapján elemezzük a lázadókat, akkor az látható, hogy az aszimmetrikus elemet a felkelésben nem elsősorban a törzsek jelenítik meg. A parazitizmus egyértelműen megjelenik a tevékenységükben, hiszen az AQIM például az egyik legjövődolgozóbb szervezete az al-Kaida nemzetközi hálózatának. Tagjai hosszú távon épülnek be a periférián élő törzsekbe, velük együtt élnek, munkát adnak a törzsek tagjainak, együttműködnek velük. Ezt csak úgy tudja megtenni, ha kihasználja az állam gyengeségét.

A destabilizáció két szakaszban is azonosítható. Elsőként az északi terület elfoglalásával bizonyították, hogy a kormány nem képes az államot egyben tartani, a lakosokat megvédeni, saját területén a szuverén hatalmat gyakorolni. Mára pedig az intervenciót követően, amikor jelentősen visszaszorultak, elsősorban a kormányzati és a békefenntartó erők elleni terrorista akciókkal, valamint a törzsek egymás ellen fordításával próbálják fenntartani a bizonytalanságot.¹⁷

A működés/kiterjedés fázist tekintve azt láthatjuk, hogy a terrorista csoportok tevékenysége – elsősorban az AQIM-ra értve – a nemzetközi hálózatukból fakadóan eddig sem korlátozódott csak Mali területére, jelen voltak a környező országokban is. Másfelől pedig a nemzetközi beavatkozás hatására a korábban elfoglalt területek nagy részét elveszítették, így nem tudott odáig fejlődni tevékenységük, hogy a működésükben továbbterjeszkedjenek.

¹⁷ CSURGÓ Dénes: Dzsihadisták végeztek 40 civillel Maliban. Index.hu, 2018.04.29. https://index.hu/kulfold/2018/04/29/dzsihadistak_tamadas_mali/; letöltés: 2018.05.20.

Az aszimmetrikus háború fontos eleme a másik harcoló fél, aki minőségi és mennyiségi fölényben van ellenfelével szemben. Mali esetében azt láthatjuk, hogy az állam és a haderő, bár mennyiségi fölényrel rendelkezett, a szervezetlenség, a felkészületlenség és nem utolsósorban a puccs hatására nem tudott önállóan ellenállni a felkelőknek. 2012, a felkelés első éve a felkelők sikeréről szólt, megtorpanásaikat csak az egymás között feszülő ellentétek okozták. 2013 elejére a terrorista szervezetek felülkerekedtek a felkelők között, és további támadásokat indítottak, ami azonban az erőviszonyok megváltozásához vezetett. Támadásaik hatására ugyanis Mali Franciaország és az ENSZ azonnali beavatkozását kérte.¹⁸

Franciaország már másnap elindította a Szervál hadműveletet,¹⁹ amely során a környező országokban állomásozó, valamint Franciaországból induló intervenciós erőket vetett be, és amelyben részt vettek az idegenlégió, a tengerészgyalogság, valamint a különleges erők katonái is. A francia erőket számos NATO- és EU-tagország és más államok is támogatták.²⁰ A művelet során a légi erő jelentős segítséget nyújtott a szárazföldi erők számára. Ezzel már létrejött a tényleges minőségi és mennyiségi fölény, amelyet az ENSZ által létrehozott misszió, a MINUSMA (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali), amelyben jelenleg több mint 15 000 ember vesz részt, tovább erősített.²¹

Korábban azt írtam, hogy az aszimmetrikus háborúban a gyengébb fél sokkal dinamikusabban, innovatívabban tud harcolni, míg az államok csak nehezen, lassan reagálnak a támadásokra. Mali esetében azt láthattuk, hogy a 2012 elején indult válságra az állam maga nem tudott megfelelően reagálni. A nemzetközi szervezetek először 2012 őszén kezdték el tervezgetni az ENSZ erők bevonását, amelyről végül 2012 decemberében döntöttek. A Biztonsági Tanács 2085. számú határozatában az ECOWAS-t bízta meg egy misszió létrehozásával, egyértelmű volt azonban, hogy ezt legkorábban fél év múlva fogják tudni elindítani. Jellemző, hogy az egyes szereplők a válságot figyelve elsősorban arról vitatkoztak, hogy az terrorista tevékenységnek, polgárháborúnak, vagy egy törekeny állam szétesésének minősül-e. Ez alapján sokáig nem tudták eldönteni azt sem, hogy beavatkozzanak-e, és ha igen, akkor milyen formában tegyék azt.²²

¹⁸ Mali asks for help from France as Islamist rebels push forward. The Telegraph, 11 Jan 2013. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/mali/9794871/Mali-asks-for-help-from-France-as-Islamist-rebels-push-forward.html>; letöltés: 2018.05.01.

¹⁹ Opération Serval (dossier actualisé). Ministère des Armées. 2013. <https://www.defense.gouv.fr/air/dossiers/operation-serval/operation-serval-dossier-actualise/presentation>; letöltés: 2018.05.10.

²⁰ BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető: Mali. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2013.

²¹ MINUSMA Fact Sheet. United Nations Peacekeeping, April 2013. <https://peacekeeping.un.org/en/mission/minusma>; letöltés: 2018.05.12.

²² CHARBONNEAU, Bruno: Intervention in Mali: building peace between peacekeeping and counterterrorism. Journal of Contemporary African Studies. 08 Aug 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02589001.2017.1363383>; letöltés: 2018.05.12.

Összegzés

A 2012-ben kezdődött polgárháború egy rendkívül összetett konfliktus, amely sokkal komplexebb kihívást jelentett már, mint a korábbi törzsi felkelések az országban. A szereplők, tevékenységük, indítatásai és céljai, illetve a nemzetközi válaszreakciók alapján kijelenthetjük, hogy a kialakult válsághelyzet az aszimmetrikus háború számos jegyét magán viseli.

Ismerve a Száhel-övezetben rejlő veszélyeket, kihívásokat, az érintett államoknak és a nemzetközi szereplőknek egyaránt tanulniuk kell a mali polgárháború tapasztalataiból, mivel könnyen előfordulhat, hogy hasonló válság alakul ki a régió más államában is. Fontos, hogy az országban jelenleg is folyó terrorizmus elleni harcok során megakadályozzák a terroristák környező országokba történő átszivárgását, mivel láthattuk akár az 1990-es, akár a 2012-es felkelés során, hogy a környező országok problémái hogyan hathatnak egyes államokra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BESENYŐ János – MARSAI Viktor: Országismertető: Líbia. MH Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2012.
- BESENYŐ János – MILETICS Péter: Országismertető: Mali. Magyar Honvédség Geoinformációs Szolgálat, Budapest, 2013.
- CHARBONNEAU, Bruno: Intervention in Mali: building peace between peacekeeping and counterterrorism. *Journal of Contemporary African Studies*. 08 Aug 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02589001.2017.1363383>; letöltés: 2018.05.12.
- CIA: The World Factbook. Mali. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ml.html>; letöltés: 2018.05.22.
- CSURGÓ Dénes: Dzsihadisták végeztek 40 civillel Maliban. *Index.hu*, 2018.04.29. https://index.hu/kulfold/2018/04/29/dzsihadistak_tamadas_mali/; letöltés: 2018.05.20.
- GAZDAG Ferenc: A biztonsági tanulmányok alapjai. NKE, Budapest, 2013.
- KEITA, Kalifa Lieutenant Colonel – HENK, Dan Colonel: Conflict and Conflict Resolution in the Sahel: The Tuareg Insurgency in Mali. https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1998/ssi_keita.pdf; letöltés: 2017.09.28.
- KLEIN, Martin: Slavery and Colonial Rule in French West Africa. Cambridge University Press, 1998.
- LECOCQ, Baz – MANN, Gregory – WHITEHOUSE, Bruce – BADI, Dida – PELCKMANS, Lotte – BELALIMAT, Nadia – HALL, Bruce – LACHER, Wolfram: One Hippopotamus and Eight Blind Analysts: A multivocal analysis of the 2012 political crisis in the divided Republic of Mali. Extended Editors Cut. <http://media.leidenuniv.nl/legacy/lecocq-mann-et-al---one-hippo-8-blind-analysts-editors-cut.pdf>; letöltés: 2018.04.23.

- Mali asks for help from France as Islamist rebels push forward. The Telegraph, 11 Jan 2013. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/mali/9794871/Mali-asks-for-help-from-France-as-Islamist-rebels-push-forward.html>; letöltés: 2018.05.01.
- MEZŐ Ferenc: Ellenállási területek a társadalomban. <http://www.szociologia.hu/dynamic/0004mezo.htm>; letöltés: 2018.05.22.
- MINUSMA Fact Sheet. United Nations Peacekeeping, April 2013. <https://peacekeeping.un.org/en/mission/minusma>; letöltés: 2018.05.12.
- Murdock ethnic map. <https://pslaron2.files.wordpress.com/2011/01/murdockmapbound.png>; letöltés: 2017.10.04.
- National Pact Concluded Between the Government of Mali and the Unified Movements and Fronts of Azawad Giving Expression to the Special Status of Northern Mali. https://peaceaccords.nd.edu/sites/default/files/accords/Mali_Peace_Accord-proof.pdf; letöltés: 2017.09.28.
- Opération Serval (dossier actualisé). Ministère des Armées. 2013. <https://www.defense.gouv.fr/air/dossiers/operation-serval/operation-serval-dossier-actualise/presentation>; letöltés: 2018.05.10.
- REMEK Éva: The European Union and the Sahel region – focus on the crisis in Mali and the EUTM Mali. http://www.kodolanyi.hu/jol-let/images/tartalom/File/publikaciok/angol_jav_2.pdf; letöltés: 2018.05.31.
- RESPERGER István – KISS Álmos Péter – SOMKUTI Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. p. 25.
- RESPERGER István: Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. Hadtudomány, 2016. évi elektronikus lapszám. http://mhtt.eu/hadtudomany/2016/2016_elektronikus/4_resperger%20istvan.pdf; letöltés: 2018.05.22.
- World Embassy Information: Maps of Mali. <http://www.worldembassyinformation.com/world-maps/maps-of-mali.html>; letöltés: 2016.10.06.

A KÖTET SZERZŐI

Banai Tibor Péter	a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusza
Borbás Tamás István	alezredes
Fülek András	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Kis-Benedek József	ny. ezredes, PhD, habil., címetes egyetemi tanár
Kovács Krisztián	alezredes
Kővári László	alezredes, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Lángné Petruska Szidónia	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Marosi Zsuzsanna	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Molnár Anna	PhD, habil., a Nemzeti Közszerológati Egyetem egyetemi docense
Dr. Puskás Béla alez.	alezredes, PhD
Szantai Zsolt József	őrnagy, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Varga Márton	a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza

E SZÁMUNK TARTALMA

KŐVÁRI LÁSZLÓ ALEZREDES

A TAGADHATÓSÁG, AZ IRREGULÁRIS ERŐK ÉS A PROXIK ALKALMAZÁSÁNAK SZEREPE AZ OROSZ VONATKOZÁSÚ FEGYVERES KONFLIKTUSOKBAN

Az utóbbi évtized orosz vonatkozású konfliktusaiban nagy jelentőséget kapott a közvetlen orosz beavatkozás „hihető tagadhatóságának” fenntartása. A 2008-as háború Grúziában, a Krím félsziget megszállása és elcsatolása, a kelet-ukrajnai konfliktus kitörése 2014-ben mind az orosz taktikai fogás alkalmazásáról tanúskodnak. A proxik, vagyis az Oroszország által támogatott és finanszírozott politikai erők, politikusok megkönnyítették Oroszország dolgát, hogy befolyásolja az eseményeket, sőt ellenőrizze azokat az orosz értelmezés szerinti befolyási övezetében. A népihíres legendájának létrehozása Dél-Oszétiában vagy a fasiszta veszéllyel való fenyegetés Ukrajnában megfelelő alapot teremtett, hogy fegyveres agresszióval lépjen fel a Kreml vonzásából kitörni készülő posztszovjet államok ellen. A tanulmány áttekinti az orosz-grúz háború és a Krím elcsatolásának eseményeit, példákat és bizonyítékokat keresve az orosz „hihető tagadás” taktikájára és a proxik alkalmazására.

Kulcsszavak: hibrid háború, „hihető tagadás”, proxik, irreguláris erők, orosz „közel külföld”, Dél-Oszétia, a Krím, GONGO-k, kozákok, Putyin, fedett műveletek.

DR. HABIL. KIS-BENEDEK JÓZSEF NY. EZREDES

A MIGRÁCIÓ DEMOGRÁFIAI, TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS KIHÍVÁSAI

A migrációnak a biztonsági kérdéseken túl számos egyéb veszélye is van. A tanulmány a demográfiai, társadalmi, gazdasági és kulturális kihívásaival foglalkozik. A nyugati szakirodalomban jelentős eltérések vannak a 2015-ös és a 2018-as elemzések között, ma már a kutatók sokkal többet foglalkoznak a jelenség negatív hatásaival. A migráció természetes folyamat, de az Európát érintő, 2015-ben kezdődött tömeges illegális bevándorlás nem feltétlen függ össze a politikai válságokkal, megoldhatatlan helyzet elé állítja a nemzeteket és a nemzetközi közösséget is. Európában ugyan különböző mértékben, de szinte minden országot érint a kihívás. Közös megoldásra lenne szükség, hogy kezelni tudjuk a tanulmányban is felvetett kihívásokat. Annak ellenére, hogy bár a migráció csökkenő tendenciájú, mégis hosszú távú jelenségekről van szó, a megoldás pedig várat magára.

Kulcsszavak: migráció, trendek, Németország, kihívások.

CONTENTS

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KŐVÁRI

THE ROLE OF DENIABILITY, IRREGULAR FORCES AND PROXIES IN THE RUSSIA-RELATED ARMED CONFLICTS

In the Russia-related armed conflicts of the last decade it has a great importance of sustaining the 'plausible deniability' of Russian involvement. The 2008 war in Georgia, invasion and annexation of the Crimea and the eruption of the conflict in Eastern Ukraine in 2014 were all witnessing the application by Russia this kind of tactics. Using proxies, that is Russia-supported and financed political forces, policymakers eased the task of Russia having influence, up to controlling it, over political processes in the given region of the perceived sphere of interest of Russia. Creating the legend of genocide in South Ossetia or the fascist threat in Ukraine provided appropriate opportunity to start armed aggression against the rebelling post-soviet states trying to leave the Kremlin's orbit. The study aims to find indications and proofs within the events of the Russian-Georgian war and the annexation of the Crimea to the tactics of 'plausible deniability' and using proxies applied by Russia.

Keywords: hybrid war, 'plausible deniability', proxies, irregular forces, Russian 'near abroad', South Ossetia, the Crimea, GONGOs, Cossacks, Putin, covert operations.

COLONEL (RET.) DR. JÓZSEF KIS-BENEDEK, PhD, HABIL.

DEMOGRAPHIC, SOCIAL, ECONOMIC AND CULTURAL CHALLENGES OF MIGRATION

Migration has beyond security context numerous other challenges as well. The paper deals with demographical, social, cultural challenges. In the western literature, there are important differences in the assessments made in 2015 and 2018, since today's researchers deal more with the negative impacts of the phenomenon. Migration is a natural process but the mass illegal migration, which began in 2015, is not necessary connected to the political crises. It causes an insolvable situation to the nations and the international communities. The challenge touches almost all countries in Europe, of course in a different dimension. It would be necessary to have common solutions to handle the challenges mentioned in the study. Although the migration has a decreasing tendency, the phenomenon is long-term, so the solution keeps us waiting.

Keywords: migration, trends, Germany, challenges.

DR. PUSKÁS BÉLA ALEZREDES

A DIPLOMÁCIA ÉS A VIRTUÁLIS TÉR KAPCSOLATA

A cikk bemutatja a diplomácia és a kibertér közötti kapcsolatot, amely folyamatos változáson ment keresztül az elmúlt években. Betekintést nyerhetünk a virtuális diplomácia módszereibe és eszközeibe.

Miközben a digitális diplomácia fejlődik, a diplomácia alapvető célja ugyanaz marad. A diplomaták továbbra is ellátják eredeti feladataikat: az információ közvetítését, a konzuli képviseletet, a reprezentációt, a nemzeti kereskedelem és kultúra előmozdítását.

A digitális diplomácia hatékonyabbá teszi a stratégiai, operatív és taktikai diplomáciai célok megvalósulását.

Kulcsszavak: diplomácia, IT, kibertér, konfliktus, Tallinn.

BANAI TIBOR PÉTER

TERRORIZMUS

Ez a rövid tanulmány a terrorizmusról szól, az iszlám tükrében. Felvázolja történetét, definiálja a fogalmat és kitér az iszlám erre vonatkozó alaptanításaira is.

Kulcsszavak: terrorizmus, Fekete Szeptember, 9/11, Iszlám Állam/DAIS, aszimmetrikus háborúk.

BORBÁS TAMÁS ISTVÁN ALEZREDES

A KATONAI KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA KIBERVÉDELME KOCKÁZATELEMZÉSI MÓDSZERTANÁNAK MEGALAPOZÁSA

A cikk célja felhívni a figyelmet a katonai kritikus infrastruktúráknak a kibertérből jövő támadásokkal szembeni sérülékenységére és a védekezés szükségességére. Tekintettel arra, hogy a támadások egyre jobban a katonai infrastruktúrák ellen is irányulnak, szükséges ebben a társadalmi szektorban is folyamatosan fenntartani egy hatékony védekezési mechanizmust. A védelem tervezéséhez – válaszolva az új támadási módszerekre és eszközökre – azonban tisztában kell lenni a fenyegetettség mértékével, a kompromittálódás kockázatának nagyságával, illetve azzal, hogy az információbiztonsággal szemben támasztott minőségbiztosítási követelmények – az információk bizalmassága, sérthetlensége és elérhetősége – mennyire valósulnak meg az adott katonai infrastruktúra esetében.

Kulcsszavak: kibervédelem, elektronikus információk védelme, kockázatkezelés, kibertéri fenyegetések.

LIEUTENANT COLONEL DR. BÉLA PUSKÁS, PhD

RELATIONSHIP BETWEEN DIPLOMACY AND CYBERSPACE

The article presents the relationship between diplomacy and cyberspace, which has undergone continuous change over the last few years. We can gain insight into the methods and tools of virtual diplomacy.

While digital diplomacy is developing, the basic objective of diplomacy remains the same. Diplomats continue to fulfil their original responsibilities, that are information gathering, consular representation, representation of own country's interests, promotion of national trade and culture.

Digital diplomacy will make strategic, operational and tactical diplomacy more effective.

Keywords: diplomacy, IT, cyberspace, conflict, Tallinn.

TIBOR PÉTER BANAI

TERRORISM

This short paper is about the terrorism in the mirror of the Islam. Describes its history, defines it and explains what the Islam originally teaches about terrorism.

Keywords: terrorism, Black September, 9/11, Islamic State/Daesh, asymmetric wars.

LIEUTENANT COLONEL TAMÁS ISTVÁN BORBÁS

RISK MANAGEMENT PROCEDURE OF THE CYBER DEFENCE AT THE MILITARY CRITICAL INFRASTRUCTURE

The main purpose of this thesis is to draw attention to the vulnerability of the military critical infrastructures against the attack from cyberspace and the necessity of their protection. Given that these attacks are increasingly directed against military infrastructure, it is essential to maintain effective protection mechanisms. In order to make a good protection system, firstly we have to know the potential risks concerning the infrastructure, and secondly we have to get reliable information about the current state of our system. Moreover, we need information regarding the military critical infrastructure that can meet the quality requirements of the information security, like confidentiality, integrity and availability.

Keywords: cyber defence, electronic information security, risk management, cyberspace threats.

SZATAI ZSOLT JÓZSEF ÖRNAGY

**A RÖGTÖNZÖTT ROBBANÓSZERKEZETEK ELLENI
HARC KÉPESSÉGÉNEK LÉTREHOZÁSA
A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN**

A tanulmányban a műveleti területen megjelenő aszimmetrikus hadviselés elemeit, de különösen a rögtönzött robbanószerkezetek elleni harc elemeit mint a Magyar Honvédség egyik új képességépítését szeretném bemutatni. Az utóbbi tíz évben az alkalmazott robbanószerkezetek és az alkalmazói eljárásmodok egyre kifinomultabbá váltak, esetenként már szinte ipari méreteket öltve. Ennek megfelelően az ellenük való védekezés mit sem veszített fontosságából, annak ellenére, hogy a magyar szerepvállalás a műveleti területen jelentősen átalakult.

Kulcsszavak: rögtönzött robbanószerkezet, tüzserész, robbanóanyag-kereső kutya, képességépítés.

DR. HABIL. MOLNÁR ANNA

**OLASZORSZÁG BIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI
ÉS STRATÉGIAI IRÁNYAI**

Az olasz külpolitika mindmáig meghatározó, de a második világháború után kialakult hagyományos stratégiai keretét egyrészt az európai integráció (EU), másrészt az Amerikai Egyesült Államok és vele együtt az atlantista irányultságú NATO, illetve harmadrészt bilaterális kapcsolatrendszerében elsősorban a mediterrán térség államaihoz fűződő bilaterális, valamint a Barcelona-folyamat által uniós keretet is kapott mediterrán kapcsolatok adták.

A tanulmány első fejezetében az olasz külpolitika irányait, a másodikban a főbb stratégiai dokumentumokat, a védelmi kiadások főbb trendjeit és végül a nemzetközi missziókban való részvételt mutatom be.

Kulcsszavak: Olaszország, külpolitika, védelem, nemzetközi missziók.

MAROSI ZSUZSANNA

SPANYOLORSZÁG AFRIKA-POLITIKÁJA A 21. SZÁZADBAN

Spanyolország Afrikára elsődlegesen a regionális, úgynevezett új típusú biztonsági kihívások és fenyegetések szempontjából tekint, másrészt az üzleti-befektetői tevékenység számára lát a kontinensben értékes potenciált. Az egymást követő kormányok által 2000-től készített afrikai cselekvési tervek beilleszkednek a kontinensre vonatkozó globális és európai uniós együttműködési és fejlesztési politika aktuális irányvonalába. A spanyol biztonsági és védelempolitika igazodik más nyugati államok, valamint a nemzetközi szervezetek (ENSZ, NATO, EBESZ, EU) biztonsági politikáihoz. A jelenkori spanyol Afrika-politika nemzeti, regionális és összeurópai érdekeket is megjelenít.

Kulcsszavak: Spanyolország, Afrika, együttműködési és fejlesztési politika, biztonság- és védelempolitika.

MAJOR ZSOLT JÓZSEF SZATAI

ANSWERS TO CHALLENGES OF ASYMMETRIC WARFARE – C-IED CAPABILITY BUILDING IN THE HUNGARIAN DEFENCE FORCES

In this study, I would like to present the elements of asymmetric warfare in the area of operation, especially the elements of Counter Improvised Explosive Devices, as one of the new capabilities of the Hungarian Defence Forces. Over the past ten years, the explosive devices and used tactical procedures have become more and more sophisticated, some of them almost industrialized. Accordingly, the protection against them did not lose importance even though the Hungarian involvement in the operational area has changed significantly.

Keywords: improvised explosive devices, explosive ordnance disposal, explosive detecting dog, capability building.

ANNA MOLNÁR DR. HABIL.

SECURITY CHALLENGES AND STRATEGIC DIRECTIONS OF ITALY

The traditional strategic framework of the post-second-world-war Italian foreign policy was built on the European integration, the NATO, with its Atlantic orientation, and the bilateral relationships within the Mediterranean area which gained an EU aspect due to the Barcelona process.

In the first chapter I analyse the main directions of the Italian foreign policy, in the second I examine the main strategic documents, the trends in defence expenditures and finally Italy's participation in international missions.

Keywords: Italy, foreign policy, defence, international missions.

ZSUZSANNA MAROSI

SPAIN'S AFRICA POLICY IN THE 21TH CENTURY

Spain looks at Africa primarily from the perspective of the regional, new type of security challenges and threats. On the other hand, the continent serves as an opportunity for the Spanish commercial and investment activity. The Africa Action Plans compiled by the consecutive Spanish governments from the year 2000 have fit in the relevant trends of global and EU policy on cooperation and development. The Spanish security and defence policy aligns with those of other western governments and of the international organisations (UN, NATO, OSCE, and EU). The current Spanish Africa-policy comprises national, regional and European interests.

Keywords: Spain, Africa, policy on cooperation and development, security and defence policy.

KOVÁCS KRISZTIÁN ALEZREDES

A BEFOLYÁSOLÁS SZEREPE A MODERN HADVISELÉSBEN

A Krím 2014-es annektálását eredményező folyamatot – eltérően a nemzeti és a nemzetközi tudományos megközelítés fő sodrától – két tevékenység köré csoportosítom. Véleményem szerint az államilag irányított befolyásolás az, ami előkészítette és kísérte a hibrid hadviselés módszerével végrehajtott orosz katonai műveleteket. Ebben az értelmezésben a hibrid hadviselés csak katonai keretrendszerben értelmezhető, és nem ez, hanem az államilag irányított befolyásolás az, ami napjaink legfőbb biztonságpolitikai fenyegetése.

Kulcsszavak: államilag irányított befolyásolás, hibrid hadviselés, állam önvédelmi képessége.

LÁNGNÉ PETRUSKA SZIDÓNIA

GERILLÁK A KÖDBEN – A KOSZOVÓI FELSZABADÍTÁSI HADSEREG TÖRTÉNETE, UTÓHATÁSAI ÉS EMLÉKEZETE

A Koszovói Felszabadítási Hadsereg meghatározó szerepet játszott az 1998–1999-es koszovói háború kirobantásában és annak harcaiban, amelyek végül elvezettek az egykori jugoszláv autonóm tartomány egy évtizeddel későbbi függetlenségéhez. Bár a gerillahadsereget 1999-ben feloszlatták, egykori tagjai jelen maradtak az „utódszervezetekben”, valamint a politika élvonalában (és a koszovói élet számos egyéb területén). A szervezetet számos legenda és tisztázatlan rejtély lengi körül, a háborús bűntettek kivizsgálásának elhúzódása pedig máig a figyelem középpontjában tartja. Az egykori gerillavezérek ellentmondásos megítélése Koszovó nemzetközi törekvéseire is hatással van.

Kulcsszavak: Koszovói Felszabadítási Hadsereg, UÇK, gerilla-hadviselés, koszovói háború, Hashim Thaçi, háborús bűntettek.

FÜLEKY ANDRÁS

A DÉLSZLÁV HÁBORÚ EGY MESTERLÖVÉSZ SZEMSZÖGÉBŐL

A tanulmány bevezető része röviden ismerteti a második világháború óta legvéresebb európai fegyveres konfliktus kialakulásának körülményeit és főbb mozzanatait 1994 márciusáig.

Az írás fő részében megszólal a horvát katona. Elmeséli gyermekkorát, a katonai szolgálat vállalásának indokait, a háborús élményeket és a társadalomba történő visszailleszkedés gyötrelmeit.

A tanulmány egészét katonapszichológiai szempontból elemezve egy-egy kiemelt jelenség beazonosításra került.

Kulcsszavak: délszláv háború, mesterlövész, harci stressz, poszttraumás stressz (PTSD).

LIEUTENANT COLONEL KRISZTIÁN KOVÁCS

ROLE OF INFLUENCE IN THE MODERN WARFARE

The events leading to the annexation of Crimea in 2014 – unlike the dominant national and international scientific approach – can be grouped around two activities. In my opinion, the state-controlled influence had prepared and escorted the Russian military operations carried out as hybrid warfare. In this interpretation hybrid warfare can only exist in a military framework, and not this, but the state-controlled influence is the today's major security policy threat.

Keywords: state-controlled influence, hybrid warfare, self-defence ability of the state.

SZIDÓNIA LÁNGNÉ PETRUSKA

GUERRILLAS IN THE MIST – HISTORY, AFTERMATH AND MEMORY OF THE KOSOVO LIBERATION ARMY

The Kosovo Liberation Army played a determining role in the outbreak of the Kosovo war in 1998-99 and took part in the fighting, which led one decade later to the independence of the former Yugoslav autonomous region. Although the guerrilla army was dissolved in 1999, its former members have prevailed in the “successor organisations”, as well as in the forefront of the politics (and in almost every area of Kosovo life). The organisation is surrounded by many legends and unsolved mysteries; and the protracted investigation of the war crimes keeps it in the focus of the public attention. The controversial judgement of the former guerrilla leaders has also a significant impact on the international ambitions of Kosovo.

Keywords: Kosovo Liberation Army, UÇK, guerrilla warfare, Kosovo war, Hashim Thaçi, war crimes.

ANDRÁS FÜLEKY

THE YUGOSLAV WAR FROM THE VIEW POINT OF A SNIPER

The first part of the paper describes the circumstances and main phases of the conflict till March 1994, which has been the most serious armed conflict in Europe since the WW2.

In the main part of the article the Croatian soldier tells stories about his childhood, reasons of military service, wartime experience and the distressful reintegration of society.

Analysing the whole story from military psychological aspect, some symptoms have been identified.

Keywords: Yugoslav War, sniper, battle stress, PTSD (Posttraumatic Stress Disorder).

VARGA MÁRTON

**AZ ASZIMMETRIKUS HÁBORÚ MEGJELENÉSE
A MALI POLGÁRHÁBORÚBAN**

Maliban 2012-ben egy rendkívül összetett polgárháborús helyzet alakult ki. A felkelők és a hozzájuk csatlakozó terrorszervezetek által jelentett kihívásra a kormány csak nemzetközi segítséggel tudott válaszolni. Jelen cikkben bemutatom, hogy az aszimmetrikus háború egyes elemei hogyan jelennek meg a mali polgárháború során.

Kulcsszavak: Mali, polgárháború, aszimmetrikus háború, regionális biztonság, Száhel-övezet, új típusú háborúk, terrorizmus.

MÁRTON VARGA

ASSYMMETRIC WARFARE IN THE CIVIL WAR IN MALI

In 2012, an extremely complex civil war started in Mali. The government has been able to fight against challenges posed by rebel and terrorist groups only with international support. In this article I present the elements of the concept of asymmetric warfare in the ongoing conflict in Mali.

Keywords: Mali, civil war, asymmetric warfare, regional security, Sahel region, new wars, terrorism.

CONTENTS

SECURITY POLICY

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ KŐVÁRI

**THE ROLE OF DENIABILITY, IRREGULAR FORCES
AND PROXIES IN THE RUSSIA-RELATED ARMED CONFLICTS**

COLONEL (RET.) DR. JÓZSEF KIS-BENEDEK, PhD, HABIL.

**DEMOGRAPHIC, SOCIAL, ECONOMIC
AND CULTURAL CHALLENGES OF MIGRATION**

LIEUTENANT COLONEL DR. BÉLA PUSKÁS, PhD

RELATIONSHIP BETWEEN DIPLOMACY AND CYBERSPACE

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

TIBOR PÉTER BANAI

TERRORISM

LIEUTENANT COLONEL TAMÁS ISTVÁN BORBÁS

**RISK MANAGEMENT PROCEDURE OF THE CYBER DEFENCE
AT THE MILITARY CRITICAL INFRASTRUCTURE**

MAJOR ZSOLT JÓZSEF SZATAI

**ANSWERS TO CHALLENGES OF ASYMMETRIC WARFARE –
C-IED CAPABILITY BUILDING IN THE HUNGARIAN DEFENCE
FORCES**

FACTS ABOUT COUNTRIES

ANNA MOLNÁR DR. HABIL.

**SECURITY CHALLENGES AND STRATEGIC DIRECTIONS
OF ITALY**

ZSUZSANNA MAROSI

SPAIN'S AFRICA POLICY IN THE 21TH CENTURY

FORUM

LIEUTENANT COLONEL KRISZTIÁN KOVÁCS

ROLE OF INFLUENCE IN THE MODERN WARFARE

SZIDÓNIA LÁNGNÉ PETRUSKA

**GUERRILLAS IN THE MIST – HISTORY, AFTERMATH
AND MEMORY OF THE KOSOVO LIBERATION ARMY**

ANDRÁS FÜLEKY

THE YUGOSLAV WAR FROM THE VIEW POINT OF A SNIPER

MÁRTON VARGA

ASYMMETRIC WARFARE IN THE CIVIL WAR IN MALI

FOR READERS

OUR AUTHORS

CONTENTS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK:

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, amelyet a szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal);
- a kéziratot elektronikus formában, Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címre. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;

- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembevételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez rövid tartalmi összefoglalót (Absztrakt/Rezümé) kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez három–öt kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata);

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul);

REZÜMÉ (magyarul, angolul);

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul);

SZERZŐI NYILATKOZAT.

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (például 1. ábra.);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117.

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Deák Anita alezredes
06(1) 386-9344/5210, HM 65-210
e-mail: deak.anita@knbsz.gov.hu